

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**SÖYLEM ANALİZİ BAĞLAMINDA XII. YÜZYIL HAÇLI
KAYNAKLARINDA DOĞU HRİSTİYANLIĞI ALGISI
(ERMENİLER VE SÜRYANİLER)**

Emel AKBAŞ

DOKTORA TEZİ

Danışman: Prof. Dr. Muhammed Bilal ÇELİK

OCAK - 2024

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SÖYLEM ANALİZİ BAĞLAMINDA XII. YÜZYIL HAÇLI
KAYNAKLARINDA DOĞU HRİSTİYANLIĞI ALGISI
(ERMENİLER VE SÜRYANİLER)

DOKTORA TEZİ

Emel AKBAŞ

Enstitü Anabilim Dalı: Tarih

“Bu tez 31/01/2024 tarihinde online olarak savunulmuş olup aşağıdaki isimleri bulunan jüri üyeleri tarafından oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI
Prof. Dr. Muhammed Bilal ÇELİK	Başarılı
Prof. Dr. Ahmet ŞİMŞEK	Başarılı
Doç. Dr. Zeynep İSKEFİYELİ	Başarılı
Doç. Dr. Meryem GÜRBÜZ	Başarısız
Doç. Dr. Fatih DURGUN	Başarılı

ETİK BEYAN FORMU

Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve Etik Kurul Onayı gerektiği takdirde onay belgesini aldığımı beyan ederim.

Etik kurul onay belgesine ihtiyaç var mıdır?

Evet ☐

Hayır ☒

(Etik Kurul izni gerektiren araştırmalar aşağıdaki gibidir:

- Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmalar,
- İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dahil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,
- İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,
- Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,
- Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmalar.)

Emel AKBAŞ

31/01/2024

ÖN SÖZ

Dil ile ideoloji arasındaki bağı ortaya koymada söylem, oldukça önemli bir araçtır. Bir nitel araştırma yöntemi olan “*eleştirel söylem analizi*” araştırmacıya, söylem yani dilde açık ve/ veya örtük olarak bulunan ideolojiye ilişkin önemli çıktılar sunmaktadır. İdeolojinin söylem ile kurduğu bu güçlü ilişki, “biz” üzerinden “öteki” üretimini kolaylaştırmaktadır. Çeşitli grupların “ideoloji-söylem-eylem” ilişkisi ile “biz” kimliğini yeniden inşa etmek ve oluşturdıkları kimliği koruma adına “öteki” yaratması, aslında var olan ile yaratılmak istenen algının/ imajın ortaya çıkarılması açısından önem arz etmektedir.

Bu tezde, Yakındoğu’nun yerli Hristiyan halklarından olan *Ermeniler ile Süryaniler hakkında, XII. yüzyıl Latin kroniklerine* (Haçlı kaynakları) *geçirilmiş algı / imaj* incelenmiştir. Bunu yaparken kullanmayı tercih ettiğimiz yöntem, yaşayan bir Hollandalı dilbilimci olan Teun Adrian van Dijk (d. 1943) *tarafından kategorize edilmiş söylem* (discourse) *kalıplar*ıdır. Haçlı seferlerinin temel kaynakları arasında bulunan kronikler, bileşeni oldukları toplumların siyaseti, kültürü, inancı ve önyargılarından beslenmiş bireylerce kaleme alınmışlardır. Bu sebeple ortaya koydukları hem yönetenlerin hem de yönetilenlerin görüşünü yansıtır. Dolayısıyla aynı dinden olsalar da mezhep ve yaşadıkları coğrafyadan kaynaklanan farklılıklar Katolik Hristiyanların, Ermeni ve Süryanileri algılayış ve anlatış biçimlerini etkilemiştir. Hiç kuşkusuz etnik kökenleri farklı (Frank-Norman-Germen) ancak tümü Avrupalı olan bu kronik yazarların söylemleri, ait oldukları sosyo-kültürel çevreden izler taşımaktadır.

Veri derleme ve yazım sürecinde karşılaştığım bazı güçlükleri, danışmanım Prof. Dr. Muhammed Bilal Çelik sayesinde aşabildim, kendisine yürekten teşekkür etmek isterim. Tez konusunun belirlenmesindeki katkısından ötürü Prof. Dr. Osman Gazi Özgüdenli’ye, yöntem tercihinde yardım ve hiç tükenmeyen manevi desteğinden ötürü Prof. Dr. Ahmet Şimşek’e ve bir süre önce taşınıp yerleştiğim İzmir’de, tezime yeniden odaklanmamı sağlayıp sorularımı cevaplayan Prof. Dr. Engin Berber’e minnettarım. Son olarak tezimin maddi yükünü karşılamadaki değerli katkısından ötürü Türk Petrol Vakfı ile her zaman yanımda olduğunu hissettiren annem Yıldız Akbaş’a da teşekkür ederim.

Emel AKBAŞ

31/01/2024

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM: KRİSTOLOJİK TARTIŞMALAR BAĞLAMINDA HRİSTİYANLIK TARİHİ VE SCHİSMA.....	17
1.1. Schisma (Kiliselerin Bölünmesi) (1054)	36
1.2. Roma Kilisesi ve Teolojisi.....	38
1.3. Doğu Hristiyanlığı.....	41
1.3.1. Ermeni (Gregoryen) Kilisesi ve Teolojisi.....	43
1.3.2. Süryani (Antakya) Kilisesi ve Teolojisi.....	51
2. BÖLÜM: DOĞU ROMA İMPARATORLUĞU’NUN TÜRK TEHDİDİNE KARŞI KATOLİK KİLİSESİ’NE BAŞVURMASI VE HAÇLI SEFERLERİNİN BAŞLAMASI.....	59
3. BÖLÜM: BİR YÖNTEM OLARAK SÖYLEM, HERMENEUTİK VE İMAJOLOJİ KAVRAMI.....	71
4. BÖLÜM: XII. YÜZYIL HAÇLI KAYNAKLARINDA HAÇLILARIN ERMENİ VE SÜRYANİ GRUPLARI İLE KURDUKLARI İLİŞKİLER VE ORTAK ALGI.....	78
4.1. Aktör Tanımı.....	78
4.2. Dramatikleştirme.....	82
4.3. Durum Tanımlaması.....	83
4.4. Kanıtsallık.....	87
4.5. Karşılaştırma.....	88
4.6. Kutuplaşma, Biz-Onlar Sınıflandırması (Anlam).....	93
4.7. Mantıklı Olma Metodu.....	94
4.8. Örneklerle Açıklama (Uslamlama).....	95
5. BÖLÜM: XII. YÜZYIL HAÇLI KAYNAKLARINDA HAÇLILARIN ERMENİLERLE KURDUĞU İLİŞKİ VE ERMENİ ALGISI.....	96

5.1. Açıklama.....	96
5.2. Aktör Tanımı.....	98
5.3. Dramatikleştirme.....	120
5.4. Durum Tanımlaması.....	122
5.5. Empati.....	139
5.6. Kanıtsallık.....	140
5.7. Kutuplaşma, Biz-Onlar Sınıflandırması (Anlam).....	141
5.8. Olumsal Kendini Sunma.....	143
5.9. Örneklerle Açıklama (Uslamlama).....	152
5.10. Sayı Oyunu (Retorik-Uslamlama).....	153
6. BÖLÜM: XII. YÜZYIL HAÇLI KAYNAKLARINDA SÜRYANİ ALGISI VE SÜRYANİLERLE İLİŞKİLER ÜZERİNE.....	155
6.1. Aktör Tanımı.....	155
6.2. Dramatikleştirme.....	158
6.3. Durum Tanımlaması.....	160
6.4. Olumsal Kendini Sunma.....	164
6.5. Otoriteye Başvurma.....	166
6.6. Örneklerle Açıklama (Uslamlama).....	167
SONUÇ.....	171
KAYNAKÇA.....	177
ÖZ GEÇMİŞ	197

KISALTMALAR

age.	: Adı geçen eser
agm.	: Adı geçen makale/madde
agt.	: Adı geçen tez
bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
çev.	: Çeviren
der.	: Derleyen
ed.	: Editör
hızl.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
ö.	: Ölüm Tarihi
p.	: Page
pp.	: Page to page
RHC, Occ.	: Recueil des Historiens des Croisades, Occidentaux
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfadan sayfaya
S.	: Sayı
trans.	: Translate by
TTK.	: Türk Tarih Kurumu
DİA.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
vd.	: ve diğerler

ÖZET	
Başlık: Söylem Analizi Bağlamında XII. Yüzyıl Haçlı Kaynaklarında Doğu Hristiyanlığı Algısı (Ermeniler ve Süryaniler)	
Yazar: Emel AKBAŞ	
Danışman: Prof. Dr. Muhammed Bilal ÇELİK	
Kabul Tarihi: 31/01/2024	Sayfa Sayısı: v (ön kısım) + 197 (ana kısım)
Müslüman Türklerin ve Arapların Doğu Roma için yarattığı tehlike sonrası Batı'dan yardım talebinde bulunması üzerine gerçekleşen Haçlı Seferleri 1054 yılındaki schisma (bölünme) dan sonraki ilk ciddi temas idi. XI. yüzyılın sonunda başlayan bu hareket ile birlikte Katolik Hristiyanlar Doğu'ya “<i>kutsal topraklar</i>”a doğru harekete geçmiştir. Seferlerde bulunan Katolik din adamlarının ve bazı şövalyelerin gerek propaganda gerek kişisel amaçlar nedeniyle kaleme aldıkları kroniklerde sadece seferin ve yaşanan çarpışmaların kaydı tutulmamış aynı zamanda uzun yıllar boyunca çatışma halinde oldukları Ortodoks Hristiyanlar, Gregoryen Ermeniler ve Yakubi Kilisesine mensup Süryanilerden de söz edilmiştir. Öncesinde hac için “<i>kutsal topraklar</i>”ı ziyaret eden hacılardan, ticaret ve seyahat için Doğu'da bulunan tüccar ve seyyahlardan elde ettikleri kısıtlı bilgiye sahipken şimdi şahsi tecrübeleriyle birlikte yerli Hristiyanlar hakkında tafsilatlı bilgilere sahip olma şansı elde etmiş ve bu yerli Hristiyan gruplar hakkında olaylar ve bu olaylar karşısında takındıkları tavra göre söylemlerinin yönünü ve içeriğini değiştirmişlerdir. Doğu Roma ile sürdürdükleri kötü ilişkiler nedeniyle başlangıçta Latinlerle sıcak ilişkiler kurmuşlarsa da sonrasında Katolik Hristiyanların idaresinde yaşarken gördükleri muameleye ve inançlarını yaşamalarına yönelik uğradıkları çeşitli kısıtlamalara dayanamayarak Latinlerin aleyhinde bir siyaset izlemeye başlamaları kronik yazarlarının söylemlerine yansımıştır. Söyleme yansıyanlar ise Batı'da yerli Hristiyan gruplar hakkında bir algının / imajın oluşmasını sağlamıştır. Tezin birinci bölümünde kristolojik tartışmalar ekseninde XII. yüzyıla kadar uzanan Hristiyanlık tarihi ele alınırken ikinci bölümünde ise Ortodoks Doğu Roma'nın, Katolik Roma Kilisesi'nden yardım istemesi ve “<i>haçlı</i>” fikrinin doğuşu ortaya konmuştur. Üçüncü bölümde söylem, hermeneutik ve imajoloji kavramları açıklanarak tezin yöntemi ve kaynakları açıklanmıştır. Dördüncü bölümde Ermeni ve Süryaniler hakkında kroniklerde yer alan ortak algıya, beşinci bölümde müstakil olarak Ermenilere yer verilmiş, altıncı bölümde ise Süryaniler hakkındaki algı ortaya konmuştur.	
Anahtar Kelimeler: Haçlı Seferleri, Söylem Analizi, Ermeniler, Süryaniler, Hristiyanlık	

ABSTRACT	
Title of Thesis: The Perception of Eastern Christianity in XII. Century Crusader Sources In The Context of Discourse Analysis (Armenians and Assyrians)	
Author of Thesis: Emel AKBAŞ	
Supervisor: Prof. Dr. Muhammed Bilal ÇELİK	
Accepted Date: 31/01/2024	Number of Pages: v (pre text) + 197 (main body)
The Crusades, which took place after Muslim Turks and Arabs demanded help from the West after the danger posed to Eastern Rome, was the first serious contact after the schisma (separation) in 1054. With this movement, which started at the end of the XIth century, Catholic Christians moved towards the "holy lands" in the East. In the chronicles written by the Catholic clergy and some knights on the campaigns for both propaganda and personal purposes, not only the expedition and the battles were recorded, but also Orthodox Christians, Gregorian Armenians and Syriacs belonging to the Jacobite Church, with whom they had been in conflict for many years, were also mentioned. Previously, he had limited information from pilgrims who visited the "holy lands" for pilgrimage, and from merchants and travelers in the East for trade and travel, but now, with his personal experience, he has the chance to have detailed information about native Christians. They changed the direction and content of their discourse according to the attitude they took in the face of these events. Although they initially established warm relations with the Latins due to the bad relations they maintained with the Eastern Rome, the fact that they could not stand the treatment they were subjected to while living under the rule of Catholic Christians and various restrictions on living their faith, and that they started to follow a policy against the Latins was reflected in the discourses of the chronicists. The reflections in the discourse, on the other hand, provided the formation of a perception / image about indigenous Christian groups in the West. In the first part of the thesis, the history of Christianity dating back to the XIIth century is discussed in the axis of christological discussions, while in the second part, the Orthodox Eastern Rome's request for help from the Catholic Roman Church and the birth of the "crusader" idea are revealed. In the third chapter, the concepts of discourse, hermeneutics and imagology are explained and the method and sources of the thesis are explained. In the fourth chapter, the common perception about the Armenians and Assyrians in the chronicles, in the fifth chapter, the Armenians are given separately, and in the sixth chapter, the perception about the Assyrians is revealed.	
Keywords: Crusades, Discourse Analysis, Armenians, Assyrians, Christianity	

GİRİŞ

XII. yüzyılda kaleme alınmış Latin kroniklerinde Ermenilerle Süryaniler üzerinden doğu Hristiyanlığına ait anlatılar, bu tezin odaklandığı temel konudur. Doğrudan gözleme dayalı olması gereken bu anlatıların zaman zaman gerçeklikle örtüşmediği, başka bir deyişle nesnel olmadığı bilinmektedir. Geçmiş olabildiğince yaşanmışlığa sadık kalarak inşa etmek için bu çalışmada dilbilimci van Dijk'ın eleştirel söylem analizinin kullanılması, kategorize ettiği düşünme kalıplarının diğer yöntemlere üstün olmasından dolayı değildir. Tezin amacı, söz konusu kroniklerden hareketle Doğu Hristiyanlarının ötekileştirilmesinde kullanılmış ifade ve değerlendirmeleri tespit dolayısıyla “biz” olgusunun nasıl tahkim edildiğini anlamaktır. Van Dijk'a ait yöntem, hem geçmişin inşasında pek çok veri sunduğu hem de bunların doğruluğunu denetleme şansı verdiğinden tercih edilmiştir¹. Tarihle filolojiyi buluşturan tezimizin hipotezi, kronik

¹ Alvesson ve Kärreman'a Göre Analiz: Alvesson ve Kärreman, söylem analizinin nasıl gerçekleştirilmesi gerektiği ile ilgili dört yaklaşımdan bahseder. Mikro söylem analizi yaklaşımı, Mezo söylem analizi yaklaşımı, büyük söylem analizi yaklaşımı ve mega söylem analizi yaklaşımı. Jones'a Göre Analiz: Jones'a söylem analizinin nasıl gerçekleştirilmesi gerektiği ile ilgili üç yaklaşımdan bahseder: formal yaklaşım, işlevsel yaklaşım, sosyal yaklaşım. Parker'a Göre Analiz: Parker, metni merkeze koyarak metnin iyi bir şekilde çözümlenmesinde söylem analizini merkeze koymakta ve metinde ortaya çıkan vurgu, yorumlama, alıntılama ve dilsel yapıların çok önemli olduğunu belirtmektedir. Parker'a göre söylem analizi süresinde yapılması gerekenler şu şekildedir: Söylemde yer alan kimlikler incelenir. Söylemde yer alan anlamlar incelenir. Söylemin özellikleri incelenir. Söylemler arası ilişkiler incelenir. Söylemde yer alan güç ilişkileri incelenir. Söylemin etkileri incelenir. Gee'ye Göre Analiz: Söylem analizinin temel aracı olan dili “*yedi temel görev*”i yerine getirmek amacıyla kullanırız. Söylem analizi esnasında dilin bu yedi temel görevi için belirlenen sorular cevaplanarak söylem analizine yön verilebilir. Bu yedi temel görev ve soruları şu şekildedir: önem, aktivite, kimlik, ilişkiler, politika, bağlantı, işaret sistemleri ve bilgi. Blanche ve Durrheim'a Göre Analiz: Blanche ve Durrheim söylem analizinin kültür, amaç ve bağlam boyutları dikkate alınarak yapılması gerektiğini belirtmiş ve bu üç boyutu şu şekilde anlatmıştır: Söylemler metin ya da konuşmalarda ortaya çıkar ve ortaya çıktığı her yapının sahip olduğu kültürel özellikler vardır. Söylemin en iyi şekilde analiz edilebilmesi için kültürel özelliklerinin ve toplumsal detaylarının iyi bilinmesi gerekir. Analiz sürecinde kültürel öğeler dikkate alınarak analiz yapılmalıdır. Her söylemin içinde birtakım ipuçları vardır. Bu ipuçları söylemin amacını ve eylemlerini gösterir. Söylemde açık ve gizli amaçlar ortaya konarak neyin nasıl ve niçin söylendiği incelenir. Söylemler söylendiği bağlamdan ayrı düşünülemez. Bu yüzden bağlam her yönüyle incelenmeli ve söylemle arasındaki bağ/ilişki ortaya konmalıdır. Sinclair ve Coulthard'a Göre Analiz: Sinclair ve Coulthard bir söylem analizinin söyleme sahip olan kişinin eylemi, durumu ve yöntemi dikkate alınarak gerçekleştirilebileceğini belirtir. Bu üç kategori şu şekildedir: eylem, durum, yöntem. Bloome'a Göre Analiz: Bloome, Carter, Christian, Otto & Shuart-Faris söylemlerin mikro-etnografik analizi için beş teorik araç kullanılabileceğini belirtmektedir. Bu araçlar aşağıda açıklanmıştır: bağlamsallaştırma ipuçları, sınır oluşturma, sayım, tematik tutarlılığı müzakere etme, metinlerarasılık. Laclou ve Mouffe'a Göre Analiz: Bu yaklaşım kullanarak yapılacak bir söylem analizinde kullanılabilecek araçlar şunlardır: ana nokta / işaretler / mitler, eşdeğerlik zinciri, kimlik, çatışma analizi. Fairclough'a Göre Analiz: Söylem analizi için birtakım araçlar önermektedir. Bu araçlar, metinlerin olaylara ve toplumsal ilişkilerle nasıl ilişki kurduğu ve böylece gerçeklik, toplumsal kimlikler ve sosyal ilişkilerin belirli versiyonlarının nasıl oluştuğu hakkında fikir verir. Bu araçlar: etkileşimli kontrol, ethos, metaforlar, üslup ve dilbilgisi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Şeyma Şahin, Burcu Ökmen, Abdurrahman Kılıç, “Söylem Analizi Model Önerisi”, International Learning Teaching and Educational Research Congress, Amasya 2018, ss. 752-760.

yazarlarının Haçlı seferleri öncesinde yerli Hristiyanlara karşı olumlu-olumsuz bazı yargılarının olduğu ve seferler sırasında onlarla kurdukları ilişkilere bağlı olarak bu yargıların değişim gösterdiği dolayısıyla içsel bir tutarlılıklarının olmadığıdır. Esasen söylem doğası gereği değişkendir.

Araştırmanın Konusu

“Söylem Analizi Bağlamında XII. Yüzyıl Haçlı Kaynaklarında Doğu Hristiyanlığı Algısı (Ermeniler ve Süryaniler)” başlıklı bu tez, Haçlı seferlerinin ilk yüzyılına ait kronikleri kaynak edinmiştir. Bilindiği üzere ilk Haçlı seferi XI. yüzyılın sonlarında başlamış (1095) ancak Katolik Hristiyanların Doğu’da daha etkin olduğu dönem XII. yüzyıl olmuştur. Bir yandan Haçlıların Ermeni ve Süryanilerle doğrudan temas ettiği seferlerin bu yüzyılda yapılması öte yandan Latin kroniklerinin genelde bu yüzyılı anlatmasından ötürü, XII. yüzyıl bu tezin odakladığı zaman kesiti olmuştur. Papa önderliğinde Doğu’da zulüm altında yaşadıkları söylemiyle “Hristiyan kardeşleri kurtarmak” ve “kutsal topraklara ulaşmak” için başlatılan Haçlı seferleri, zaman içinde başkalaşmış ve amacından sapmıştır. Bunun somut kanıtı, tezin kapsama alanı dışında bırakılan IV. Haçlı Seferi’dir. Evrensellik (ekümenik) iddiasındaki Katolik Roma Kilisesi, Ortodoks Konstantinopolis Kilisesi ve cemaati ile Doğu’daki diğer yerli Hristiyan cemaatlerini kendine tabii kılmak amacıyla Batı’nın senyörleri, şövalyeleri ve alt tabakadan inançlı tüm müminleri aynı amaç etrafında birleştirmiş olsa da sefere katılanların kendi amaçlarını gütmeleri ve planda olmayan eylemlerine engel olamamıştır.

Araştırmanın Yöntemi

Bu tez ne Latin kroniklerini tanıtan ne de ilgili tüm kaynakları görerek Haçlı seferleri ve dönemini yeniden kurgulayan (inşa eden) bir çalışma değildir. Yöntem olarak kaynak tenkidinin tercih edilmeyişi tam da bundandır. Zira kullanılan kaynakların sahte olup olmadığı, birer belge olarak değerlerinin tespiti ile ne zaman ve nerede yazıldıkları (dış tenkit) zaten yanıtlanmış sorulardır. Kaynakların sunduğu verilerin doğruluğunun ispatı (iç tenkit) elbette önemlidir ama tezin başlığından da anlaşılacağı üzere çalışma, kroniklerin kendine ve vazettiği her şeye değil, daha sınırlı bir konuya (soruya) açıklama getirmek istemektedir. Bunun için kronikler dikkatle incelenecek, “nitel içerik analizi” olarak da adlandırılan eleştirel söylem analizi (ile kroniklerde) açıkça belirtilen anlamın

içinde gizli... veya... ima edilen anlamların ötesindeki anlamlar ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır². Başka bir ifadeyle Latin kroniklerinde Ermeniler ve Süryaniler hakkında sadece ne yazıldığı değil, aynı zamanda nasıl ve neden yazıldığı da keşfedilmek istenmektedir.

Bunun için ilk olarak, XII. yüzyılda bu seferlere bizzat katılmış Avrupalıların kaleme aldığı ve çeşitli kentlerdeki ulusal kütüphanelerin dermelerinde mevcut kronikler toplanmıştır. Daha sonra bu kronikler taranarak tespit edilen olumlu, olumsuz ve / veya yansız söylemlerin anlam dünyası ortaya konulmuştur. “Anlam dünyası” derken, açık ve saklanmış ifadeler ile kroniklerin tümüne egemen, söylem ve örüntü öbeklerinin var olup olmadığının tespiti kastedilmektedir.

Elde etmek istenen bilgi açısından bakıldığında bu tez keşfedici, betimleyici ve açıklayıcı bir çalışmadır. Keşfedicidir zira seçilen kaynakların okunarak araştırmanın kalanı hakkında sistematik bilgi gövdesi oluşturacak verileri (ön bilgi) derlemeyi gerektirmektedir. “Nasıl” ve “neden” gibi sorulara cevap aradığı için betimleyici ve bir hipotezden, yani sorudan / sorulardan hareket ettiği ve tarih gibi sosyal bilimlerin çatısı altındaki bir disiplin olan filoloji (dil) temelli bir yaklaşım üzerinden söylemi sorgulayabildiği için ise açıklayıcıdır.

Genel olarak söylem, “içsel tutarlılığa sahip anlamlı düşünceler dizgesi” olan ideolojiyi tanımlamada önemli bir araç olup XX. yüzyıldan itibaren filologlarca, dil ile ideoloji arasındaki bağı ortaya koymak amacıyla kullanılmaktadır. “İdeolojilerin varlığı ve de kamusal alanda yaygınlaşması ancak söylem ile mümkündür” önermesi, bu sözcüğün kavramlaşması/ kavramsallaştırılmasına katkıda bulunmuştur. Şöyle ki, aynı “anlam”, “bağlam”, “eylem” ve “etkileşim” gibi dil ile yakından ilişkili olan “söylem”, iktidar-güç ilişkisini açığa çıkarmada bir hayli işlevseldir. Tezin temel kaynağı olan kroniklere filolog van Dijk’ın kategorize ettiği soru kalıpları üzerinden bakılması, tezin odaklandığı dönemde iktidar ile topluma egemen düşünce dünyasının, Haçlı seferlerinin yaşandığı coğrafyanın yerli Hristiyan halklarını nasıl ötekileştirdiğini ortaya koyacaktır. Böylece

²<https://www.bingol.edu.tr/media/204988/sayt-bolum8-Sosyolojide-Nicel-ve-Nitel-Arastirma-Yontemleri.pdf>, e.t.18.10 2023). Aynı kaynakta gözlem ve söyleşi yapılamayacak geçmişe ait konuların metinler üzerinden gidilerek incelenmesinde kullanılacak diğer yöntemin *içerik analizi* olduğu belirtilmektedir. İçerik analizinde, metinlerde belirli sözcüklerin kaç kez tekrarlandığının sayılması, gazetelerde sütunlara ya da haberlere ayrılan alanın kaç santimetrekare olduğunun ölçülmesi, radyo ve televizyonda araştırılan konuya kaç dakika / saat ayrıldığının hesaplanması gibi *nicel veri toplama teknikleri* kullanılır.

Haçlı seferlerinin insan kaynağını oluşturan Katolik Hristiyanların bireysel ve kamusal bakışı ile değişimler, söyleme etki eden faktörler ile ideoloji-söylem ilişkisini tespit ve söylem içindeki açık veya örtük ideoloji deşifre edilmiş olacaktır.

Tezin temel sorusu, Katolik Hristiyanların “Hristiyan kardeşlerimiz” dediği Doğulu Ortodoks Hristiyanlara, özellikle Ermeniler ve Süryanilere karşı önceden oluşturdıkları algı (yargı) ile bu algının seferler sırasında nasıl veya neden değiştiği ya da değişmediğidir. Bu sorunun cevabını bulmak için eleştirel söylem analizinin kaçınılmaz eşlikçisi -mütemmim cüz’i de denebilir- olan yoruma (hermeneutik) başvurulmuştur. Bilindiği üzere bir araştırmada birden fazla yöntem ve/ veya tekniğe başvurulabilir³. Bireylerin içinde biçimlendikleri veya biçimlendirildikleri toplumsal bilinci (töre, siyaset, ahlak, gelenek vb.) açıklayabilme tekniklerinden biri de ideolojileri kuşatmış söylemdir (öbekler, örüntüler) ve anlamdan uzaklaşılmasın diye yorumlanmıştır⁴.

Araştırmanın Amacı

Katolik Hristiyanların Haçlı seferleri öncesinde Doğu’da yaşayan yerli Hristiyan dindaşları hakkında düşündükleriyle ilgili bilinenler sınırlıdır. Doğrudan gözleme dayanan veriler bir şekilde duyulmuş olup Papalığın vazettiği uhrevi verilerden daha kıymetlidir. Sorun, savaşçı veya bir başka sıfatla seferlere katılmış kronik yazarlarının tanık olduklarını bazen yazdıklarına aktarmadıklarıdır. Bu durumun Doğu Hristiyanlarını ötekileştirdiği açıktır. Tezin amacı bu eylemi kroniklerde hangi söylem, söylem öbekleri ve örüntüleri ile yaptıklarının tespit etmektir. Böylece bileşeni oldukları toplumun çimentosu ve olumlu değerlerin içine yerleştirildiği “biz” olgusu vücut bulmaktadır.

Araştırmanın Önemi

Sosyal bilimlerin amacı toplumsal gerçekliğe ulaşmaktır. Bu nedenle iyi bir araştırmanın değeri öncelikle kullanılan yöntemin bilimsel olması, güvenilir verilere ulaşması ve isabetli yorumlar yapılmasına bağlıdır. Tez konusunun seçilmesi ve araştırma sorusunun (hipotez) tespiti ile araştırmanın yöntemi (eleştirel söylem analizi) ve tekniği (hermeneutik) tez danışmanı rehberliğinde gerçekleştirilmiştir. Kaynak olarak seçilen kronikler, tezin amacına uygun verilerin derlenip bulgulara varılmasına aracılık edecek

³ Doğan Ergun, *Sosyoloji ve Tarih, Sosyolojide Yöntem Sorunu*, İmge Kitabevi, Ankara 2005.

⁴ Edibe Sözen, *Söylem, Belirsizlik, Mücadele, Bilgi/Güç ve Refleksivite*, Profil Kitap, İstanbul 2017, s. 10.

zenginliktedir. Özetle metin incelemesine yaslandığından nitel bir araştırma olan tez, her şeyden önce bilimsel bir çalışma olduğundan önemlidir.

İkinci olarak “Orta Çağ” ve “Haçlı seferleri” tarihini ele alan çalışmalarda sıkça kullanılan bir materyal olan söz konusu kroniklerden ilk kez bu tezde, van Dijk’ın eleştirel yöntem analiziyle veri derlenmiş ve yorumlanmıştır. Ulusal ölçekte söylem düzeyinde çok duyulsa da pratikte arzu edilen düzeyde olmayan disiplinler arası bir yaklaşımın denenmesi tezin önemini arttırmaktadır.

Tez, “Giriş” ve “Sonuç” dışında altı bölümden oluşmaktadır. “Kristolojik Tartışmalar Bağlamında Hristiyanlık Tarihi ve Schisma” başlıklı ilk bölümde, doğuşundan XII. yüzyıla Hristiyanlık inancının tarihsel gelişimi özlü bir şekilde anlatılmıştır. Roma İmparatorluğu’nun yaşadığı siyasi çalkantılar, tetrarşi⁵ dönemi, Batı Roma İmparatorluğu’nun tarih sahnesinden çekilmesi ile Konstantinopolis merkezli Doğu Roma’nın yükselişi bu bölümün odaklandığı bazı konulardır. Ekümenik konsillerin aldığı kararlar çerçevesinde Hristiyan müminlerin mezheplere ayrılması, 1054 yılında Batı ve Doğu kiliselerinin bölünmesi (schisma) ve sonrasında Roma Kilisesi’nin kendi tarihi ile litürjisi (işleyişi), Doğulu yerli Hristiyan kiliselerin tarihine ve litürjisine odaklanılmış, Haçlı seferlerinin başlaması öncesindeki gelgitli süreç de bu bölüme dahil edilmiştir.

“Doğu Roma İmparatorluğu’nun Türk Tehdidine Karşı Katolik Kilisesine Başvurması ve Haçlı Seferlerinin Başlaması” başlıklı ikinci bölümde, sırasıyla Katolik Avrupa’nın giderek büyüyen Türk tehdidine karşı çare arayışları, dünyevi ile uhrevi güç (imparator-papa) arasındaki yetki tartışmaları ve zayıflayan Doğu Roma İmparatorluğu’nun, Müslümanlara karşı sınırlarını korumak için ihtiyaç duyduğu ücretli askerler için Papalığa başvurması gibi siyasi ve askeri gelişmeler ele alınmıştır. Haçlı birliklerinin saflarını dolduran insanlar, Orta Çağ Avrupa’sının sosyo-kültürel yapısı ile seferler hakkında yapılmış farklı yorum ve tartışmalar da bu bölümde ele alınmıştır.

⁵ Tetrarşi (Tetrarkhia) (dörtlü/ dörtler erki) olarak adlandırılan bu yönetim şekli ile İmparatorluğun daha kolay bir şekilde yönetilmesi amaçlanmış ve İmparatorluk ayrı merkezlerden yönetilme tecrübesi kazanmıştır. İmparatorluk idari açıdan iki kısma ayrılmış ve her birine Augustus unvanıyla iki ayrı hükümdar hükmetmiştir. Augustus’un idaresine yardımcı olması için Caesar atanmıştır. Böylece İmparatorluk Doğu ve Batı olarak iki idari merkeze ayrılmış ve bir daha da birleşmemiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Stephen Mitchell, *Geç Roma İmparatorluğu Tarihi M. S. 284-647*, çev. Turhan Kaçar, TTK, Ankara 2016, s. 81.

“Bir Yöntem Olarak Söylem, Hermeneutik ve İmajoloji Kavramı” başlıklı bölümde, tezin kullandığı filolojik yöntem hakkında “Giriş” bölümünde gereksiz hacim yaratacağı kaygısıyla kaleme alınmayan kroniklere yöneltilen soru kalıplarının gösterilmesi ve yorumlama tekniği gibi ayrıntılar yazılmıştır.

“XII. Yüzyıl Haçlı Kaynaklarında Haçlıların Ermeni ve Süryani Grupları ile Kurdukları İlişkiler” başlıklı dördüncü bölümde, yedi adet Latin kroniğinde mevcut açık ve örtük verilerden hareketle Ermeniler ve Süryaniler üzerinden Doğu Hristiyanlarına yönelik oluşturulan algı/ imaj saptanmaya çalışılmıştır⁶. Söz konusu yüzyılda kaleme alınmış kroniklerin sayısı yediden fazla olsa da diğerleri kullandığımız kroniklerde var olandan farklı veriler sunmadığından tezde bunlara yer verilmemiştir.

“XII. Yüzyıl Haçlı Kaynaklarında Haçlıların Ermeniler ile Kurduğu İlişki ve Ermeni Algısı” ve “XII. Yüzyıl Haçlı Kaynaklarında Süryani Algısı ve Süryanilerle İlişkiler Üzerine” beşinci ve altıncı bölümde aktör tanımı, dramatikleştirme, durum tanımlaması, kanıtsallık, karşılaştırma (biz-onlar sınıflandırma), kutuplaşma, mantıklı olma metodu, örneklerle açıklama/ örneklendirme, açıklama, empati, olumsal kendini sunma, sayı oyunu (retorik-uslamlama) ve otoriteye başvurma gibi van Dijk’e ait yöntemin söylem yapıları (soru kalıpları) üzerinden, Ermeniler ve Süryaniler için oluşturulan algı/ imaja değinilmiştir. Sayıca fazla olmaları ve bölgede bağımsız idari yapılar kurmuş

⁶ Gesta Francorum et aliorum Hierosolimitanorum, Raimundus Aguilers Historia Francorum qui Ceperunt Iherusalem ve Fulcherius Carnotensis’in Gesta Francorum Iherusalem peregrinantium adlı kroniklerde Türklerle yönelik anlatılar da mevcuttur. Gesta Francorum, ilk Haçlı gruplarının ilerleyişinden itibaren Türklerden bahsetmekte ve Haçlılar için ciddi bir tehlike olduğunu söylemektedir. Türkler için “Turci” ifadesini kullanmaktadır. Ayrıca Türklerin savaş sanatındaki hünerinden, bilgisinden sitayişle söz etmektedir. Eğer Hristiyan inancını benimsemiş olsalardı Türklerden daha usta savaşçı ve daha cesur kimselerin bulanamayacağını ifade etmiştir. Gesta Francorum et aliorum Hierosolimitanorum, RHC Occ III, Paris 1866, pp. 119-163; Alm. çev. H. Hagenmeyer, Anonymi Gesta Francorum, Carl Winters Universitaets Buchhandlung, Heidelberg, 1890; İngilizce çev. Rosalind Hill, The Deeds of the Franks and Other Pilgrims to Jerusalem, Oxford 1962 p. 3; Türkçe çev. Ergin Ayan, Anonim Haçlı Tarihi, Selenge Yayınları, İstanbul 2013, s. 6. Raimundus Aguilers da Türklerin çevikliğinden ve atıklığından ve usta okçu oluşlarından bahsetmiş ayrıca kullandıkları hafif silahları kroniğinde anlatmıştır. Raimundus Aguilers, Raimundi de Aguilers canonici Podiensis Historia Francorum qui ceperunt Jerusalem, Recueil des Historiens des Croisades, Historiens Occidentaux, III, Paris 1866, p. 236, İngilizce çev. Raimundus Aguilers, neşr. John Hugh Hill, Laurita Hill, Raymond d’Aguilers, Philadelphia 1968, p. 19, Türkçe çev. Süleyman Genç, Haçlılar Kudüs’te Bir Papazın Gözünden İlk Haçlı Seferi, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2019, s. 67. Fulcherius Carnotensis de Türklerin askeri meziyetlerinden defaatle bahsetmiştir. Bilhassa usta okçular olduğunu dile getirmiştir. Fulcherius Carnotensis, Historia Iherosolymitana Gesta Francorum Iherusalem peregrinantium ab anno Domini MCXV usque ad annum MCXXVII, Auctore domno Fulcherio Carnotensi, RHC Occ III, Paris 1866, p. 321; İngilizce çev. R. Ryan, Fulcher of Chartes A History of The Expedition to Jerusalem 1095-1127, Knoxville, 1969 p. 62; Türkçe çev. İ. Bihter Barlas, Kudüs Seferi (Kutsal Toprakları Kurtarmak), IQ Kültür Sanat, İstanbul 2009 s. 67.

olmalarından ötürü Haçlılarla iletişimi daha çok olan Ermeniler kroniklerde Süryanilerden daha fazla yer almıştır.

Latin Kronikleri Üzerine Kısa Bir Değerlendirme

Katolik Avrupalıların Doğu'nun yerli Hristiyanları, özellikle Ermeniler ve Süryanilerle kurdukları ilişkiler ve gelişen olaylara bağlı olarak değişen tutum ve davranışlar, Haçlı birlikleri içindeki din adamlarının ve kimliği tespit edilemeyen bazı kişilerin kaleme aldığı kroniklere yansımıştır. Başka bir deyişle seferlerden önce mevcut ve seferler sırasında ortaya çıkan söylemi oluşturan bileşenlerin çokluğu dikkat çekicidir.

Birinci Haçlı Seferi'ne katılmış ancak yazanı tespit edilemeyen *Gesta Francorum et aliorum Hierosolimitanorum* ile aynı dönemde kaleme alınmış *Petri Tudebodi seu Tudebovis Sacardotis Sivracensis Historia de Hieorosolymitano Itinere*, *Raimundi de Aguilers canonici Podiensis Historia Francorum qui ceperunt Jerusalem* ve *Fulcherius Carnotensis, Historia Iherosolymitana* *Gesta Francorum* adlı kroniklerde Ermeniler, Süryaniler ve Ortodoks Greklerden söz edilmektedir. Aynı sefere katılmamış, sefer sonrasında Doğu'daki Latin devletlerinin kurulmasına tanık olmamış ancak olup bitenlere ilişkin kendi görüşlerini açıklamaktan geri durmayan *Willermus Tyrensis*'te de, Ermeniler ve Süryaniler hakkında yoğun anlatılara rastlanmaktadır.

Birinci Haçlı Seferi ile ilgili kronikler arasında en erken tarihli ve en popüler olanı, “*Gesta*” ya da “*Gesta Francorum*” adıyla bilinen *Gesta Francorum et Aliorum Hierosolymitanum*'dur. Etkili bir üsluba sahip olan bu kronik üzerinde çok çalışılmış olup yazarı hakkında bazı tahminlerde bulunulmuştur. Çağdaş tarihçilerden bir kısmı yazarın alt kademelerden bir ruhban olduğu (papaz), bir kısmı ise sıradan bir asker olabileceğini öne sürmüştür. Otuz dokuz bölümden oluşmakta olan kronik yazarının Norman Haçlı reislerinden Bohemund'un ordusunda bulunduğu, Antakya'da olup bitenlerden sonra “kutsal topraklara” ulaşmak için Tancred'in birliğine katıldığı ve Kudüs'ün Haçlılarca ele geçirilmesine tanık olduğu hakkında çağdaş tarihçiler hemfikirdir. Bohemund'a duyulan hayranlığın bariz olmasından hareketle kroniğin öznel bir anlatısı olduğu söylenebilir. Çağdaş kroniklerce bu yüzden ağır eleştirilere uğramış kronik, edebi bir tarzda yeniden yazılmış olup basit dil bilgisi hatalarıyla doludur. Günlük bilgiler dışında kronikte sadece Kitab-ı Mukaddes'e atıfta bulunulmuştur. Anlatının önemli bir kısmı Antakya'nın, özet sayılabilecek küçük bir kısmı ise Kudüs'ün ele geçirilmesi hakkındadır.

Kroniği Türkçeye çeviren Ergin Ayan'ın iddiası, kroniğin iki ayrı dönemde yazıldığı yönündedir. Ayan'a göre ilk yirmi dokuz bölüm Antakya'dan ayrılmadan önce, kalanı 1101 yılında Kudüs'te, olasılıkla Askalan (Aşkelon) Savaşı'ndan sonra kaleme alınmıştır. Bu kroniği önemli kılan Bohemund tarafından propaganda aracı olarak kullanılmış olmasıdır. Doğu Roma İmparatoru I. Aleksios Komnenos'a (1081-1118) karşı taraftar toplamak için gittiği Fransa'da (1106), *Gesta Francorum*'un anlatılarını haklılığını ortaya koymada payanda olarak kullanmıştır ki, bu sayede kronik “en bilinen” olma vasfını edinmiştir⁷. 1099 yılında gerçekleşen Askalan Savaşı ile sona eren kronik, ilk defa 1100 veya 1101 yılı başında yayınlanmıştır.

Gesta Francorum birçok defa değiştirilerek yazılmıştır: 1109 yılında Guibertus Novigenti kroniğe şahsen topladığı haberleri ilave etmiş, Fulcherius Carnotensis'ten bazı kısımları almış ve kroniğe daha eleştirel ve ahlaki bir hava vermeye çalışmıştır. 1110 yılında Dol Başpiskoposu Baldricus Dolensis (Baudri de Bourgueil) kroniğin üslubunu düzeltmeye çalışmıştır. Robert de Reims popüler ve biraz romantik hava vererek, 1122 yılında *Historia Hierosolymitana* adıyla yeniden kaleme almıştır⁸. *Gesta Francorum*, başka iki kroniğin yazarları: Toulouse Kontu Raimund'un maiyetinde olan Le Puy Rahibi Raimundus Aguilers ve Kudüs'ün ilk Haçlı Kralı Baudouin'in (1100-1118) papazı Fulcherius Carnotensis için kaynak görevi de görmüştür⁹. Kronik, XII. yüzyılda Haçlı seferleri üzerine yazan Guibertus abbas Novigenti, Rodulphus Codomensis, Hugo Floriacensis, Robertus Monachus, Guilelmus Neubrigensis, Albertus Aquensis, Willelmus Malmesbiriensis, *La Continuation de Guillaume de Tyr* ve Ordericus Vitalis'in üzerinde etki bırakmıştır¹⁰.

Gesta Francorum yazarı hakkında bilinen Güney İtalya'nın Apulia kentinden geldiğidir¹¹. Yazarın, diğer kronik yazarlarının aksine Haçlı liderlerinin görüşmelerine katılmaya davet edilmediği, kroniğinin bu bölümlerinin kulaktan dolma bilgilerle kaleme alınmış olmasından bellidir. Bohemund'un Antakya'da kalma kararına katılmayıp yolculuğuna

⁷ *Gesta Francorum et aliorum Hierosolimitanorum*, RHC Occ III, Paris 1866, pp. 119-163; Alm. çev. H. Hagenmeyer, *Anonymi Gesta Francorum*, Carl Winters Universitaets Buchhandlung, Heidelberg, 1890; İngilizce çev. Rosalind Hill, *The Deeds of the Franks and Other Pilgrims to Jerusalem*, Oxford 1962; Türkçe çev. Ergin Ayan, *Anonim Haçlı Tarihi*, Selenge Yayınları, İstanbul 2013.

⁸ Runciman, *age*, I, ss. 257, 258.

⁹ Heinrich Hagenmeyer, *Anonymi Gesta Francorum*, Carl Winters Universitaets Buchhandlung, Heidelberg, 1890, pp. 49-58.

¹⁰ *Recueil des Historiens des Croisades, Historiens Occidentaux*, I-V, Paris, 1844-1895.

¹¹ Hagenmeyer, *age*, p. 10.

devam etmesinden, inancı konusunda samimi olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Bohemund'un himayesinde gönüllü bulunduğu, vazifelendirilmediği akla gelmektedir. Kroniğinde Haçlı reisleri için “sapiens” (bilge) veya “prudens” (ihtiyatlı); Doğu Roma İmparatoru Aleksios Komnenos için “iniquissimus” (kötü) veya “infelix” (mutsuz) ve Türkler için “inimici Dei et sancte christianitatis” (Tanrı'nın ve kutsal Hristiyanlığın düşmanları) gibi ifadeler kullanmış olup yerli Hristiyanlar için kullandığı ifadeler, Doğu Roma İmparatoru için kullandıklarından pek farklı değildir. Bu söylem aynı zamanda, tüm kronik yazarlarının Haçlı seferlerine yönelik algısını da ortaya koymaktadır¹².

Birinci Haçlı Seferi'ne katılmış bir başka kronik yazarı Peter Tudebodus'tur. Yazarın yaşamı hakkında kesin olarak bilinen, Fransa'nın Poitou bölgesinde yaşayan bir rahip olduğudur. Olasılıkla 1111 yılından önce kaleme alınmış “Historia” adlı kroniği, Petri Tudebodi seu Tudebovis Sacardotis Sivracensis Historia de Hieorosolymitano Itinere adlı çalışmada, Gesta Francorum'dan yüksek oranda alıntı yapmış olmakla suçlanmıştır. Tudebodus çeşitli kroniklerden yararlansa da kroniğini bizzat tanık oldukları ve deneyimlerinden yola çıkarak kaleme aldığı kesindir. Bu nedenle kroniği, söz konusu Haçlı seferi hakkında günümüze ulaşan önemli bir kaynak olarak değerlendirilmeyi hak etmektedir.

Tudebodus hakkında ilk değerlendirmeyi 1641 yılında John Besly yapmıştır. Besly, kroniğin içeriğinden edindiği bulgulardan hareketle yazarın, Petrus Tudebodus adında bir rahip olduğu ve çalışmasını Gesta Francorum'dan önce kaleme aldığı ve hatta Gesta Francorum'un kimliği bilinmeyen yazarının kroniğini, Petrus Tudebodusu'yu taklit ederek kaleme aldığını öne sürmüştür. Bu iddiayı destekleyen bir başka gelişme de Fransızların Haçlı seferleri külliyyatı RHC'de Gesta Francorum, Tudebodus'un Historia'sından sonra, “Tudebodus abbreviatus (Tudebodus muhtasarı)” adıyla yer almasıdır. J. Riley-Smith'in 1111'den önce yazıldığını belirttikleri kroniğin günümüzde dört nüshası ulaşmıştır¹³.

Birinci Haçlı Seferi hakkında bilgi veren bir diğer Latin yazar Fulcherius Carnotensis olup kroniği, Historia Iherosolymitana Gesta Francorum Iherusalem Peregrinantium adıyla yayımlanmıştır 1059 doğumlu Carnotensis'in kroniğini öne çıkaran hususlardan

¹² *Gesta Francorum*, Türkçe çev. Ergin Ayan, s. 22.

¹³ Petrus Tudebodus, *Petri Tudebodi seu Tudebovis Sacardotis Sivracensis Historia de Hieorosolymitano Itinere*, RHC Occ, III, Paris 1866, pp. 1-117; İngilizce çev. J. H. Hill-L.L. Hill, *Peter Tudebode, Histoia de Hierosolymitano Itinere*, Philadelphia, 1974; Türkçe çev. Süleyman Genç, *Birinci Haçlı Seferi: Bir Tanığın Kaleminden Kudüs'e Yolculuk*, Kronik Kitap, İstanbul 2019; Jay Rubenstein, “What is the Gesta Francorum, and Who was Peter Tudebode?”, *Revue Mabillon*, XVI, (2005), pp. 179-204.

biri, Papa II. Urbanus'un (1088-1099) Haçlı seferlerinin fitilini ateşlediği 1095 tarihli Clermont Konsili'ndeki vaazını aktarmasıdır. Kendisinin söz konusu konsilde olup olmadığına ilişkin bir bilgi bulunmasa da vaazı sanki oradaymış gibi, canlı bir üslupla kaleme almıştır. Carnotensis'in, Eure-et-Loire'deki Chartres bölgesinden gelmiş olduğunu gösteren birden fazla delil mevcuttur. İlki, genellikle Fulcherius Carnotensis olarak adlandırılmasıdır. İkincisi, Haçlı seferine Chartres metbuu Etienne de Blois'nın maiyetinde başlamış olmasıdır. Üçüncü delil ise 1100 Sonbahar'ında Beyrut'un kuzeyinde pusuya düşürüldüğünde Carnotensis'in inleyerek "keşke tekrar Chartres ya da Orleans'da olsaydım" demesidir ki, bu yazarın sözü geçen bölgeden geldiğinin açık bir kanıtıdır. Ayrıca Carnotensis'in Fransız menşeli olduğunun diğer kanıtları da kendisini "Batılı Frank" olarak kimliklendirmesi, Britanyalıları ve Almanları anlayamadığını söylemesi ve de eski bir Fransız sözcüğü olan ve "sancak" anlamına gelen "standarz"ı kullanmış olmasıdır. Carnotensis sözünün kutsiyetini arttırmak, güvenilir olduğunu ispat etmek için kroniğinde sık sık İncil'den alıntılar yapmakta, Kutsal Haç'ın kalıntısını taparcasına sevmekte ve yalın bir dindarlık göstermektedir. Guibertus Novigenti onu, "papaz" olarak adlandırır ve aynı kelime Carnotensis'in kendi el yazması metnin başlığında da kullanılmıştır¹⁴. Steven Runciman kendisinden, "bütün Latin kronik yazarları arasında en aydını ve en güvene layık olanı" diye bahsetmektedir. Stephen de Blois'nin ordusu içerisinde Robert de la Normandie ile birlikte Haçlı Seferi yolcuğuna çıkmıştır. Baudouin de Boulogne'nın Kudüs Kralı olup 1118'de ölümüne kadar yanından ayrılmayan Carnotensis, kroniğini üç ayrı dönemde; 1101, 1106, 1124-1127 yılları arasında kaleme almıştır. Haçlı lideri Baudouin de Boulogne'nın istikametini Edessa (Urfa)'ya çevirmesi nedeniyle hem Antakya kuşatması hem de Kudüs'ün zaptını görememiş, bu hususları kaleme aldığı bölümlerde Anonim Gesta'dan ve Raimundus Aguilers'in kroniğinden faydalanmıştır. Kroniği kıymetli kılan ise Clermont Konsili, İznik'in kuşatılması ve teslim alınışı, Dorylaion Savaşı, Baudouin de Boulogne'nın Edessa'da (Urfa) hakimiyeti ele alması ve Godefroi'den sonraki Kudüs Kralı olarak onun faaliyetlerine görgü tanığı olmasıdır. Bu nedenle de aynı zamanda Latin Haçlı reisleri ve Doğulu yerli Hristiyanlar ile ilişkiler açısından da kıymetli bir eserdir. Carnotensis,

¹⁴ Fulcherius Carnotensis, *Historia Iherosolymitana Gesta Francorum Iherusalem Peregrinantium*; Türkçe çev. *Kudüs Seferi (Kutsal Toprakları Kurtarmak)*, İlcan Bihter Barlas, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2009, ss. 19, 20.

Urfa'nın ikinci kontu Baudouin'in du Bourg devrindeki olaylara daha az önem vermiş Kudüs kralının da müdahale ettiği büyük vakalarda ve ancak kendisinin olaylara müdahil oluşu nispetinde ayrıntılara yer vermiştir¹⁵. Runciman'ın Carnotensis'ten sitayişle bahsetmesi de bu nedenledir. Baudouin'e olan sadakatine rağmen görüşlerinde dikkati çekecek kadar objektiftir. Kroniğin ancak üçüncü kısmında Greklere ve Doğu Roma İmparatorluğu'na karşı olumsuz bir tutum benimsemiştir. Ancak Doğulu yerli Hristiyanlara karşı genel olarak tutumu dürüst ve dostçadır¹⁶. William of Malmesbury, Richard de Poitiers ve Sicard de Cremona Haçlı Seferi hakkındaki eserlerinde bu kroniği ana kaynak olarak kullanmışlardır¹⁷. Kroniğin İngilizceye iki tercümesi vardır: Bunlardan Mc Ginty'nin yaptığı çeviri yalnız Baudouin de Boulogne'un Kudüs kralı olduğu döneme kadardır. 1969'da neşredilen Ryan tercümesi ise Carnotensis metninin tamamını içermektedir. Aynı şekilde iki defa da Türkçe çevirisi gerçekleştirilmiştir. Bu çeviriler, Mukadder Yıldız ile İlcan Bihter Barlas tarafından yapılmıştır¹⁸.

Latin kronik yazarlarından bir diğeri Raimundus Aguilers adındaki bir din adamıdır. Aguilers, *Historia Francorum qui ceperunt Jerusalem* adlı kroniğini Birinci Haçlı Seferi sırasında kaleme almıştır. Aguilers, Papa II. Urbanus'un tüm ordulara liderlik etmekle görevlendirdiği Le Puy Piskoposu Adhemar'ın maiyeti içerisindeydi. Bir müddet sonra da Toulouse Kontu Raymond St. Gilles'in birliklerine dahil olmuş ve burada ordunun görevli papazı ve vaizi sorumluluğunu üstlenmiştir. Antakya kuşatması devam ederken Pons of Balazun adlı bir şövalyeye müşterek olarak kaleme aldığı kroniğini, şövalyenin Arka Kuşatması'nda ölmesi yüzünden tek başına 1099'da veyahut Krey'in iddia ettiği gibi 1102 yılında bitirmiştir. Aguilers "bu görevin amacı esasen, savaşa uygun olmayanlar ve korkakça kaçanlar hakikatler yerine yalanları yaymaya çalıştığı için, müstakbel okuyucuların böylesi dönemlerin ahbablığından ve nasihatlerinden uzak durmalarını sağlamaktır" diyerek, kroniğini hangi emelle kaleme aldığını da açıklamıştır. Kronikte Kitab-ı Mukaddes ve klasik çalışmalardan faydalanılmıştır. Bu yöntem kronik

¹⁵ Işın Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098 – 1118)*, C. I, TTK, Ankara 2013, XXVII- XXIX.

¹⁶ Fulcherius Carnotensis, Türkçe çev. İlcan Bihter Barlas, ss. 36, 37.

¹⁷ Runciman, *age.*, I. s. 257.

¹⁸ Fulcherius Carnotensis, *Historia Iherosolymitana Gesta Francorum Iherusalem peregrinantium ab anno Domini MCXV usque ad annum MCXXVII*, Auctore domno Fulcherio Carnotensi, RHC Occ III, Paris 1866, pp. 311- 485; İngilizce çev. R. Ryan, *Fulcher of Chartres A History of The Expedition to Jerusalem 1095-1127*, Knoxville, 1969; Türkçe çev. İ. Bihter Barlas, *Kudüs Seferi (Kutsal Toprakları Kurtarmak)*, IQ Kültür Sanat, İstanbul 2009.

yazarlarının sık sık başvurduğu bir yöntem olup kitabın güvenilirliğini arttırmak ve söylemlerine kutsiyet atfetmek için tercih edilmektedir.

Krey, Aguilers'in bulunduğu pozisyon nedeniyle bilgiye erişim imkanının neredeyse sınırsız olmasından bahseder. Bu denli mühim bilgileri vermesine rağmen üslup ve şekil yönünden ağır eleştirilere maruz kalmasını haksızlık olarak değerlendirir. Bu eleştiriler arasında en baskını kroniğini abartıya kaçacak bir bağnazlıkla ve aşırı bir tarafgirlikle kaleme alması olmuştur. Kronikte ayrıca dikkat çeken ve eleştirilere neden olan bir diğer özellik ise hemen her şeyi Tanrı'nın ve Azizlerin doğrudan müdahalesi olarak yorumlamasıdır. Kroniğin yarısından fazlası Kutsal Mızrak¹⁹ olayını, kalan kısmında ise ruhani imge, rüyaları ve beyaz cübbeli azizler ordusunun Haçlılara verdiği destek anlatılmaktadır. Kroniğinde mistik anlatının yoğunluğu, onu diğerlerinden ayıran en belirgin özelliğidir. Yine de Antakya'nın ve Kudüs'ün ele geçirilmesine görgü tanığı olan üç kronik yazarından biri olması ve Gesta Francorum'un suskun kaldığı pek çok olayı tamamlaması nedeniyle oldukça kıymetlidir. Kronik, Haçlılar Kudüs'te adıyla Süleyman Genç tarafından Türkçeye çevrilmiştir²⁰. Çalışmasını daha ziyade Kont Raymond'un seferinin tarihi üzerinde yoğunlaştırmıştır ancak Güney Fransız olmasına rağmen seferin kumandanına karşı kritik etmeden durmamıştır. Örneğin Kont Raymond'un Antakya'dan harekette geç davranmasını uygun görmediği gibi, onun Doğu Roma İmparatorluğu yanlısı siyasetini de beğenmemektedir. Aleyhlerinde yorumlarda bulunmadan Doğu Romalıları kroniğinin sadece bir yerinde zikretmiştir²¹.

"Albertus Aquensis" olarak bilinen kronik yazarı hakkında, Almanya'nın Renanya Eyaleti'nin Aachen kentinde yaşamış bir ruhani olması dışında herhangi bir bilgi mevcut değildir. Birinci Haçlı Seferi'ne katılmadığını kendisi de dile getiren yazar, kroniğini

¹⁹ Hz. İsa'nın çarmıha gerilişi sırasında Romalı bir askerin kendisine mızrak sapladığına inanılmaktadır. Longinus adındaki Romalı askerin adıyla da anılan mızrağa zaman içinde Hristiyanlar arasında kutsiyet atfedilmiştir. Ekim 1097'den Haziran 1098'e kadar devam eden Antakya kuşatması sırasında "*Kutsal Mızrak*" diğer adıyla "*Longinus Mızrağı*" olarak anılan kutsal eşyanın Haçlılarca bulunduğu inanılmıştır. Bu hadise hem din adamlarında hem de askerlerde bir motivasyon kaynağı olmuş, Haçlılar Müslüman Türkler karşısında başarı kazanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Thomas Asbridge, "The Holy Lance of Antioch: Power, Devotion and Memory on the First Crusade" *Reading Medieval Studies*, 33, (2007), ss. 3-36.

²⁰ August C. Krey, *The First Crusade The Accounts of Eye-witnesses and Participants*, Princeton University Press, Princeton, 1921, pp. 8, 9; Birsell Küçüksipahioğlu, "Birinci Haçlı Seferinin Bir Görgü Tanığı: Raimundus Aguilers", *Tarih Dergisi*, S. 41., 2005, ss. 18, 19; Kostick, *age.*, p. 27; Runciman, *age.*, I, s. 256; Demirkent, *age.*, 2013, s. XXXII.

²¹ Runciman, *age.*, I, s. 256.

görgü tanığı olanlardan dinledikleri ve kendisinden önce kaleme alınmış kroniklere atıfta bulunarak oluşturmuştur. Çalışmanın tam olarak ne zaman tamamlandığı bilinmese de ağırlıklı olarak 1120 ile 1130 yılları arasına işaret edilmektedir²². Alman tarihçi Heinrich K. L. von Sybel'in (1817-1895) kronikle ilgili ağır eleştirilerine dek, Aquensis'in kroniği içerik zenginliği ve üslup konusundaki başarısı nedeniyle temel bir başvuru kitabı muamelesi görmüştür. Işın Demirkent, "Urfa Haçlı Kontluğu" adlı çalışmasının temel kaynağı olan bu kronik için tüm eleştirilerin aksine, "araştırmamızı yaparken biz onun verdiği bilgilerin, özellikle bölgenin yerli kaynaklarının verileri ile mukayesesini yaparken, bunlarla hemen daima az çok uygunluk ve tutarlılık halinde bulunduğunu müşahade ettik" demektedir²³. John France, erken bir dönemde kaleme alınması ve kaynaklarının zengin olmasından ötürü, Aquensis'in kroniğinin en az diğerleri kadar kıymetli olduğu düşüncesindedir. Esasen bu kronik Keşiş Pierre, Halkın Haçlı Seferi²⁴ ve Godefroi'in Avrupa'dan "kutsal topraklar"a ilerleyişi ve Baudouin'in Urfa Haçlı Kontluğu'ndaki dönemi hakkında tek bilgi kaynağıdır. İznik, Antakya ve Kudüs kuşatmaları hakkında da diğerlerine oranla daha fazla ayrıntı vermektedir. Birçok tarihçinin kroniği, Gesta Francorum'dan sonra en güvenilir bulması bundandır. Yaşananları uzaktan değerlendiren bir kronik yazarı olarak Halkın Haçlı Seferleri boyunca Hristiyanların hem dindaşları hem de Yahudilere karşı yaptığı katliam ve talanlar ile Haçlı liderlerinin kendi aralarındaki çatışmalar ve Müslüman hasımlarına karşı tutumları hususunda, çağdaşı kronik yazarlarına oranla daha tarafsız bir üsluba sahiptir. Kroniğin Türkçeye çevirisi henüz yapılmamıştır²⁵. Hemen her Orta Çağ kaynağı gibi

²² August C. Krey, 1120 yılından sonrasını, Steven Runciman 1130 yılını, Işın Demirkent de kroniğin sonladığı ve en eski nüshanın kaleme alındığı tarihten yola çıkarak, 1120-1158 tarihlerini işaret etmektedir. Albertus'un kroniğinin Latince'den İngilizce'ye son çevirisini yapan Susan B. Edgington ise, kroniğin daha erken bir tarihte kaleme alındığını iddia etmekte, ayrıca kroniğin parça parça yazıldığı görüşünden hareket ederek Kudüs'ün zaptıyla biten ilk beş bölümü Albertus'un 1100-1102 yıllarında tamamladığını iddia etmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Demirkent, *age.*, 2013, s. XXXI.

²³ Demirkent, *age.*, 2013, s. XXXI.

²⁴ Papa II. Urbanus'un Clermont Konsili'nin akabinde başlayan seferlerin ilkinin oluşturur. Çoğunluğunu köylülerin ve yoksulların oluşturduğu bu ordu, "kutsal topraklar" ı Müslümanların elinden kurtarmak ve doğudaki Hristiyan kardeşlerine yardım götürmek amacıyla Pierre L'Ermite ve Meteliksiz Gauiter'in öncülüğünde gerçekleştirdikleri seferdir. Bu sefer, Anadolu Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan (1092-1107) tarafından ordunun tamamına yakınının imha edilmesiyle son bulmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yasemin Akyol, "Halk Haçlı Seferleri", *Bayburt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Dergisi*, I, (Mart 2018), ss. 1-9.

²⁵ Süleyman Genç, "Albertus Aquensis'in Historia Ierosolimitana Adlı Eserine Göre I. Haçlı Seferi" Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, RTE Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rize 2017; John France, *Victory in the East: A Military History of the First Crusade*, Cambridge, Cambridge University Press, 1996, pp. 379-381; Susan B. Edgington, *Albert of Aachen: Historia Ierosolimitana, History of the Journey to*

öğretici ve ibret olması amacıyla kaleme alınmış olan Aquensis'in kroniğinden tarafsız olmasını beklemek zaten iyimserlik olur. Ancak von Sybel'in "Albertus'un rivayetleri gerçeklerin değil, doğudaki olaylar hakkında Avrupa'daki tasavvurların tasviridir. Bunlar bize doğuda olup bitenleri değil, milletlerimizin Haçlı Seferleri esnasında neler hissetmiş olduğunu öğretmektedir" şeklindeki yorumunu²⁶ onaylamak mümkün değildir. Aquensis Haçlı seferlerine bizzat katılmadığı halde, kroniğinin akıcılığı koruyabilmek için yazdıklarına özen göstermiş olsa da bazı olayları tekrar etmekten kaçınmamıştır²⁷.

Birinci Haçlı Seferi bittikten yıllar sonra kroniğini kaleme almış olan Willermus Tyrensis, Kudüs Krallığı'na bağlı bir din görevlisi olarak oldukça yüksek makamlarda bulunmuştu. Kudüs'te dünyaya gelmiş Tyrensis (1130), eğitimi devam ettirmek amacıyla Batı'ya gitmiş (1146) ve 20 yıl Avrupa'da yaşamıştır. 1165 yılında döndüğü Kudüs'te, Akkâ Piskoposu kendisini şehirdeki katedralde görevlendirilmiştir. İki yıl sonra Kudüs Kralı Amaury'nin yardımıyla Tyre (Sûr) Başpiskoposu Fredericus'un kilisesinde baş diyakoz²⁸ yapılmıştır. Tyrensis'in kroniği, *Historia rerum in partibus transmarinis gestarum* başlığını taşımakta olup hem Ortadoğu hem de Anadolu'nun tarihine yer vermektedir. Kronik, Haçlı seferlerini meşru göstermeye çalışmakta olup tarafsızlıktan uzaktır. Yazar kroniğini yazma amacı ve içeriği hakkında şöyle demektedir

"Kral Amalrich'in karşı koyamadığımız arzusu ve daveti esasen bizi bu çalışmaya teşvik etmiştir. Onun arzusu üzerine Muhammed zamanından bin yüz seksen dörde kadar beş yüz yetmiş yılı ihtiva eden başka bir tarih eseri yazdık ve o bize Arapça kitaplar temin etti. Fakat burada İskenderiye Patrik'i saygıdeğer Batrik oğlu Seid'i takip ettik. Arapça veya Grekçe kaynaklarımız bulunmadığı için, kendimiz de görgü tanığı olmakla beraber, sadece sözlü nakilleri kullandık ve Rabb'in çağrısı üzerine Batı krallıklarından yola çıkan ve kuvvetli bir elle "Kutsal Ülke"yi ve neredeyse bütün Suriye'yi zapt eden cesur ve Tanrı'nın sevgili prensleri ile başladık. Ve buradan itibaren geçen seksen dört yılı, Dük Gottfried birinci kral olarak kabul edilirse krallar sırasında yedinci olan VI. Balduin'e kadar büyük bir dikkat ve

Jerusalem, Oxford 2007. p. 55; Krey, *age.*, 1921, p. 13; Runciman, *a.g.e.* I, s. 258; Güray Kırpık, *Doğunun ve Batının Gözünden Haçlılar*, Selenge Yayınları, İstanbul 2009, s. 157; Heinrich von Sybel, *The History and Literature of the Crusades*, Chapman and Hall, London 1861, s. 206.

²⁶ Sybel, *age.*, pp. 206, 207.

²⁷ Demirkent, *age.*, I, 2013, s. XXXI.

²⁸ Bir piskoposluk bölgesinin başlıca görevlisi olan din adamıdır. Bugün Katolik Kilisesi çatısı altında bu unvan sadece onurlandırmak için verilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://www.nkfu.com/basdiyakoz-nedir-hakkinda-bilgi/> e.t. 09.01.2022, e.s. 16:09.

gayretle getirdik. Böylece doğu hakkında tam olarak bilgilenmek isteyen okuyucunun bilgileri eksik kalmasın diye ne zaman ve ne kadar süre boyunduruk altında kalındığı ve bu ara devrede kafirlerin egemenliğindeki müminlerin durumlarının nasıl olduğu, Batı krallıkları prenslerinin bu kadar uzun süreden sonra onları neden kurtarmaya giriştiklerini ve bu Haçlı Seferi'nin yükünü nasıl omuzladıklarını kısaca açıkladık²⁹”.

“Bütün Haçlı Seferi tarihçilerinin en büyüğü” olarak tanımlanan Tyrensis, Kudüs'ün ele geçirilişine kadar meydana gelen olaylara kaynak olarak Aquensis'i gösterirken, 1127 yılına kadar yaşananları anlattığı bölüme kaynak olarak Carnotensis'i göstermiştir. Kudüs Kralı Amaury (1163-1174) ve IV. Baudouin (1174-1185) dönemine tanık olması ve Doğu Roma İmparatoru Manuel Komnenos'a elçi olarak gönderilmesi nedeniyle yazdıkları önemlidir. Elçiliğinden edindiği deneyimden ötürü Haçlı- Doğu Roma ilişkilerini anlattığı bölümlerin dili diplomatiktir. Toplam yirmi üç fasıldan oluşan kronik Türkçeye, Ergin Ayan tarafından çevrilmiş olup³⁰ Ermenilerle Süryaniler hakkındaki yorumlara yer vermektedir.

Kudüs Haçlı Krallığı'nda söz sahibi olan İbelin ailesinin kronik yazarı Ernoul'un çalışması (toplam elli dört el yazması), 1184 yılından başlayarak kendi dönemine kadar meydana gelen olayları ele almakta, Tyrensis'in yarım bıraktığını tamamlamaktadır. Ernoul Kroniği, Kudüs'ün Haçlılarca ele geçirilmesi (1099) ve Üçüncü Haçlı Seferi'nin nedeni olan Hıttin Savaşı (1187) konularında tartışmasız bir öneme sahiptir. Kroniğin ilk nüshası günümüze dek ulaşmadığı için hakkındaki tüm bilgiler, Tyrensis'in Historia'sına yaptığı ekler incelenerek elde edilmiştir. Bu durum Ernoul'un kroniğinin tam olarak hangi kısmını kaleme aldığıнын tespitini güçleştirse de tahmini olarak Hıttin Savaşı ve ele geçirilişi öncesinde Kudüs'teki politik çalkantıları (1184-1192) içerdiği kesindir..

Sur Başpiskoposu Tyrensis, Historia rerum in partibus transmarinis gestarum adlı kroniğini 1184 yılına dek getirmiş ve yirmi üçüncü fasıla giriş yaptıktan sonra yarım bırakmıştır. Ernoul, Tyrensis'in kroniğini kaldığı yerden alıp Üçüncü Haçlı Seferi'ni de

²⁹ Willermus Tyrensis, *Historia rerum in partibus transmarinis gestarum a tempore successorum Mahumeth usque ad annum Domini MCLXXXIV*, Recueil des Historiens des Croisades, Historiens Occidentaux, I, Paris, 1844, pp. 1 vd.; İngilizce çev. E. A. Babcock ve August C. Krey, *A History of Deeds done Beyond the Sea*, I-II, New York 1943, p. 74; Türkçe çev. Ergin Ayan, *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği, Başlangıç'tan Kudüs'ün Zaptına Kadar*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2016 s. 23.

³⁰ Runciman, *age.*, I, s. 259.

dahil ederek 1192 yılına kadar devam ettirmiştir. Kroniğin Latince'den kopyalanan nüshaları ve Fransızca'ya yapılmış iki eski çevirisi gördüğü ilgiye işaret etmektedir³¹.

Kronik yazarlarının neredeyse hiçbiri meslekten tarihçi değildi. Yazarlığa soyunmalarının nedeni, seferlerin meşruiyetini Katolik Hristiyan dünyasına göstermek ve propaganda yapmaktır. Lakin profesyonel olmadıklarından dolayı düzenli bir anlatıya sahip değillerdi. Görgü tanığı olmadıkları olayları, olanların kaleme aldıkları kroniklerden alıntı yaparak ve / veya görgü tanıklarını dinleyerek yazsalar da inançlarından kaynaklanan tarafsızlıktan kurtulma noktasında yeterince gayret sarfetmemişlerdir. Bu sebeple kronikleri, dönemsel olayların gerçekliğinden çok kronik yazarlarının duygu ve düşünce dünyasının yansıması olarak değerlendirilmek mümkündür. Birinci Haçlı Seferi'nden sonraki yıllarda kaleme alınan kroniklerde, dikkat çeken yorum benzerliklerine rastlanmaktadır ki yazarların olaylar hakkında özgün fikirler geliştirmek yerine öncekileri tekrarlamayı tercih ettikleri anlaşılmaktadır³².

Ordu birlikleri saflarındaki kronik yazarları, Doğu Hristiyanlarına ve bilhassa Ermenilerle Süryanilere ilişkin anlatılarında, ilk karşılaşma sonrasında yaşananlar nedeniyle oluşan ve değişen algıda “schisma” etkisi ve iki tarafın da birbirini “heretik” (sapkın) ilan etmesinin etkisi açıktır³³. Bu sebeple Haçlılar seferler boyunca Doğulu yerli Hristiyanlara karşı hep temkinli yaklaşmış ve yaptıkları bazı anlaşmalara rağmen hiçbir zaman onlara tam anlamıyla güven duymamışlardır.

³¹ Ernoul, *Chronique d'Ernoul et de Bernard le Trésorier*, Fr. çev. Mas Latrie, Paris 1871; Türkçe çev. Ahmet Deniz Altunbaş, *Ernoul Kroniği, Haçlı Seferleri Tarihi, Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi*, Kronik Yayınları, İstanbul 2019, ss. 12-18.

³² Emel Akbaş, Muhammed Bilal Çelik, *XII. Yüzyıl Latin Kroniklerine Göre Haçlıların Alexios Komnenos Algısı*, Kriter Yayınları, İstanbul, 2022, ss. 25-26.

³³ Papa IX. Leon tarafından Konstantinopolis'e gönderilen Kardinal Umberto'nun liderliğindeki Katolik Hristiyan temsilciler, burada Ortodoks patrik tarafından kabul edilmekle birlikte ortak bir paydada buluşmaktan ziyade, patriğin karşısında gerekli teşrifat kurallarına dahi uymayıp başına buyruk bir tavır takınmışlardır. Bu gerginlik nedeniyle görüşmeden fayda sağlayamayacağını anlayan Ortodoks patrik, heyeti bir daha huzuruna kabul etmemiştir. Görüşmenin mümkün olmayacağını anlayan Kardinal Umberto, 15 Temmuz 1054 yılında, Ayasofya'da din adamları ve huzurda bulunan halkın önünde patrik ve Ortodoks din adamlarını aforoz ettiğini ilan etmiş ve İmparatorluktan ayrılmıştır. Buna mukabil Konstantinopolis patrikliği de bir sinod düzenleyerek Katolik Roma Kilisesi'ni aforoz etmiş ve schisma gerçekleşmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Hikmet Eroğlu, “Hristiyanların Bölünme Sürecine Genel Bir Bakış”, *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Ankara 2000, XLI, ss. 310-325; Mehmet Aydın, *Hristiyan Kaynaklarına Göre Hristiyanlık*, TDV Yayınları, Ankara 1995 ss. 1. vd.; Mehmet Aydın, “Batı ve Doğu Hristiyanlığına Tarihi Bir Bakış”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara 1985, XXVII, S. 1, s. 126.

1. BÖLÜM: KRİSTOLOJİK TARTIŞMALAR BAĞLAMINDA HRİSTİYANLIK TARİHİ VE SCHİSMA

Hazreti İsa'yı hem Tanrı'nın oğlu hem de insanlığın kurtuluşu olarak kabul eden Hristiyanlık inancının öğretileri Yeni Ahit'te toplanmıştır. Hristiyanlığa kaynaklık eden yazılı eserler ile şifahi bilgilere göre bu dinin temelinde Hz. İsa'nın "Mesih"³⁴ olduğu inancı yatmaktadır. Hristiyanlar, Tanrının insanlığı günahattan azat etmek için "tek oğlunu" yeryüzüne gönderdiğine ve Hz. İsa'nın "ilahi planı" harekete geçirecek şekilde insanlığı kurtarmak için önce çarmıha gerildiğine, üç gün sonra da dirilerek "baba"nın huzuruna yükseldiğine iman etmektedir. Hristiyanlığın temelinde yatan bu doktrin, daha sonra Hristiyanlık teolojisi içerisinde yer alan tartışmaların ve düzenlenen konsillerin³⁵ ana gündem maddesini oluşturmuştur. Bununla beraber, Hz. İsa'nın ilahi varlığı ve insanlığın kurtuluşu için getirdiği mesaj hangi mezhepten olursa olsun tüm Hristiyanların birleştiği biricik gerçek olarak kalmıştır³⁶.

MÖ 4 yılında dünyaya gelen Hz. İsa yaklaşık otuz yaşlarında öğretisini duyurmaya ve taraftar toplamaya başlamıştır. Lakin faaliyetleri çok kısa sürmüş, Hristiyan inancına göre MS 27 veya 29 yılında Romalılarca çarmıha gerilerek öldürülmüştür³⁷. Öldüğünde ayrı bir din olarak kabul edilmeyen ve daha çok Yahudi inancını tamamladığı düşünülen öğretisi, bir yıl sonra bağımsız bir inanç sistemi olarak yayılmaya başlayacaktır³⁸.

Resullerin İşleri'nde Hristiyan sözcüğünün ilk defa Antiokheia'da (Antakya) kullanıldığı ifade edilmiştir³⁹. Antakya ve civarında Romalıların, daha ziyade hukuki bir kavram olarak kullandıkları "Christianos" sözcüğüne, daha sonraları pagan halk tarafından aşağılayıcı bir anlam yüklenmiştir. "Christiyan" sözcüğünün MS I. yüzyılın sonunda,

³⁴ Mesih, "yağ sürülmüş, yağla mesh etmek suretiyle bir işe adanmış, dinî bir görevi yerine getirmek için elverişli hale getirilmiş, Tanrı'nın bir görev tevdi etmek üzere el koyduğu kişi" anlamına gelmektedir. Bkz. Jacques Waardenburg, "Mesih", *DİA*, XXIX, Ankara 2004, ss. 306-309.

³⁵ "Toplama" veya "toplanma" anlamına gelen Latince concilium kelimesinden alınmıştır. Kilise hayatının ortaya koyduğu tüm problemleri çözmek ve tartışmak üzere bir araya gelen piskoposlara veya yüksek düzeydeki din adamları kuruluna "konsil" adı verilmektedir. Mehmet Aydın, Konsillerin Hristiyanlıktaki Yeri ve Önemi, *Dinler Tarihi Araştırmaları* (2000. Yılında Hristiyanlık-Dünü, Bugünü, Yarını), *Dinler Tarihi Derneği*, III, Ankara 2002, ss. 107-117.

³⁶ Aloys Grillmeier, *Christ in Christian Tradition*, I, John Knox Press, Atlanta 1975, pp. 9-26.

³⁷ İmparatorluk valisini kışkırtıp Hz. İsa'yı çarmıha gerdirenler de İsa ve taraftarlarına öfkeli olan Yahudi cemaatidir. Grillmeier, *age.*, p. 26.

³⁸ Kürşat Demirci, "Hristiyanlık", *DİA*, XVII, İstanbul 1998, s. 328; Justo L. Gonzalez, *The Story of Christianity*, I, Harper Collins Publisher, New York 1984, p. 32.

³⁹ *Matta*: 22:16; *Yuhanna*: 9:28; *Markos*: 2:18, *Resullerin İşleri*: 6:1-2,7; 9-10:26; 11:26; 15:10, *Kitab-ı Mukaddes*, Kitab-ı Mukaddes Şirketi, İstanbul 1993.

“Mesih yanlıları” anlamında kullanılmaya başlandığı bilinmektedir. Kelime ancak II. yüzyılda dini bir anlam taşıyarak yaygınlık kazanır. Hristiyanlık, Helenleşmeye başlayan bugünkü Filistin topraklarında ortaya çıkmıştır. Daha önce bir Yahudi toprağı olan Filistin’de, mezheplere ayrılmış halde Yahudi cemaatler bulunmaktaydı⁴⁰. Hristiyanlık işte bu farklı mezheplerin içinde doğmuş ve gelişmiştir.

Yeni Ahit referans kabul edildiğinde Hz. İsa tarihi bir şahsiyettir. Filistin’de bir Yahudi olarak dünyaya gelmiş ve Yahudi geleneklerine uygun bir şekilde yetişmiştir. Çarmıha gerilişinden sonra Aziz Paulos’un öne sürdükleriyle başlayan ve gnostik⁴¹ çevrelerce kabul gören Hz. İsa artık, Tanrısal bir boyut kazanmıştır. Hz. İsa’nın doğumu hakkında yazılmış en erken çalışma olan Aziz Paulos’un Galatyalılar’a Mektubu ile Yeni Ahit’te yer alan İncillerde Tanrısallaşan/ Tanrılaştırılan İsa Mesih figürü belirginleşmiştir. Hz. İsa’nın algılanış biçimindeki bu değişim sonucunda kendisinin ilahlığı kabul edilmiştir. MS 50’li yıllarda Aziz Paulos’un girişimiyle Gentile Kilisesi⁴² Hz. İsa’yı “Mesih” ilan etmiştir⁴³. Hz. İsa’nın tebliğı Hz. Yahya’nınki gibi ıslaha yönelik bir hareket olmasının yanı sıra, yoğun bir eskatolojik⁴⁴ mesaj da barındırmaktadır⁴⁵.

Gerek Resullerin İşleri gerekse Yeni Ahit’teki mektuplardan elde edilen bilgiler, havariler döneminin Aziz Paulos öncesi ve Aziz Paulos ile başlayan dönem şeklinde ikiye ayrılmasını zorunlu kılar. Hz. İsa’nın öldürülmesinden sonra dağılan havariler bir süre sonra tekrar bir araya gelmiş ve dini bakımdan Museviliği sürdürmüşlerdir. Aziz Paulos’un Hz. İsa’nın öğretisini kabul etmesi Hristiyan inancı için de bir dönüm noktası olmuştur. Zira Hristiyanlığı, Batı’ya taşıyıp geniş bir coğrafyaya yayan Aziz Paulos’tur⁴⁶.

⁴⁰ Bunlar Ferisiler, Sadükilik, Zealot, Essenilik ve Herdocular’dır. Ayrıntılar için bkz. Fred Gladstone Bratton, A History of the Bible, Beacon Press, Boston 1967, pp. 79-80 ve Helmut Koester, History and Literature of Early Christianity, II, Walter de Gruyter, New York 1982, pp. 75-78.

⁴¹ Kurtuluşun ilahi alemden kaynaklanan gizli bir bilgiyle olduğuna inanan kimse. Şinasi Gündüz, Hristiyanlık, İSAM Yayınları, İstanbul 2006, s. 195.

⁴² Yahudiler dışındaki halklar. Demirci, *agm.*, s. 328.

⁴³ Markos: 1:15, Kitab-ı Mukaddes, Kitab-ı Mukaddes Şirketi, İstanbul 1993.

⁴⁴ Fransızca eschatologie veya İngilizce eschatology “kıyamete dair söylem” sözcüğünden alıntıdır. Bu sözcük Eski Yunanca ἐσχάτος ἐσχατος “son, nihayet” sözcüğünden türetilmiştir. Hristiyanlık eskatolojisinde apokaliptik bir felaket sonrası gelecek bin yıllık refah krallığı inancı vardır. Bkz. Büyük Türkçe Sözlük, s. 1178.

⁴⁵ Tanrının kendi krallığını kuracağı zamanın gelmiş olduğuna dair taşıdığı mesaj onun tebliğinin önemli bir bölümünü teşkil etmektedir. Hristiyan kilisesinin kendisini Hz. Yahya’dan ayıran orijinal mesajı hakkındaki yorumu ise Hz. İsa’nın beklenen “Mesih” olduğudur. Bu nedenle Hz. İsa’nın öğretisi, Museviliğin bir nevi düzenlemesi olmaktan öte daha evrensel bir olguyu gündeme getirmiştir. Bkz. Helmut Koester, History and Literature of Early Christianity, II, Walter de Gruyter, New York 1982, p. 115.

⁴⁶ Resullerin İşleri: 22:3, Kitab-ı Mukaddes, Kitab-ı Mukaddes Şirketi, İstanbul 1993.

Sonradan Hristiyanlığı benimseyen Paulos'un Hz. İsa'nın öğretisini yaymak üzere en az üç yolculuk yaptığı bilinmektedir⁴⁷.

Aziz Paulos "Mesihlik" inancını kabul ederek evrenselci bir öğretiyi kanıksamıştır. Musevi fıkıhı yerine, Tanrı'nın herkese ulaşabileceği kavramının konulması evrensel bir mesajdı. Hristiyan Kilisesi tarihinde Aziz Paulos'un önemi, İsrailoğulları'na has bir dinden evrensel mesajı olan bir dine geçişteki çalışmalarında yatmaktadır. Hristiyanlığın Gentile topraklarında hızla yayılmasına⁴⁸ vesile olacak şekilde geliştirdiği teolojik öğreti sayesinde Hristiyanlık hem coğrafya hem de öğreti olarak Filistin sınırlarını aşmıştır⁴⁹. Batı'da yayılmaya başlayan Hristiyanlığın kutsal kitabı Yeni Ahit'te yer alan "kanonik"⁵⁰ İnciller: Matta, Markos, Luka ve Yuhanna'dır⁵¹.

Hristiyanlığın kardeşlik mesajları ile Roma İmparatorluğu'nun sosyal yapısını altüst edip yayılması Romalı idarecileri kızdırmıştır⁵². Pagan tarihçi Tacitus da Hristiyanlara yönelik

⁴⁷ Paulus ilk seyahatine MS 47-48 yıllarındaki Kıbrıs'tan başlamış ve Anadolu'da çeşitli yerleri dolaşarak Kudüs'e gelmiştir. İkinci yolculuğuna 49-52 yılları arasında Suriye'den başlayarak Anadolu, Makedonya ve Yunanistan'daki kiliseleri içine alacak şekilde devam etmiş ve bu seyahatini Antakya'da sona erdirmiştir. Üçüncü yolculuğu ise özellikle Efes'e ve burası merkez kabul edilerek Balkan kiliselerine yapılmıştır. Resullerin İşleri: 13; 14; 15:36; 18:22, 18:23 *Kitab-ı Mukaddes*, Kitab-ı Mukaddes Şirketi, İstanbul 1993.

⁴⁸ Hristiyanlık MS I. yüzyılın sonu itibarıyla kurtuluş öğretisiyle Avrupa'da köylüler ve köleler arasında hızla yayılmıştır. Roma vatandaşları arasından benimseyenler, statülerinin getirdiği ayrıcalık sayesinde dinin yayılmasına önemli katkılar sağlamıştır. Yine de Hristiyanlık ancak IV. yüzyılda bir yeraltı hareketi olma halinden kurtulabilmişti. Henry Chadwick, *The Church in Ancient Society From Galilee to Gregory the Great*, Oxford University Press, Oxford 2011, pp. 21-27.

⁴⁹ R. M. Mackintosh, "Christians", *The Encyclopedia of Religion and Ethics*, III, New York 1908, pp. 573-576.

⁵⁰ Bunlar kilise tarafından resmi olarak ilahi kaynaktan veya ilahi ilhamdan çıktığı kabul gören metinlerdir. Ayrıntılar için bkz. Zafer Duygu, Kutlu Akalın, *Kristolojiye Giriş Miazizit, Dyofizit ve Khalkedoncu Anlayışlar*, Divan Kitap, İstanbul 2018, s. 32.

⁵¹ Kilise'ye göre, Matta ile Yuhanna İncilleri Hz. İsa'nın "Matta" ve "Yuhanna" adındaki havarileri tarafından, Markos İncili Hz. İsa'nın baş havarisi Petros'un öğrencisi Markos tarafından, Luka İncili ise Paulos'un öğrencisi ve hekimi Luka tarafından yazılmıştır. İnciller Hz. İsa'yı tanıyan ve onun döneminde yaşananlara tanıklık eden yazarların çalışmaları değildir. Bunlar bilinmeyen yazarlar tarafından ve yine bilinmeyen bölgelerde kaleme alınmışlardır. Anlatı tarzları da bilimsel yönden ancak "rivayet" hükmü taşımaktadır. Nitekim bizzat Luka İncili'nin yazarı durumun böyle olduğunu söylemiştir. Bkz. Luka: 1: 1-3, *Kitab-ı Mukaddes*, Kitab-ı Mukaddes Şirketi, İstanbul 1993; Zafer Duygu, *Hristiyanlık ve İmparatorluk Geç Antikçağ'da Kilise – Devlet İlişkileri ve Kristoloji Paradigmaları*, Divan Kitap, İstanbul 2017, s. 82.

⁵² Hristiyanlık, en büyük şiddeti İmparator Neron döneminde (MS 54-68) görmüştür. MS IV. yüzyıl yazarlarından Kayserialı Eusebius (263-339) dâhil birçok Hristiyan, yapılan işkence ve zulümlerin başlangıç tarihini Neron'un imparator olduğu döneme götürür. Eusebius Neron dönemi için "*Hristiyanlığa Tanrının elçilerine karşı açıkça düşmanlık gösteren ilk insan oldu. Piskoposların katledilmesine göz yumdu. Bu nedenle onun zamanında Paulos'un Roma'da kafası kesildi. Petrus da çarmıha gerildi*" demektedir. Bkz. Eusebius of Caesarea, *Kilise Tarihi*, çev. Furkan Akderin, Chiviyazıları Yayınevi, İstanbul 2011, ss. 61, 62.

şiddet eylemlerini betimlemiştir⁵³. İmparator Titus Flavius Domitianus (81-96), Yahudilerle iş birliği yaparak Hristiyanlara yönelik bir yok etme harekâtına girişmiştir⁵⁴. Trajan'ın (98-117), Bithynia-Pontus valisi Pliny ile yazışmalarının günümüze ulaşması nedeniyle II. yüzyılda Hristiyanların Roma İmparatorluk yöneticilerince nasıl bir muameleye maruz bırakıldıkları tespit edilebilmektedir⁵⁵. İmparator Hadrianos döneminde de (117-138) Hristiyanlar inançları yüzünden ağır cezalara çarptırılmıştır⁵⁶. Septimus Severus'un (193-211) ilk döneminde Hristiyanlar sakin bir yaşam sürebilmişlerse de İmparator 202 yılında Hristiyanları tolere etmeye son veren bir bildiri yayınlamıştır⁵⁷. Severus 211 yılında ölünce işkenceler sona ermiş ve Hristiyanlar aşağı yukarı 20 yıl sakin bir yaşam sürebilmiştir⁵⁸. İmparator Valerianus önceleri (253-260) başında Hristiyanlara karşı dostça bir tavır sergilenmiş olsa da ilerleyen yıllarda durum ciddi şekilde değişmiştir. Şöyle ki Valerianus Hristiyanlara karşı iki bildiri yayınlanmıştır. Bildirilerin ilki dinden dönmedikleri taktirde sürgünü, ikincisi ise öldürülmelerini emrediyordu. Valerianus kiliseleri yıkıp Hristiyanların mallarına el koymuş, dininden dönmeyen piskopos ve Hristiyanları da idam ettirmiştir⁵⁹. Valerianus döneminde Hristiyanların imparatorluk ve senatoda yer bulup imparatorluk idaresi içinde

⁵³ “Neron Hristiyanlar diye adlandırılan suçluları bağladı ve onlara iğrenç bir şekilde sayısız işkence uyguladı... Hristiyan olduğunu itiraf edenler ölüm cezasına çarptırıldı... Köpeklerle vücutlar parçalandı, bir kadının durumu ise içler acısıydı. Zira o bir boğanın sert boynuz darbelerine maruz kalmıştı” diye yazmıştı. W.H.C. Frend, “Persecution: Genesis and Legacy”, ed. Margaret M. Mitchell, Frances M. Young, *The Cambridge History of Christianity Origins to Constantine, 503-523*, Cambridge University Press, Cambridge 2006, p. 503.

⁵⁴ *Yeni Ahit*'teki Vahiy kitabının, bu dönemdeki Hristiyanları teselli etmek amacıyla hazırlanmış olduğu iddia edilmektedir. Mackintosh, *agm.*, pp. 573-576.

⁵⁵ Pliny İmparator Trajan'a yolladığı mektuplarında Hristiyan olduğunu düşündüğü insanları cezalandırdığını bildirmiştir. Trajan ise Hristiyan ismiyle suçlanan insanların Hristiyan olduklarını itiraf ederlerse onları cezalandırması gerektiğini fakat Hristiyan olduğunu inkâr eden ve bunu kanıtlayan kişilerin serbest bırakılması gerektiğini bildirmiştir. Bkz. Pliny The Younger, *Pliny The Younger Complete Letters*, İngilizce çev. P. G. Walsh, Oxford World's Classics, Oxford 2006, pp. 278-280.

⁵⁶ Kayserialı Eusebius'un *Kilise Tarihi* adlı çalışmasında İmparator Hadrianos'un valisi Serennius Granianus'tan bir mektup aldığını ve bu mektupta valinin Hristiyanları hiçbir yargılamada bulunmadan sorgusuz sualsiz öldürdüğünden bahsettiği aktarmıştır. İmparatorun ise valisine bu şekilde insanları cezalandırmamasını, yalnızca suçları kesin olarak tespit edilen insanlara gereken cezanın uygulanması gerektiğini bildirmiştir. Bkz. Eusebius of Caesarea, *age.*, ss. 90, 91.

⁵⁷ Bildiride Hristiyan inancına geçiş kesin bir şekilde yasaklamış, buna uymayanların ise ölüm cezasına çarptırılacağı ifade edilmiştir. Eusebius çalışmasında Severus döneminde Hristiyanlara yönelik sert muameleden de ayrıntılı olarak bahseder. Frend, *agm.*, s 511; Eusebius of Caesarea, *age.*, ss. 145-150

⁵⁸ Frend, *agm.*, s 512.

⁵⁹ Edward Gibbon, *The Decline and Fall of the Roman Empire*, I, Fred de Fau & Company Publishers, New York 1906, p. 293; Graeme Clarke, “Third Century Christianity”, Ed: Alan K. Bowman, Averil Cameron, Peter Garnsey, *The Cambridge Ancient History, AD 193 337*, XII, Cambridge University Press, Cambridge 2008, pp. 626-627; Frend, *agm.*, s 515.

güçlenmeye başlaması, İmparatorun Hristiyanları tamamen ortadan kaldırmasına izin vermemiştir.

Tetrarşi Dönemi'nde Balkan Yarımadası ve Anadolu'nun yönetimini elinde bulunduran Diocletianus (284-305), Hristiyanlara yönelik baskıyı arttırmış ve kendi döneminde konu ile ilgili dört ferman yayınlamıştır⁶⁰. Bu yıllarda Diocletianus'un başkenti olan Nicomedia'da mevcut görkemli kiliseler daha sonra imparatorluk sarayları haline dönüştürülmüştü⁶¹. Galerius döneminde (293-305) Hristiyanlara karşı düşmanca tavırlar sürdürülmüştür⁶². Galerius'un Hristiyanlığa karşı izlediği siyasetin başarısızlıkla sonuçlandığını kabullenmesi üzerine, "Hoşgörü Fermanı"⁶³ yayımlamış (311) ve Hristiyanlara, yasalara uymaları koşuluyla ibadet etme özgürlüğü ile kiliselerini yeni baştan inşa etme hürriyeti tanımıştır⁶⁴. İmparator Konstantinos (306-337), Hristiyanlara yönelik uygulanan politikalara bir son vererek yeni bir dönemi başlatmıştır⁶⁵. Konstantinos ve İmparatorluğun doğu kanadını yöneten Licinius (308-325) 313 yılında Milano'da buluşmuşlar ve özgürlük bildirgesi olarak da bilinen "Milano Fermanı"nı yayımlamışlardır⁶⁶. Fermanla birlikte Hristiyanlık devlet tarafından resmen tanınan bir din haline gelmiştir. Ferman sadece Hristiyanlığın özgürlüğünü değil diğer dinlerin serbest bir şekilde yaşanabileceğini de içermektedir⁶⁷. Licinius Bir müddet sonra

⁶⁰ Bu fermanların ilki kiliselerin ve Hristiyanlıkla ilgili kaynakların yakılmasını içermektedir. Hemen ardından yayımlanan diğer fermanlar ise din adamları ve inanan herkesi kontrol altına almaya yönelik emirleri içermektedir. Bkz. Gibbon, *age.*, pp. 404-417.

⁶¹ Frend, *agm.*, s. 517.

⁶² MS 302 yılında Hristiyanlara yönelik "Büyük Zulüm" başlamıştır. Ruhbanın tutuklanmasını ve kutsal kitaplara el konularak ortadan kaldırılmasını emretmiş ve hatta Hristiyanları ortaya çıkarmak için bütün halkın tanrılara kurban vermelerini zorunlu tutmuştur. Bkz. Giles Morgan, *Bizans'ın Kısa Tarihi*, çev. Eylem Çağdaş Babaoğlu, Kalkedon Yayıncılık, İstanbul 2010, s. 15; Timothy E. Gregory, *Bizans Tarihi*, çev. Esra Ermert, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2018, s. 61; Gibbon, *age.*, p. 470; Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, TTK, Ankara 2015, s. 43.

⁶³ Roldanus, *age.*, pp. 61, 62; Pohlsander, *age.*, p. 18; Croix, *age.*, p.14.

⁶⁴ Gregory, *age.*, s. 62; Hans A. Pohlsander, *The Emperor Constantine*, Routledge Publication, London 2002, p. 17.

⁶⁵ Konstantinos Milvian Köprüsü'nde Maksentius'u, Licinius da Maksiminus Daia'yı yendikten sonra Roma İmparatorluğu'nda sadece iki imparator kalmıştır; batıda Konstantinos doğu da ise Licinius. Konstantinos zaferden sonra bir bildiri yayımlayarak el konulan malların geri verileceğini ve haksız bir şekilde hapis yatanların serbest bırakılacağını halka duyurmuştur. Paul Keresztes, *Constantine: Great Monarch and Apostle*, J.C. Gieben Publisher, Amsterdam 1981, pp. 42-44.

⁶⁶ Keresztes, *age.*, p. 44.

⁶⁷ Eusebius of Caesarea, *age.*, ss. 261, 262.

Hristiyanlara gösterdiği hoşgöründen vazgeçip onları hemen her şeyden mahrum bırakarak, Hristiyanları İmparatorluktan uzaklaştırmaya başlamıştır⁶⁸.

Licinius ile girdiği mücadeleden muzaffer bir şekilde ayrılan Konstantinos, imparatorluk tahtına tek başına oturur⁶⁹. Akabinde “Yeni Roma” olarak yeni baştan inşa ettiği şehir Konstantinopolis’te, kilise inşaatlarını başladı. Adeta en baştan bir Hristiyan şehri inşa ediyordu. İmparatorun ne zaman ve nerede Hristiyanlığı benimsediğini tespit etmek mümkün görünmemektedir⁷⁰. Ancak bu dönemde Hristiyanlık inancı farklı coğrafyalarda yayılmayı sürdürmüştür⁷¹. İmparatorluğun doğu sınırını teşkil eden Ermeniler arasında Büyük Gregory’nin sürdürdüğü faaliyetlerle Hristiyan nüfusu hızla artmış ve böylece Ermeni Kralı III. Dırtad (287-300)’ın 288 Hristiyanlığı ilk kabul eden kral olmuştur⁷². Bu sırada imparatorlukta gerçekleştirilen kristoloji⁷³ tartışmalarına dahil olmuş ve devlet hizmetlerine Hristiyanları atamaya başlamıştır. İmparator ülkede Hristiyanlığın yayılışını kolaylaştıran birtakım adımlar atmaktan da geri durmuyordu⁷⁴.

⁶⁸ Kayserialı Eusebius, Licinius’un en büyük hatası olarak orduyu kiliseye karşı saldırtması olduğunu belirtir. Eusebius, *Life of Constantine*’de konuyla alakalı “Ülkenin her tarafında Hristiyanlar mutluken bir anda doğu tarafından kötü haberler gelmeye başladı. Zira Licinius eski işkence dönemindeki gibi Hristiyanlara zulmediyordu. Konstantinos ile yaptığı Milano Fermanı’nı da çiğniyordu. Licinius öncelikle bu işkencelere kendi tarafında yaşayan piskoposlar ve Hristiyan halkı tespit ederek başlamıştır. Bunu yapmasında Hristiyanlara karşı herhangi bir suçlama veya Hristiyanların işlediği bir hata neden olmamıştır. Bunu kendiliğinden yapmıştır. Daha sonra bunlara karşı bildirgeler yayınlanarak Hristiyanların elde ettikleri haklar geri alınmış, piskoposların komşu illeri ve ülkeleri ziyaretleri, toplantı ve konsil düzenlemeleri yasaklanmıştır” yazmaktadır. Bkz. Eusebius of Caesarea, *age.*, s. 92; Eusebius of Caesarea, *Life of Constantine*, İngilizce çev. Averil Cameron, Stuart G. Hall, Clarendon Press, Oxford 1999, p. 90.

⁶⁹ Turhan Kaçar, “Origo Constantini Imperatoris İmparator Constantinus’un Yükselişi”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, I/XX, (2005), ss. 146-148.

⁷⁰ Yaklaşık 312 yılından itibaren Konstantinos, Hristiyan inancına karşı yakınlık duymaya başlamış ve Kilise’ye hatırı sayılır bir zenginlik bahsetmiştir.

⁷¹ IV. yüzyılda Güney Avrupa Anadolu ve Kuzey Afrika’da yaşayan halkın büyük bir kısmı Hristiyan olmuştur. Ayrıca aynı dönemde kuzeyden güneye doğru inmeye başlayan Germen kabilelerin tehdidi ettiği parçalanmak üzere olan imparatorluğu birleştirecek bir güçle durdurulabilirdi ve bu noktada birlikteliğe önem veren ve zorluklarla gayet başarılı bir şekilde mücadele eden Hristiyanlığın önemi göz ardı edilemezdi. Eusebius of Caesarea, *age.*, 1999, pp. 101, 102.

⁷² Renê Grousset, *Başlangıcından 1071’e Ermenilerin Tarihi*, çev. Sosi Dolanoğlu, Aras Yayıncılık, İstanbul 2005, ss. 110-118.

⁷³ Kristoloji, genel itibarıyla Hz. İsa’nın varlığı ve niteliği ile ilgilenmektedir. Tanrısallığını ve beşeriliğini merkezine alan bu kavram, bu iki niteliğin birbiriyle ilişkisini ve birbirlerine karşı konumunu tartışmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kaçar, *age.*, 2015, s. 11; Duygu, Akalın, *age.*, s. 37.

⁷⁴ Konstantinos doğuda oluşan tehlikeyi erken fark etmiş ve Hristiyanlığı imparatorluk idaresi altına alarak büyümekte olan tehdidi önlemeyi başarmıştı. Ayrıca pagan din adamlarının sahip olduğu her türlü ayrıcalığı Hristiyan din adamlarına da tanımıştır. Örneğin pagan rahipler gibi vergiden muaf tutulmuşlar ve inançlarına uygun olarak yargılama ve yargılanma hakkı elde etmişlerdir. Konstantinos imparatorluğa Hristiyan kimliği giydirmeye yavaş yavaş başlamıştı ve bunun için ilk adımı atarak pagan inancında “güneşe saygı” günü olarak bilinen kutsal günün ismini değiştirip “Rabbin Günü” olarak yeniden

İmparator Konstantinos, Roma İmparatorluğu'nun eski şanına yeniden kavuşmasını arzulamaktadır. Bunun için de Hristiyanlar arasında görüp etkilendiği birlikten ve zorluklarla mücadele etme gücünden oldukça etkilenmiş ve diğer imparatorlardan farklı olarak imparatorluğa eski şanını ve birliğini kazandırmak için Hristiyan inancından ve Hristiyan cemaatinden faydalanmak istemiştir⁷⁵. Bu dönemde kilise içindeki ekol ve eğilimler, Hristiyanlığın kapsayıcı ve meşru bir yorumuna ulaşmak amacıyla onun isteğiyle birçok toplantı düzenlemiştir⁷⁶. Bu dönemi en fazla meşgul eden görüş Libyalı Arius'a aittir. Ariusçuluk, Hristiyanlar arasında ciddi tartışmalara neden olmuş, bu tartışmaları bir nihayete erdirmek isteyen İmparator Konstantinos, Nikeia (İznik)'da bir konsilin düzenlenmesini istemiştir.

20 Mayıs-19 Haziran 325 tarihleri arasında toplanan İznik Konsili, İmparatorun ve piskoposların taleplerinden oluşan değişik gündemlerin çatışmasına ev sahipliği yapmıştır⁷⁷. Konsil ile Roma Kilisesi, Antakya Kilisesi⁷⁸ ve Aleksandreia (İskenderiye) Kilisesi, Roma İmparatorluğu'nda mevcut diğer tüm kiliseler üzerinde egemenlik ve yetki elde etmesi sağlanmıştır. Böylece Avrupa'daki bütün kiliselerin yönetimi Roma Kilisesi'ne, Anadolu ve Ortadoğu'daki kiliselerin idaresi Antakya Kilisesi'ne, Afrika

adlandırmıştır. Böylece bugünü hem Hristiyanlar hem de paganlar kutlamıştır. Kiliselerde tütsü ve mum yakılması, sunak çevresine perde yerleştirilmesi gibi serbestiyetler getirmiştir. Ayrıca evlilik konusu ele alınmış Hristiyan inancına uygun şekilde yeniden düzenlenmiştir. Hristiyan askerlere kilise ayinlerine katılmayı da zorunluluğu getirmiştir. Hristiyanların en önemli günü olan Noel Yortusu'nun da ilk defa 336 yılında gerçekleştiği belirtilmektedir. Aleksandr Aleksandroviç Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, çev. Arif Müfid Mansel, Maarif Matbaası, Ankara 1943, ss. 63, 64; Jacob Burckhardt, *The Age of Constantine The Great*, Routledge-Kegan Paul Ltd, London 1949, p. 298; Burckhardt, *age.*, pp. 307-308; Roldanus, *age.*, p. 41.

⁷⁵ Bu şekilde iki topluluğu da elinde tutarak hayalini gerçekleştirmeye çalışmıştır. Bu dönemde Kayserialı Eusebius Konstantinos'un Tanrı tarafından seçildiği yönündeki görüşü Hristiyanlar arasında etkili olmuştur. Konstantinos ayrıca imparatorluk içerisinde ihtilaf halinde olan pek çok Hristiyan grubunu uzlaştırma çabası içine girerek birliği sağlama böylece İmparatorluğu da güçlendirme çabası içine girmiştir. Gonzalez, *age.*, pp. 124, 125; Zafer Duygu, *İslâm ve Hristiyanlık Hristiyanlara Göre İki Dinin Karşılaşması ve İlk Etkileşimler*, Timaş Yayınları, İstanbul 2021, s. 59.

⁷⁶ Giles Morgan, *Yeni Roma ya da Konstantin Şehri Bizans'ın Kısa Tarihi*, Kalkedon Yayınları, İstanbul 2010, s. 10.

⁷⁷ İmparatorun asıl amacı, Licinius'a karşı elde ettiği başarıyı “*kutsal bir zafer*” havasına büründürerek bundan sonraki süreçte Hristiyanlığa ve kiliseye daha kapsamlı şekilde vermeyi planladığı desteği Hristiyan ruhbanlardan müteşekkil bir ortamda ilan etmektir. İmparator, yirminci saltanat senesini (vicennalia) de bu vesileyle görkemli bir ziyafetin eşliğinde gövde gösterisine dönüştürmeyi de istiyordu. Timothy D. Barnes, *Constantine and Eusebius*, Harvard University Press, Cambridge-London 1981, p. 215, n. 59; Robin Lane-Fox, *Pagans and Christians: in the Mediterranean World from the Second Century AD. to the Conversion of Constantine*, Penguin Books, Harmondsworth 1986, p. 655.

⁷⁸ Kristolojik tartışmalar ekseninde bilhassa İskenderiye İlahiyat Okulu'nun görüşlerine karşıt görüşlerle ilişkilendirilen felsefe geleneğine verilen modern isimdir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Duygu, Akalın, *age.*, s. 44.

kıtasındaki kiliselerin yönetimi ise İskenderiye Kilisesi'ne tevdi edilmiştir. Sonradan kiliseler tarafından apostolik⁷⁹ köken söylemiyle dini kılıfa sokulan bu düzenleme, aslında o günkü politik düzlemle uyumludur, çünkü bu şehirler Roma Dünyası'nda siyasi, askeri ve iktisadi merkezlerdir⁸⁰. Konsilde “Nikeia İtikatnamesi” adıyla resmi bir itikat metni benimsenmiş ve kabul etmeyen piskoposlar derhal aforoz edilmiştir. Konsil, ayrıca kilise teşkilatını daha merkezi bir yapıya kavuşturacak önlemleri de kapsayan yirmi maddelik bir yasa (kanon) hazırlamıştır⁸¹.

Konsilde Filistin (Caesarea) Piskoposu Eusebius'un (263-339) bizzat kendisi tarafından kaleme aldığı ve okuduğu kendi kilisesinin geleneksel itikadını içeren formül Konstantinos tarafından kabul görmüştür⁸². Artık piskoposlar için iki seçenek mevcuttu: Ya kısa bir süre önce bir süreliğine aforoz ettikleri Eusebius'u tekrar aforoz edecekler ve böylece Hristiyanlığı kabul etmiş ilk Roma imparatorunu da “heretik” olarak görecekler ya da Hristiyanlığın çıkarını düşünerek ve İmparatoru karşılarına almamak adına içten olmasa da ortaya konan bu itikat metnini onaylayacaklardı. İnançlarının geleceğini düşünerek ikincisini tercih etmişler ve bu çetrefilli durumdan olabildiğince az zararla çıkmışlardır⁸³. Konsil, “Nikeia İtikatnamesi” ile adından yüzyıllarca söz ettirmiştir. Bu İtikatname ile özetle Baba ve Oğul'un mutlak aynılığı, eşitliği kabul edilmiştir⁸⁴.

⁷⁹ On iki havari tarafından kurulan kiliselere verilen ad. Gündüz, *age.*, s. 193.

⁸⁰ Zafer Duygu, *Nikomedeia ve Hristiyanlık İlk Beş Yüz Yıl*, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2018, ss. 18, 19; Karl Joseph von Hefele, *A History of the Christian Councils*, T&T Clark, Edinburgh 1871, pp. 388, 389.

⁸¹ Yasalar, konularına göre özetle şu şekildedir; gönüllü olarak kendini hadım etmenin reddedilmesi, ihtida sonrası piskoposluğa yükselme süreci, din adamlarının yabancı kadınlarla bir arada yaşamalarının yasaklanması, piskoposluk seçimlerinin düzenlenmesi, bir piskopos tarafından aforoz edilenin bir başkası tarafından cemaate kabul edilmemesi, Roma, İskenderiye ve Antakya kiliselerinin adli sınırlarının yeniden tanımlanması, Kudüs'ün statüsü, kilise hiyerarşisine girişte iyi araştırılmayanların, sonradan kusurları ortaya çıkarsa hiyerarşiden çıkarılmaları, dinden çıktıkları gözden kaçanların tespit edildiği takdirde kilise hiyerarşisinden çıkarılması, Hristiyan olduktan sonra hiç gereği yok iken dinden çıkıp daha sonra geri dönenlerin kiliseye kabul edilmesinin kuralları, yani kamusal disiplin, Hristiyan oldukları için işkence görmüş olanlardan daha sonra tekrar geri devlet hizmetine girenlerin durumu, ölüm döşeğindeki dindarlara yardım sorunu, ihtida edenlerin kilise hiyerarşisinde bekleme sorunu, din adamlarının yer değiştirmemesinin kabul edilmesi, kendi kilisesinden ayrılanların başka bir kiliseye alınmaması, yüksek oranda faiz alımının reddedilmesi, diyakonların kendi başlarına ayin veya başka ibadetleri kendi başlarına yönetmeye kalkışmamları, Pauluşçuların yeniden vaftiz edilmeleri zorunluluğu ve son olarak ibadet düzeni. Kaçar, *Geç age.*, s. 87; J. Stevenson, *A New Eusebius, Documents Illustrating the History of the Church to A. D. 337*, Baker Academic, London 2013, p. 384-387; Duygu, *Akalın, age.*, ss. 44, 45.

⁸² Konsil hakkında günümüze üç ayrı kaynak ulaşmıştır: Piskopos Eusebius'un kilisesine yazdığı mektup, İskenderiye Piskoposu Athanasius'un *De Decretis* (Doktrin Üzerine)'i, Antakya Piskoposu Eustathius'un kaleme aldığı bir yazıdan kalma fragman. Kaçar, *age.*, ss. 71, 72-74.

⁸³ Kaçar, *age.*, 2015, ss. 81, 82.

⁸⁴ İtikatname metni için bkz. Socrates, *Historia Ecclesiastica*, Nicene and Post-Nicene Fathers, Seri II, C. II, p.7; Eusebius of Caesarea, *Vita Constantini*, Nicene and Post-Nicene Fathers, S. II, C.I. pp. 6-15; J.R.

İmparator Konstantinos, İznik Konsili'nde İskenderiyeli Arius'la özdeşleştirilen kristolojik tartışmayı da sonlandırmak istemiştir. Konsilde kristoloji hakkında yapılan tartışmalarda İskenderiye Başpiskoposu Aleksandros ile maiyetinde diyakoz olarak bulunan Athanasios'un etkisiyle Arius'un görüşü mahkûm edilmiştir. Konsil Ariusçu görüş⁸⁵ dışında Mısır'da ortaya çıkan Melitusçu görüş gibi bazı farklı Hristiyanlık yorumlarını da ele alıp reddetmiş ve ayrıca Paskalya'nın tarihi hakkında da tartışılmıştır. İznik Konsili'nde Hz. İsa'nın Baba Tanrı ile aynı cevherden (homousios) olarak betimlenmiş olması Doğu'da hoşnutsuzluğa neden olmuştur⁸⁶. Konsil aynı zamanda İmparatorluğun meşru İsa'sının ortaya çıktığı ilk platform olma özelliğini taşımaktadır⁸⁷. Haçlı kronik yazarlarından Willermus Tyrensis'in kroniğine de konu olan İznik Konsili, Hristiyanlar arasındaki ayrışmaların üzerinden yaklaşık sekiz yüzyıl geçmesine rağmen ne derece canlı olduğunun en büyük kanıtı kabul edilebilir. Willermus Tyrensis kroniğinde konsil hakkında,

“İmparator Büyük Konstantinos, bu şehirde yapılmış olan Birinci Mukaddes Konsil'e hürmeten, onu bu statüden çıkarmıştır. Yani Papa Sylvester ve saygıdeğer İstanbul Patriği Alexandr ve zikredilen İmparator Konstantinos zamanlarında üç yüz on sekiz peder tarafından burada Arius ve takipçilerinin sapkınlığına karşı, gerçeği azizlerin tanıklığıyla ortaya koyan ve Tanrı'nın bütün kiliseleri için adil bir inanç formülü ortaya koyan bu öğretiyi lanetleyen kutsal bir konsil kuruldu⁸⁸” ifadesine yer vermiştir.

Nyman, “The Synod of Antioch (324 – 325) and the Council of Nicea”, *Studia Patristica* 4, (1961), pp. 483 – 489; Mark Edwards, “The First Council of Nicea”, *The Cambridge History of Christianity: Origins to Constantine*, ed. Margaret M. Mitchell – Frances M. Young, Cambridge University Press 2006, p. 558; Zafer Duygu, age., 2017, s. 247; Duygu, age., s. 40.

⁸⁵ Hazreti İsa'nın tam tanrısallığını reddeden Ariusçuluk, Hristiyanlık kaynaklarında “*heretik, sapkın*” olarak tanımlanmaktadır. Libyalı Arius (ö. 336) tarafından öne sürülen inanca göre, “*Tanrı'nın Oğlu*” İsa, Baba (Tanrı) gibi öncesiz ve sonrasız değildi. Baba tarafından evrenin yaratılışında rol alması için her şeyden önce yaratılmıştı. Bu yüzden, tabiatı gereği tanrısal değildi, ama yaratılmıştı ve değişime tabiydi. Fakat Hazreti İsa'ya Tanrı'nın doğrudan yarattığı tek şey olduğu için ve daha sonraki doğruluğundan dolayı Baba tarafından “*Tanrı'nın Oğlu*” ünvanı, verilmişti. Konsilden önce ve konsil sırasında Arius'a karşı görüşte olan İmparator Konstantinos bir süre sonra Ariusçu akımı serbest bırakmış ve bu defa Arius karşıtlarını sürgüne göndermek suretiyle tartışmaları sonlandırmak istemiştir. Arius'un üzerindeki aforoz kararı da bu süreçte kaldırılmıştır. Konstantinos'tan sonraki imparatorların, imparatorluğun batı yarısında örgütlü kiliseyle muhalefet haline düşme pahasına Ariusçu akımı sahiplendikleri görülmektedir. I. Theodosios (379 -392) döneminde Ariusçuluk kesin olarak terk edilmiş ve uğradığı baskıların sonunda “*sapkın*” inançlar kategorisine sokulmuştur. Duygu, Akalın, age., ss. 21, 22.

⁸⁶ Kaçar, age., s. 98.

⁸⁷ Kaçar, age., s. 69.

⁸⁸ Willermus Tyrensis, *Historia rerum in partibus transmarinis gestarum a tempore successorum Mahumeth usque ad annum Domini MCLXXXIV*, *Recueil des Historiens des Croisades, Historiens*

İznik Konsili, kiliseler arasındaki teolojik tartışmaları ve çalkantılı durumları bitirmemiş, aksine, “mağlup” ve “galip” taraflar ortaya çıkararak bunların birbirlerine karşı hissettikleri kin duygusunu daha da fazla derinleştirmiştir. İmparator Konstantinos yaklaşık iki yüz elli yıldır itikat konusunda serbest hareket eden kiliseyi, kendi kurduğu monarşik yapı içerisine alarak idaresi altındaki devletle bütünleştirmek, kilise hiyerarşisini merkezileştirmek ve bu sayede kilise ve Hristiyanlık üzerinden toplumu kontrol etmek amacı gütmüştür. İznik Konsili, toplanmasından seksen beş yıl sonra 410 yılında tertip edilen Seleukeia-Ktesifon Konsili’nde, Doğu Kilisesi tarafından onaylanmıştır⁸⁹.

İmparator Konstantinos, Hristiyan imparatorluğu kurma yolunda İznik Konsili’nden sonra önemli bir adım daha atmış ve imparatorlukta yeni bir “imparatorluk teolojisi” benimsetmiştir. Bu teolojinin yaratıcısı Kayserialı Eusebius’tur. Kendisi, *Oration in Praise of Constantine*’de⁹⁰ Tanrıyı, sonra onun sözü olan Logos’u ve en son imparatoru anlatır. En nihayetinde üçü arasındaki otorite ilişki örüntüsünü detaylandırıp İmparatoru Tanrı’nın yeryüzündeki gölgesi konumuna getirir. Kayserialı Eusebius, Logos’a Tanrıdan sonra yani ondan derece olarak aşağıda bir konum vermiş, onunla eşit görmemiş olduğu için Arius’un görüşlerini benimsediği söylenebilir. Kendisinin “İmparatorluk teolojisi”nde de Logos ikincil konumdadır ve Tanrıyla eşit değildir⁹¹. Eusebius’un temel amacı, Roma İmparatorluğu’na Hristiyan politik teolojisini oluşturmak için otorite yetkisi vermektir.

Konsilin bir diğer çıktısı ise taraflar arasında ortaya çıkan çatışmada imparatorluğun yanında yer aldığı görüş Hristiyanların resmi doktrini haline gelirken yani ortodoksi⁹²

Occidentaux, I, Paris, 1844, pp. 1 vd., İngilizce çev. E. A. Babcock ve August C. Krey, *A History of Deeds done Beyond the Sea*, I-II, New York 1943, p. 141, Türkçe çev. Ergin Ayan, *Willermus Tyrensis’in Haçlı Kroniği, Başlangıç’tan Kudüs’ün Zaptına Kadar*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2016 s. 115.

⁸⁹ Duygu, *age.*, 2017, s. 250; Duygu, Akalın, *age.*, s. 76.

⁹⁰ Eusebius Hristiyan öğretilerinde Mesih’i-Logosu insanlığının politik doğasının kaynağı olarak gören ilk teologdur. İsa onun bu düşüncesinde temel noktadır. O evrensel düzenin esasıdır. “*İmparatorluk teolojisi*” temel kurtuluş yolu olarak kilise ve imparatorluğu birleştirerek Hristiyanlığı yükseltme üzerine kurulmuştur. Eusebius’un amacı Hristiyan teolojisini “*Logos*” kavramı altında Roma politikaları ile birleştirmektir. Eusebius of Caesarea, “*Oration in Praise of Constantine*”, *Eusebius Pamphilius: Church History, Life of Constantine, Oration in Praise of Constantine*, I, ed. Philip Schaff, Nicene and Post Nicene Fathers Second Series, MI: Christian Classics Ethereal Library, Grand Rapids, pp. 1126-1148; F. Edward Cranz, “*Kingdom and Polity in Eusebius of Caesarea*”, *The Harvard Theological Review*, I/XLV (1952), p. 53.

⁹¹ Baş, *agt.*, p. 41.

⁹² Doğru yorumu ifade ettiği düşünülen, merkezi öğretiyeye bağlı olan. Gündüz, *age.*, s. 197.

kabul edilirken karşısındaki görüş heretik⁹³ ilan edilmiştir. Bu nedenle de görüş ayrılığında olan teologlar her zaman imparatorun desteğini almaya ve İmparatorluğu kendi görüşünü desteklemesi için ikna etmeye çalışmışlardır⁹⁴ ki bu da karşısındakine baskın gelmek için olmazsa olmaz bir tavidir⁹⁵. Hristiyanlık, Roma İmparatorluğu sınırları içerisinde bir var olma mücadelesi içine girerken öte yandan da kendi kristolojik tartışmalarını gündeme alarak birbiri ardına konsiller düzenlemiştir. Hz. İsa'nın varlığı, şahsiyeti, konumu ile Hz. Meryem'in şahsiyeti üzerinden sürdürülen bu tartışmalar neredeyse Hristiyanlığın doğuşunun hemen akabinde başlamış ve git gide şiddetini ve derinliğini arttırarak günümüze dek gelmiştir.

II. Konstantius (337-361) döneminde İznik Konsili karşıtı bir duruş sergilediği için imparatorluk içerisinde Konsil taraftarlarına baskı uygulamıştır. Örneğin II. Konstantius, Konstantinopolis Başpiskoposu Paulus'un (ö. 350) da Konsil yanlısı duruşundan dolayı bir bahaneyle onu sürgüne göndermiş ve yerine Ariusçu Eusebius'u başpiskopos olarak atamıştır. Eusebius göreve gelir gelmez Antakya'da 338 yılında bir sinod⁹⁶ düzenleyerek İskenderiye Kilisesi piskoposu Athanasius'u (298-373) sürgüne göndermiştir. Ardından Antakya'da 341 yılında bir konsil daha düzenlenerek "Nikeia İtikadı"na alternatif yeni bir metin kabul edilmiştir. Bu dönemde Arius taraftarları İmparatorluk içerisinde güçlü bir konuma gelmiş ve bunun sonucunda da İznik Konsili yanlıları birer birer sürgüne gönderilmiştir⁹⁷.

İmparator Theodosios (379-395) önce, Hristiyanlar arasında yaşanan çatışmanın başat konu haline gelmesi üzerine, "Nikeia İtikadı"nın kabul etmeyen Ariusçuları Konstantinopolis'ten uzaklaştırdı. Ardından imparatorluğun resmi dini olarak tanıdığı Hristiyanlık (380) hakkındaki bir buyruğunda "Baba, Oğul ve Kutsal Ruh" teslisine⁹⁸

⁹³ Sapkın, doğru yoldan ayrılmış olan. Gündüz, *age.*, s. 195.

⁹⁴ Robert M. Grant, *Augustus To Constantine*, Westminster John Knox Press, U.S.A 2004, p. 275.

⁹⁵ Baş, *agt.*, p.22.

⁹⁶ Bölgesel mahiyetteki küçük toplantı veya sadece bir mezhebin temsilcilerinin katıldığı toplantıya verilen ad. Doğu kiliselerinde konsil yerine synod kullanılmakta ve bu kelime patriklerin danışma kurulunu ifade etmektedir. Ortodoks kiliselerinin en yüksek ruhani kurulunun adı ise Holy Synod veya Saint Synode'dur. Alparslan Yalduz. "Konsillerin Hristiyanlık Tarihindeki Yeri ve İznik Konsili", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XII/2, (2003), ss. 257-296. Kelime anlamı "toplantı, bir araya gelme" Üst düzey kilise kurulu. Gündüz, *age.*, s. 198; Duygu, Akalın, *age.*, s. 55.

⁹⁷ Kaçar, *age.*, s. 93.

⁹⁸ Tanrılık olgusunun "Baba", "Oğul" ve "Kutsal Ruh" tabir edilen üç ayrı ilahi özden oluştuğunu öne süren ve ana akım Hristiyanlar tarafından benimsenen bir tür monoteizm tanımlamasıdır. II. yüzyılda teorik olarak ortaya çıktığına inanılmaktadır. Bu yüzyılın bilhassa ikinci yarısında bazı Hristiyan ilahiyatçılar tarafından ciddi şekilde savunulmaya başlanmıştır ve IV. yüzyılda bugünkü halini alarak kilise tarafından

inanan ve Havarilerin yazdıkları İncillere göre hareket edenleri Katolik Hristiyan olarak kabul etti. Diğerleri kiliselerde toplanma ve ibadet etme özgürlüğünden alı konuldu. Theodosios başkentte, kristoloji tartışmalarını sonlandırmak için sadece Doğu Kilisesi mensuplarının katılacağı ikinci bir ekümenik konsil düzenleneceğini duyurmuştu⁹⁹. Kilisenin Roma İmparatorluğu ile ittifak kurduğu IV. yüzyıla kadar, teoloji boyutu ağır basan dini tartışmalar, bu tarihlerden itibaren genellikle büyük kilise merkezleri arasındaki yetki ve nüfuz mücadelelerine dönüşmüştür.

Yüz elli piskoposu bir araya getiren Konstantinopolis'teki konsilde (Mayıs 381) yapılan tartışmalar sonucunda bir itikat metni hazırlanmıştır. Metin bir yönüyle İznik Konsili çıktısıyla paralellik taşımaktaydı. Konstantinopolis Konsili'nin getirdiği en önemli yenilik "Nikeia İtikadı"nda ismi detaylı şekilde geçmeyen Kutsal Ruh meselesine yönelik tespiti, yani Kutsal Ruh'un da "Tanrılığı" iddiasına açıklama getirmesi olmuştur. Konsil metnini kabul etmeyenler bundan böyle "Hristiyan" ünvanını taşımayacaktı. Onlar, "insanları aldattıkları" için bu ünvanı taşımaya layık görülmemişlerdir. Bu "suçları" yüzünden bütün kilise merkezlerinden uzaklaştırılacaklar, şehir surlarının dışına kovulacaklardı. Onların idaresi altında hiçbir dinsel toplantı yapılmayacaktı. Bütün dünyadaki kilise merkezleri, "teslis" hipotezi yanlısı "Ortodoks" ruhbanlara teslim edilecekti¹⁰⁰.

Theodosios ayrıca, kilise hiyerarşisinde Konstantinopolis Kilisesi'ni yetki ve statü açısından doğudaki iki büyük kilise merkezinin (yani Antakya ve İskenderiye'nin) üzerinde bir konuma çıkarıp Roma'nın ardından ikinci sıraya yerleştirdi. Bu düzenleme yeni tartışmalara kapı aralayacak, Kudüs veya Ephesus (Efes) gibi başka bazı kilise merkezlerinin de aynı imtiyazlı statüyü elde etme hayalleri kurmalarına yol açacaktır. Doğu'daki söz sahibi iki büyük kilise de bu kararı hükümsüz bırakabilmek amacıyla birtakım girişimlerde bulunacaktı¹⁰¹.

Teolojik tartışmalar Doğu Roma İmparatorluğu sınırını aşarak İran coğrafyasına da yayılmış, Pers Kralı I. Yazdegerd döneminde (399-420) İran'da Seleukia Konsili

resmi şekilde kabul edilmiştir. Duygu, Akalın, age., s. 59. Teslisi oluşturan öğelerin cevher, mahiyet, fonksiyon açısından ve üçünün birbirine karşı konumu, Hristiyanlıkta bir dizi tartışma ve ayrılığın baş sorumlusudur.

⁹⁹ Vasiliev, age., s. 101; Gregory, age., s. 104 ve Ostrogorsky, age., s. 49.

¹⁰⁰ Vasiliev, age., s. 102; Duygu, age., 2017, s. 292; Patrick, age., p. 816.

¹⁰¹ Duygu, age., 2021, ss. 78, 79; Kaçar, age., ss. 120-123.

toplanmıştır¹⁰². 410 yılında toplanmış bu konsilin metnindeki iki nokta dikkate alınmalıdır: Birincisi, İznik Konsili kararlarından farklı olarak yirmi bir kanonun kabul edilmiş olması, ikincisi ise Konsilin Edimler'i (İşler) hem Sinodicon Orientale hem de Süryani Ortodoks tashihi vasıtasıyla yayılmış olmasıdır¹⁰³.

II. Theodosios döneminde (408-450) Antakya'da, Hz. İsa'nın beşeriliği ile Tanrısallığının birleşmediği yönünde bir öğreti ortaya konmuştur. Daha sonra bu öğreti geliştirilerek Hz. İsa'nın insan tarafının, Tanrı yönüyle birleşmesi öncesinde ve sonrasında insan yönünden tam olarak bağımsız olduğu ispat edilmeye çalışılmıştır. Bu öğreti Antakyalı Nestorios (386-451) tarafından Konstantinopolis Kilisesi'nin gündemine getirilmiş¹⁰⁴ ve bu öğretiyi benimsenmeyenler "sapkın" olarak addedilmiştir. Nestorios ayrıca Hz. Meryem'i Theotokos (Tanrıdoğuran) yerine Khristotokos (İsadoğuran) olarak tanımlamıştır. Patrik Nestorios'un görüşüne şiddetle karşı çıkılması üzerine II. Theodosios, 14 Kasım 430'da ertesi yılın Pentekoste Günü¹⁰⁵ toplanacak evrensel bir konsili ilan etmiştir¹⁰⁶.

Birinci Efes Konsili, Konstantinopolis Başpiskoposu Nestorios'un başlattığı kristolojik tartışmayı sonlandırmak üzere düzenlenmiştir. Konsil sırasında İskenderiye Piskoposu Kyrillos (412-444), Nestorios yanlısı olarak gördüğü Antakya temsilcilerinin Efes'e ulaşmalarını beklemeden Nestorios'u azledip aforoz ederek "Nikeia İtikadı"nı olduğu gibi kabul ettirmiştir. Antakya temsilcileri Efes'e ulaşır ulaşmaz karşı bir oturum düzenleyip Piskopos Kyrillos'u aforoz ettirmiştir¹⁰⁷. Konsilde alınan en önemli karar Hz. Meryem'in Theotokos olarak tanınması ve Hz. İsa'nın iki tabiata değil, birleşmeyle ilahi

¹⁰² "Burada bulunan bizler, şahların şahı, muzaffer ve şerefli kral Yezdegerd'in zaferini baki kılması, onun ömrünü nesiller ve çağlar boyunca uzun kılması için merhametli Tanrı'ya istisnasız dua ederiz" ifadesi yer almış ve I. Yezdegerd'in hükümrânlığı boyunca İran coğrafyasında Hristiyanlar rahat bir yaşam sürmüştür. Bkz. Synodicon Orientale, ou Recueil de Synodes Nestoriens, ed. J. B. Chabot, Notices et extraits des Manuscrits de la Bibliothèque Nationale, XXXVII, (1902), p. 285'ten aktaran Vasiliev, age., s. 119.

¹⁰³ İki metin iman formülü açısından karşılaştırılacak olursa, üslup ve ifade tarzındaki küçük fakat son derece önemli farklılıklar dikkat çekmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Duygu, Akalın, age., s. 82.

¹⁰⁴ Nestorios, II. Theodosios'un taç giyme töreninde kendisine hitaben, "Hükümdarım, bana sapkınlardan temizlenmiş bir dünyayı verin, ben de size karşılığında cenneti vereceğim. Sapkınları yok etmede bana yardım edin, ben de size Persleri mağlup etmenize yardım edeyim" diyerek, Hz. İsa'nın insan tabiatının ayrı olduğu fikrini paylaşmayanların saf dışı bırakılmasını istemiştir. Bkz. Scholasticus Socrates, "Nestorios of Antioch promoted to the See of Constantinople. His Persecution of the Heretics", ed. Philip Schaff, Nicene and Post Nicene Fathers Second Series, XXIX, Christian Classics Ethereal Library, Grand Rapids, pp. 426, 427.

¹⁰⁵ Ellinci gün. Paskalya Pazarı dahil olmak üzere ondan sonraki ellinci güne denk gelen Pazar günüdür. (7 Haziran 431) Gündüz, age., s. 197.

¹⁰⁶ Vasiliev, age., s. 121.

¹⁰⁷ Vasiliev, age., s. 121; Gregory, age., ss. 124, 125; Ostrogorsky, age., s. 54; Cécile Morrisson, Bizans Dünyası, Doğu Roma İmparatorluğu 330-641, çev. Aslı Bilge, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2014, s. 38; Duygu, Akalın, age., s. 27, 28.

tek bir tabiata sahip olduğu görüşü olmuştur¹⁰⁸. Artık Nesturiler olarak tanımlanacak grup Efes Konsili kararlarını tanımadığını ve Hz. İsa’da iki şahsiyetin varlığına iman ettiğini duyurarak tavırlarını ortaya koymuştur. Böylece İskenderiye Kilisesi’nin görüşü, Antakya Kilisesi karşısında üstün gelmiştir¹⁰⁹. Konsil sonrası benimsenen Miafizitizm¹¹⁰ özellikle iki hırslı Miafizitin uğraşısıyla geniş çapta bir yayılma alanı bulmuştur. Bunlar İskenderiyeli Dioscoros (ö. 454) ve Konstantinopolis’teki bir manastırın keşişi olan Eutykhes (378-454) idi. İmparator, Dioscoros’un yanında yer alırken Konstantinopolis Kilisesi ve Papa Büyük Leo (440 – 461) bu görüşe muhalefet etmiştir¹¹¹. Konsil, birçok problemi doğurarak son bulurken iki kilise merkezi arasındaki tartışmaların¹¹² önü alınamamıştır. Bunun üzerine 449 yılında Efes’te ikinci bir konsilin toplanmasına karar vermişse de bu konsil de büyük tartışmalara sahne olacaktır¹¹³. Konsilde Papa I. Leo’nun mektubunun (tome) okunmayışı Batı’da tepkiye neden olmuş ve en bu konsil literatüre Latince latrocinium “haydutluk” olarak geçmiştir. Konsil, sorunları çözmek yerine yeni sorunlara kapı aralayınca 451 yılında Khalkedon (Kadıköy) Konsili toplanmıştır¹¹⁴.

Altı yüz altmış üç din adamının katılımıyla düzenlemiş olan Kadıköy Konsil’inde, Nikeia ve Konstantinopolis konsillerinin kararları tekrar oldukları gibi kabul edilmiş ayrıca Nestorios ve Eutykhes’in ifade ettiği görüşlerin de engellenmesi gerektiği kararına varılmıştır. Hz. Meryem’i Theotokos (Tanrıdoğuran) olarak görmeyenler ve bu yüzden Hz. İsa’nın insani tabiatının ilahi tabiatından ayrılabilceğini savunanlar ile ilahi ve insani tabiatları tamamen birleştirip karıştıranlar ve bu yüzden ilahi tabiatın ıstıraba, çileye, tabi olduğunu iddia edenlerin görüşleri kınanmıştır¹¹⁵.

Konsilde alınan kararlar Doğu Roma’nın siyasetini de doğrudan etkilemiştir. V. yüzyıl itibariye Miafizitizme karşı olan İmparatorluk uyguladığı baskıcı politikayla bu grubun ağırlıklı olarak yaşadığı Suriye ve Mısır gibi doğu eyaletlerini kendisinden

¹⁰⁸ Duygu, Akalın, *age.*, s. 99.

¹⁰⁹ Duygu, *age.*, 2017, ss. 331-334.

¹¹⁰ Miafizit görüş ilahi tabiat ve insani tabiatın tek bir tabiat halinde İsa Mesih’te boyut kazandığına iman eder. Duygu, Akalın, *age.*, s. 42.

¹¹¹ Vasiliev, *age.*, s. 122; Gregory, *age.*, s. 125; Ostrogorsky, *age.*, s. 54

¹¹² Farklı “*theotokos*” ve “*khrisotokos*” yorumları netice itibarı ile Konstantinopolis’te yaşayan Hristiyanlar arasında kalıcı bir bölünme yaşanmıştır. Konsil sonrası Konstantinopolis civarında yaşayan keşişler “*thetokos*” tezini savunanların yanında yer alırken, Konstantinopolis Patriği Nestorios da Meryem’i “*khrisotokos*” olarak tanımliyordu. Kaçar, *age.*, s. 134.

¹¹³ Duygu, *age.*, 2017, ss. 81-83.

¹¹⁴ Duygu, Akalın, *age.*, ss. 28, 29- 99; Kaçar, *age.*, s. 147.

¹¹⁵ Vasiliev, *age.*, ss. 130, 131; Gregory, *age.*, s. 125; Ostrogorsky, *age.*, s. 55; Duygu, Akalın, *age.*, ss. 34, 35.

uzaklaştırmıştır. Örneğin İskenderiye Kilisesi ayinlerinde Grekçeyi kullanmayı bırakarak Kıpti diline başvurmuştur. Konsilde alınan kararların askeri güce başvurularak uygulamaya konulması girişimi Kudüs, İskenderiye ve Antakya’da patlak veren dini kargaşa ve isyan ancak kan dökülerek bastırılabilmiştir. Konsil’de alınan kararlardan özellikle yirmi sekizinci madde “Yeni Roma’nın pek mukaddes tahtına, İmparatorluk hükümetinin ve senatonun mevcudiyetiyle müşerref olan ve Roma’nın sahip olduğu ayrıcalıklardan istifade eden bir şehir olarak Konstantinopolis’in, kiliseyi ilgilendiren hususlarda da bu mertebeye yükseltilmesi ve mevki olarak Roma’dan hemen sonra gelmesine dair kanaat yerinde bir karardır” şeklinde olup daha sonraki Roma ile Konstantinopolis arasındaki rekabetin temelini oluşturacaktır. Ayrıca Doğu’nun büyük kilise merkezleri devre dışı kalmış İskenderiye’de ve Antakya’da daha geniş kitlelerce desteklenen teolojik yaklaşımlar ve halktan büyük saygı gören ruhbanlar kınanmışlardı¹¹⁶.

Roma Kilisesi için Kadıköy Konsili ile kristolojik tartışma nihayete ermiş ve sonrasında ortaya konan her kristolojik eleştiri Roma Kilisesi’nce “Miafizit sapkınlığı” olarak görülüp reddediliyordu. Konsil sonrası Kyrillos harekete geçerek kristolojik tartışmaya konu olan sorunu, “İnsanlık ve Tanrılık farklı ve ayrı hallerdir/durumlardır, bu yüzden Mesih’te iki physis vardır ve bunlar birbirlerine karışmamışlardır, birbirlerine karılmamışlardır ve bir araya gelmekle yok olmamışlardır. Ortodokslar için iki physis ifadesinden anlaşılması gereken sadece ve sadece budur” sözleriyle¹¹⁷ yeniden anlatmaya çalışmıştır.

Kadıköy Konsili sonrasında Süryaniler kendilerini Kıptilerin itikat anlayışına daha yakın bulduklarından, bu iki grup arasında yakınlaşma başlamıştır. Urfa’daki Pers Okulu kristolojisinin Antakya yorumunu benimsenmiş ve 430’larda Mopsuestialı Theodoros’un (350-428) kaleme aldığı kitapların Süryaniceye tercümesi de burada gerçekleştirilmiştir. İmparator Zenon (474-491) doğuda, çoğunluğu oluşturan Konsil karşıtlarını kazanabilmek amacıyla Konstantinopolis Başpiskoposu Akakios’un desteğiyle “Birlik Akdi” (Henotikon Metni) isimli bir ferman yayımlamıştır (482). Fermanda kristolojik terimlerden ve teolojik tartışmalardan kaçınılmış hem konsil yanlılarını hem de

¹¹⁶ Vasiliev, *age.*, s. 131; Gregory, *age.*, s. 126; Ostrogorsky, *age.*, s. 55; Morrisson, *age.*, s. 40; Kaçar, *age.*, s. 147-149; Duygu, *age.*, 2021, ss. 83-85.

¹¹⁷ Duygu, Akalın, *age.*, s. 148.

karşıtlarını memnun edecek stratejik taktiklere yer verilmiştir¹¹⁸. Henotikon Metni'nin iki önemli sonucu olmuştur. İlki Fermanı onaylamadıkları için Mopsouestialı Theodoros yanlısı Hristiyan kitlenin Urfa'da faaliyet gösterdikleri Pers Okulu kapatılmıştır (488). Okulun öğretmen ve öğrencileri İran'a gitmişler ve İran Kilisesini Hristiyanlığın Roma İmparatorluğu sınırları dışındaki en büyük kurumsal yapısı haline getirmişlerdir. İkincisi ise Zenon'un, kilise liderlerinden bazısının rızasını alarak, bazısını ise rıza gösterecek ılımlı ruhbanlarla değiştirerek Henotikon Metni etrafında bir ittifak oluşturmayı başarmasıdır. Ne var ki, Kadıköy Konsili formülünün Henotikon Metni'nde tamamen göz ardı edilmesinden hoşlanmayan Roma Kilisesi bu fermana imza atmamıştır. Bu durum Konstantinopolis ve Roma kiliseleri arasında "Akakios Skhisması" denilen otuz beş yıllık bir kopuşu doğurmuştur¹¹⁹.

540 yılında Papa Vigilius (537-555) Konstantinopolis'e, İmparator I. Justinianus (527-565) ile Patrik Menas'a gönderdiği mektuplarda Efes ve Kadıköy Konsili kararlarını, selefi Papa I. Leo'nun kararlarını ve Patrik Anthimus'un tahttan indirilmesini desteklediğini bildirmiştir. I. Justinianus Doğu'daki kiliselerin desteğini almak ve Hristiyanlar arasında birlik sağlamak için 543 yılında Mopsuestialı Theodorus'un kendisi ve kitaplarını, Kyrroslu Theodoretus ve Aziz Kyrillos'a karşı yazdığı argümanları ve son olarak Edessalı Hibo (Ibas) Maris'e yazdığı bir mektupta yer alan Kyrillios'a karşı sözlerini aforoz etmiştir. Bitmeyen bu gerilim yeni bir konsilin düzenlenmesine neden olmuştur¹²⁰.

Konstantinopolis Patriği Efthikios başkanlığında 553 yılında toplanan beşinci ekümenik konsile Doğu'dan 136; Batı'dan ise, sadece on altı piskopos katılmıştır. II. Konstantinopolis Konsili'nin kararları¹²¹ Batı'da, Nestorios ve taraftarları aforoz edilmiş olmasına rağmen kabul edilmese de Papa Vigilius tarafından imzalanmıştır¹²². Konstantinopolis Kilisesi ile Antakya Kilisesi arasında giderek artan gerilim yaşanmaya

¹¹⁸ Örneğin ferman metninde hem Eutykhes hem Nestorios aforoz edilmiştir. Hayatlarını kaybetmiş olan bu iki teolog için yeni bir tartışmanın başlanmayacağı düşünülmüş olmalıdır. Üstelik Eutykhes'in kınanması konsil yanlılarını, Nestorios'un kınanması ise konsil karşıtı Miafizit kitleleri memnun edebilecek gelişmelerdir. Duygu, *age.*, 2021, s. 95.

¹¹⁹ Aidan Nichols, *Rome and the Eastern Churches*, Ignatius Press, San Francisco 2010, pp. 95-98; uygu, Akalın, *age.*, s. 109; Duygu, *age.*, 2021, ss. 95-97; B. J. Bury, *History of the Later Roman Empire, from the Death of Theodosius I to the Death of Justinian, c. I*, New York 1958, pp. 402-404; Kaçar, *age.*, s. 152.

¹²⁰ Norman P. Tanner, *Decrees Of The Ecumenical Councils*, Sheed&Ward and Georgetown University Press, 1990, pp. 114-116.

¹²¹ Ayrıntılar için bkz. Tanner, *age.*, pp. 116-121.

¹²² Ali İsra Güngör, *Vatikan Misyon ve Diyalog*, Alperen Yayınları, Ankara 2002, s. 36.

başlanmış, Theodorus ve çalışmalarının aforoz edilmiş olması nedeni ve VII. yüzyılın ilk yarısında yaşanan Arap istilaları da Doğu Kilisesi'ni Doğu Roma'dan kesin bir şekilde ayırmıştır¹²³.

Miafizitler Konsil yanlısı Doğu Roma yönetimince kovuşturulduklarını, büyük zulümler çektiklerini, hatta bu nedenle Hz. İsa'dan kendilerine miras kalan Ortodoks inancı kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya geldiklerini düşündüklerinden Arap fütuhatından memnundular. Onlara göre Tanrı kendilerini, zalim Roma'nın elinden kurtarmış, özgürlüklerine kavuşmaları için Arapları aracı kılmıştı¹²⁴. Hristiyan inancına göre herhangi bir devletin savaşta yenilmesi veya yok olmasının temel nedeni, Tanrı'nın hoşnut olmayacağı türden işlere bulaşmış olmasının doğal sonucuydu.

VII. yüzyıldan sonra Doğu Hristiyan topluluklarında büyük ve ortak bir Hristiyan kimliği yanında, küçük ve özel bir cemaat kimliği arayışı da ortaya çıkmıştı¹²⁵. Doğu eyaletlerinin Sasanilerle iş birliği yapmasından korkan Doğu Roma imparatorları, özellikle Miafizit Hristiyanları kazanmak için Konstantinopolis Patriği I. Sergios'u (610-638) harekete geçirmiş ve Patrik yeni bir söylemle bunları Ortodoks Hristiyanlığa çekmeye çalışmıştı. Hz. İsa'nın beden bulduktan sonra, insani ve ilahi olarak iki irade ve iki enerjiye sahip olmadığı şeklindeki söylem, Miafizitleri Konstantinopolis Kilisesi'ne yakınlaştırmıştır¹²⁶. Bu durum Konstantinopolis Kilisesi'ne karşı Batı'da, büyük bir nefretin doğmasına neden olmuş, Papa Honorius'tan (625-638) sonra gelen tüm papalar bu yeni söylemi tanımadıklarını duyurmuştur. Batı ile Doğu arasında giderilemeyen hoşnutsuzluk nedeniyle IV. Konstantinos (668-685), başkentte yeni bir konsil toplanmasına karar vermiştir¹²⁷.

III. Konstantinopolis Konsili'ne 175 piskopos katılmıştır (680). İmparatorluk sarayında toplanan konsilde tüm Miafizitler mahkûm edilmiş ve ayrıca Kadıköy Konsili'nde kabul edilen Dyofizit anlayış yani Hz. İsa'nın bölünmeyen, ayrılmayan ve birbirine karışmayan iki irade ve iki tabii enerji olduğunu kabul eden iman formülü tasdik edilmiştir¹²⁸.

¹²³ Duygu, Akalın, *age.*, ss. 109, 110.

¹²⁴ Duygu, *age.*, 2021, ss. 235, 236; Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi I.*, çev. Fikret Işıltan, TTK, Ankara 2008, s. 10.

¹²⁵ Duygu, *age.*, 2021, s. 246.

¹²⁶ Francis Dvornik, *Konsiller Tarihi İznik'ten II. Vatikan'a*, çev. Mehmet Aydın, TTK, Ankara 1990, s. 21.

¹²⁷ Vasiliev, *age.*, ss. 261, 262; Gregory, *age.*, s. 193; Aydın, *age.*, s. 22.

¹²⁸ Dyofizit veya diofizit, “iki tabiatçılar” kristolojide Hz. İsa'nın şahsında biri ilahi diğeri insani olmak üzere iki ayrı tabiat bulunduğuna inananlardır. Ayrıca, Nestorios'a atfedilen kristolojiyi tanımlamak için de

Konsilde itikadi yönden yeni bir karar alınmadığı için İmparator III. Justinianos (685-695/ 705-711) aynı salonda 692 yılında yeni bir konsil toplayacaktır. “Quinisext Konsili” olarak isimlendirilen bu konsilde de Kadıköy Konsili kararları tasdik edilmiş¹²⁹ Hz. İsa’nın dini semboller yerine kendi insani görüntüsü ile tasvir edilmesine karar verilmiştir¹³⁰.

Tarihçi Theophanes’e göre III. Leo (717-741)’a tahta çıktıktan bir müddet sonra ikona karıştı bir tavır içine girmiş ve sonunda, sarayının Khalke Kapısı’nda bulunan büyük Hz. İsa ikonasının kaldırılmasını emretmiştir. III. Leo’nun bu girişimi hem imparatorluğun batısında hem de Konstantinopolis’te tepkilere yol açtı. Bunun üzerine III. Leo danışma konseyini toplamış ve ikonalara tapmanın kanuna aykırı olduğunu ilan etmiş ve ikonaların toplanmasını emretmiştir. Konstantinopolis Patriği Germanos (715-732) ikonaları destekleyen bir konuşma yapınca görevden alınmış, Doğu Hristiyanlığı ikona kırılcılığı desteklerken Batı Hristiyanlığı bu duruma muhalif olmuştur. Halefi İmparator V. Konstantinos (741-775) zamanında toplanan “Hiera Konsili”nde (754) eski patrik Germanos, İoannes Damaskenos ve Stefen gibi ilahiyatçıların tüm itirazlarına karşın ikonakırılcılık benimsenip ikonaseverlik lanetlenmiştir¹³¹.

İmparator IV. Leo’nun (775-780) ikona kırılcılığa son vermek için, 300’den fazla piskoposun katılımıyla 787 yılında topladığı II. İznik Konsili¹³², ki Doğu Kilise tarihi özelinde toplanan yedinci ve son konsildir, ikona kırılcılık usullere uygun bir şekilde görüşülerek yasaklanmıştır¹³³. İkona kırılcıların tövbe etmeleri şartıyla kilise ve devletteki görevlerinde kalmaları sağlanmıştır ki¹³⁴ literatürde Birinci İkona Kırılcılık Dönemi olarak geçen süreç son bulmuştur. Ermeni İmparator V. Leo (813-820) döneminde

kullanıldığı görülür. Modern literatürde Kalkedon Konsili yanlıları için de kullanılmaktadır. Hz. İsa’da (ayrı değil birbirine iç içe girmiş vaziyette) iki doğadan başka iki irade olduğunu ilan eden III. Konstantinopolis Konsili (681) görüşüdür. Akalın, Kutlu, *age.*, s. 26.

¹²⁹ Aydın, *age.*, ss. 22, 23; Gregory, *age.*, s. 193.

¹³⁰ Doğu Roma İmparatorluğu’nda oldukça gelişmiş olan mozaik sanatı, Hristiyanlığın yayılması ile dini resimler yapılmasıyla gelişimini sürdürmüştür. Doğu Roma’da ibadet amacıyla kullanılan ikonalar Tanrı’nın ve azizlerin ağırlıklı olarak taht üzerinde boyanmış iki boyutlu resimlerinden ibarettir. İkonalar V. ve VI. yüzyılda inşa edilen kiliselerin süslenmesinde yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Gregory, *age.*, s. 207; Ostrogorsky, *age.*, s. 137; Dvornik, *age.*, s. 24.

¹³¹ Karl Joseph von Hefele, *A History of the Councils of the Church, from the Original Documents*, V, T & T Clark, Edinburgh 1896, pp. 313-315.

¹³² Gregory, *age.*, ss. 216, 217; Vasiliev, *age.*, ss. 307, 330; Ostrogorsky, *age.*, s. 163.

¹³³ H. R. Percival ve H. Wace, *The Seven Councils of the Undivided Church, Nicene and Post Nicene Fathers of the Christian Church*, ed. Philip Schaff, Benediction Classics, New York 2011, p. 550; Ostrogorsky, *age.*, s. 165.

¹³⁴ Vasiliev, *age.*, ss. 307, 330.

yeniden başlayan ikona kırılcılığın amacı, Ortodoks Kilisesi'nin birbiriyle uyuşamayan cemaatlerini birleştirmektir. Bu dönemde sürgüne gönderilen Studioslu Theodoros¹³⁵, ikona kırıcı harekete karşı örgütlenme işine girişmiş ve Roma Kilisesi'nden yardım istemiştir¹³⁶. V. Leon hiçbir zaman, VIII. yüzyılda ikona kırılcılığı savunacak imparatorlar kadar taraftar toplayamamıştır. Bu nedenle ikinci ikona kırılcılık hareketi, ilki kadar etkili olamamıştır.

III. Mikhail döneminde (842-867) Konstantinopolis Kilisesi'nin aldığı kararlara müdahale eden Papa I. Nicolaus (858-867)¹³⁷, 869 yılında toplanan sinod sonrası görevden alınmıştır¹³⁸. IX. yüzyılın başlarında Konstantinopolis ve Roma kiliseleri arasında misyonerlik faaliyetlerinin alanı ve henüz Hristiyan olmuş Bulgarların üzerinde kimin yetkili olacağı gibi konular ekseninde bir nüfuz problemi baş göstermişti. Ermeni asıllı Makedonya hanedanlığından¹³⁹ imparatorların hüküm sürdüğü yıllar boyunca devam eden tartışmalarla yaşanan olayların ardından, XI. yüzyılda Doğu'da Ortodoks Kilisesi, Batı'da ise Katolik Kilisesi vücut bulmuş olacaktı. I. Basileios (867-886), hükümdar olduğunda ilk iş olarak Doğu Roma Kilisesi Patriği Photios'u görevinden alarak yerine, III. Mikhail zamanında görevden azledilen İgnatios'u getirmiştir. Doğu Kilisesi'nin etki alanına zarar veren bu hamle Batı Kilisesi'ni, Doğu Kilisesi üzerinde söz sahibi yapmış olsa da İmparator I. Basileios'un hükümdarlığını güvence altına almak için ihtiyaç duyduğu desteği kendisine sağlamıştır¹⁴⁰. İgnatios'un Konstantinopolis Patriği olmasıyla I. Basileios, Papa I. Nicolaus ile barışçıl ilişkiyi sürdürmeyi ve Doğu Roma halkının desteğini almayı başarmıştır¹⁴¹.

Ölümünden sonra Papa I. Nicolaus'ün yerine geçen II. Hadrianus (867-872) ile görüşen İmparator I. Basileios, 5 Ekim 869 tarihinde yeni bir konsil toplamıştır. IV.

¹³⁵ II. Mikhail döneminde (820-829) ikona sevicilerin tutuklanmasından veya sürgün edilmesinden vazgeçildiği gibi, eski Patrik Nikephoros ve Başrahip Studioslu Theodoros sürgünden geri çağırılmıştır. Gregory, *age.*, s. 228; Ostrogorsky, *age.*, s. 190; Vasiliev, *age.*, s. 318.

¹³⁶ Gregory, *age.*, ss. 226, 227; Ostrogorsky, *age.*, s. 188; Vasiliev, *age.*, ss. 315- 330.

¹³⁷ Bu durum hakimiyet alanını genişletmek isteyen Papa I. Nicolaus'u rahatsız etmiş ve derhal Konstantinopolis'e elçiler yollayarak yeni patriğe onay vermediğini bildirmiştir. Akabinde ise 863 yılında kilise meclisini toplayarak Patrik Photios'un görevden alınmasına karar verilmiştir. Ostrogorsky, *age.*, s. 215.

¹³⁸ Gregory, *age.*, ss. 237, 238; Ostrogorsky, *age.*, ss. 215, 216; Vasiliev, *age.*, s. 380.

¹³⁹ Bu hanedan Makedonya'ya göç etmiş ve Doğu Roma İmparatorluğu'nu yönetmiştir (867-1056). Hanedanın kurucusu I. Basileios, Frigya Hanedanı'ndan İmparator III. Mihail'i devirip tahtı ele geçirmiştir. Işık Demirkent, "Bizans", *DİA*, VI., İstanbul 1992, s. 231.

¹⁴⁰ Vasiliev, *age.*, s. 380; Gregory, *age.*, s. 238; Ostrogorsky, *age.*, s. 217.

¹⁴¹ Ostrogorsky, *age.*, s. 217.

Konstantinopolis Konsili'nin en önemli özelliği, tüm Hristiyanların temsil edildiği son ekümenik konsil olmasıdır. Konsilde Patrik Photios, Batı Kilisesi taraftarları ve papalık tarafından bir kez daha aforoz edilmiştir¹⁴².

Konstantinopolis Kilisesi Güney İtalya'daki dini işlerin idaresini eline aldığında, Cluny reform hareketinin temsilcisi olan Papa IX. Leo (1049-1054) 1024 yılında iki kilise arasında kabul edilen anlaşmayı¹⁴³ tanımamıştı. Konstantinopolis Kilisesi Patriği Mikhail Kerullarios (1000-1059), Roma Kilisesini temsilen 1045-1051 yılları arasında Konstantinopolis'te bulunan Argyros'tan rahatsız olmuş, Papalık ile ilişkileri yoluna koymak isterken Ortodoks kilisesinin feda edilmesinden kaygılanarak harekete geçmiştir¹⁴⁴. Kerullarios başkentteki Latin kiliselerini kapatmış, Okhrida Başpiskoposu Leo aracılığıyla Güney İtalya'daki Rum nüfusa Batı'nın dini geleneklerinin zorla kabul ettirilmeye çalışıldığına ilişkin ağır suçlamalar içeren bir bildiri yayınlamıştır¹⁴⁵. Siyasi gelişmeler iki kilise arasındaki nüfuz mücadelesini yarıda kesmişti: İtalya'da, Norman saldırılarına karşın Doğu Roma'nın başarısızlığı ve Papa IX. Leo'nun Normanlar tarafından esir alınması, Papa ve İmparator arasında iş birliğini zaruri hale getirmiştir. Kerullarios, bu kez Papa'ya eleştirdiği Latin uygulamalarından hiç bahsetmeden gönül alıcı, ancak Papa'ya kendisiyle eşit olduğunu sezdirenen bir mektup göndermiştir. Bunun üzerine Papa IX. Leo da Okhrida Başpiskoposu Leo'nun hitaben yazdıklarını yumuşatırken, Mikhail'in mektubunu da cevaplamıştır. İki büyük kilisenin 1054 yılında görüşmesi bundandır¹⁴⁶.

1.1. Schisma (Kiliselerin Bölünmesi) (1054)

Papa 1054 yılında, dini konularda yaşanan görüş ayrılıklarını görüşmek Kardinal Umberto başkanlığında bir heyeti Konstantinopolis'e göndermiştir. Başta Humbert olmak

¹⁴² Dvornik, *age.*, s. 30; Gregory, *age.*, s. 249.

¹⁴³ Doğu Roma İmparatoru Güney İtalya'daki dini işlerin idaresini Konstantinopolis Kilisesi'ne devrettiğinde, Roma ile Konstantinopolis kilisesi arasında ihtilaf doğmuş, 1024 yılında varılan uzlaşmaya göre Roma Kilisesi, Konstantinopolis'in Güney İtalya'daki faaliyetlerini ve ekümenik olmasını kabul etmiştir.

¹⁴⁴ Michael Angold, *The Byzantine Empire 1025-1204: A Political History*, Longman Group, New York 1984, pp. 28, 29.

¹⁴⁵ William Patrick Palmer, *A Treatise on the Church of Christ*, London 1838, pp. 186, 187.

¹⁴⁶ D. M. Nicol, "Byzantium and the Papacy in the Eleventh Century" *The Crusades: Critical Concepts in Historical Studies*, ed. Andrew Jotischky, I, Routledge Group, London-New York 2008, pp. 187-206, p. 196.

üzere bu heyetin tüm üyeleri, Patrik Mikhail karşısında, müzakerenin ilerlemesini reddedecek şekilde küstah bir tavırla hareket etmişlerdir. 16 Temmuz 1054 günü Ayasofya Kilisesi'nde kutsal ayini kutlanmak üzere toplanıldığı bir anda, başlarında Umberto'nun olduğu Roma Kilisesi heyeti kürsüye gelerek, Doğu Roma ruhbanı ve halkın gözleri önünde Patrik Kerullarios'u aforoz eden bir bildiri bırakmıştır¹⁴⁷. Söz konusu bildiride "Mikhail ve taraftarları... bütün heretikler, şeytan ve onun yardımcılarıyla birlikte" şeklinde ağır suçlamalar yer almıştır. Bunun üzerine Mikhail, "Tanrının koruduğu şehre bir yıldırım veya fırtına veya kıtlık ya da daha uygunu vahşi hayvanlar gibi gelip hakikati alaşağı etmeye" çalışan Roma Kilise heyeti ve onlarla bağlantılı herkesi topladığı bir sinodta aforoz etmiştir. Doğu kiliseleri, Ortodoks inancına sadık kalacaklarını belirterek, Konstantinopolis Patriği'ne destek vermişlerdir¹⁴⁸. Esasen Kardinal Umberto bildiride, "En iyi Hristiyan ve Ortodoks" diye deklare ettiği İmparator ve Konstantinopolis halkını değil, sadece Patrik Kerullarios ve arkadaşlarını lanetlemeyi amaçladığını açıkça belirtmişse de Kerullarios bu bildiriye Grekçeye çevirtirken kasten değişiklik yapmış ve bütün Doğu Roma İmparatorluğu'na, Kilisesi'ne ve inancına yönelik saldırıymış gibi göstererek, İmparatoru karşılık vermesi için kışkırtmıştır¹⁴⁹. İmparator, Silivri'ye varan heyeti durdurup saraya getirmiş ve aforoz hükmünün geri çekilmesi ve özür dilenmesini istemişse de reddedilmiştir¹⁵⁰. Bu olayda sonra Roma Kilisesi'ne bağlı Katolik Latinler ile Konstantinopolis Patrikliği'ne bağlı Ortodoks Doğu Romalıları birbirlerine karşı, Hristiyanlığın gerçek temsilcisi olma iddiasında bulunmuştur. Her bir kilise diğeri sapkın olmakla ve Hristiyanlığa ihanet etmekle suçluyordu. Kendisini Hristiyan dünyasının tek otoritesi olarak gören Roma Kilisesi bölünmeden sonra genel siyasetini, Doğu Kilisesi'ne hâkimiyetini kabul ettirmek üstüne kurdu. Zamanla Roma ve Konstantinopolis kiliseleri arasındaki çözülme, bu kiliselere bağlı kiliseleri de etkisi altına almış ve yeni husumetler doğmuştur¹⁵¹.

¹⁴⁷ Mustafa Daş, *Bizans'ın Düşüşü*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2006, s. 14.

¹⁴⁸ Runciman, *age.*, s. 68; Vasiliev, *age.*, ss. 389, 390; Gregory, *age.*, ss. 284, 285; Ostrogorsky, *age.*, s. 312; Daş, *age.*, s. 22; H. Chadwick, *East and West: The Making of a Rift in the Church*, Oxford University Press, Oxford-New York 2003, p. 211; J. J. Norwich, *Byzantium: The Apogee*, Borzoi Books, New York 2001, p. 320; Nicol, *age.*, 2008, p. 196.

¹⁴⁹ Angold, *age.*, p. 30.

¹⁵⁰ Peter Charanis, "The Byzantine Empire In The Eleventh Century", *A History of the Crusades*, ed. Kenneth M. Setton, I, Madison- Milwaukee-London 1969, pp. 177-219, p. 212; Steven Runciman, *The Eastern Schism: A Study of the Papacy and the Eastern Churches During the XI. and XII. Centuries*, Oxford 1955, pp. 22-58.

¹⁵¹ Daş, *age.*, s. 22.

Doğu Roma'nın yaşamında belirleyici etkisi olan yurtseverlik (patriotisme) ideolojisinin doğuşunda temel faktör schisma ve sonrasında Batı Hristiyan dünyasının Doğu Roma'ya yönelik saldırganlığı olmuştur. Batı, Doğu Roma İmparatorluğu'na karşı izlediği hasmane siyasetten vazgeçmenin tek şartı olarak, ilahi üstünlüğünün kabul edilmesini göstermiştir. Buna karşılık Konstantinopolis'teki siyaset ve fikir adamları da bazı kararlar almıştır: Roma'nın ruhani önderliğindeki Katolik Batı Hristiyan dünyası ırk, dil veya herhangi bir ayırım yapılmaksızın Latinler olarak adlandırılmış, Ortodoks kimliği öne çıkarılarak her ne pahasına olursa olsun Ortodoks inancını savunulmuştur¹⁵². 1054 yılındaki kopuşun ardından Doğu Roma için Konstantinopolis sadece Yeni Roma değil, aynı zamanda Yeni Kudüs haline de gelmiş ve “Ortodoksluğun merkezi”, “doğru ve gerçek inancın ocağı” şeklinde anılır olmuştur. Hristiyanlığın ilk dört yüzyılı dinin genel kural ve kaidelerinin sistemleştirilmesine yönelik tartışmalarla geçmiş ve sonraki süreç siyasal gelişmelerin de etkisiyle kiliseler arası bölünmelerle son bulmuştur.

1.2. Roma Kilisesi ve Teolojisi

Hristiyan inancının ilk yıllarından itibaren Roma ve Konstantinopolis Kiliseleri arasında Kitab-ı Mukkaddes'in yorumlanması, Hz. İsa'nın doğası¹⁵³, Hz. Meryem'in sıfatı, Sabbat orucu¹⁵⁴, ruhban sınıfının evlenmesi, ikonaların kırılması, ekmek-şarap ayini olarak da adlandırılan Efkariya'da ekmeğin mayalı olup olmaması gibi konular nedeniyle teolojik tartışmalar vuku bulmuştur. Temeldeki sorun, birbirleri üzerinde siyasi ve dini anlamda tahakküm oluşturmaktır¹⁵⁵.

Roma Kilisesi, Aziz Petrus tarafından kurulduğu iddiası üzerinden kendisini bütün Hristiyanların lideri ve Hristiyan inancının merkezi görmektedir. Aziz Petrus ile Paulos'un hayatlarının sonlarına doğru Roma'da bulunmuş olmaları ve burada

¹⁵² Daş, *age.*, ss. 29, 30.

¹⁵³ Roma Kilisesi Hz. İsa'nın biri insani, diğeri ilahi olmak üzere iki tabiata sahip olduğuna inanmaktadır.

¹⁵⁴ Yahudi geleneğinin devamı olarak Hristiyanlar da, Rabbin Günü olarak değerlendirdikleri günde oruç tutar.

¹⁵⁵ Daş, *age.*, ss. 29, 30; M. H. Congourdeau, “Le probleme de l'union gréco-latine”, *Histoire du Christianisme*, c. VI, Paris 1990, p. 821 vd; Arzu Taşcan, “Tarihi Süreç İçerisinde İstanbul-Roma Kiliseleri Arasındaki Çekişmeler ve 1054 Krizi”, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, I/I, (Manisa 2003), ss. 91-100; Mehmet Çelik, *Fener Patrikhanesi'nin Ökümenilik İddiasının Tarihi Seyri (325-1453)*, İzmir 2000, ss. 60 vd.; L. Charles Jackson, *Faith of Our Fathers: A Study of the Nicene Creed*, Moscow, 2007, pp. 91-96; Andrew Louth, *Greek East and Latin West: The Church AD 681-1071*, III, St. Vladimir's Seminary Press, New York 2007, pp. 184, 185; Ebru Altan, *Antakya Haçlı Prinkepsliği Tarihi Kuruluş Devri (1098-1112)*, TTK, Ankara 2018, s. 24.

öldürüldükleri¹⁵⁶ şeklindeki geleneksel inanca dayalı üstünlük vurgusu, evrensellik iddiasının da zeminini oluşturmuştur. İnançlarına göre Hz. İsa Petrus’a, “Ben kilisemi bu kayanın üzerine kuracağım... Göklerin melekûtunun anahtarlarını sana vereceğim” demiştir¹⁵⁷. Bu mesajın Aziz Petrus’u Hz. İsa’nın mirasçısı yaptığı gibi kendisinin kurduğu Roma Kilisesi’ni de tüm Hristiyanların baş kilisesi haline getirdiği şeklinde yorumlanmıştır. Ayrıca Roma’nın üstünlüğü, Konstantinopolis Kilisesi’nde olduğu gibi herhangi bir konsil veya imparatorun politik veya dini içerikli ve oldu-bitti bir kararına dayanmamaktadır. Hz. İsa’nın ikili doğası görüşünü kabul eden Kadıköy Konsili kararını benimseyen Roma Kilisesi, farklı görüşleri benimseyen pek çok Doğulu kilise ile karşı karşıya gelmiştir¹⁵⁸.

Batı Roma İmparatorluğu’nun yıkılmasından sonra Roma Kilisesi, sadece dini değil siyasi alanda da iktidarını ilan etmiştir. Evrensellik iddiası ile hareket eden Roma Kilisesi, misyonerlik faaliyetleri ile Roma Kilisesi’nin teolojisine aykırı gördüğü mezhepleri Papalığın iktidarı altına almak veya ortadan kaldırmak için uğraşmıştır. Roma Kilisesi Orta Çağ boyunca, kendi denetimi altında toplanan konsillerde kendi iman esaslarının doğruluğunu savunmuş ve karşı gelen kişi ve grupları “heretik” ilan etmiştir¹⁵⁹. Roma Kilisesi’nin bu faaliyetleri bir imparatorluk kilisesi olan Konstantinopolis Kilisesi ile yerel duruşa sahip Ermeni ve Süryani kiliselerinin tepkisine yol açmış ve ayrılıkları derinleştirmiştir. Roma Kilisesi Haçlı seferleri sırasında Doğu kiliselerine bağlı mezheplerin üyelerini kendi çatısı altında toplamak istemişse de elle tutulur bir başarı gösterememiştir.

Teslis’in üçüncü unsuru olan Kutsal Ruh konusu da Hristiyanlar arasında başlangıçtan itibaren tartışma konusu olmuştur. Mezhepsel ayrılıkların teolojik zeminini oluşturan bu konu VI. yüzyıla kadar Yeni Ahit’te yer aldığı şekliyle “Babadan çıkan gerçeğin ruhu¹⁶⁰” yani sadece Baba’dan meydana geldiği kabul edilmiş, ancak sonra Kutsal Ruh’un Oğul’dan da meydana geldiği iman esası (filioque) eklenmiştir¹⁶¹. Böylece en az Baba

¹⁵⁶ Williams, *agm.*, p. 19.

¹⁵⁷ Matta: 16: 18/19, *Kitab-ı Mukaddes*, Kitab-ı Mukaddes Şirketi, İstanbul 1993 ve Ömer Faruk Harman, “Katoliklik”, *DİA*, XXV, Ankara 2022, s. 58.

¹⁵⁸ Gündüz, *age.*, s. 36.

¹⁵⁹ Gündüz, *age.*, s. 42.

¹⁶⁰ Yuhanna: 15:26, *Kitab-ı Mukaddes*, Kitab-ı Mukaddes Şirketi, İstanbul 1993.

¹⁶¹ Gündüz, *age.*, s. 88.

kadar Oğul'da iman esasında öne çıkmıştır. Roma Kilisesi idaresini Kutsal Ruh'un gözetiminde gerçekleştirdiğine inanmaktadır.

Papa VIII. Benedictus 1014 yılında, Kutsal Roma-Germen İmparatoru II. Heinrich'in (973-1024) baskılarına dayanamayarak Efkaristiya (ekmek-şarap) ayininde okunan duaya filioque'yu da eklemiş ve kısa bir müddet içinde bu dua Roma Kilisesi'nin resmi görüşü haline gelmiştir¹⁶². Roma Kilisesi Baba, Oğul ve Kutsal Ruh için şu açıklamayı getirmektedir “Teslis'te tek prensip mevcuttur, o da Baba'dır. Kutsal Ruh, Baba'dan ve Oğul'dan bir prensip ve bir eylem olarak gelmektedir. Kutsal Ruh için Baba'dan ve Oğul'dan ayrı ayrı prensipler olarak geldiğini söylemek lanetlenmiştir”¹⁶³.

Roma Kilisesi teolojisinde Hz. Meryem'e ayrı bir önem atfedilmektedir. Kendisiyle ilgili şu dört iman esası geçerli kabul edilmektedir: Theotokos (Tanrıdoğuran) olması, tertemizken hamile kalması, bakire olduğu haliyle doğum yapması ve bedensel olarak göğe yükselmiş olması. Hristiyan geleneğinde de “kutsal bakire” olarak adlandırılan Hz. Meryem, saflığın ve iffetin temsilidir¹⁶⁴.

Roma Kilisesi her insanın en azından yılda bir kez, günah çıkarmak için kiliseye gitmesini istenmektedir. Papa, Hz. İsa ile Aziz Petrus'un vekili; kilisenin başı, tüm Hristiyanların babası ve öğretmeni kabul edilip dünyanın dört bir yanından gelen kardinaller tarafından seçilir. Otoritesi mutlak ve kararları sorgulanmaz. Kilise hiyerarşisinde Papa'nın altında sırasıyla kardinaller, piskoposlar ve papazlar bulunmaktadır¹⁶⁵. Roma Kilisesi'nde din adamlarının sakal bırakmalarına izin verilmemiş¹⁶⁶ olup piskoposlar, piskoposluk tacı (mitre) ve yüzük takabilirler. Roma Kilisesi'nin litürjik tartışmaları görüşüp karara varmak için topladığı sinoda tüm Katolik piskoposlar katılabilir. Ruhbanın evlenmesi yasaklanmış olsa da Roma Kilisesi evliliğe büyük bir önem atfeder, kilisede kıyılan nikahlar kutsandır ve boşanmak neredeyse mümkün değildir. Cuma günleri et ve yağlı yiyecekler tüketilmez. Roma Kilisesi cumartesi orucu tutarken, Doğu kiliseleri bunu bid'at (icat) kabul etmiştir¹⁶⁷. Cennet cehennem dışında arafın varlığına da

¹⁶² Jean Deserreux, *L'Union des Eglises au Conciles de Ferrare-Florence (1438-1439)*, İrenikon, 1966, p.96.

¹⁶³ Deserreux, *age.*, p. 95.

¹⁶⁴ Gündüz, *age.*, s. 102.

¹⁶⁵ Gündüz, *age.*, s. 182.

¹⁶⁶ Jackson, *age.*, pp. 91-96.

¹⁶⁷ Ahmet Hikmet Eroğlu, “Doğu Batı Kiliselerinin Ayrılış Sebepleri”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, 2, 5, (1999), s. 407.

inanılmaktadır¹⁶⁸. Kilisede ibadet dili XX. yüzyıla kadar Latince olmuş ancak bu II. Vatikan Konsili (1962-1965) sonrası cemaatlerin kendi milli dillerinde ibadette bulunabilmelerine izin verilmiştir¹⁶⁹. Hz. İsa'nın doğumunun kutlandığı Noel Yortusu, Roma Kilisesi tarafından IV. yüzyıldan itibaren 25 Aralık'a tarihlendirilmekte olup gece, gün doğumu ve gündüz yapılan üç ayinle kutlanır. Doğu kiliselerinde ise bu tarih 6 Ocak'tır¹⁷⁰.

Hristiyan inancında XII. yüzyıl itibariye sakrament öğretisi¹⁷¹ netlik kazanmıştır. Bu süreçte otuza yakın sakrament arasından yedisi öne çıkmış ve genel kabul görmüştür. Sakramentlerin doğrudan Hz. İsa tarafından belirlenip öğretildiğine inanıldığı için, Hristiyanlar günlük hayatlarını şekillendirmek ve inançlarını yaşamada bunlara uygun hareket etmektedir. Sakramentler üç unsuru bünyesinde barındırmaktadır: Sakramenti uygulayan din adamı, sakramentin gerekli kıldığı materyal ve üçüncü olarak sakrament sırasında Kutsal Ruh'un hazır olması. Roma ve Konstantinopolis Kiliseleri yedi sakramenti temel kabul ederken, Ermeni Kilisesi yedinci sakrament konusunda karşı tutum sergilemektedir¹⁷².

1.3. Doğu Hristiyanlığı

Doğu Hristiyanlığı, Doğu Roma İmparatorluğu açısından doğu sınırı ötesinde kalan Hristiyan dünyasıdır. Teolojik açıdan ise, Roma İmparatorluğu'nun Doğu eyaletlerinde yaşayan fakat itikadi açıdan bazen farklı eğilimleri benimsemiş Hristiyanların oluşturduğu dünyadır. Grekçe işleyişi kabul edip uygulayan kiliselerden farklı olarak Süryanice, Ermenice veya Kıbtice gibi dilleri ayin dili olarak esas alan Hristiyanlardır. Kadıköy Konsili'nden sonra Doğu Roma İmparatorluğu'nun Doğu eyaletlerinde yaşayan Hristiyanların, ayrı ruhban hiyerarşileri halinde teşkilatlandıkları da unutulmamalıdır¹⁷³. Doğu Kiliselerinin bağlı olduğu iman esasları olan Miafizizm, İskenderiye Başpiskoposu Kyrillos tarafından geliştirilmiştir. Bu yaklaşım, "Söz–Tanrı'nın beden bulmuş bir

¹⁶⁸ Harman, *agm.*, s. 58.

¹⁶⁹ Harman, *agm.*, s. 58.

¹⁷⁰ Gündüz, *age.*, s. 174.

¹⁷¹ İnsanlar tarafından açıklanamayan ancak iman ve Tanrı'nın inayetiyle yaşanıp tecrübe edilebilen gizler veya sembollerdir.

¹⁷² Vaftiz, Efkaristiya, Konfirmasyon, Günah İtirafı/Tövbe, Nikah, Rahip Takdisi ve Son Hasta Yağlama. Ayrıntılı bilgi için bkz. Gündüz, *age.*, ss. 159-170.

¹⁷³ Duygu, Akalın, *age.*, ss. 22, 23.

tabiatı” şeklinde formülleşmiştir. Hz. İsa’da iki ayrı tabiat olduğunu, ancak bunların bir varlıkta ayrı ve karışmamış olarak özünü koruduğu iddiasındaki Miafizizm, Hz. İsa’nın hem Tanrı ile hem de insanla aynı tabiatı taşıdığını söylemektedir. Miafizit kristoloji, V. ve VI. yüzyılda Doğu eyaletlerindeki Hristiyanların (Süryaniler, Kibtîler, Ermeniler gibi) çoğunluğu tarafından kabul edilmiş ve varlığını korumuştur¹⁷⁴.

Ermenilerin ve Süryanilerin siyasi kurumları ve tutumları, Grek halkından farklılık göstermekteydi. Bu üç topluluk içinde en önemli fark Süryanilere aitti: Onların devletleri yoktu, bu yüzden Süryani Hristiyanlar için Müslüman fütuhâtı herhangi bir tehdit oluşturmuyordu. Ermeniler ise, XII. yüzyılda birçok yerde bağımsızlıklarını kaybetmişler ve halk Ermenistan’dan Kapadokya ve Kilikya’ya doğru yayılmıştı XII. yüzyılda hem Ermeni hem de Süryani kiliseleri, kendilerine Kadıköy Konsili’nin iman formülünü dayatan imparatorlar nedeniyle Doğu Romalıların zulmüne maruz kalmışlardı. Süryani Patriği bu nedenle Doğu Roma himayesindeki Melitene’den (Malatya) ayrılmış ve Müslüman toprakları içindeki Amid (Diyarbakır) şehrine sığınmıştı. Doğu Hristiyanları için XI. ve XII. yüzyılda Anadolu’daki büyük düşman Doğu Roma İmparatorluğu idi¹⁷⁵. 1064 yılında Süryani Patriği ve önde gelen Süryani din adamlarını tutuklanıp önce Konstantinopolis’e götürülmüş, ardından Makedonya’ya yollanmıştır. Keza Ermeni Katolikosu ve piskoposlarının çoğu Konstantinopolis’e çağırılmış ve 1060-1063 yılları arasında rehin tutulmuşlardır. Tüm baskılara rağmen dini tartışmalarda Ermeniler de Süryaniler gibi direnç göstermiş ve ancak Süryanilerden farklı olarak Anadolu’daki egemenlik alanlarına dönme izni almışlardır. Bir süre Konstantinopolis’te tutulmuş Bagradi Prensi Kakik (Gagik) Kapadokya eyaletindeki topraklarına döndüğünde yakın çevresindeki Greklere karşı açık savaş başlatmıştır¹⁷⁶.

Hem Doğu Roma İmparatorluğu’nun hem de Roma Kilisesi’nin yarattığı baskı ve sapkınlık suçlamaları nedeniyle Miafizit öğretiyi benimsemiş olan müminler, Hz. İsa öğretisine sadık ve Tanrı’nın halis kulları olduklarını anlatmak amacıyla çeşitli faaliyetlerde bulunmuşlardır. Orta Çağ boyunca hem Süryani hem de Ermeni yazarlar,

¹⁷⁴“Christianity”, *The Encyclopedia of World Faiths*, ed. By Peter Bishop, New York 1987, p. 85 Duygu, *age.*, 2017, ss. 359-361; Yonca Anzerlioğlu, *Nasturiler*, Tamga Yayınevi, Ankara 2020, s. 5.

¹⁷⁵ Vryonis Jr., *age.*, ss. 255, 256; F. Macler, “Les Couvents Armeniens” *Revue de l’histoire des religions*, LXXIII (1916), s. 303; *Süryani Patrik Mihailin Vakainamesi*, II, çev. Hrant Andreasyan, TTK, Ankara 1944, ss. 354, 355.

¹⁷⁶ Vryonis Jr., *age.*, s. 129.

kaleme aldıkları metinlerde ait oldukları kristolojik görüşü savunmuş ve Dyofizit görüşü yargılamışlardır¹⁷⁷. Bu metinlerde Müslüman Arapların bölgelerindeki faaliyetleri olumlu ifadelerle aktarılmış¹⁷⁸ ve onların Doğu Roma zulmüne karşı Tanrı tarafından bir kurtarıcı olarak gönderildiği anlatılmıştır. Bu duruma en güzel örnek, Süryani cemaatinden bir din adamı olan Mihael Robo'nın (ö. 1199) yazdıklarıdır. Arap fütuhâtı sırasında kiliseleri ellerinden çıkmasına rağmen, özledikleri huzurlu ortama kavuştuklarını iddia etmiştir¹⁷⁹. IX. yüzyıl itibariyle Doğu Roma'nın yarattığı baskı ve artık Müslüman Arap egemenliği altında devam eden hayatları hem Ermeniler hem de Süryaniler için kendi kimliklerini vurgulama ihtiyacını doğurmuştur. Ancak XII. yüzyılda Haçlı seferleri sonucu Latin yönetimi altına girdikten sonra, yeni idarecilerinin kendi öğretilerini ortadan kaldırarak Roma Kilisesi'ne bağlı tek bir Hristiyan cemaati yaratmak girişimleri, Doğu Hristiyanlarını yeniden harekete geçirmiştir¹⁸⁰.

1.3.1. Ermeni (Gregoryen) Kilisesi ve Teolojisi

Hız. İsa öğretisini duyurmaya başladığı yıllarda Ermeniler, Pers inanç ve kültürünün etkisi altındaydı. Kadim Ermenistan coğrafyası Filistin topraklarına yakınlığı nedeniyle erken yıllardan itibaren Hristiyan inancını tebliğ etmek isteyenlerce ziyaret edilmişse de Ermenilerin başlangıçta Hristiyan inancı karşısındaki tavrı hakkında net bir şey söylemek mümkün gözükmemektedir¹⁸¹.

Malachia Ormanian, "Ermenistan'ın ilk aydınlatıcıları" olarak türbeleri Başkale ve Maku kilisesinde bulunan ve Ermeniler tarafından saygıyla anılan Aziz Thaddaeus ile Aziz Bartholomew olduğunu iddiasındadır¹⁸². Ermeni Kilisesi'nin I. yüzyılda Thaddaeus ve Bartholomew tarafından kurulduğu inancı, Ermeni Kilisesi'nin apostolik oluşu iddialarını da desteklemektedir. 43-66 yılları arasında Ermenistan'da bulunmuş Thaddaeus, halkın

¹⁷⁷ Duygu, *age.*, ss. 233, 234.

¹⁷⁸ "Yermük Savaşı (636) sonrasında yerli Hristiyanlardan bazılarının Müslüman zaferini sevinçle karşıladığı ve Doğu Roma'nın mağlubiyetini müzik eşliğinde kutladığı hem Mıafizit kaynaklarda hem de İslam kaynaklarında anlatılır. Duygu, *age.*, s. 257.

¹⁷⁹ Duygu, *age.*, ss. 237, 238.

¹⁸⁰ Duygu, *age.*, s. 245.

¹⁸¹ Atiya, *age.*, s. 243.

¹⁸² Malachia Ormanian, *The Church of Armenia Her History, Doctrine, Rule, Discipline, Liturgy, Literature, and Existing Condition*, Forgotten Books, London 2012, pp. 3-7

Hristiyanlaşmasını sağlamış ve bu uğurda çalışırken şehit edilmiştir. Ermeni Kilisesi bu nedenle Thaddaeus'u ilk patrik kabul etmektedir¹⁸³.

Apostolik olduğu için Roma Kilisesi'nin edindiği güçlü konum karşısında Ermeni Kilisesi harekete geçmiş¹⁸⁴ ve kendi kiliselerinin aslında Aziz Gregorius tarafından kurulduğu argümanını geliştirmişlerdir. Ermeni Kilisesi, Hristiyanlık tarihini "Aydınlatıcı" unvanıyla andığı Aziz Gregorius'un III. ve IV. yüzyılda gerçekleştirdiği çalışmalarla başlatmaktadır. Kral III. Dırtad'ın kendisini Ermeni Kilisesi Katolikosu olarak ataması ile 301 yılında kutsanmak amacıyla kilisenin bağlı bulunduğu merkeze, Kayseri'ye gider. Kayseri Metropolit Leontius tarafından kutsanır. Aziz Gregorius Ermeni Kilisesi'nin başına geçer geçmez hem kilisenin örgütlenmesi işini hem de halkın Hristiyanlaşması için gerekli çalışmaları üstlenmiş ve pagan dönemden kalan ibadethaneleri yıktırarak yerine katedraller inşa ettirmiştir¹⁸⁵.

Aziz Gregorius döneminde ibadet dili Grekçe ya da Süryanice idi. Ermenice konuşan halk arasında bu dilleri bilen sayısının az olduğundan dil öğreten okullar açmıştır. Bu konudaki zayıflık, V. yüzyılda Ermeni din adamlarının Ermeni alfabesi üzerine çalışmaları ile giderilecektir¹⁸⁶.

Ermeniler, Kral III. Dırtad'ın Hristiyanlığı kabul etmesiyle Hristiyan olan ilk devlet olmalarına karşın kiliseleri Roma, Antakya, İskenderiye ve Konstantinopolis gibi önemli bir rol üstlenememiş ve bu kiliselerin hükmüne bağlı kalmıştır¹⁸⁷. Bu tarihlerde Ermenistan'ın sınırları kuzeyde Kafkas Dağları, güneyde Toroslar, Doğuda Hazar Denizi ve Batıda Karadeniz olarak çizilmekteydi. Kitab-ı Mukkaddes'te söz edilen cennet bahçesinin suladığı topraklar da buradaydı¹⁸⁸. Kayserialı Eusebius Ecclesiastical History'da Ermeniler hakkında "... Eski zamandan beri Hristiyan olan Ermeniler Roma'nın dostu ve müttefikiydi ancak Hristiyan oldukları ve Tanrılarına derin bir

¹⁸³ Atiya, *age.*, s. 344.

¹⁸⁴ Duygu, *age.*, 2018, s. 20.

¹⁸⁵ Aştişat'taki eski kralların geleneksel kurban törenlerini yerine getirdiği üçlü Vahang, Anahita ve Afrodit tapınakları tümüyle yıkılarak, yerlerine Ecmiazin Katedrali inşa edilmiştir. Alexander Roberts, James Donaldson, Philip Schaff, Henry Wace, *The Ante-Nicene Fathers, VIII.*, Hendrickson Publishers, London 1903, pp. 702-707; *Agathangelos History of the Armenians*, çev. R. W. Thomson, State University of New York Press, Albany 1974, pp. 810, 836.

¹⁸⁶ Atiya, *age.*, s. 350.

¹⁸⁷ P. H. Jacob, *A Brief Historical Sketch of the Holy Apostolic Church of Armenia*, Whiteaway Press, Calcutta 1895, pp.1-3; Vahan M. Kurkjian, *A History of Armenia*, Indo-European Publishing, Los Angeles 2008, p. 269.

¹⁸⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Atiya, *age.*, s. 334.

dindarlıkla bağılı olduklarından bu Tanrı düşmanı Maksimin onları ilahlara ve cinlere kurban kesmeye zorlayarak dostken zorla düşman yapmıştı” demektedir¹⁸⁹.

Ermeniler, İznik Konsili’nin (325) en önemli çıktısı olan Hz. İsa’nın Tanrı ile aynı özden olduğu yönündeki görüşü benimsemişler, Doğu Roma egemenliğinde milli ve dini varlığını koruyabilmek için hem Kitab-ı Mukaddes’i hem diğer dini metinleri, V. yüzyılda alfabesini geliştirdikleri Ermeniceye çevirmişler ve Ermenice’yi ibadet dili olarak kabul etmişlerdir¹⁹⁰.

Ermeni Kilisesi sadece bir dini kurum değil, aynı zamanda Ermeniler arasında dayanışmayı sağlayan sosyal bir yapı olarak bazı görevler üstlenmiştir. IV. yüzyılda Gregorius’un torunu olan ve “büyük” unvanıyla anılan Nerses (353-373), bağımsızlığını yitirmiş olan Ermenilerin kiliseleri üzerinden birlik ve dirliğini korumalarında oldukça önemli bir rol üstlenmiştir. Ermeniler arasındaki toplumsal düzeni korumak ve reformlar gerçekleştirmek için Aştişat’ta bir sinod toplamış (365) ve sadece din adamlarını değil Ermeni ileri gelenlerini de davet etmiştir. Bu sinod sonucunda Ermenilerin evlilik yasaları düzenlenmiş ve sosyal yaşamlarında yer alan ve putperestlik dönemlerinden kalan bazı faaliyetler yasaklanmıştır¹⁹¹.

Kadıköy Konsili’ne Ermeni temsilcilerinin çağrılıp çağrılmadığı konusu tartışmalıdır. Ancak konsilin toplandığı sıralarda, Sasanilere karşı yardımlarını sağlamak için Konstantinopolis’e gelmiş bulunan Ermeni piskoposların katıldığı iddia edilmektedir¹⁹². Ermenistan V. yüzyılın ilk yarısından itibaren Sasani zulmü altında olduğundan teolojik tartışmaların dışında kalmıştı¹⁹³. Katolikos Hovsep öldürülmüştü (454), Doğu Roma İmparatoru Marcianus (450-457) kendilerini davet etmiş olsa bile temsilci gönderecek durumda olmadıkları kesindir. V. yüzyılın sonunda huzur bulan Ermeni Kilisesi, Kadıköy

¹⁸⁹ Eusebius of Caesarea, *age.*, ss. 71, 72.

¹⁹⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. T. Marteen Van Lint, “Armenian Apostolic Church”, *The Encyclopedia of Christian Civilization*, I, ed. George Thomas Kurian, Blackwell, 2011, p.115; Atiya, *age.*, s. 354.

¹⁹¹ Bkz. Atiya, *age.*, s. 352.

¹⁹² Ormanian, *age.*, s. 27.

¹⁹³ Avarayr veya genel olarak bilinen adıyla Vartanants Savaşı ile V. yüzyılın ortalarına doğru Ermeniler, Sasani Kralı II. Yezdgerd’in giderek artan baskılarıyla karşı karşıyaydılar. Yezdgerd bir ferman çıkararak Ermenileri Hristiyanlıktan vazgeçirip Zerdüştlüğü benimsemeye mecbur bıraktı. Ermeniler Hristiyanlığı muhafaza etmek için 451 yılında büyük kumandan Vartan Mamigonyan önderliğinde Sasanilere karşı savaştı. Aziz Vartan savaş meydanında can verdi ve Ermeniler yenildi. Sasanilerin zulmü altında geçen 30 yılın ardından Kral Firuz, Hristiyanlığa tam bir müsamaha göstereceğini ilan etti ve Nvarsag Antlaşması’yla kiliseyi resmen tanıdı. Hratch Tchilingirian, *Ermeni Kilisesi*, çev. Lora Sarı, Aras Yayıncılık, İstanbul 2019, s. 14.

Konsili hakkında resmi bir görüş ve tutum ortaya koymuştur: II. Efes Konsili kararlarını kanonik olarak tanıyan Ermeni Kilisesi, Katolikos, Babguen (490-516) başkanlığında Ermeni, Gürcü ve Hazar piskoposlarını 506 yılında Divin’de toplamış ve Kadıköy Konsili kararlarını tanımamıştır. Divin şehrinde 554 yılında toplanan ikinci bir sinodda Ermeni Katolikos II. Nerses (548-557), Ermenilerin Efes kararlarına bağlı olduğunu duyurdu. Böylece Ermeni teolojinin ilkeleri kesinlik kazanmış oldu¹⁹⁴.

Ermeni Kilisesi, 451 yılındaki Kadıköy Konsili’nin benimsediği Hazreti İsa’nın ikili şahsiyeti hakkındaki kanona karşı geliştirilen beşeriliği ve Tanrısallığının bir tabiatta birleştiği Miafizit doktrini benimsemiş ve zamanla Miafizitlerin önemli bir savunucusu haline gelmiştir. Argümanlarının temelinde de Kadıköy Konsili doktrinine karşıtlık yatmaktadır¹⁹⁵. Bu argümana göre Hazreti İsa’nın vücut bulduğu esnada Tanrısallığı ve beşeriliği tek bir tabiatta birleşmiştir. Ermenice tabiat sözcüğü üç farklı manaya gelmektedir: öz bakımdan, soyut bir kavram; cismen, somut bir gerçeklik ve şahıs¹⁹⁶. Yaşanan bu kristolojik tartışmalar aynı zamanda Ermenilerin milli kiliselerinin şemasını da oluşturmaya başlamıştır.

Ermeni coğrafyası Roma Kilisesi’nin nüfuz alanı dışında kaldığından Roma Kilisesi’nden bağımsız bir şekilde kendi hiyerarşisi ve litürjisini oluşturmuştu. Ermeni Kilisesi teolojisinin şekillenmesinde Doğu Hristiyan halklarla girdikleri etkileşim de önem arz etmektedir. Zira Kilise litürjisinde ve inanç esaslarında Doğu kiliseleriyle ve özellikle Mısır’daki Kopt Kilisesi ile benzerlik dikkat çekicidir. IV. yüzyıldan itibaren Kayseri Başpiskoposluğu’ndan ayrılarak bağımsızlığını kazanan Ermeni Kilisesi, bundan sonraki süreçte Antakya, Konstantinopolis ve Roma kiliselerince kontrol altına alınma çabalarına kararlılıkla direnmişti. Ermeni Kilisesi’nde, Roma Kilisesi’nden farklı olarak teolojik konular dışında alınacak kararlarda kilisenin sorumluluğunu paylaşan seküler bir konsey bulunmakta ve piskopos seçimlerine cemaatin katılmasına izin verilmektedir. Dini otorite ruhban ile cemaat arasında paylaşılmışsa da Ermeni coğrafyasında dinsel bir karakter hakimdir. Ermeni Kilisesi, izlediği daha demokratik bir çizgi ile Roma ve

¹⁹⁴ Katolikos I. Ezra (630-641) 629 yılında, İmparator Heraklonas’ın (626-641) ikna çabaları sonucu Greklerle birleşmeyi kabul edince, Malazgirt Sinod’u 651 yılında Kadıköy Konsili’ni bir kez daha reddetti ve Ezra’nın davranışını mahkûm etti. Atiya, *age.*, ss. 355, 356.

¹⁹⁵ Duygu, *agm.*, 2014, s. 232.

¹⁹⁶ Tchilingirian, *age.*, ss. 23, 24.

Konstantinopolis kilisesinden ayrılmaktadır¹⁹⁷. Roma'daki gibi katolikosunun yanılmazlığına inanılmayan Ermeni Kilisesi tarihinde, çok sayıda katolikosun hata veya uyumsuzluk gibi sebeplerden dolayı istifa ettiği veya görevden alındığı bilinmektedir¹⁹⁸. Ermeniler kendi takvimlerini oluşturduklarında (554) ayin ve ibadetlerinde Grek ve Süryanilere olan bağımlılıklarından tamamen kurtulunca, kiliseleri milliyetçi bir yapıya bürünmüştür¹⁹⁹.

VII. yüzyılda Arap hakimiyetine girdiklerinde Ermeniler, Konstantinopolis Kilisesi ile teolojik tartışmalarını rahatça sürdürecekleri bir ortam buldular. Ermeni din adamları Doğu Roma'nın askeri gücünün korkmaksızın Miafizit görüşlerini rahatça dile getirebiliyorlardı. Katolikos Hovhannes Otzun (Felsefeci III. Aziz Yuhanna) başkanlığında Malazgirt Sinodu'nda (726), Konstantinopolis Kilisesi'nin teolojik görüşleri bir kez daha reddedildi. Konstantinopolis Patriği Photios'un, Ermeni Kilisesi'nin teolojik yaklaşımlarına müdahale edip kendi kilisesine bağlama girişimi karşısında da Katolikos Zacharias (855-876) sert bir tutum takınmış, Patriğe bir mektup göndererek (862) Kadıköy Konsili kararlarını, önceki konsillerin ruhuna aykırı bulduğu için reddettiklerini açıklamıştır. Aynı yıl toplanan Shiravagan Sinodu'nda Miafizit görüşler tekrarlanarak yeniden onaylanmıştır²⁰⁰. IX. yüzyılın sonlarında Arapların Divin'e saldırması sonucu Katolikos Tarihçi V. Yuhanna (898-929) dini başkenti önce Ahdamar'a, ardından siyasi başkent olan Ani'ye taşımıştır²⁰¹.

Anna Komnena yaşadığı dönemde Konstantinopolis'te yaşayan Ermenilerin sayıca çokluğundan bahsettikten sonra, bunları etkileyen Blakhernitès'de görevli papaz Nilos'tan bahseder. Komnena, kim olduğuna ve yaşamına ilişkin pek bilgi vermediği bu papazı “dinsizliğin mayası” olmakla suçlamaktaydı²⁰². Çünkü Nilos, Ermeni cemaatinden Tigranès/Dikran ve Arsakès/Arşak ile temas halindeydi ve yine Komnena'ya göre Nilos'un öğretisi, Ermenileri dinsizlikte büsbütün ileri götürmekteydi. Ortodoks öğretisini benimsemediği için Ermenileri “heretik” olmakla suçlayan Konstantinopolis

¹⁹⁷ Atiya, *age.*, ss. 335, 336.

¹⁹⁸ Atiya, *age.*, s. 371.

¹⁹⁹ Seyfeli *agm.*, s. 45.

²⁰⁰ Joseph Laurent, *L'Arménie entre Byzance et l'Islam*, Fondation Calouste Gulbenkian & librairie Bertrand, Paris 1919, pp. 45-50.

²⁰¹ Ormanian, *age.*, s. 38, 39.

²⁰² Comnena Ermenileri, Ortodoks kilisesinin öğretisini benimsemediği için Anna *dinsiz*” ve “*sapık*” saymaktadır.

Kilisesi, Ermeniler arasında dinsizlikten dolayı pek çok kişinin ruhsal çarpıklığa düştüğünü iddia etmiştir. Babası İmparator I. Aleksios Komnenos'un Ermenilere ve Nilos'a karşı izlediği sert politikayı gerekçelendiren Komnena, Nilos ve Ermenilerin Hz. İsa'nın insanlığının maddesel varlığıyla Tanrılaşmaya ulaştığının açık açık yazılıp söylendiğini ve kurucu babaların²⁰³ eserlerinde bu hususta söylenenleri reddettiklerinden, "bedensel birlik" ilkesini tanınmadıklarından bahsetmiştir. Aleksios'un kilise ileri gelenlerini çağırıp onlara danıştıktan sonra, bu yenilik icat edicilerle uğraşacak bir din büyükleri toplantısı düzenlemeye karar verdiğini, toplantıya Metropolitlerin tümü ve Patrik Nikolaos'un katıldığını yazmıştır. Ermenilerle birlikte Nilos'un da toplantıya alınarak öğretilerinin dinlendiğini ve nihayetinde onun ve "sapkın" öğretisinin pek çok kişinin ruhunu kurtarmak için aforoz edildiğinden söz etmektedir²⁰⁴.

Ermeniler, ilk üç ekümenik konsilin kararlarını kabul ederler, Roma Kilisesi'nin aksine, insanlığın kurtuluşunu sadece kendi kilise öğretilerinde aramazlar. Diğer kiliselerin teolojik görüşlerine karşı yumuşak bir tavır içindedirler. Ermeniler unitas in necessaritiis (asgari müşterek de birlik) doğrultusunda hareket etmişlerdir²⁰⁵. Greklerden baskı görmeleri Kadıköy Konsili kararlarına itiraz ederek İskenderiye Kilisesi teolojisinin ilkelerine bağlı kalmalarıdır²⁰⁶. Ermenilerin Doğu Roma İmparatorluğu baskısı nedeniyle milliyetçi bir tavır takınarak Ermeniceyi ibadet dili olarak kullanması, kimliklerini vurgulama ihtiyacı içinde olduklarını göstermektedir²⁰⁷.

Ermeni Kilisesi Aziz Gregorius döneminde iken, din adamlarının Kayseri Metropolitliği tarafından takdis edilmesi nedeniyle Grekler, Ermeni Katolikos'unun Kayseri Kilisesi'ne tabi olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ancak Roma Kilisesi, Ermeni Kilisesi'ni bağımsız kılanın bizzat Papa I. Sylvester (314-335) olduğunu ve bu nedenle Ermeni Kilisesi'nin, doğrudan Roma'ya tabi olması gerektiğini iddia eder²⁰⁸. Bu iddianın Haçlı seferleri sırasında gündeme getirildiği için siyaseten üretildiği ve ciddiye alınmaması gerektiği yorumları vardır²⁰⁹.

²⁰³ Kilise öğretisinin kurucusu eski din büyüklerine verilen isim. Bkz. Anna Komnena, *Alexiad*, çev. Bilge Umar, İnkılap Kitabevi, Ankara 1996, s. 286.

²⁰⁴ Anna Komnena, *age.*, s. 287.

²⁰⁵ Atiya, *age.*, s. 379.

²⁰⁶ Atiya, *age.*, s. 337.

²⁰⁷ Speros Vryonis Jr., *Küçük Asya'da Orta Çağ Helenizminin Çöküşü ve 11. Yüzyıldan Başlayarak 15. Yüzyıla Kadar İslamlaşma*, çev. İdem Erman, Kalkedon Yayınları, İstanbul 2020, s. 86.

²⁰⁸ Ormanian, *age.*, s. 79.

²⁰⁹ Atiya, *age.*, s. 349.

Haçlı seferleri sırasında Ermenilerin, Haçlılar ile kurdukları yakın ilişkiler nedeniyle özellikle Kilikya bölgesinde Katolik Hristiyanların etkisi altına girdikleri bir sır değildir. Bunun sonucunda Ermeniler dini başkentlerini Sis'e (Kozan) taşımıştır. Burada daha çok siyasi çıkarlar öne çıkmış olacak ki, "Doğulu Ulular Heyeti"²¹⁰ olarak bilinen piskopos ve ruhban sınıfı, Ermeni Kilisesi'nin teolojisine sadık kalmaya devam etmiştir²¹¹.

Ermeniler ile Doğu Roma XII. yüzyılda arasında bir yakınlaştı. III. Krikor 1141 yılında, Papalık elçisi Kardinal Alberic'i ziyaret etmiş, arkasından Roma Kilisesi'nin Kudüs'te gerçekleştirdiği konsile katılmıştır. Bu girişimler olumlu sonuç vermiş olmalı ki, Katolikos III. Krikor, Papa II. Lucius (1144-1155) ve III. Eugenius (1145-1153) ile diplomatik görüşmeler yapmıştır. Bu görüşmeler ve ardılı IV. Nerses'in (1166-1173) katolikosluğu döneminde Grekler, Latinler ve Süryanilerin katıldığı görüşmelerde bir sonuç alınamamış ve teoloji konularında kiliseler kendi öğretilerini takip etmeye devam etmiştir. IV. Krikor'un (1173-1193) katolikosluğu döneminde Doğu Roma ile girilen temasların sonuçsuz kalması nedeniyle Ermeniler, Haçlılarla yakınlaşmıştır. Bu yakınlaşma ile özellikle Sis'te bulunan Ermeni Kilisesi cemaati Roma Kilisesi teolojisini kabul etmiştir²¹². Bu yüzyılda Ermeni tarihçi Urfalı Mateos vakayinamesinde, Doğu Roma'nın, Ermenilerin inancına olan kötü muamelesini ve mezheplerinin farklı olmasından dolayı Romalı Hristiyanlardan gördüğü baskıyı anlatmıştır²¹³.

Ermeni Kilisesi'nin litürjisi ise öncelikle Konstantinopolis Kilisesi litürjisi üzerinden şekillenmiştir. Ermeni Kilisesi'nin kurucusu kabul edilen Aziz Gregorius, dini eğitimini Kayseri'de Grek din adamlarından aldığı için bu etkilenme doğal karşılanmalıdır. Ermeni litürjisinin etkilendiği bir başka kilise Süryanilere aittir. Dini törenlerindeki Aziz James litürjisi Süryani Kilisesi'nden alınmadır. Haçlı seferleri sırasında Latinlerle kurulan yakın ilişki nedeniyle XII. yüzyıldan sonra Roma Kilisesi'nin litürjisinin etkileri de Ermeni kiliselerinde görülmeye başlanmıştır²¹⁴.

²¹⁰ Band of Eastern Dvinises.

²¹¹ Steven Runciman, *A History of the Crusades*, III. Cilt, Penguin Books Ltd, Cambridge 1951, pp. 202, 203.

²¹² XIII. yüzyılda Ermeni Kilisesi, Roma Kilisesi teolojisini kabul edenler Sis'te, etmeyenler Ahdamar'da olmak üzere ikiye bölünecektir. Atiya, *age.*, ss. 361, 362.

²¹³ Ayrıntılar için bkz. Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vakayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, çev. Hrant D. Andreasyan, TTK, Ankara 1987, ss. 129, 130.

²¹⁴ Ormanian, *age.*, s. 143; Dom Gregory Dix, *The Shape of the Liturgy*, A & C Black, Westminster 1947, p. 547; Atiya, *age.*, s. 374.

Üç ana bölümden oluşan Ermeni litürjisinin birinci bölümünde, kutsanan kişiye cüppesi giydirilir. Bu kişi daha sonra yardımcılarıyla birlikte mihrabın yanında ve rahiplere özel bölüme doğru ilerleyip burada ellerini yıkar. Günah çıkardıktan sonra kiliseye girer. Katekümen litürjisi olarak adlandırılan ikinci bölüm ise Trisagion (üç kez kutsanma) ile başlar; İznik Amentüsü, Arianlar ve Makedonyalıların (Ariusçular) aforoz edilmesiyle sona erer. Grek izleri görülen üçüncü ve son bölümde, kutsanan kişi kilisenin ortasına gelir ve Aziz John Chrysostom'dan bir dua okur. Ardından Roma Kilisesi litürjisinden dahil edilen Kitab-ı Mukkaddes'i ve takdis duasını okumasıyla duasını tamamlar. En nihayetinde cüppesini çıkarıp ekmek-şarap ayinine katılır²¹⁵. Ermeni Kilisesi'nde Teslis'in üç unsurundan biri olan Baba; Oğul ve Kutsal Ruh'tan daha fazla vurgulanmaktadır²¹⁶. İlk Ermeni patriklerinin Musevi dininin etkisiyle de evli olmaları sorun teşkil etmiyordu²¹⁷. Günahların bağışlanması ve affedilmesi için bir defaya mahsus tövbe vaftizi uygulamaktadır²¹⁸. Kutsal sakramentlerden ilk altısını kabul eden Ermeni Kilisesi, son yağlanmayı bir sakrament olarak görmemektedir²¹⁹. Ermenilerin beş büyük yortusu ise, Hz. İsa'nın dünyaya gelmesi (Noel), Paskalya (Kutsal Diriliş), Hz. İsa'nın Görünüm Değiştirmesi, Meryem Ana'nın göğşe alınışı ve Kutsal Haçı Yükseltme yortularıdır²²⁰.

Ermeni din adamları Grek ve Roma Kilisesi'nin etkisiyle kısa kollu cüppe giyinmeyi tercih etmiştir. Haçlı Seferleri'nin etkisiyle asa ve yüzük de din adamlarının aksesuarları arasında yer almıştır. Doğu Roma'nın etkisiyle erken dönemlerden itibaren cüppe üstüne madalyon takmaya başlamışlardır. Miafizit kiliseler arasında yalnızca Ermeni Kilisesi, Komünyon ayini için hazırlanan ekmekte maya kullanmaz ve şaraba su katmaz. Kilise

²¹⁵ S. M. Gregory, *The Land of Ararat*, Printed At The Chiswick Press, London 1920, p. 258.

²¹⁶ Gündüz, *age.*, s. 75.

²¹⁷ Atiya, *age.*, s. 350.

²¹⁸ Tchilingirian, *age.*, s. 34.

²¹⁹ Gündüz, *age.*, s. 127.

²²⁰ Noel yortusuna giriş, son haftasında perhiz tutulan elli günlük manevi hazırlık dönemi Hisnag ile başlar. Yortunun ertesi günü, diğer büyük yortularda olduğu gibi imanlılar mezarlıkları ziyaret eder, sevdiklerinin ruhu için dua eder ve rahipler ölmüşlerin mezarlarını kutsar. Paskalya, kırk gün süren perhizin ardından kutlanır. Hazreti İsa'nın Görünüm Değiştirmesi veya Vartavar: Hazreti İsa'nın Tabor Dağı'nda dua ederken, yüzünün güneş gibi parlayıp, giysilerinin ışık gibi bembeyaz olarak görünümünün değişmesi anısına kutlanır. Meryem Ana'nın Göğşe Alınışı: 15 Ağustos'a en yakın olan pazar günü kutlanır. Ermeni Kilisesi'nde o gün bütün yılın üzüm hasadı da kutlanır. Kutsal Haçı Yükseltme Yortusu: Hazreti İsa'nın gerildiği çarmıhın Perslerin elinden kurtarılması ve Kudüs'e dikilmesi kutlanır. Haç, Ermeni Kilisesi'nde umudun ve zaferin sembolüdür. Bir ölüm aracı olarak görülmez. Haç, Hazreti İsa'daki yaşamın sembolüdür. Bu yüzden de Ermeni Kilisesi'nde haçlar çarmıh tasvirleri değildir, yaşam sembolleri olarak çok güzel bezenmiştir. Tchilingirian, *age.*, ss. 42-52.

mihrabında kullanılan su tasları ise Doğu Roma kültürünü yansıtmaktadır. Kiliselerinde heykel bulunmaz, vaftiz işlemi genelde tüm gövde suya batırılır şekilde gerçekleştirilir. Ermeniler, Roma Kilisesi'nden farklı olarak Noel'i 6 Ocak'ta (Teofani) kutlar²²¹.

Ermeni Kilisesi hiyerarşisinin başında katolikos bulunmaktadır. Katolikosun (patrik) altında episkopos (piskopos) yer almaktadır. Sadece Ermeni Kilisesi'nde yer alan Vartapedlik makamı ise, piskoposluğun hemen altında yer alır. Bu din adamları hem vaaz verebilir hem de teoloji eğitimi verebilir konumdadır. Ardından sırasıyla başpapaz, papaz, diyakoz (Sargavak) ve kilise kâtibi gelmektedir. IV. yüzyıldan sonra üst rütbeli din adamlarının evlenmesi yasaklanmıştır²²².

1. 3. 2. Süryani (Antakya) Kilisesi ve Teolojisi

Antakya konumu itibariyle Hz. İsa'nın öğretileriyle Roma, Konstantinopolis'ten daha önce tanışma fırsatı elde etmiştir. Dolayısıyla Hristiyanlığın ilk yıllarından itibaren önemli bir kilise merkezi haline gelmiş, aynı zamanda İskenderiye Kilisesi ile birlikte kristolojik tartışmalara da ev sahipliği yapmıştır²²³. Ayrıca Luka İncili'nin 80-90 yıllar arasında Antakya'da yazıldığına dair bir görüş bulunmaktadır²²⁴.

MS IV. yüzyılda Antakya nüfusu beş yüz bine ulaşmış²²⁵, giderek zenginleşen kent Seleukos Hanedanlığı döneminden itibaren “civitas libera” (özgür kent) olarak anılmış ve bu niteliğini MS V. yüzyıla kadar korumuştur²²⁶. Roma İmparatorluğu'nun görkemini yansıtmak için mimari yapılarla donatılmış kent, İmparatorluğun en önemli üç merkezinden biri olarak kabul edildiğinden Hz. İsa'nın havarilerince de ziyaret edilmiş ve Hristiyanlığın ilk yayılma alanlarından biri olmuştur. Roma İmparatorluğu'nun Hristiyanlığı resmi din olarak kabul edişinin ardından I. Konstantinos, Antakya'da bir kilise inşa ettirip açılışını gerçekleştirmiştir. Halefleri de Konstantinos'un yolundan gidince kent, Hristiyan kimliğine bürünmüştür. Antakya'nın yükselişi Kadıköy Konsili sonrası ayrılıkların yaşanmasına kadar sürmüş ve yaşanan kristolojik tartışmalar

²²¹ Atiya, *age.*, s. 373.

²²² Ormanian, *age.*, s. 157; Atiya, *age.*, s. 375; Abdurrahman Küçük, *Ermeni Kilisesi ve Türkler*, Ocak Yayınları, Ankara 1997, s. 205.

²²³ Atiya, *age.*, s. 189.

²²⁴ Gündüz, *age.*, s. 55.

²²⁵ E. S. Bouchier, *A Short History of Antioch 300 B.C. – 1268 A.D.* Oxford 1921, pp. 77, 78.

²²⁶ Nurgül Yıldırım, Meltem Temizkan, “The Wars of Dominion Between Seleucid and Parthian Kingdoms in Mesopotamia”, *History Studies*, 13/4, (Ağustos 2021), p. 1358.

nedeniyle hem kent hem de kilise önemini yitirmeye başlamıştır. VI. yüzyılda yaşanan deprem ve Pers istilası sonrası Antakya'nın önemli yapıları yerle bir olmuştur. Son olarak VII. yüzyılda başlayan Müslüman Arap akınları kenti Haçlı seferlerine kadar Hristiyan dünyadan koparmıştır²²⁷.

MS I. yüzyılda Havarî Petrus tarafından kurulduğuna inanılan Antakya Kilisesi²²⁸, apostolik kiliseler arasında yer almaktadır. Yeni Ahit ve özellikle Havarilerin İşleri'nde de yer aldığı üzere kilisenin derin bir tarihi ve önemli bir geçmişi vardır²²⁹. Havarilerden "Hristiyan" olarak ilk defa bu kentte söz edilmiştir. Antakya Kilisesi Theophilus'un (ö. 183-185) piskoposluk döneminde hem sapkın öğretilerle hem de putperest düşüncelerle mücadele edilmiştir. Aynı zamanda bir yazar olan Theophilus, Treatise to Autolycus adlı çalışmasında sapkınlara karşı Hristiyanlığın güçlü bir savunusunu gerçekleştirmiştir. Hem Eski Ahit hem de Yeni Ahit hakkında detaylı bilgiler paylaştığı bu çalışmada aynı zamanda antik dinleri de değerlendirmiştir. "Trinity" (Üçlü-Teslis) ilk defa bu çalışmada kendine yer bulmuş olup kendisi Antakya'da havarilerden sonra görev almış ilk piskopos, Kilise'nin de altıncı piskoposudur²³⁰.

Antakya Kilisesi piskoposu ve Antakya Teoloji Okulu'nun kurucusu olan Lucian'ın (ö. 312) öğrencilerinden biri de Arius'tur. Bu nedenle Arianizmin kökenleri onun okuluna kadar geri götürülebilmektedir²³¹. Hristiyan öğretisinin biçimlenmesinde rol oynayan okul önemli din adamlarını da yetiştirmiştir. Tarsuslu Diodoros (330-394), Ioannes Khrysostomos (347-407), Mopsuestialı Theodoros (350-428), Konstantinopolis Patriği olacak olan Nestorios ve Kyrrhoslu Theodoretos (393-466) bunlar arasındadır²³².

İznik Konsili'ne kadar herhangi bir görüş üzerinde savunuyu hazırlamayan kilise burada kabul edilen doktrine tabi olmuştur (325). IV. yüzyıl itibari ile Hz. İsa'nın Tanrı ile aynı öze sahip ve tam bir Tanrı olduğu görüşünü onaylayan Kilise, I. ve II. Efes konsilleri

²²⁷ Atiya, *age.*, ss. 189, 190.

²²⁸ Eusebius, Antakya Kilisesi'nin St. Peter (Aziz Petrus) tarafından kurulduğunu, daha Roma Kilisesi'ni kurmadan önce burada yedi yıl ilk piskoposluğunu yaptığını iddia eder. Geleneğe göre MS. 33-40 yılları arasında yeni kurulan Antakya Kilisesi'ne başkanlık etmiş, Batı'ya gitmeden önce yerine vekil olarak St. Euodius'u bırakmıştır. Atiya, *age.*, s. 192.

²²⁹ De Lacy O'Leary, *The Syriac Church and Fathers*, Gorgias Press, London 1909, p. 74; John Mason Neale, A. History of the Holy Eastern Church: The Patriarchate of Antioch, ed. G. Williams, Londra 1873, p. 29.

²³⁰ F. A. Neale, *Evenings at Antioch: With Sketches of Syrian Life*, Leopold Classic Library, London 2016, pp. 35, 36.

²³¹ Neale, *age.*, p. 71.

²³² Atiya, *age.*, s. 196.

sonrası Nestorios öğretisinin etkisiyle ciddi sarsıntılar geçirmiştir. Kadıköy Konsili sonrası Miafizit görüşü benimsediğini duyurduğu için Doğu Roma İmparatorluğu'na baskı altına alınmıştır²³³. Kadim Süryani Kilisesi, V. yüzyılın önemli teologlarından İskenderiyeli Kyrillos'un görüşlerini, yani Mesih'in bir tabiat ve bir varlıkta birleştiğini benimsemiştir²³⁴. Bunun dışında Doğu Kilisesi inancına göre ilahi Üç Birlik'in (Baba, Oğul ve Kutsal Ruh) yegâne kaynağı Baba'dır ve Baba'nın Üç Birlik'e nasıl kaynaklık ettiği insanlarca asla kavranamaz. Dünyayı aydınlatan kaynak bu Üç Birlik'in ilahi birleşiminden gelir²³⁵.

Kudüs Piskoposu Aziz Cyril ile Aziz Büyük Ephraem (306-373), Antakya Kilisesi'nin Doğu bölgesinde dini hegemonya kurup genişletmekte etkili olmuşlardır. Antakya Kilisesi'nin IV. yüzyıldan VII. yüzyıla kadar uzanan süreçte yetki alanı, 127 piskoposluk bölgesi ve 11 başpiskoposluk eyaleti olarak saptanmıştır²³⁶. Antakya Kilisesi'nde büyük bir tartışmanın fitilini ateşleyen Mopsuestialı Theodoros'un öğrencisi olan Nestorios olacaktır. Kendisinin Hz. İsa'nın ikili doğası hakkındaki savı, Doğu Roma İmparatoru II. Theodosios'un emri ile III. Efes Konsili'nin toplanmasına neden olmuştur. Bu toplantıda İskenderiye Kilisesi'ne başkanlık eden Aziz Cyril, Nestorios'u sapkınlıkla suçlayıp görevinden azlettirmeyi başarmış olsa da bir süre sonra iki kilise, Miafizit görüş üzerinde anlaştılar. Roma Kilisesi tehlikenin farkına varmış ve durumu tersine çevirmek için yoğun bir mesai harcamak zorunda kalmıştı. Bu mesai, kiliseler arasındaki teolojik tartışmaları daha da derinleştirecekti²³⁷.

Antakya Kilisesi, Kadıköy Konsili'nde kabul edilen Hz. İsa'nın ikili şahsiyeti görüşünü benimsemeyerek, beşeriliği ve Tanrısallığının bir tabiatta birleştiğine iman etmişlerdir. Antakya Kilisesi'ne bağlı olan Süryanilerin ayin dili Süryanice iken, gündelik hayatta Arapçayı kullanmışlardır. V. yüzyıldan itibaren Kitab-ı Mukkades'in "peşitto" adlı Süryanice çevirisi okumaktadırlar²³⁸. Kadıköy Konsili, doğu-batı ilişkilerini tamir

²³³ Zafer Duygu, "Julyanist Kristolojiye Karşı VIII. Yüzyılda Ermeni ve Ortodoks Süryani Kiliseleri'nin Reaksiyonları", *Yeni Türkiye*, 60 (2014), s. 233.

²³⁴ Duygu, *age.*, 2017, s. 87.

²³⁵ Elisabeth Behr-Siegel, "Le Schisme de 1054, Origines, Consequences, Perspectives Nouvelles", *Suplement au SOP*, Paris 1984, pp. 4,5; Eroğlu, *aqm.*, ss. 387-414.

²³⁶ Robert Devresee, *Le Patriarcat d'Antioche depuis la paix de l'église jusqu'à la conquete arabe*, Librairie Lecoffre Paris 1945, pp. 305-312.

²³⁷ Atiya, *age.*, ss. 198, 199.

²³⁸ Gündüz, *age.*, s. 61.

olmayacak şekilde bozmuş ve Roma İmparatorluğu yanlısı “Melkit²³⁹” din adamlarının İskenderiye, Antakya ve Kudüs’te bu konsil yanlısı görüşleri dayatma girişimi, kan akıtılmasına neden olmuştur. Miafizit teolojinin dışlanması, milli kiliselerin de doğmasına neden olmuştur²⁴⁰. Roma İmparatorluğu, İran tehlikesi nedeniyle Doğu’daki kiliseleriyle ilişkilerini düzeltmek istese de Antakya Kilisesi ruhbanıyla halk Miafizitizme daha güçlü olarak sarılmıştır. Aynı zamanda her ayinde Hazreti Meryem’in Theotokos olarak anılmasını da sağlamıştır²⁴¹.

Antakya’da Miafizit öğretinin en güçlü savunucusu Patrik Severus (465-538) olsa da²⁴², ölümünden sonra kilisede ikilik ortaya çıkmıştır: Bir tarafta İmparatorluğun etkisindeki Melkit yanlıları, diğer tarafta ise Süryani Miafizit gelenek. Melkitler, İmparatorluktan aldıkları güçle büyüyüp Süryaniler gittikçe güç kaybetse de Urfalı keşiş Yakup Baradaeus’un ortaya çıkması bu gidişatı değiştirmiştir. Süryani Kilisesi, İmparator II. Iustinianus’un (685-695) eşi Theodora’nın desteği²⁴³ ve Yakup Baradaeus’un (Burd’ono) çabaları sayesinde ayakta kalıp güçlenmeyi başarmıştır²⁴⁴.

Ancak günümüzde Süryaniler kendilerini, “Süryani Ortodoks Kilisesi” olarak tanımlayarak Miafizitlik etkisini reddetmekle ve kurucu olarak Yakup Baradaeus’u kabul etmeyip havariler dönemindeki Süryani Kilisesi’nin atıf yapmaktadırlar²⁴⁵. Hal böyle olsa da Yakup Baradaeus’un kurucu rolünden dolayı²⁴⁶ Süryaniler, VII. İznik Konsili’nin belgelerinde (787) “Yakubi” olarak tanımlanmıştır. Yakup Baradaeus’un ilk defa alternatif bir Süryani kilisesi oluşturmak için Kadıköy Konsili öğretilerine karşı Süryanilerden piskopos ve papaz atamaları yapması, kendisinin bu yeni kilisenin kurucusu olarak görülmesine yetmiştir²⁴⁷.

²³⁹ Kadıköy Konsili yanlıları, karşıtları tarafından “Melkit” olarak anıldılar. V. yüzyıldan XVIII. yüzyıla kadar Doğu Akdeniz’de Konstantinopolis Kilisesi’ne tabi olanlar yani Kadıköy Konsili kararını benimseyenler için kullanılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Duygu, Akalın, *age.*, s. 41.

²⁴⁰ Atiya, *age.*, s. 200.

²⁴¹ Atiya, *age.*, s. 201.

²⁴² Devreesse, *age.*, p. 69.

²⁴³ Theodora’nın bir Süryani papazın kızı olduğu ve Doğu Miafizit kiliselerine gizli ve güçlü bir sempati beslediği iddia edilmektedir. Atiya, *age.*, s. 201.

²⁴⁴ Atiya, *age.*, ss. 203-205.

²⁴⁵ Süryaniler kilise geleneklerini havariler çağında Petrus’un Antakya’sına dayandırmaktadır. Duygu, *age.*, 2018, s. 22.

²⁴⁶ Urfa Piskoposu Yakup Baradaeus, Doğu Roma İmparatorluğu’nun kovuşturmaları yüzünden, İmparator Iustinianus döneminde yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalan Süryani Kilisesi’ni derleyip toparlamış ve bu yüzden söz konusu kilisenin ikinci kurucusu sayılmıştır. Duygu, Akalın, *age.*, s. 61.

²⁴⁷ Kaçar, *age.*, ss. 156; Runciman, *age.*, 2008, s. 6.

Zafer Duygu ve Kutlu Akalın'a göre, Miafizit kristolojinin takipçileri olan Süryani Ortodoks Kilisesi hakkında tarihi metinlerde ve modern zamanlarda basılmış çok sayıdaki çalışmada Yakubî ifadesine rastlansa da en güncel değerlendirmelere göre bu terim yerine en yansız terim olarak "Süryani Ortodoks" tabiri kullanılmaktadır²⁴⁸.

Süryanilerde çokça rastlanan manastır hayatının temelinde çilecilik anlayışı yatmaktadır²⁴⁹. IV. ve V. yüzyıllarda benimsenen bu hayat tarzı, Doğu Roma'nın Miafizit görüşe karşı izlediği sert tutumla doğrudan alakalı olup Süryani keşişler "çileciler / sütuncular" olarak da anılmışlardır²⁵⁰. VII. yüzyıldan X. yüzyıla kadar Süryaniler, kendi teolojik öğretilerini yaymakla uğraşmış olup Süryani Ortodoks bir Dyofizit iken Antakyalı Severus'un²⁵¹ çalışmalarını inceledikten sonra Miafizitliğe dönen Elias (709-724) buna örnek olarak gösterilebilir.

IX. yüzyılda Müslüman Arap hakimiyeti altına giren Miafizit Süryaniler, Müslüman Arapların Hristiyanlar arası teolojik tartışmaları dikkate almaksızın, hakimiyeti altındakilere İslam hukuku çerçevesinde muamelede bulunması sayesinde, kendilerini ibadetlerini rahatça yapabildikleri bir ortamda bulmuşlardır. Bu yüzden Süryaniler, halifelerin sarayında önemli görevler elde edebilmişler, Doğu bölgelerinde misyonerlik çalışmalarına girişebilmişlerdi. Süryani tarihçilerin Doğu Roma İmparatorluğu karşısında başarı kazanan Müslümanlardan sitayişle bahsetmesi bundandır²⁵². Müslüman Arapların idaresinde yaşadıkları dönemde Süryanilerin kendi içlerinde yaşadıkları sorunlar, Kilise tarafından çözüme kavuşturulmuştur. Bu dönemde din adamları sadece din konusunda hüküm vermiyor, aynı zamanda birer yargıç gibi sosyal davalara da bakıyorlardı. Örneğin Bar Habræus, din adamları için Nomcanon adıyla anılan bir Talimatlar Kitabı ile tüm yasal sorunlar için bir kaynak kitap hazırlamıştır²⁵³.

²⁴⁸ Duygu, Akalın, *age.*, s. 61.

²⁴⁹ Arthur Voobus, *Celibacy, A Requirement for Admission to Baptism in the Early Syrian Church*, Estonian Theological Society in Exile, 1951, p. 51.

²⁵⁰ Süryani çileciliğinin en çarpıcı ve tümüyle kendine özgü çizgisi, dünyadan el etek çekip antik sütunların ya da kendi yaptıkları sütunların üzerinde tam bir inzivaya çekilen azizlerin ortaya çıkışıdır. Bunlar, Grekçe sütun sözcüğünün Batı dillerine çevrilmesiyle sütuncu anlamına gelen stylites sıfatıyla anılır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Atiya, *age.*, s. 208.

²⁵¹ Roberta C. Chesnut, *Three Monophysite Christologies: Severus of Antioch, Philoxenus of Mabbug, and Jacob of Sarug*, Oxford University Press, Oxford 1985, p. 120.

²⁵² Örneğin Bar Habræus'un *Chronicon Syriacum* adlı eseri. Atiya, *age.*, s. 217; Duygu, *age.*, 2021, ss. 20-22.

²⁵³ Atiya, *age.*, s. 233.

Süryani Hristiyanlığı X, XI ve XII. yüzyılda meydana gelen siyasal olayların etkisiyle canlılığını yitirmiştir. Doğu'dan gelen Selçuklu Türkleri ile Doğu Roma arasında sıkışan Süryaniler, Haçlı seferleri sırasında daha zor bir süreçle karşılaşmışlardır. Bu nedenle söz konusu yüzyıllar Süryani Hristiyanlığının gerileme dönemi olarak anılmıştır²⁵⁴.

XII. yüzyılın önemli teologlarından biri, "Büyük" lakaplı Süryani Mikhael'dir (1166-1199). 1166 yılında VIII. Athanasius'un ölümü üzerine henüz otuz bir yaşında iken patrikliğe getirilmiş olan Mikhael, bölgedeki Katolik Hristiyan devletlerle iyi ilişkiler kurmuş olsa da Ermeni ve Marunilerin aksine Roma Kilisesi'nin girişimlerine boyun eğmemiş ve mezhep değiştirme konusunda direnç göstermiştir²⁵⁵. Katoliklerin Rum Ortodoks Kilisesi'ne karşı izlediği olumsuz siyasetin bir çıktısı olarak, Süryani Kilisesi'ne karşı ılımlı bir tavır takınılmış ve Antakya Haçlı Prinkepsliği ve Antakya Latin Patrikliği tarafından Süryani Patrik Mikhael'in Antakya'ya, Havari Petrus'un makamına çıkmasına izin verilmiştir²⁵⁶.

Süryani tarihçi Bar Habræus'a göre, Süryani patrikleri o dönemde yirmiden fazla metropoliti ve Suriye, Anadolu, Yukarı Mezopotamya ile Ortadoğu'nun bir kısmındaki diyakozluk bölgelerinde bulunan yüz kadar piskoposu idare ediyordu. XII. ve XIII. yüzyılda Süryanilerin etki alanı artmaya devam etmiş²⁵⁷, şiddetten uzak duran Süryaniler, Müslüman, Ortodoks Grek ve Katolik Latin komşularıyla iyi ilişkiler kurmaya ve çıkarları için politik dengeyi korumaya özen göstermişlerdir.

Ancak Süryani ruhban arasında yaşanan hiyerarşi krizi, iç işlerine karışmak için fırsat arayan Katolik Latinleri ve Gregoryen Ermenileri harekete geçirmiştir. Patrik Mikhael'in de yardımcısı olan Theodore bar Wahbun²⁵⁸ Amid'te karşı patrik olarak gösterilip hem Doğu Roma hem de Katolik Latin ve Gregoryen Ermenilerce desteklenince Mikhael zor durumda kaldı. Mikhael bu süreçte Anadolu Selçuklu Hükümdarı II. Kılıç Arslan'ın (1113-1192) ve Süryani halkının desteğini almış olsa da mücadele ancak Wahbun ölünce son bulmuştur. İki patrik arasındaki çatışmanın temelinde, Wahbun'un Kadıköy Konsili

²⁵⁴ Laurence Edward Browne, *The Eclipse of Christianity in Asia*, Cambridge University Press, Cambridge 1933, pp. 46, 47.

²⁵⁵ Atiya, *age.*, s. 226.

²⁵⁶ H. Takahashi, "Melitene", *Gorgias Encyclopedic Dictionary of the Syriac Heritage*, ed. Sebastian P. Brock vd., Gorgias Press, New Jersey, 2011, pp. 21, 22.

²⁵⁷ Atiya, *age.*, s. 235.

²⁵⁸ A. Baumstrak, *Geschichte der Syrischen Literatur*, A. Marcus und E. Webers Verlag Dr. jur. Albert Ahn, Bonn 1922, pp. 300, 301; J. B. Chabot, *Litterature Syriaque*, Librairie Victor Lecoffre, Paris 1934, pp. 127, 128.

kararlarına karşı ılıman tavırlar sergilemesiydi²⁵⁹. Süryaniler, Ermenilerin aksine dini inançlarını kararlılıkla koruyup kiliselerine bağlı kalmışlar, ancak Roma Kilisesi'ni bir apostolik kilise olarak görüp saygı duymuşlardır²⁶⁰.

Süryani Kilisesi hem manastır hayatına izin veren hem de seküler hayatla ilişkisini kesmeyen bir ruhban sınıfına sahiptir. Kilisenin başındaki Patrik ve mafıryan²⁶¹, tüm piskoposların katıldığı bir sinod ile Süryani halkın liderlerinin de fikri alınarak seçilmektedir. Patrik adayları bekâr, ruhani olarak yaşamış ve bilgili olmak zorundadır. Bunlar yeniden takdis edilir ve yeni bir isim alırlar²⁶². Kasaba ve köylerde görev alan papazların yalnızca bir defa evlenmelerine izin verilmiştir ancak bu evlilikleri de papaz olarak görev almadan gerçekleşirse onaylanmaktadır. Bunun dışında büyük kentlerde birkaç yardımcı papazla birlikte görev yapan başpapazlık “chor-episcopos / horepiskopos” makamı vardır. Süryaniler papazlarını mahallesindeki papaz yardımcılar arasından seçmektedir. Süryani din adamları genelde düşük gelirli olduklarından görevlendirildikleri kilise bölgesinde dini ibadetleri yaptırmak yanında tarlada çalışarak geçimini sağlamıştır. Kafalarını tıraş ederken sakal bırakan din adamları, siyah renkte bir pelerin giyerken başlarını örtmek için siyah bir türban kullanırlar. Yüksek rütbeli papazlar ise, diğer din adamlarından farklı olarak soğan biçimli ve kubbeli bir türban kullanmaktadırlar²⁶³.

Antakya Hristiyanlığın ve kilise ibadetinin yapıldığı ilk kentlerden biri olduğu için, burada yaşayan Süryanilerin gerçekleştirdikleri ayin ve litürjiler inançları hakkında fikir vermektedir. Hristiyanlığın ilk dönemlerinde ortaya konulduğu için ibadetlerinin temelinde basitlik hakimdir. Süryani Kiliseleri, Doğu geleneklerini yansıtan bir mimaride inşa edilmiştir: Bir dış dehliz, sahnin²⁶⁴, mihrap ve görevlilere ayrılmış özel bir bölümden oluşmaktadır. Sıcak günlerde ayinler kilisenin avlusunda gerçekleştirilir. Cemaat, ibadet sırasında diz çökebilir veya ayakta durmayı tercih edebilir. Kadınlar ayin sırasında kendilerine ayrılan özel bölmede dururlar. Süryaniler bilhassa secdeye yer verdikleri

²⁵⁹ H. Kaufhold, “Theodoros bar Vahbun”, *Gorgias Encyclopedic Dictionary of the Syriac Heritage*, ed. Sebastian P. Brock vd., Gorgias Press, New Jersey, 2011, p. 406.

²⁶⁰ Atiya, age., s. 239.

²⁶¹ G. A. Kiraz, “Maphrian”, *Gorgias Encyclopedic Dictionary of the Syriac Heritage*, ed. Sebastian P. Brock vd., Gorgias Press, New Jersey, 2011, p. 264.

²⁶² John Wesley Etheridge, *The Syrian Church: Their Early History, Liturgy and Literature*, Longman, Brown, Green, And Longmans. London 1864, p. 148.

²⁶³ Atiya, age., s. 249.

²⁶⁴ Büyük kiliselerin uzun, dar ve binanın diğer kısımlarından yüksek olan orta bölümü. Atiya, age., s. 249.

ibadet şekilleri ile diğer Hristiyan gruplarından ayrılmaktadır²⁶⁵. Kiliselerinde ibadet sırasında oturmak isteyenler için sıralar bulunur. Din adamları kendilerine ayrılan kısımda bir platform ile yerden yükseltilmiş bir alandan bulunur ve dini törenleri buradan idare ederler. Bu kısım ile kilise mihrabı arasında üzerinde tasvir olmayan bir duvar inşa edilmiştir. Bu duvar iconostasis²⁶⁶ olarak kullanılmıştır. İskenderiye ve Konstantinopolis kiliselerinin aksine ana sunağın yanında iki yan sunak vardır. Sunak arkasında sahına açılan kapı bulunmakta ve sunak ile kapı arasında bir perde bulunmaktadır. Ayini yöneten din adamı dışında ayinde bulunan papazlar dua ederek ayine katılır. Ahşap veya mermerin kullanıldığı sunağın ortasında Aşayi Rabbani (Komünyon) ayini için kullanılan gereçlerin²⁶⁷ içinde bulunduğu bir tahta bölme vardır. Mihrap içinde kilitli tutulan ve ibadetlerde kullanılmak üzere çıkarılan kutsal eşyalar diyakonların koruması altına verilmiştir. Süryani din adamlarının ibadet sırasındaki kullandıkları giysiler farklılık göstermiştir: Papazlar siyah takke, piskoposlar ise üzerinde işleme olan büyük bir kukuleta (maşnafto) ve uzun bir pelerin (badrasin) giyerler. Din adamları genelde beyaz keten örtü, kuşak ve uzun şal kullanır²⁶⁸.

²⁶⁵ Gündüz, *age.*, s. 126.

²⁶⁶ Doğu kiliselerinde en kutsal yeri cemaatten ayıran üç kapılı ve üzeri aziz tasvirleriyle kaplı bölme. Atiye, *age.*, s.249.

²⁶⁷ Kitab-ı Mukaddes, haç, mum.

²⁶⁸ Atiye, *age.*, s. 249.

2. BÖLÜM: DOĞU ROMA İMPARATORLUĞU'NUN TÜRK TEHDİDİNE KARŞI KATOLİK KİLİSESİ'NE BAŞVURMASI VE HAÇLI SEFERLERİNİN BAŞLAMASI

Fatımi Halifesi el Hâkim Biemrillah'ın XI. yüzyılın başlarında ülkesindeki Yahudi ve Hristiyanlara karşı yaptıkları, Batı'da Katolik Kilisesi önderliğinde bir Haçlı Seferi fikrinin oluşması ve seferlerin propagandasını beslemiştir. Şöyle ki Halife Hâkim 1005 yılında Hristiyan ve Yahudi cemaate bazı kısıtlamalar getirmiştir: Cemaatlerini belli eden kıyafetler giyinip zünnar²⁶⁹ kuşanmalarını, Müslümanlarla birlikte gemi seyahatine çıkmamaları, Müslümanların gittiği hamamlara gitmemelerini ve kendilerine Müslüman yardımcı almamaları bunların belli başlılarıdır. 1010 yılında Hristiyanların bayram kutlamalarını da yasaklayan Halife Hâkim, birkaç yıl sonra nedense tüm bu kısıtlamaları kaldırmıştır. Uzun süredir uygulanmayan içki içme yasağını dolaylı şekilde yürürlüğe koyabilmek için ülkesindeki üzüm asmalarını söktürmüş ve Hristiyanları Müslüman olmaya zorlamıştır. Bu tür uygulamaları Müslümanlara karşı da yaptığı için, Halifenin akıl sağlığının yerinde olmadığı bile düşünülmüştür²⁷⁰. Buna karşılık dinleyicilerinin merhametine sığınıp sadaka toplayan Filistinli keşişlerin Batı'yı ziyaret ettiklerinde gördükleri muamele de karşı propagandayı beslemiş ve vurucu darbe yine Halife Hâkim'den gelmiştir. Halife Hâkim'in Kutsal Mezar Kilisesi'nin tahrip ettirmesi, Batı'da tüm dikkatlerin Doğu'ya yönelmesine neden olmuştur²⁷¹.

1073 yılında sonradan atılğan ve ateşli tabiatı ile ün salacak Kardinal Hildebrandt, VII. Gregorius (1073-1085) unvanıyla papa seçilmiştir. Papalık koltuğuna oturduğunda Doğu Ortodoks Kilisesi'ne herhangi bir mesaj göndermemesine rağmen, Doğu Roma İmparatoru VII. Mikhail (1071-1078) Papaya bir tebrik mesajı yollamıştır. Papa VII. Gregorius, Doğu Roma İmparatoru'nun jestinden memnun olmuş ve karşı bir hamle gerçekleştirerek, Venedik Patriği Dominicus'u, doğudaki durum hakkında bilgi vermesi amacıyla Konstantinopolis'e göndermiştir. Dominicus gerçekleştirdiği bir dizi görüşmenin ardından Mikhail'in samimiyetine inanmış ve Anadolu'da seyahatin hacılar

²⁶⁹ Yusuf Şevki Yavuz, "Zünnar", *DİA*, XLIV, İstanbul 2013, ss. 572-574.

²⁷⁰ Claude Cahen, *Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı*, çev. Mustafa Daş, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2018, s. 36.

²⁷¹ Cahen, *age.*, s. 49.

için güvenli olmadığını öğrenmiştir. Filistin hacılara kapanmış değilse de Müslümanların ilerleyişi durdurulamazsa, Anadolu yolu ile Filistin'e seyahat yakın bir gelecekte imkansızlaşacaktı. Dominicus'un getirdiği mesajlar üzerine Papa VII. Gregorius, İspanya'da gerçekleştirilen Reconquista'ya²⁷² benzer bir hareketin, Doğu'da da gerçekleştirilebileceğini öne sürmüştür. Dünyanın her noktasındaki kötülükle mücadele ederek Hz. İsa'nın askerleri olunabileceğine inanan Papa VII. Gregorius'a göre, İspanya'da başarılı bir şekilde yürütülmekte olan kutsal savaş derhal Kutsal Topraklara da yayılmalıydı. Bu nedenle 1074 yılında Doğu Hristiyanlarına bir yardım seferi planlamış ve müttefiki Toskana Düşesi Mathilda'ya yazdığı mektubunda,

“Denizaşırı ülkelere Hz. İsa'nın yardımıyla gitme hayalim son derece ciddidir ve bunu başarma arzum ise büyüktür. Tek amacım paganlar tarafından koyun gibi kesilen Hristiyanların yardımına koşmak. Bunu bazı insanlara açıklamaktan çekiniyorum, zira bu büyük amacın belirsiz halde olduğunu görüyorum. Fakat çok sevgili kızım, bu konuyu sana açmak hususunda herhangi bir tereddüttüm bulunmuyor. Çünkü sizin üstün muhakeme kabiliyetinize, kendinizin kabul ettiğinden bile çok daha fazla itimat ediyorum²⁷³”

demiştir. Hristiyan inancı ortaya çıktığında adı konmuş bir “kutsal savaş” kavramı yoktu²⁷⁴. Roma İmparatoru I. Konstantinos'un, İmparatorluğu resmi olarak Hristiyanlaştırmasının ardından Hristiyan dini devletin resmi politikasının bir parçası haline gelmiştir. Birkaç yüzyıl sonra bir Hristiyan devleti olan Doğu Roma İmparatorluğu'nda, savaş kararı alınması için Hristiyan inancından dönülmesi, putperest ya da heretiklerin yok edilmesi gibi bir amaç bulunmuyordu. V. yüzyılda Hristiyanların hangi durumlarda savaş kararı alacağı hakkında ilk kez kural getiren ve bunu “Haklı Savaş” diye adlandıran Saint Augustine (Aurelius Augustinus Hipponensis) olmuştur. Saint Augustine, “eğer bir savaş Tanrı adına yapılırsa ancak haklı bir savaş olabilir” diyerek bir anlamda, Doğu Roma'nın Müslümanlarla ilişkisinin kaderini belirlemiştir²⁷⁵. İlerleyen yıllarda Katolik Roma Kilisesi tarafından kilisenin savunulmasında kullanılacak

²⁷² Hristiyanların Endülüs'ü Müslümanlardan geri alma hareketi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Özdemir, “Endülüs”, *DİA*, XI, İstanbul 1995, ss. 225-232.

²⁷³ Malcolm Barber, *The Crusader States*, Yale University Press, London 2012, p. 11.

²⁷⁴ Güray Kırpık, “Haçlı Seferlerinde ‘Tanrı Barışı’ Müessesesi”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (Aralık 2007), XVI, s. 84.

²⁷⁵ Christopher Tyerman, “What the Crusades Meant to Europe”, *The Medieval World*, New York 2003, p. 131.

şiddet de “Haklı Savaş” adı altında kabul edilmiştir. Papa IV. Leo (847-855) eğer birisi kiliseyi savunurken savaşta öldürülürse o kişinin cennette bir ödül alacağını duyurmuş, halefi papalar da böyle bir dava için ölenlerin günahlarının affedilmesi gerektiğine karar vermiştir²⁷⁶.

Papa VII. Gregorius, kilisenin komutasında oluşturulacak birleşik bir Hristiyan kuvveti gönderme hazırlığına girişti. Bu kuvvet sayesinde Müslümanları Anadolu’dan ve kutsal topraklardan kovar kovmaz Konstantinopolis’te bir konsil toplamayı planlayan Papa VII. Gregorius, minnet duyan Doğu Hristiyanlarının kendi hakimiyetini kabul edeceği düşüncesindeydi²⁷⁷. Ancak Papa, Bougie’nin Müslüman hükümdarına gönderdiği mektubunda aynı Tanrı’ya taptıklarını ve iyi komşular olarak barış içinde yaşamak zorunda olduklarını açıkça belirtirken, Müslümanlara karşı bir kutsal savaş fikrinden hiç bahsetmemiştir²⁷⁸.

Batı’da dini iktidar ile dünyevi iktidarlar arasında hakimiyet mücadelesi sürerken Papa VII. Gregorius’un imdadına, Doğu Roma’dan gelen yardım talebi yetişmiştir. Kutsal Roma Germen İmparatoru IV. Heinrich’in (1084-1105) üzerinde oluşturduğu baskıdan kurtulmak, Katolik Roma Kilisesi’ni kendi önderliğinde demir bir yumruk gibi birleştirmek ve hiyerarşide, başta Doğu Ortodoks Kilisesi olmak üzere tüm kiliselerin üzerine çıkmak için İmparator VII. Mikhail Ducas’ın yardım çağrısına olumlu yanıt vermiştir. Tam bu sırada Doğu Roma’da bir darbe ile tahta Nikeohoros Botaneiates (1078-1081) geçince, Papa VII. Gregorius yeni İmparatoru tanımadığını ve aforoz ettiğini ilan etmişti. Papa aynı çizgiyi, yine bir darbe ile tahta oturmuş I. Aleksios Komnenos’a karşı da sürdürmüştü. Reformcu Cluny Tarikatı üyesi her iki Papa’nın da emeli, Roma Kilisesi’nin evrenselliğini Doğu’ya da kabul ettirmek olmuştur²⁷⁹.

Doğu Roma İmparatoru Aleksios Komnenos tahta oturduğunda, batı sınırı Norman lider Robert Guiscard’ın (1015-1085) tehdidi altındaydı. Guiscard’ın ölümünden sonra yerine geçen oğlu Bohemund (1085-1111), Doğu Roma’nın batı sınırlarına saldırıları kaldırdı

²⁷⁶ Emrullah Kaleli, *Haçlı Seferleri Zamanında Bizans ve Batılılar (1096-1204)*, Gece Kitaplığı, Ankara 2017, s. 45.

²⁷⁷ Philipp Jaffe, *Bibliotheca Rerum Germanicarum II*, pp. 64 69, 111, 112, 150.

²⁷⁸ Christian Courtois, “Grégoire VII et l’Afrique du Nord”, *Revue Historique*, 1945, p. 195’ten aktaran Cahen, *age.*, s. 60.

²⁷⁹ Petrus Tudebodus, *Petri Tudebodi seu Tudebovis Sacardotis Sivracensis Historia de Hierosolymitano Itinere*, RHC Occ, III, Paris 1866, pp. 1-117; İngilizce çev. J. H. Hill-L.L. Hill, *Petrus Tudebode, Histoia de Hierosolymitano Itinere*, Philadelphia, 1974; p. 2, Türkçe çev. Süleyman Genç, *Birinci Haçlı Seferi: Bir Tanığın Kaleminden Kudüs’e Yolculuk*, Kronik Kitap, İstanbul 2019, s. 14.

yerden devam ettirmişti. Bu saldırılara dört yıl direnen Aleksios, emri altındaki Türkopollerle düzenlediği bir karşı saldırıda Normanları, kendi topraklarından püskürtmeyi başarmıştır. Doğu’da ise Türklere karşı diplomatik davranarak, Büyük Selçuklu Hükümdarı Sultan Melikşah’ın (1072-1092) ölümüne kadar herhangi bir saldırıda bulunmamıştır. Melikşah’tan sonra Anadolu Selçuklu Devleti egemenliğine geçmiş topraklarını geri kazanmak için, bir hareket planı yapmıştı. İhtiyaç duyduğu orduyu kurabilmek için Papa’dan yardım istemek bu planın bir parçası olup bu amaçla 1095 yılında toplanan Piacenza Konsili’ne elçilerini yollamıştır²⁸⁰. Papa’nın başkanlık görevini üstlendiği Konsil, yargılama fonksiyonunu da elinde bulundurmaktaydı. İmparator I. Aleksios’un elçileri ve Piacenza Konsili’nden bahseden tek Doğu Roma kaynağı Theodoros Skutariotes’in kroniği *Synopsis Chronike*’dir. Dili, olayların görgü tanığıymışçasına olsa da Kronik, 1095 yılından yaklaşık iki yüz yıl sonra kaleme alınmıştır²⁸¹. Batılı kronik yazarlarından Aura Manstırı’nın dinsel amiri Ekkehard, Konsil’e katılan İmparatorluk elçilerinden ve İmparator Aleksios’un mesajından şöyle bahsetmiştir: “Aleksios, Doğu’daki kiliseleri savunmadaki yetersizliğinden dolayı üzülüyordu. Onun yardımını çağırmak için Papaya yalvardı. Eğer mümkünse Batı’nın tamamını savaşıma gidecekleri onların denizde ve karada ihtiyaç duyabilecekleri her şeyi temin etme sözü verdi²⁸².”

Ekkehard’a göre İmparator Aleksios, kendi topraklarını ve ülkesinde yaşayan Hristiyanları koruma gücüne sahip değildi ve tüm yetkiyi Batılı Hristiyanlara bırakmaya hazırды. Çağrısı ücretli askerleri değil, Batı’nın tüm gücüyle yanında olmasına yönelikti ve onlara geldikleri zaman iâşe sözü vermektedir. Bu kroniğin aksine o sırada Aleksios, Türklere karşı oldukça başarılı bir mücadele vermeye başlamış ve Türkleri sınırlarından püskürtmeyi başarmıştı. Tam zamanında gerçekleştirilecek birkaç sefer ile bu başarı kalıcı hale getirilebilirdi. Sorun İmparatorun yeteri kadar askerinin olmayışydı. Thema sisteminin bozulmasının ardından İmparatorluk asker toplamada büyük zorluklar yaşıyor, ağırlıklı olarak paralı askerler kullanılıyordu. Papa asker toplama konusunda kendisine yardım edecek olursa, Katolik Kilisesi’ne karşı güttüğü yumuşak siyaset meyvelerini

²⁸⁰ Komnena, *age.*, s. 31.

²⁸¹ Jonathan Harris, *Byzantium and Crusades*, Bloomsbury Publishing, London 2014, p. 48.

²⁸² Ekkehardus Uraugiensis, *Ekkehardi abbatis Uraugiensis Hierosolymita*, RHC Occ V, Paris 1895, p. 10; Harris, *age.*, pp. 48, 49.

vermiş sayılabılırdi. Papa da bu konuda istekliydi. Konsilde Doğu Romalı elçilerin konuşması talep edilmişse de bu konuşma ne yazık ki, günümüze ulaşmamıştır. Konsil sonunda Katolik Kilisesi'nin duyguları besleyecek bir propaganda çalışması ile Batı'nın silahlı gücünü Doğu'ya, kutsal topraklara kaydırması düşüncesi olgunlaştı²⁸³.

Batı'nın tezinin aksine ne Doğu Roma İmparatoru Aleksios²⁸⁴ ne de Doğu'da yaşayan yerli Hristiyanlar, Katolik Roma Kilisesi'nden Müslüman egemenliğine karşı yardım istemişti. Zira Batı'ya giden hikayeler genel manada, Kudüs'e seyahat eden hacıların abartılı anlatılarından ibaretti. Bölgede yaşayan yerli Hristiyanlar sadece kendi sıkıntıları hakkında Katolik Hristiyan hacıların temas kurmuş ve onlara belki de kendi kiliselerine bağış yapmaları için merhamet duygularını okşayacak birtakım mübalağalı anlatılar gerçekleştirmişlerdi. Ancak yerli Hristiyan ruhbanın gayesi askeri birlikleri yaşadıkları topraklara davet etmek olamazdı. Nitekim Ermeni ve Süryani kroniklerinde bu konudan hiç bahsedilmemektedir²⁸⁵.

XI. yüzyıla gelindiğinde Roma Kilisesi, Batı'daki tüm Hristiyanlardan artık aralarında gerçekleşen anlamsız bir savaşa son verip Müslümanlara karşı bir saldırı için birlik olmalarını istemekteydi. Batı'da hükümdarlar ile papalar arasındaki çatışma ve gerilim nedeniyle kutsal savaş fikrine hükümdarlar pek ilgi göstermese de soylular ve toplumun yoksul kesimi kutsal çağrıya şevkle cevap vermişti. Maceraperest ruhları Frenk şövalyelerini ve özellikle Normanları harekete geçirmişti. Normanlar sadece birkaç kuşaktır yerleşik bir hayat sürmekte olup öncesinde yağmacılıkla geçinen barbar bir halktı²⁸⁶.

Papa, elinden geldiğince hızlı bir şekilde başpiskoposları, piskoposları ve alt kademedeki tüm ruhanilerle birlikte Alpler üzerinden harekete geçerken, Hristiyan müminlerin duygu dünyalarını sarsacak vaazlarını da vermeye devam ediyordu

Hristiyan Batı, Müslümanların egemenliği altında olan Sicilya'nın fethi ve Endülüs'te Toledo'nun düşmesinden kısa bir süre sonra, Doğu Roma'nın isteği üzerine Frank

²⁸³ Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi I*, çev. Fikret Işıltan, TTK, 2008, ss. 81, 82.

²⁸⁴ Anna Komnena, *age.*, 354.

²⁸⁵ Claude Cahen, *An Intoduction to the First Crusade, The Crusades Critical Concepts in Historical Studies*, ed. Andrew Jotischky, I, Routledge Group, New York 2008, ss. 250-271, ss. 256-257.

²⁸⁶ Runciman, *age.*, ss. 71, 72.

birlikleri 1096 yılında harekete geçmiş ve peyderpey Anadolu'ya adım atmışlardır. Böylece Doğu'da uzun yıllar sürecek Latin hakimiyeti başlamış oluyordu²⁸⁷.

Gesta Francorum'a göre Haçlı seferi fikrinin doğuşu, Keşiş Pierre l'Ermite'nin rüyasında Hz. İsa'yı görmesiyle ve Kutsal Kabir Kilisesi ile Kudüs'ün Müslümanların elinden kurtarılması yönündeki çağrısıyla gerçekleşmiştir. Bu çağrıda ideolojik söylem yöntemlerinden otoriteye başvurma da görülmektedir²⁸⁸

Kasım ayında Fransa'nın her yerinden rahip ve piskoposlarla prensler, Alp'leri geçerek Hz. İsa'nın adını yüceltmek için Auvergne'nin Clermont kentinde toplandılar. 18-28 Kasım 1095 yılında toplanan Clermont Konsili'nde 27 Kasım günü Papa, herkese açık özel bir oturum gerçekleştireceğini ve burada tüm Batı dünyasını ilgilendiren kararlarını açıklayacağını duyurmuştu. Katedralin bu toplantı için yeteri kadar büyük olmaması nedeniyle tahtını Roma'nın doğu kapısı tarafına taşıyan Papa, açık havada yaptığı toplantıda kalabalığa hitap da etmişti. Konuşmasını dört kronik yazarı günümüze intikal ettirmiştir. Keşiş Robertus Monachus, toplantıyı dinleyenler arasında olduğunu dile getirerek Papa'nın konuşmasını kroniğine taşırken, Baldricus Dolensis ve Fulcherius Carnotensis, konuşma sırasında hâzirun arasındaymışçasına söylevi canlı bir şekilde aktarmıştır. Guibertus Novigenti ise bizzat katılmamış olmakla birlikte işittiklerini ve okuduğunu aktarmış olmalıdır.

Bu isimlerden hiçbirisi konuşmayı olduğu gibi aktardığını iddia etmemiş, hatırlarında kalanlar ve de olayların seyrine göre yorumlayıp aktarmakla yetinmişlerdir. Yazılanlarda ortak nokta sadece Doğu Roma'nın Müslüman tehdidinden kurtarılması değil, aynı zamanda "kutsal topraklar"ın da özgürlüğüne kavuşması vurgusudur. Zaten Tanrı da böyle istiyordu. Bu nedenle yolculuklarına bizzat Tanrı rehberlik edecek, yaşamlarını yitirirlerse tüm günahlarından arınmış bir şekilde Tanrı'nın cennetine gideceklerdi. Hristiyan inancına göre yeryüzü korkunç bir yer ve her türlü kötülük buradaydı. Papa II. Urbanus'un konuşması oldukça etkili olmuş, sözleri sık sık "Deus le volt" (Tanrı böyle istiyor!) naraları ile kesilmişti²⁸⁹.

II. Urbanus nutkunu henüz tamamlamıştı ki, Le Puy Piskoposu makamından fırlayıp taht koltuğunun önünde dizleri üstünde bu kutlu yolculuğa katılmak istediğini söyledi. Hemen

²⁸⁷ Paul M. Cobb, *Müslümanların Gözüyle Haçlı Seferleri*, çev. Ekin Duru, Say Yayınları, İstanbul, 2018, s. 115.

²⁸⁸ van Dijk, *age.*, 2003, s. 80.

²⁸⁹ Duncalf, *agm.*, p. 252.

ardından yüzlerce kişi ona katılarak Papalık tahtının etrafına koşuştular. Kardinal Gregorius da bu sırada dizlerinin üstüne çökerek confiteor'u (günah çıkarma duasını) okumaya başlamış ve hazirun duaya eşlik etmişti. Dua bitince II. Urbanus ayağa kalkarak halkı takdis etmiş, ülkesine dönecek olanların konsilde alınan kararlara doğrultusunda barışın bozulmadan devamı ve sefere katılacak olanların yollarda engellerle karşılaşmamaları adına gerekli teçhizatı temin etme işine girişmelerini istedi. Daha sonra piskoposlarıyla bir araya gelen Papa, sefere katılacak olanların dünyevi mülklerinin, onların yokluğunda kilisenin himayesine alınacağını bildirdi. Piskoposlar bu mülklerin korunmasından sorumlu olacaklar ve geri dönecek savaşçılara aynen teslim edeceklerdi. Sefere katılacak herkes sembol olarak kırmızı bir bezden yapılmış ve mantoların omuzuna dikilmiş haç işareti taşıyacaktı. Haçı kabul edenler “kutsal topraklar” a sefer edeceğine ant içecek, hedefe ulaşmadan geri döndüğü veya sefere hiç çıkmadığı takdirde aforoz edilmiş olacaktı. Papaz ve keşişlerin sefere katılması ancak izinle mümkün olabilecekti. Zira piskoposlara tabi olan alt kademedeki ruhanilerin yüksek katılım göstermesi istenmiyordu. Amaç sadece “kutsal topraklar” ı geri almak değil, inançsızların ellerinden alınacak kentlerde, Doğu kiliselerine ait bütün hak ve malların geri verilmesiydi. Herkes mahsulünü kaldırır kaldırmaz evini, Hz. Meryem'in öldüğü günün yıldönümünde yani 15 Ağustos tarihinde terk etmeye hazır olmalıydı. Haçlı birliklerinin Konstantinopolis'te bir araya gelmesi planlanmıştı²⁹⁰. Papa II. Urbanus, kilise önderliğinde olmasını istediği seferin başına, sonradan mükemmel bir vaiz, soğukkanlı bir diplomat, samimi ve geniş yürekli, sakin, iyilik seven, herkesin hürmet ettiği ve buyurmak yerine ikna etmeyi tercih eden bir din adamı olduğu ortaya anlaşılabilecek Le Puy Piskoposu'nu getirmişti²⁹¹. İhtirasları yatıştırıp dostluklar kurmak hususunda nüfuzunu hiç durmadan kullansa da bu piskoposun gücü, emrinde olmaları gereken büyük reisleri dizginleyemeye yetmemişti²⁹². XII. yüzyıl kronik yazarlarından Tyrensis, II. Urbanus'un konsildeki konuşması hakkında diğer kronik yazarlarından alıntılarla şunları yazmıştı Papa II. Urbanus'un Konsil'deki konuşması hakkında bilgi veren ve vaazını aktaran çağdaş yazarlar da konuşmanın bir başka versiyonunu paylaşmıştır. Sade bir dil ve berrak

²⁹⁰ Dana Carleton Munro, *The Speech of Pope Urban II at Clermont*, American Historical Review, XI, 1906, pp. 231 vd.

²⁹¹ A. C. Krey “Urban's Crusade-Success or Failure”, *American Historical Review*, LIII (1948), pp. 235-250; J. A. Brundage, “Adhemar of Le Puy: The Bishop and his Critics”, *Speculum*, XXXIV (1959), pp. 201-212.

²⁹² Runciman, *age.*, ss. 85, 86.

bir ifade ile kaleme alınan bu vaazda da Doğu Hristiyanları “kardeş” olarak anılırken, Müslümanların ilerleyişi karşısında zor durumda oluşlarının altı çizilmiştir.

“Kardeşlerim, sizlere inanıyoruz. Kısa bir müddet önce edindiğimiz malumatlar bizi derinden yaraladı. Kudurmuş barbarlar Tanrı’nın doğudaki kiliselerini istila edip yıkmışlardır. İşin çok daha kötüsü, onlar İsa’nın tutkusu ve dirilişi ile bezenmiş Kutsal Haç’ı da ele geçirip -ki bunu söylemek küfürdür- onu satmışlar ve kiliselerimizi köleleştirmişlerdir. Bu felaket üzerine ciddi ciddi düşünerek keder içinde Galya’yı ziyaret ettik ve tüm tutkumuzla o toprakların lortlarını ve halklarını doğu kiliselerimizi kurtarmak için çağırdık. Auvergne’de topladığımız konsilde, herkesin bildiği gibi günahların bağışlanması karşılığında askeri bir teşebbüs için yükümlülükler getirdik. Bu seferin liderliğini bizim yerimize Le Puy Piskoposu sevgili oğlumuz Adhémar yapacaktır²⁹³”.

2 Aralık 1095 günü Clermont’dan ayrılan Papa, Cluny tarikatına ait birkaç manastırı ziyaret ettiği Limoges’te, Haçlı seferi çağrısında bulunmak için bir vaaz vermiştir. Ardından kuzeydeki Loire Vadisi’ne gitmiş, Mart 1096’da ulaştığı Tours’da bir konsil toplamıştır. Burada nehir kenarında bir çayırdaki toplanan müminlere günahlarından tövbe etmelerini nasihat ederek, Haçlı seferine katılmalarını telkin ettikten sonra güneye yönelmiştir. Önce Aquitania’ya ardından sırasıyla Sainters ve Bordeaux’a gitmiş ve nihayetinde Toulouse’a varmıştır. Toulouse’da kaldığı süre zarfında Toulouse Kontu Raymond ile birden fazla kez Haçlı seferi hakkında konuşmuş ve Roma’ya dönmüştür. Papa’nın çağrısına olumlu cevap verenlerin bir kısmı mülklerini rehin bırakarak yolculuk masrafını karşılarken, bir kısmı da sahip olduğu her şeyi kiliseye bağışlıyor ve çıktığı yolu geri dönülecek bir yolculuk olarak görmediğini açıkça belli ediyordu. II. Urbanus’un Haçlı seferi çağrısında bulunmaları için harekete geçirdiği piskoposların çalışması sonucu, yoksul kesimden binlerce insan da yola çıkmak için hazırlık içine girişmişti²⁹⁴.

²⁹³ *Die Kreuzzugsbriefe aus Jahren 1088-1100*, ed. H. Hagenmeyer, Innsbruck, 1901, no II, pp. 136, 137; çev. L. ve J. Riley-Smith, *The Crusades: Idea and Reality 1095-1274*, Documents of Medieval History, IV, London 1981, p. 38; Barber, *age.*, p. 4.

²⁹⁴ David Nicolle, *The First Crusade 1096-1099, Conquest of the Holy Land*, Osprey Publishing, Northants 2003, pp. 14-16; Runciman, *age.*, ss. 87, 88. T. F. Madden, *A Concise History of the Crusades*, Rowman Publishing, Oxford 1989, p. 21; M. Bull, “The Root of Lay Enthusiasm for the First Crusade” *The Crusades: Critical Concepts in Historical Studies*, ed. Andrew Jotischky, I, Routledge Group, London 2008, pp. 42-62.

Doğu Romalı kronik yazarların çalışmalarından, Papa'nın seferle ilgili girişimlerinden haberdar oldukları anlaşılmaktadır. Bunlardan biri olan Urfalı Mateos, Tanrı'nın ordusunun harekete geçtiğine inanmaktadır

Az sayıda kroniğin varlığı nedeniyle Haçı kabul yoksulları sefere katılmaya sevk eden motivasyonu tespit etmek zordur. Bamberg Rahibi ve sefere 1101 senesinde katılan Ekkehardus Uraugiensis'e göre Frank köylüleri; bölgesel savaşlar ve kıtlık sebebiyle sefalet içindeydi. Bu da yetmezmiş gibi kötü şartlarda depolandığı için küflenmiş tahıldan yapılan ekmekler sebebiyle birçok köylü ergot²⁹⁵ zehirlenmesine yakalanmıştı. Bu sebeple sefere katılmak birçokları için Avrupa'da kalmaktan daha iyiydi. Öte yandan Pierre l'Ermite gibi coşkulu ruhanileri izleyenler de vardı. Bunlardan Haçlı seferleri sırasında hayatta kalanların geriye dönmüş olmaları, gittiklerinde topraklarına yerleştiğinden olasılıkla mümkün değildir. Seferler sırasında yoksullara verilen özgürlük teminatı, Doğu'da kalmaları için bir diğer motivasyon kaynağı idi²⁹⁶.

Haçlı seferleri döneminde Fransa'daki toplum yapısına dikkat çeken John Riley-Smith, halk arasında şiddet olaylarının yaşandığı ve uzun süren savaşlar nedeniyle yağma ve talan yaparak hayatını idame ettiren bir kesim olduğundan bahsetmektedir. Haçlı seferi çağrıları başladığında idareciler, huzur ve barışı sabote eden bu insanları göndermek için bir fırsat olarak görmüşlerdir. Bazı tarihçiler, Haçlı seferlerini hazırlayan faktörler arasında, Batı'da mevcut şiddeti azaltmak ve Hristiyanların birbiriyle mücadelesine son verme arzusunun yer aldığını öne sürmektedir. Eğer mutlaka savaşmak istiyorlarsa karşılarına, Hristiyanlığı tehdit eden Müslümanları almalıydılar²⁹⁷.

Batı'da sefere en büyük ilgi Fransa'dan gelmiştir ki bunun iki nedeni vardır: Birincisi miras hukukunda ilk çocuk dışındakilerin mirastan mahkûm kalmaları; ikincisi ise birbiriyle mücadele edenlerin daha çok Fransa'nın kuzeyinde yaşıyor olmalarıdır²⁹⁸. Kuzey ve doğudan gelen barbarların arazilerini ellerinden almaları sonucu mülksüzleşen ve talancıların ardı arkası kesilmeyen saldırılarına hedef olan yoksullar, çağrıya olumlu

²⁹⁵. Ayrıntılı bilgi için bkz. C. Özkan, M. Özbek, F. Çelik, "Çavdar Mahmuzu Zehirlenmesi (Ergot Zehirlenmesi-Ergotizm)", *İnorganik Madde ve Bitkisel Zehirlenmeler ve Tedavileri, Türkiye Klinikleri*, ed. A. Kaya, Ankara 2018, s.76.

²⁹⁶ Ekkehardus Uraugiensis, *Ekkehardi abbatis Uraugiensis Hierosolymita*, RHC Occ V, Paris *Hierosolymitani*, RHC Occ, V, Paris 1895, p. 17; Barber, age., p. 17.

²⁹⁷ Montgomery Watt, John Riley-Smith, Steven Runciman, Heinrich K. L. von Sybel ve John France.

²⁹⁸ Altan, age., 2018, s. 24 ve Serpil Çılğın, "I. Haçlı Seferi'nin Meşruiyet Savunusu", Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Tarih Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Kocaeli 2023, s. 155.

cevap vermişlerdir²⁹⁹. Papa II. Urbanus, yaptığı konuşmada toplananlara, kıtanın artık halkı doyurmaya yetmediğini, bu nedenle sokaklarından süt ve balın aktığı “kutsal topraklar”ı yurt edinmeleri gerektiğini söylemesi boşuna değildi. Nitekim Carnotensis kroniğinde, Batı’da şiddet olaylarının artması, Hristiyan hükümdarların sürekli birbiriyle savaş içinde olması, yağmaların, soygunların ve adaletsizliğin her geçen gün arttığından bahsetmektedir. Tarihçi Paul M. Cobb’a göre, Haçlı seferleri bir kefaret ödeme eylemiydi ve günahlarından arınmak isteyen dindarları cezbetti. Bir adak olayı, ölüm veya aklanma ile gerçekleştirilebilecek geçici bir yemindi. Haçlı seferleri, Hristiyanların “hakkı” olan toprakların “kurtarılmasına” yönelik kutsal bir görevdi³⁰⁰. Şöyle ki Eski Ahit’te belirtildiği üzere Tanrı, Kudüs, Filistin ve civarını kendi krallığı için seçmişti. Tanrı’nın seçilmiş halkı olan Frenkler doğuya Tanrı’nın kutsal topraklarını ve burada Müslüman egemenliği altında yaşayan Hristiyanları kurtarmaya gitmeliydi. Roma Kilisesi’ne göre “kutsal topraklar”ın kurtuluşu, kıyametin kopmasından önce gerçekleştirilmeliydi³⁰¹.

Doğu Roma’nın talebinden ziyade Katolik Kilisesi’nin teşvikiyle başlayan “kutsal topraklar”ı kurtarma projesinin asıl amacı, Hristiyan dünyasını tek bir çatı altında toplama ve Roma Kilisesi’ni tüm Hristiyan aleminin tek gücü yapma çabasıdır. Bunun dışında mevcut olan ekonomik, sosyal veya siyasal sebepler ancak tali sebep olarak görülmelidir³⁰². IX. Louis (1226-1270) ile birlikte 7. Haçlı Seferi’ne katılan Fransız soylu ve yazar Jean de Joinville, büyük bir coşku ve inanmışlıkla katıldığı Haçlı seferini hüsrarla sonlandırdıysa da Haçlı seferi fikrinin ortaya çıkışından ve katılımcılardan sitayişle bahsetmektedir

XII. yüzyıldan itibaren Katolik Kilisesi, Haçlı birliklerine tanıdığı manevi ayrıcalıklara, vergi muafiyetleri ve hukuki güvenceleri eklemiş ayrıca maddi katkılar da sağlamıştır. 1145 yılında kaleme alınmış Haçlı seferinin ilk bulla’sı olan *Quantum Praedecessores*’da, Haçlı, ailesi ve mallarıyla birlikte tamamıyla Kilise’nin koruması altına alınmıştır.

²⁹⁹ John France, *Victory in the East: A Military History of the First Crusade*, Cambridge University Press, Cambridge 1994, p. 7.

³⁰⁰ Cobb, *age.*, s. 59.

³⁰¹ Haçlı seferlerinin fikri aşması ve Roma Kilisesi’nin eskatoloji (dünyanın sonu, kıyamet) hakkındaki görüşlerini okumak için bkz. Çılğın, *agt.*, 156-168.

³⁰² Petrus Tudebodus, *Petri Tudebodi seu Tudebovis Sacardotis Sivracensis Historia de Hieorosolymitano Itinere*, RHC Occ, III, Paris 1866, pp. 1-117; İngilizce çev. J. H. Hill-L.L. Hill, *Petrus Tudebode, Histoia de Hierosolymitano Itinere*, Philadelphia, 1974; p. 23, Türkçe çev. Süleyman Genç, *Birinci Haçlı Seferi: Bir Tanığın Kaleminden Kudüs’e Yolculuk*, Kronik Kitap, İstanbul 2019, s. 32.

Yolculukları sırasında bunların hoş karşılanmaları ve ayakbastı vergisinden muaf tutulmaları da istenmiştir³⁰³.

Latin kronikleri bizzat Aleksios Komnenos'un çağrısı ile geldiklerini söylese de İmparatorun kızı Anna Komnena kendi kroniğinde, Haçlıların amacını şöyle açıklamıştı Doğu'daki durumu Roma Katolik Kilisesi'ne Kudüs Patriği II. Symeon'un götürmüş olması mümkündür. Hacı olmak için Kudüs'ü ziyaret ederken Hristiyanların sefaletini gören keşiş Pierre l'Ermite'nin Kudüs Patriği'nden dinlediklerini Papa'ya aktarmış olabilir. Bu ihtimal, Pierre l'Ermite'in Haçlı seferlerinin kıvılcımını ateşlemesini desteklemektedir³⁰⁴.

Hacıları da göz ardı etmemek gerekir. Kudüs'ü kurtarmak amacıyla Haçlı seferlerine katılan her hacının günahlarından dolayı yüklendiği borçlar kilise tarafından siliniyordu. Hristiyanlar arasında Kudüs, "Tanrı'nın yeryüzündeki şehri" idi³⁰⁵. Bu imaj bizzat İncil tarafından çizilmiş, Kudüs hakkında mübalağalı bir tasvir yapılmıştı. Şöyle ki, "Kudüs, bu dünyada mı yoksa cennete mi ait?" sorusu sorulmuştu³⁰⁶. Orta Çağ kayıtlarına göre Kudüs'e VIII. yüzyılda altı haç, IX. yüzyılda on iki, X. yüzyılda on altı ve XI. yüzyılda yüz on yedi hac yolculuğu yapılmıştır. Sonuç olarak Kudüs'ün manevi dünyadaki yeri giderek güçlenmiş ve haç yolculuğu, Haçlı seferine doğru evrilmiştir³⁰⁷.

Alman bilim insanı Heinrich von Sybel, Haçlı Batı literatüründe Haçlı seferlerinin başlıca sebeplerini derlemiştir. Bunların başında Cluny Tarikatı yer almaktadır. Von Sybel'e göre Cluny Tarikatı nedeniyle Orta Çağ Avrupa'sında dini duygular ön plandaydı ve hacılığa yönelik ciddi bir eğilim söz konusu olmuştur. Hac yolculuğuna Flanders ve Toulouse kontları ile Normandiya dükü ve birkaç Alman piskoposunun katılmış olması, dikkatlerin "kutsal topraklar"a çevrilmesine neden olmuş, Batılı müminleri Kutsal Mezar'ı özgürleştirmek için harekete geçirmiştir. İkinci sebep Roma Katolik Kilisesi'nin ihtiraslarıydı. Papa sadece dini değil, dünyevi bir güç olarak da hakimiyet alanını genişletmek, ayrıca Konstantinopolis Kilisesi'ni de denetimi altına almak istiyordu. Son

³⁰³ Morisson, *age.*, pp. 89, 90; *çev. age.*, ss. 90, 91.

³⁰⁴ Barber, *age.*, p. 9, 10. O. Blake ve C. Morris, "A Hermit Goes to War: Peter and the Origins of the First Crusade" *Studies in Church History* XXII, (1985), pp. 79-108; A. Jotischky, "The Christians of Jerusalem, the Holy Sepulchre and the Origins of the First Crusade", *Crusades*, VII, (2008), pp. 35-57.

³⁰⁵ W. O. Ault, *Europe in the Middle Ages*, D. C. Heath Company, Boston 1937, p. 332.

³⁰⁶ William B. Bartlett, *God Wills It! The Illustrated History of the Crusades*, Sutton Publishing, London 2000, p. 15.

³⁰⁷ Ault, *age.*, p. 332.

olarak da baronlar ve şövalyelerin şahsi hırsları ile savaşma arzuları işaret edilmiştir. Yoksulların seferlere katılma amacı için ise feodalizmin baskısından kurtulmak, borçlarını erteletmek ve günahlarından kurtulmak istemeleri gösterilmiştir³⁰⁸.

Papa II. Urbanus, planlı ve disiplinli bir askeri sefer amaçlamaktaydı. Bu nedenle piskoposlarla vaizlere, uzun bir yolculuğa dayanamayacak durumda olanların yeminlerini kabul etmemeleri, eğer ettilerse de bu kararı bozmalarını söylemişti. Ayrıca savaşa bir katkısı olmayacağına inandığı keşişlerin manastırlarından ayrılmalarını, papazların ruhani bölgelerini terk etmelerini yasaklamıştı. Gerekli parayı temin edememiş olanların sefere çıkmak istemesi kilise tarafından hoş karşılanmamış, zenginlerin bu kimselerin masraflarını üstlenmeleri istenmiştir. Sefere yaşlıların, çocukların, sakatların, hastaların ve kadınların katılmalarına da karşı çıkılmışsa da bu konuda tam bir başarı elde edilememiştir³⁰⁹.

XI. yüzyılda Hristiyan dünyanın algısı, Tanrı'nın ancak kendileri için hak gördüğü zaferleri bahşetmesi yönündeydi. Bu nedenle de Haçlı seferi fikri Hristiyan dünyada coşkuyla karşılık bulurken başarıya ulaşacaklarına dair inançları yüksekti; öyle ki sıradan halk kitlesi dahi seferlere çıkarken herhangi bir korku emaresi taşımıyordu. Zira onlar “Tanrı’nın yolundaydı” ve “Tanrı böyle istemişti”. Geniş çaplı hazırlıklar yapan kilise ve soyluları da abartıya kaçmakla suçluyorlardı; Tanrı istediği için, yani haklı nedenlerle savaşılacağına göre, kilise ve soyluların bu kadar geniş hazırlıklar içinde olması, Tanrı’ya olan inançlarında bir eksiklik olarak değerlendirilmişti. İnançsız Türkleri yok etmek için Hz. İsa onların yanında yer alacaktı. Bu görüş vaizlerin en ünlüsü Pierre l’Ermite tarafından ortaya atılmış ve kısa sürede ciddi bir kabul görmüştü³¹⁰.

³⁰⁸ Heinrich von Sybel, *The History and The Literature of the Crusades*, London 1861, pp. 12-17, 20-25.

³⁰⁹ Robertus Monachus, *Roberti Monachi Historia Iherosolimitana*, RHC Occ III, Paris 1866, pp. 717-882, *Robert the Monk's History of the First Crusade: Historia Iherosolimitana*, çev. Carol Sweerenham, Burlington 2005, pp. 81, 82; Frederic Duncalf, “The First Crusade: Clermont to Constantinople”, *A History of the Crusades*, I, London 1969, p. 254; Ronald C. Finucane, *Soldiers of the Faith, Crusaders and Moslems at War*, St. Martin's Press, London 1983, p. 27.

³¹⁰ Kaleli, *age.*, s. 194.

3. BÖLÜM: BİR YÖNTEM OLARAK SÖYLEM, HERMENEUTİK VE İMAJOLOJİ KAVRAMI

Geçmişle ilgili araştırma ve açıklama girişimleri verilere dayanmakta ve düşüncede başlayıp düşüncede bitmektedir³¹¹. Araştırmanın konusu olacak soru veya sorun saptanınca, araştırmacı varsayım (hipotez) kurmaya başlar. Amacı varsayımının doğru olup olmadığını saptamaktır. Varsayım bir kuramdan beslenir. Çünkü sosyal bilimlerin diğer disiplinlerinde olduğu gibi tarihte de kuram ile araştırma ete kemiğe bürünür. Kuram başlangıçta soyut ve simgesel olsa da araştırmanın ilerleyen safhalarında genel önermeler doğurarak somutluk kazanmaktadır.

Tezin ana kuramı, XII. yüzyıl boyunca kaleme alınan Haçlı kroniklerinin, Doğu’da yaşayan yerli Hristiyanları, değişen durum ve şartlara göre her defasında yeniden tanımladıkları; müspet veya menfi bir “öteki” yaratarak, kendilerini yeniden konumladıkları şeklinde bir değerlendirmeyi içermektedir. Kronik yazarlarının yetiştikleri, eğitim aldıkları ve içinde bulundukları toplum, bilinçlerinin şekillenmesinde doğrudan etkilidir. İster olayların hemen sonrasında, isterse olayların üzerinden zaman geçtikten sonra kaleme alınmış olsunlar, kroniklerin verdiği mesajlar bireysel tavırlar takınıldığını düşündürse de toplumsal etkinin varlığı bir gerçektir. Tespit edilen bu durum, eleştirel söylem analizi ile temellendirilmiş, hermeneutik ve imajoloji ile desteklenmiştir.

“Tarihte nasıl oldu?” sorusuna, “tarihte neler oldu?” sorusundan daha çok ve daha önce cevap aramanın gerekli olduğu düşünüldüğünden, bir bilim³¹² olarak tarihin bugünün dünyasına katkısı, ancak yöntem ve teknikle mümkündür. Şöyle ki “nasıl” sorusuna cevap veren yöntem, olgusal gerçeğe ulaşmak için yapılmış bir araştırma planıdır. Olaylar arasında nedensellik ilişkisinin kurulup genel geçer önermelerde bulunmanın yolu budur. Yöntemin görevi, araştırılan konuyu yaşanmışlığa en yakın halde ortaya koymaktır. En kesin ve en bilimsel yöntem, nesnel gerçeği en çok yansıtan yöntemdir. Teknik ise amaca (yani gerçeğe) ulaşmak için gerek duyulan araçtır. Araştırma sırasında olguları

³¹¹ Doğan Ergun, *Yöntemi Bulmak, Türkiye’de Toplumsal Bilimlerin Bunalımı*, İmge Kitabevi, Ankara 2018, s. 35.

³¹² Ümit Öztürk, “Thomas Kuhn’un Paradigma Kavrayışı Üzerine Analitik Bir İrdeleme”, *Kaygı, Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 19, (2012), s. 181’de, çözülecek bulmacasının olması bilim olmanın temel koşulu sayılmıştır.

yerleştirmek, çözümlmek ve kuramı / kuramları doğrulamak için yapılan işleme teknik denir. Yöntem soyut iken, teknik somuttur. Bir araştırma sırasında konuya uygun bir yöntem uygulanırken, birden fazla tekniğe başvurulabilir³¹³.

Toplumu oluşturan bireylerin, içinde biçimlendikleri / biçimlendirildikleri bilinci açıklayabilmek gerekir³¹⁴. Bilinci açıklama tekniklerinden biri, söylemlerin yorumlanabilmesidir. İdeolojileri kuşatmış söylem öbekleri, yorumlanmaya ihtiyaç duyarlar. Yorum bu sebeple vardır ve anlamdan uzaklaşılmasın diye söylem yorumlanmalıdır³¹⁵. Söylemi bağlamı içerisinde yorumlamak anlaşılrlığını sağladığından nerede, ne zaman ve nasıl söylendiğı önemlidir. Söylem, söyleyenin kimliğine dair ipuçları da verir.

Söylem (discourse) ne “ideal”, ne de “aşkın” olanın felsefesine dayandırılabilir. XII. yüzyılda insanlığın yerinde saydığını fark eden Thomas, epistemolojisini (uzmanlık alanını) sorgulamaya başlamıştır. Araştırmacılar gerçekliğin bulunmasında söylemin önemini fark etmişler, modernite eleştirileri sonucunda kültür ve anlamın önem kazandığını, gerçekliğin bunların dünyasından çıkacağını ifade eden post-modernistler söylem yaklaşımını ortaya atmışlardır³¹⁶.

Söylem, siyasetten ekonomiye ve kültüre kadar, sosyal yaşamın her yönüyle ilgilidir. Foucault, dinleyen ve konuşan bir dünyanın çıktısı olarak gördüğü söylemi, bir dil pratiğı olarak ele almıştır. Hiçbir zaman tarafsız olmayan söylem, öznel olanın ve sosyal yaşamın ürünüdür. Öznellik, söylemlerin öznel ve metinlerarasılığına vurgu yapar ve anlamların altını çizer. Bir söylemde dışa vurulan anlam öznelliğın ürünüdür. Her söylemsel durum yeni bir söylem üretir. Çünkü söylem, yorumcu anlamadan dolayı değişir ve dönüşür. Bir söylem başka bir söylemi, o da diğeri söylemi üretir ya da yeniden inşa eder. Söylemi incelenabilir kılan, kuralların varlığıdır. Önemli olan söylemler arasındaki farklılaşmayı görebilmektir ki bu da ancak kuralların varlığıyla mümkündür³¹⁷.

Söylem, iktidara itaat etmiş veya ona karşı oluşturulmuş değildir. Söylem farklı amaçlara hizmet edebilir: İktidar olmanın aracı ve / veya sonucu, karşıt stratejiye engel veya çıkışı

³¹³ Doğan Ergun, *Sosyoloji ve Tarih, Sosyolojide Yöntem Sorunu*, İmge Kitabevi, Ankara 2005, s. 63; Ergun, *age.*, ss. 66, 151.

³¹⁴ Ergun, *age.*, s. 110.

³¹⁵ Edibe Sözen, *Söylem, Belirsizlik, Mübadele, Bilgi/Güç ve Refleksivite*, Profil Kitap, İstanbul 2017, s. 10.

³¹⁶ Mustafa Cem Oğuz, “Söylem Analizi”, *Sosyoloji Notları*, V, (2008), s. 53.

³¹⁷ Tim Dant, *Ideology, Knowledge and Discourse, A Sociological Perspective*, Routledge, London 1991, p. 194; Sözen, *age.*, ss. 14, 30.

kolaylaştıran karmaşık ve istikrarsız bir bütün³¹⁸. Foucault'ya göre yaptığı şey, arşivin tanımlanmasına kılavuzluk eden arkeolojidir “Bu kelime ile belli bir dönemde toplanan metin yığınlarını kastetmiyorum. Arkeoloji ile kastettiğim, belli bir dönemde bir toplumun tanımını veren kurallar bütünüdür³¹⁹” der. Düşünür arkeolojiiyi, söylemin / düşüncenin tarihinin yazımı olarak görür, arşiv ya da arkeolojik çalışma için “söylenebilirlik”, “muhafaza”, “hafıza”, “yeniden işler kılma” ve “kendine mal etme” kavramlarını kullanması bundandır. Foucault, söylemin yorumlanmasını bir gereklilik³²⁰; yapısal etkilenmelerin yeniden şekillenmesi sürecinde pratikler / kurallar, görünen / görünmeyen ve bilgi / güç sınırlarında çalışan tarihi bir söylem teorisi olarak görmektedir³²¹.

Söylem ve teorileri hakkındaki açıklamalar bazı dilbilimciler (Saussure ve Chomsky), “dilsel felsefe” akımı öncüsü filozoflar (Wittgenstein, Austin, Quine), dil antropologları (Sapir, Whorf ve Strauss) ile Nietzsche, Heidegger ve Gadamer'in görüşlerinden kaynaklanmaktadır. Söylem yalnızca dil ile mümkün ve ancak birlikte düşünülebilir³²². Günümüz dünyası söylemseldir ve edebi olup olmamasına bakılmaksızın her metin üzerinde söylem analizi yapılabilir. Merkezinde kelime olan dünya bilinci; imaj olan dünya ise bilinçdışını kuşatmıştır³²³. Ellul, söylem ve imaj arasındaki ayrımı tartışırken, “... söylemin çok anlamlı ve belirsiz, imajın ise çok anlamlı olmadığını” söylemektedir³²⁴. Heidegger'ci bir yaklaşım benimseyen Lacan'a göre söylem, düşünme ile aynı şeydir. Tek başına bir hiç olan bilinçdışı ve bilincin imajlarıyla ortaya çıkabilen “ben / kendilik”, söylemin ürünüdür³²⁵.

Özneye vurgu yapan Lacan, post-yapısalcılara yaklaşır. Post-yapısalcı yaklaşım, metin merkezli olup özneyi merkeze alan anlayışa karşıdır. Yapısalcı görüşün aksine, her metnin arkasında bir yapı olduğu iddiasında olmayıp okuyucuyu merkeze koyar, önemser. Metnin anlamını yazarın değil, okuyucunun belirlediğini düşünen post-

³¹⁸ Charles Lemert and Garth Gillan, Michel Foucault, *Social Theory and Transgression*, Columbia University Press, New York 1982, p. 51; Dant, *age.*, p. 208.

³¹⁹ Michel Foucault, *The Archeology of Knowledge and The Discourse on Language*, çev. A. M. Sheridan Smith, Pantheon Books, New York 1972, p. 62.

³²⁰ Foucault, 1972, p. 27; Foucault, *age.*, 1992, ss. 59, 60.

³²¹ Sözen, *age.*, s. 65.

³²² Sözen, *age.*, s. 14.

³²³ Lash, *age.*, p. 175.

³²⁴ Jacques Ellul, *Sözün Düşüşü*, çev. Hüsamettin Arslan, Paradigma Yayınları, İstanbul 1998, ss. 36-46.

³²⁵ Jacques Lacan, *Speech and Language in Psychoanalysis translated with notes and commentary*, by. Anthony Wilden, The John Hopkins University Press, Baltimore 1991, p. 200.

yapısalcılara göre okuyucu sayısıyla doğru orantılı olarak metnin anlamı artar ve yazar, metin için bir otorite kaynağı değildir. Post-yapısalcı düşüncede anlamın, sürekliliği vardır. Foucault, Lacan ve Derrida özel bir teori geliştirilmeden, nesne durumunda ampirik bir olgu olarak söylemin tanımlanabileceği iddiasındadırlar³²⁶.

Derridacı görüşe göre bir metinde her defasında farklı anlamlar ortaya çıkar. Birden çok anlam içerisinde bir seçicilik söz konusudur ve bu durum, metin için daima alternatif anlamların mevcut olduğunu gösterir. Derrida'nın yapı söküm (dökonstrüksiyon) yaklaşımı, anlamın oluşumunda önemli bir işleve sahiptir ve metnin anlamı bütünüyle ne yazarın ne de okuyucunun kontrolündedir. Yazarın belirlediği anlam sınırlıdır. Her kelime ve / veya cümlede anlam yeniden üretilir ki, istikrarsız bir süreç söz konusudur³²⁷. Teun A. van Dijk söylemi, “bağlamında metin” veya “metinler takımı” olarak tanımlamaktadır. Söylem sözlü, metin ise yazılı olmaya mahkûm değildir. İkisi arasındaki en temel ayırım, onların durumsal fonksiyonlarıyla ilgilidir³²⁸. Barthes, bir metni anlamamanın yolunun, onu bir söylem gibi görmek ve yorumlamak olduğu düşüncesindedir. Sözlü veya yazılı, bir metnin yorumlanması demek, metnin çoğulluk değerini eleştirebilmektir³²⁹. Bir metnin yorumlanması; konuşan ve yazarla karakterler ve okuyuculardan oluşan söylemin doğasını dışa vurmaktır. Yazılı söylemde anlam, dilin kendisinde yoğunlaşmaktadır³³⁰.

Söylem, cümlelerin anlamına odaklanır ve “insanların dil ile ne yaptıklarıyla” ilgili açıklamaları kapsar. Sosyal araştırmalarda kullanılan bir yöntem olan söylem analizi, bir söylemi yeniden üretme, değiştirme, dönüştürme veya mesajını açığa çıkarma özelliğine sahiptir. Bir başka deyişle söylem analizi, bir söylem üretme yoludur ve her sosyal araştırma gibi “verilere”, “analiz” ve “sonuçlara” dayanır. Söylem analizinin amacı, bir pratik olarak dilin incelenmesi, üretilen bilgi ve bilgideki değişim ve dönüşümleri açığa çıkarmaktır³³¹.

³²⁶ Ben Agger, *The Decline of Discourse, Reading, Writing and Resistance in Postmodern Capitalism*, The Falmer Press, New York 1992, p. 20; Jacques Derrida, *Of Grammatology*, trans. Gayatri Chakra-vorty Spivak, The John Hopkins University Press, Baltimore 1976, pp. 130-144.

³²⁷ Agger, *age.*, p. 72; Sözen, *age.*, s. 60.

³²⁸ Ruth Wodak, *age.*, 1997, pp. 5, 6.

³²⁹ Ong, *age.*, s. 104.

³³⁰ Barthes, *age.*, s. 11.

³³¹ Fairclough, *age.*, s. 225.

Söylem analizi daima yorumla birlikte ve metnin içsel özelliklerine odaklanır. Söylemde kullanılmış (tercih edilmiş) sözcüklerin, bir şeyi tanımlama veya ifade etme konusundaki etkisi üzerinde durur. Dilin hem nesne hem de özne olduğuna, metinlerin ve konuşmaların analizi yoluyla ulaşmayı amaçlar³³². Söylem analizi, seçilen sözcüklerin rastgele bir araya gelmediği önermesine dayanmaktadır. Seçilmiş sözcükler, hem zihinsel ve bilişsel dünyamızı ortaya koyar, hem de onları biçimlendirir³³³.

Hiç kuşkusuz söylem analizi bir nitel araştırma yöntemidir. Zaman içinde geliştirilen farklı yaklaşımlar söylem kavramını dönüştürdü ve yeni analiz yöntemleri önerildi ise de sonuçta söylem analizi “dilini insanların sosyal yaşamın farklı alanlarında yer aldıklarında takip ettikleri farklı kalıplara göre yapılandırıldığı” düşüncesinin analizidir³³⁴.

Farklılıkları keşfeden, değişip-dönüşen, mübadele edilen bilgiyi inceleme konusu yapan söylem analizi, söz söyleme sanatını (retorik), altın çağlarına kadar (antik dönem) geri götürülebilir. Eleştirel söylem analizi ile metinlerin cümle düzeyinde değil, bir bütün olarak analiz edilmesi hedeflenmiştir. Metinleri, yapısal özellikleri üzerinden yorumlayıp anlamak isteyen göstergebilimciler (semyologlar), söylem analizine istatistiğin ötesinde, iletişim pratiklerinin kavranması şeklinde yaklaşır.

Çalışmanın amacı; incelemeye tabi tutulan metinlerde kullanılan sözcük ve sözcük öbeklerinin nedenlerini çözümlemektir. Bu bağlamda söylem sahibinin, algılayış biçimini, zihin dünyasını belirleyen unsurlar değerlendirilerek, üyesi bulunduğu toplumun ideolojisini ortaya koymak planlanmıştır. Bunun için açık dilsel yapılardan, örtük ideolojik yapılara ulaşılmaya çalışılmıştır³³⁵.

Van Dijk’in göre söylem, şu katmanlardan oluşmaktadır. 1. Gerçeği yansıtan olumsuz değerlendirmeler ile kanıtları güçlendirmek (argüman). 2. “Biz”im olumlu yönlerimizi abartıp çoğaltırken; “Onlar”ın olumsuz eylemlerini abartıp olumlu yönlerini saklamak (retorik figürler) 3. Değerlendirmeler yapılırken kullanılan olumlu veya olumsuz sözcüklerin seçimine dair özellikler (sözel tarz). 4. Tanık olunan olumsuz olayları

³³² Linda A. Wood, Rolf O. Kroger, *Doing Discourse Analysis: Methods for Studying Action in Talk and Text*, Sage Publications, London 2000, p. 9.

³³³ Carla Willing, *Discourses and Discourse Analysis*, ed. Uwe Flick, *The Sage Handbook of Qualitative Data Analysis* (Chap. 23), Thousand Oaks, CA: Sage 2014, p. 341.

³³⁴ Selen A. Ercan ve David Marsh, *Qualitative Methods in Political Science. Handbook of Research Methods and Applications in Political Science*, ed. Hans Keman, Jaap J. Woldendorp, Edward Elgar Publishing, 2016, pp. 309-320, p. 316.

³³⁵ Yasemin G. İncoğlu, Nebahat A. Çomak, *Metin Çözümlemeleri*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2016, s. 12.

anlatmak ve olumsuz yönlerle ilgili ayrıntılar vermek (öykü anlatma) 5. Özet, başlık veya kanıt gibi araçlar ile metnin düzenlenişi ve cümlelerin dizilimine ilişkin özellikler (olumuz davranışlara yapısal vurgu) 6. Güvenilir tanıklar, kaynaklar veya uzmanlardan veri aktarımı (alıntı)³³⁶.

Esasen van Dijk'in yaptığı, ideolojinin "onlar"ın kötü şeylerini vurgulayan yaklaşımını, daha ince bir ideolojik analizi yapmamızı kolaylaştıracak şekilde biçimlendirmesidir. Söz konusu ince ideolojik analiz, kendisinin "ideolojik dördül kare" dediği ve tümü ikinci katman ile ilgili şu ilkeler üzerinde yükselmektedir: 1. Bizim hakkımızda olumlu şeyleri vurgula. 2. Onlar hakkında olumsuz şeyleri vurgula. 3. Bizim hakkımızda olumsuz şeyleri vurgulama. 4. Onlar hakkında olumlu şeyleri vurgulama³³⁷.

Ricœur'a göre hermeneutiğin görevi, yazarının niyeti ve yazıldığı bağlamla ilişkili olarak metnin problemini anlamaktır³³⁸. Gadamer'e göre yorum; yapay anlamın maskesini düşürür ve gizlenen ya da başka bir biçimde aktarılan anlamın üzerindeki örtüyü kaldırır. Söylemin açıkça ifade edilmesi yorumlamadır ve herkesin söylem olarak kabul ettiği bir metin, yorumlama ile açıklık kazanır. Bu süreç yorumlayan ile yorumlanan arasında bir köprü inşa ederek boşluğu ortadan kaldırır³³⁹. Hermeneutik, bir konuşma, yazıya dökülmüş söz veya resimlerden oluşan bütünün ayrıntılı okunması ya da incelenmesine vurgu yapar³⁴⁰.

Son olarak çalışmanın üçüncü ayağını oluşturan "imajoloji" kavramına bakmak gerekmektedir. Michail I. Logvinov'a göre imajoloji, toplumsal bilimler kompleksi içindeki bir araştırma yöntemidir³⁴¹. Johan Soenen ise, imajoloji, henüz bir bilim olmasa da diğer bilim dallarının bir boyutu niteliğindedir³⁴². Joan Leerssen için imajolojiyi, yavaş yavaş diğer bilimlerden bağımsızlığını kazanan ve yöntem açısından biçimlenmeye

³³⁶ van Dijk, *agm.*, 1993, p. 264.

³³⁷ van Dijk, "Söylem ve İdeoloji: Çok Alanlı Bir Yaklaşım" çev. Nurcan Ateş, der. Barış Çoban, *Söylem ve İdeoloji*, Su Yayınevi, İstanbul 2003, ss. 13-112, s. 57.

³³⁸ Paul Ricœur, *Yorum Teorisi, Söylem ve Artı Anlam*, çev. Gökhan Yavuz Demir, Pinhan Yayıncılık, İstanbul 2019, s. 8; Erol Göka, Abdullah Topçuoğlu, Yasin Aktay, *Önce Söz Vardı, Yorumsamacılık Üzerine Bir Deneme*, Vadi Yayınları, Ankara 1996, s. 83.

³³⁹ Sözen, *age.*, s. 76.

³⁴⁰ Hilal Çelik, Halil Ekşi, "Söylem Analizi", *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, C. 27, S. 27, 2008, ss. 99-117, ss. 103-104.

³⁴¹ Michail I. Logvinov, "Studia Imagologica: zwei methodologische Ansätze zur komparatistischen Imagologie", *Germanistisches Jahrbuch GUS, Das Wort*, 2003, p. 204'ten aktaran Johan Soenen, "Imagology and Translation", *Multiculturalism: Identity and Otherness*, ed. Nedret Kuran Burçoğlu, Boğaziçi University Press, İstanbul 1997, ss. 125, 138.

³⁴² Soenen, *agm.*, s. 138.

başlayan bilimdir. William L. Chew, imajolojinin net olmayan yöntemleri sebebiyle bazı araştırmacılar tarafından bilim kabul edilmediğini altını çizmektedir³⁴³.

“Öteki”yi simgeleyen her şeyi araştırma konusu yapan imajolojinin yöntemi hermeneutiktir. “Öteki”ni oluşturan simgeler, doğal olarak “biz”in simgelerini de bünyesinde barındırmaktadır ki, bunlar etnisite, stereotipler, klişeler ve önyargılardan oluşur. Ancak karşılaştırmalı yöntemlerin kabul görmesiyle edebi metinlerden farklı olarak oluşturulan stereotiplerle ilgilenmiştir³⁴⁴. İmajolojide karşıtlık, ben-öteki söyleminin ana omurgasını oluşturan, merkez-çevre mekanizması üzerinden kurulur. Çevre, daima merkeze göre geri kalmıştır³⁴⁵. Merkeze alınanın penceresinden bakıldığında çevre, görme biçiminin de bir temsili durumundadır.

³⁴³ William L. Chew III, “What is in a National Stereotype? An Intoduction to Imagology at the Threshold of the 21st Centruy”, *Language and Intercultural Communication*, C. VI, S. III-IV, 2006, p. 179; Mirna Žunić, Hırvatistan’da Tarih Ders Kitaplarında Osmanlı İmajı, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Yüksel Lisans Programı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2008, ss. 6, 7.

³⁴⁴ Žunić, *agt.*, s. 8.

³⁴⁵ Joep Leerssen, “The Rhetoric of National Character: A Programmatic Survey”, *Poetics Today*, 21/2, (Yaz 2000), pp. 267-292, p. 277.

4. BÖLÜM: XII. YÜZYIL HAÇLI KAYNAKLARINDA HAÇLILARIN ERMENİ VE SÜRYANİ GRUPLARI İLE KURDUKLARI İLİŞKİLER VE ORTAK ALGI

Haçlıların Ermenilerle Süryaniler hakkındaki ortak algısına / imajına dair bulgular, Van Dijk yöntemine ait söylem kalıplarından hareketle şöyle biçimlenmektedir.

4.1. Aktör Tanımı

Gerek insan gerekse insanın yapıp ettiklerini anlatan tüm söylemler, aynı zamanda farklı aktör tiplerini de tanımlar. Bu tanımlama kimi zaman bireysel olarak yapılırken, kimi zaman da üyesi olduğu cemaat ve yaşadığı çevreyle ilişkili olarak gerçekleşir. Kendisinden söz edilen aktör veya aktörler gerçekleştirdiği eylemler, üstlendiği roller veya tam tersi bir şekilde gerçekleştirmediği eylemler ve üstlenmediği rollerle açıklanır. Tanımlama işlemi nadiren açıkça yapılırken, çoğu zaman örtük bir şekilde okuyucunun veya dinleyicinin anlayışına bırakılır. Ele alınan kroniklerde genel ideolojik strateji, “olumlu kendini sunma” ve “olumsuz ötekini sunma” olarak belirlenmiş olduğundan “öteki”nin tanımlaması daima dışlayıcı ve olumsuz fikirlerle örtülü olmuştur³⁴⁶.

XII. yüzyıla ait Haçlı kaynaklarının ideolojik söylem dili “biz” ve “öteki” karşıtlığına (dikotomisine) dayanmaktadır. Bu karşıtlığı netleştirmek için aktör tanımına başvurulmuş ve böylece her bir kaynağa (kroniğe) konu olmuş Ermeni ve Süryani aktörler hakkında, okuyucuların zihninde bir imaj yaratma amaçlanmıştır. Hal böyle olsa da kroniklerin bütünü dikkate alındığında tutarlı bir imaj yaratıldığını söylemek mümkün değildir. Ermeni ve Süryani grupların Haçlılarla giriştikleri iş birliğine ve olaylar karşısında aldıkları pozisyonlara göre, her defasında kronik yazarlarınca yeniden tanımlandıklarını söylemek yerinde olacaktır. Yeri gelmişken aktör tanımına en sık başvuran Gesta Francorum’un anonim yazarı olup O’nu Willermus Tyrensis ile Petrus Tudebodus izlemektedir.

Haçlı birliklerinin Türk Emiri Kürboğa (ö. 1102) ile giriştiği zorlu mücadelenin sonunda, Türklerin savaş meydanından kaçmalarını ayrıntılı bir şekilde anlatan Gesta Francorum’un anonim yazarı, onların ordugahlarında bıraktıkları ganimetleri teker teker saydıktan sonra, Haçlılar yanında saf tutan Ermeni ve Süryanilerden söz eder. Türkler zor

³⁴⁶ van Dijk, *age.*, 2003, ss. 71, 72.

duruma düşünce ortaya çıkan Ermeniler ile Süryanilerin fırsat kollayan, sadece Haçlılarla birlikte “düşmanın” karşısına çıkabilen, bunun dışında savaşacak cesareti olmayan topluluklar olduğunu belirtir. Kronik yazarının gözünde yerli Hristiyanlar, ancak “kurtarıcılarının” desteğinin arkalarında hissettikleri anda cesaret gösterisi sergileyebilen korkaklardır. Özellikle Birinci Haçlı Seferi’ne katılan I. Bohemund için, insana duyulan ihtiyaç nedeniyle Batı’da yeni bir Haçlı ordusunun oluşturulması ivedi ve elzemdi. Gesta Francorum yazarını bu sebeple Batı’ya götürüp yürüttüğü propagandaya dahil etmişti. Söylemde de görüldüğü üzere Katolik Latinler, Tanrı’nın daima kendileri ile birlikte olduklarına iman etmişlerdir. Tanrı’nın kendilerini koruyup kolladığını ve kendilerine böylesi ulvi bir görev verdiklerine inanan Latinler, korumaları altına almayı amaçladıkları Doğulu Hristiyanlarına da üst perdeden yaklaşmakta, onları kendilerini korumaktan aciz bu nedenle korunmaya muhtaç, zaman zaman doğru yoldan sapmış Hristiyanlar olarak görmektedirler. Bu düşüncelerini ve üstünlük durumunu besleyen tavırlarının bir nedeni de Doğulu Hristiyanların kendilerini kurtarıcı olarak görüp kendilerine sığınmış olmalarıdır³⁴⁷.

Ermeniler ve Süryanilerin hayatta kalmak için izledikleri siyaset Gesta Francorum’da genel olarak açıklanmış, bu tutum diğer Latin kroniklerinde de aynen benimsenmiştir. Başka bir deyişle aynı anlatı üslubuna sahip XII. yüzyıl Latin kronikleri, Haçlıların seferleri sırasında ve sonrasındaki faaliyetleri, izledikleri strateji ve gerçekleştirdikleri amaçları açıklama ve anlamlı kılma çabası içindedirler. Anlatılarında temas kurdukları yerli Hristiyanları, özellikle Grekleri (Melkiler), Ermenileri ve Süryanileri algılayış biçimlerine yönelik çeşitli ifadelerle yer vermişler, söylemlerini algılayışları doğrultusunda şekillendirmişlerdir.

Antakya Prinkepsi Renaud’un hakimiyet alanını genişletmek için giriştiği bir dizi girişimden söz eden Tyrensis, Maresia ve Tulupa arasında kalan bir bölgeden ve bu bölgede yaşayan Ermenilerle Süryanilerin uğraş alanlarından bahseder. Tyrensis’in verdiği bilgilere göre tarım yapan bu Hristiyanların vergilerini, “efendileri” olan Türklerin muhafızları almaktadır. Haçlılar, yerli Hristiyan nüfusun çoğunlukta olduğu araziye “zaten bizim olanı alıyoruz” düsturuyla yaklaşmıştır. Aşağıdaki alıntıdan da

³⁴⁷ Haçlıların Doğu Hristiyanları ve Doğu Hristiyanlarının Haçlılara bakışı konusunda bk. Aydın Usta, “Haçlılar ve Doğu Hristiyanları Arasındaki İlişkiler”, *Belleten*, LZZVII/279, (Ağustos 2013), ss. 365-402.

görülebileceği üzere Tyrensis “işgalci” olarak Türkleri, “ev sahibi olarak yerli Hristiyanları”, “koruyucu” olarak ise “Haçlıları” tanımlamaktadır

“[...] Antakya Prinkepsi Renaud habercilerden Maresia ve Tulupa arasında – bunlardan biri daha önce Urfa kontluğuna aitti– yağmalamaya uygun, büyük ve küçükbaş hayvan sürüleriyle dolu, savunacak kuvveti olmayan ve halkının da silah kullanmayı bilmediği bir yerin bulunduğunu öğrendi. Bu sözlere kapılan Prinkeps büyük bir ordu toplayarak uğursuz bir şekilde oraya gitti. Bahsedilen yere geldiğinde burayı gerçekten de kendisine anlatıldığı gibi buldu, zira hayret edilecek kalabalıkta sürülere rastladı, fakat bunlar inançlı bir halka aitti. Bütün bu ülkede müstahkem yerlerde yalnız Türkler ve büyük efendilerin köylülerinden vergi toplamak üzere gönderdiği muhafızlar bulunur. Köylerde ise ziraatla uğraşan Süryani ve Ermeni Hristiyanlar otururlar³⁴⁸”.

Söylemden anlaşılacağı üzere üretenler yerli Hristiyanlar, vergi alan egemenler Türk olarak tasvir edilmiştir. Şehirlerin iâşesini “inançlı” olarak tanımlanan yerli Hristiyanlarca karşılanıyordu. Böylece Ermeni ve Süryanilerin vasıfları açıklanmakla kalınmıyor, Türkler bu emekten beslenen “hazır yiyiciler” olarak gösteriliyor, Haçlılar ise üretenleri içinde bulundukları zor durumdan kurtarmaya gelen “adalet sağlayıcıları” olarak betimleniyordu. Buna ek olarak yerli Hristiyanların yerleşik bir hayat sürdürdüğüne dair vurgu, onları ev sahibi haline getirmektedir.

Petrus Tudebodus kroniğinde birkaç kez, Türklerle yerli Hristiyanların iş birliği içinde olduğunu, hatta Ermeni ve Süryanilerin Türklere erzak taşıdığını belirtmektedir. Haçlı liderlerinden Tancred’in bu kervanın önünü bizzat keserek, yerli Hristiyanların yardımını engellediğini yazmıştır. Tudebodus Tancred’e övgüler düzerken, Ermeniler ve Süryaniler hakkında herhangi bir yorumda bulunmaz ve sadece olayı aktarmakla yetinir.

Birinci Haçlı Seferi katılımcılarından Tudebodus’un, bölge halkının Türklerle iş birliği halinde oluşundan bahsetmesi önemlidir. Zira zaman içinde Haçlılar, yerli Hristiyanlara karşı tavır değiştirip onları “hainlik etmekle” suçlarken, bu olay ve benzerlerini bir neden olarak göstermiştir. Dolayısıyla aktörler nesnel yargılardan uzak, bütünüyle öznel deneyimlerden hareketle tanımlanmıştır. Bu ve tüm Latin kroniklerinde “iç grup-dış

³⁴⁸ Willermus Tyrensis, *Historia rerum in partibus transmarinis gestarum a tempore successorum Mahumeth usque ad annum Domini MCLXXXIV*, Recueil des Historiens des Croisades, Historiens Occidentaux, I, Paris, 1844, pp. I vd.; İng. çev. Emily. Atwater Babcock ve A. C. Krey, *A History of Deeds done Beyond the Sea*, II, New York 1943, pp. 283, 284; Türkçe çev. Ergin Ayan, *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği III, Haçlılar Türkler Karşısında (1143-1184)*, Kronik Kitap, Ankara 2019, s. 134.

grup” karşıtlığı üzerine inşa edilen aktör tanımlamaları, “biz” ve “onlar” arasındaki farkı ortaya koymada oldukça güçlü bir etkiye sahiptir³⁴⁹.

Tudebodus, 9 Şubat 1098 tarihinde Halep Emiri Rıdvan, Suruç Emiri Sökmen ve Hama emirinin birlikleriyle Haçlı ordusunun Asi Nehri yakınlarında karşı karşıya geldiğini anlatır. Bu karşılaşma hakkında verdiği bilgiler Gesta Francorum kadar ayrıntılı olmasa da yerli Hristiyanların takındığı tavrı değerlendirmesi açısından önemlidir. Haçlıların, Türkler karşısında muazzam bir zafer kazandığını, yerli Hristiyanların ancak kendileri için güvenli koşullar oluştuğunda Türklere karşı saldırıya geçtiğini anlatır

Yerli Hristiyanlar için oluşturulan yukarıdaki algıya tüm Latin kroniklerinde rastlanmaktadır. Bu durum kronik yazarlarının birbirinden etkilendikleri, faydalandıkları, “öteki” olana bakışın “malumun ilanı” olduğu ve kronik yazarlarının tamamı için geçerli olmasa da özgün olmadığını akla getirmektedir. Ancak kronik yazarı genel algının dışına çıkarak bazen, yerli Hristiyanlar için bir başka algı inşa edebilmiştir. Bir kronik yazarının kaleme almış olduğu çalışmasında tutarlı olmaması doğal karşılanmalıdır. Çünkü yerli Hristiyanlarla kurdukları diyalog geliştiğinde tutumları da değişmiştir. Bu durum Tudebodus için de geçerlidir ki, söylemindeki “biz” tanımlaması; Türklerle karşı karşıya gelen Haçlı birliğinin nicel olarak zayıf olmasına rağmen nitel olarak üstün olduğunun vurgulanmasıdır. Zira söz konusu birliğin askerleri “inançlı” ve “üstün savaşçılar”dır.

Gesta Francorum’un anonim yazarı Tudebodus ile aynı fikirde değildir. Bohemund önderliğinde Türklerle yapılan bir muharebe sonrasında zaferin etkisindeki Doğu Hristiyanlarının davranışlarından bahseder. Bunların Türklerle gönülsüz bir şekilde savaştıkları kanısına varan yazar, Hristiyan kadınlarının da Haçlı zaferinden sevinç duyduklarını, ancak sevinçlerini açıkça gösteremeyecek kadar baskı altında olduklarına değinir. Kroniği içerisinde bir söylem birliğine varamayan yazar, yerli Hristiyanların korkuları nedeniyle düşman ile iş birliği içine girdiklerini ifade eder. Bölgede yaşayan Doğu Hristiyanlarının güçlerini epey yitirdiklerini, bu nedenle kendi başlarında özgürce yaşayamayacakları örtük anlamını barındıran bölümde ise Latinlerin zaferlerinin ilahi adaletin tecellisi olduğu vurgusu hakimdir³⁵⁰.

Anonim kronik yazarı devamında Tudebodus’un aktardığı olaydan bahseder. Birinci Haçlı Seferi’nin iki görgü tanığının olayı aktarırken hemen hemen aynı ifadeleri

³⁴⁹ van Dijk, *age.*, 2003, s. 79.

³⁵⁰ *Gesta Francorum et Aliorum Hierosolymitanorum*, pp. 119-163; H. Hagenmeyer, pp. 285-289; Rosalind Hill, pp. 45, 46; Ayan, ss. 97, 98.

kullanması, akla iki kronik yazarının birbirinden haberdar olduğunu getirir. Tudebodus, Asi Nehri üzerinde Tancred'in dört yüz gümüş Mark karşılığında koruması altına aldığı bir hisar nedeniyle yolların Türklere kapatıldığını aktarmaktadır. Şehrin abluka altına alınmasıyla zor durumda kalan ve korkularından hiçbir şekilde gıdaya ulaşamadıklarını iddia ettiği Türklerin yardımına Ermenilerle Süryanilerin koştuğunu, bu yardımların Türklere ulaşmasını önleyen de bizzat Tancred olduğunu belirtir. Yazar bu defa bir öncekinin aksine Doğu Hristiyanlarının, düşmanla iş birliği halinde olduğunu altını çizmektedir. Ayrıca bu söyleminde onların güvenilmez oldukları vurgusu da vardır³⁵¹. Haçlılara fahiş fiyatlarla erzak satmaya kalkan Doğu Hristiyanlarının, Türkler için gönüllü yardımı “hain”, “riyakâr” ve “güvenilmez” gibi, yazarın kendilerine yakıştırdığı sıfatlara kanıt sunar niteliktedir.

4.2. Dramatikleştirme (Retorik, Ajitasyon)

Gerçekleri bir kişi, grup veya ülke lehine abartı unsurları ile süsleyerek anlatma yöntemidir. “Onlar”ın itibarını zedelemek ve genel kanıyı etkilemek için gerçekleştirdikleri olumsuz faaliyetlerle içinde bulundukları olumsuz durumları abartarak anlatmak, olumlu taraflarını ise çoğu zaman görmezden gelmek ya da etkisini azaltarak anlatmak; “biz”im olumlu taraflarımızı coşkun bir dil ile süslemek ve olumsuz yönlerimizi ise görmezden gelmek veya örtmek şekilde gerçekleştirilir. Dramatikleştirme aynı zamanda, söylemsel manipülasyonun da bir unsuru olarak kabul edilmektedir. İdeolojik söylem yapılarını barındıran söylemsel manipülasyon özetle “bizim iyi şeylerimiz” ile “onların kötü şeylerini” vurgulamaktır. Yapılan abartmaların temel gayesi, anlatımın etki gücünü arttırmaktır ki, yapılan retoriksel (anlamla ilgili) bir söz oyunu olarak değerlendirilebilir. Burada söylemin yorumlanması da ideolojik bir tavidir. Bir tarafın gerçeklikten uzak bulduğu durumu ya da benzetmeyi, diğer taraf gerçeğe uygun yorumlayabilir. Gerçekçi kabul edildiği durumlarda da yapılan göndermeler, “doğru” ve “doğal” kabul edilir³⁵².

Latin kaynaklarından yalnızca *Gesta Francorum*’un anonim yazarının dramatikleştirmeye başvurduğu görülmektedir. Kronik yazarı uzun süren Antakya kuşatmasını anlatırken Haçlıların inançları uğruna katlandıkları yoksulluğu ve çektikleri çileleri abartmış,

³⁵¹ *Gesta Francorum et Aliorum Hierosolymitanorum*, pp. 119-163; H. Hagenmeyer, pp. 289, 290; Rosalind Hill, pp. 68, 69; Ayan, ss. 100, 101.

³⁵² van Dijk, *age.*, 2003, ss. 77-83.

böylece okuyucusunu tesiri altına almıştır. Kroniğin yazılış amacı düşünüldüğünde bu yaklaşım olağan kabul edilebilir. Batılı halkları sefere çıkmaya ikna etmenin en kestirme yolunun, onların dini duygularını canlandırmak olduğunun farkında olan yazar, kroniğinin tamamında bu tür manipölasyonlara başvurmuştur.

Yazarın anlatısına göre Antakya kuşatması sırasında erzak sıkıntısı yaşayan Latinler Bohemund ve Flandre Kontu Robert ile erzak ararlarken, Müslüman arazisinde gafil avlanırlar ve bir kısmı kaçar. Bu duruma öfkelenen Bohemund'un korkup kaçmanın Latinlere yakışmadığını söyleyip kaçanları durdurmaya çalıştığını aktarır. Yazar daha sonra erzak sorununun, Haçlıların içinde bulunduğu zor durumdan istifade eden Ermenilerle Süryanilerden fahiş fiyatlarla satın alınmak suretiyle aşıldığını ifade eder. Onların olumsuz yönlerini vurgulama stratejisine uygun olarak Ermeniler ve Süryanilerin fırsatçılığını ve bu durumun orduda yarattığı mağduriyeti abartarak anlatır. Bu anlatıdan sonra yazar, açlık nedeniyle yedi kişinin öldüğünü yazdıklarına eklemeyi de unutmaz³⁵³.

4.3. Durum Tanımlaması (Anlam)

Söylemin içerik ve anlamını açıklamak için tercih edilen yöntemlerden biri de söylemde bahsedilen olay veya olguların tanımlanmasıdır. Durum tanımlamaları olayları tüm yönleri, sebep ve sonuçlarıyla ele alıp yorumlama çabası içinde olduğundan önemlidir³⁵⁴. Olay ve olgu ile alakalı söylemin ayrıntılandırılma (tanımlama) derecesi, “olumsal kendini sunma” ve “olumsuz ötekini sunma” ilkesi doğrultusunda şekillenir³⁵⁵.

Katolik Latinler, yerli Hristiyanlarının Doğu'da Müslüman idaresi altında acı içinde yaşadıklarını ve kendilerini korumaktan aciz olduklarını düşünmekteydi. Bu seferin amacı hem “kutsal topraklar”ı kurtarmak hem de “Hristiyan kardeşleri”ne yardım götürmektir³⁵⁶. Ancak gerek Gregoryen Ermeniler gerekse de Yakubi Kilisesi'ne mensup Süryanilerin Ortodoks Doğu Roma yönetiminden hoşnut olmadıkları ve dini vecibelerini istedikleri gibi yerine getiremedikleri bilinmektedir³⁵⁷. Bu durum dikkate alınırsa Ermenilerle Süryanilerin asıl Türk hakimiyetinde ibadet özgürlüğüne kavuştuklarını

³⁵³ *Gesta Francorum et Aliorum Hierosolymitanorum*, pp. 119-163; H. Hagenmeyer, pp. 226-229; Rosalind Hill, p. 37; Ayan, s. 89.

³⁵⁴ van Dijk, *age.*, 2003, s. 106.

³⁵⁵ van Dijk, *age.*, 2003, s. 59.

³⁵⁶ Usta, *age.*, ss. 365-366'da “Hristiyan kardeşler” ifadesinin muhatabının Doğu Roma İmparatorluğu olduğunu, Doğu'nun Miafizit kiliselerini (Ermeni, Süryani ve Kopt) kapsamadığını belirtmektedir.

³⁵⁷ Ermeni ve Süryani kaynakları konu hakkında ayrıntılı bilgi vermektedir.

söylemek yerinde olacaktır. Gesta Francorum'un anonim yazarı, Antakya kuşatmasını anlatırken söyleminin ağırlık noktası, bölgede yaşayan Ermenilerle Süryanilerin kuşatmada Haçlılara destek için kendiliğinden (herhangi bir zorlama olmadan) geldikleridir. Süryaniler hakkında ilk bilgileri de burada veren yazar, kendilerine korkusuzca hizmet eden Ermeni ve Süryanileri methetmekten uzak durmuş ancak faaliyetlerinin kıymetine değinmekte bir sorun görmemiş olmalıdır.

Gesta Francorum, Ermenilerle Süryanilerin kendilerini (Haçlıları) bir “kurtarıcı” olarak gördüklerini ve ortak düşman Müslümanlara karşı birlikte hareket etmeye gönüllü olduklarını ifade etmekteyse de mezkûr yerli Hristiyanların, Haçlılar için yaptıkları faaliyetler diğer taraftan (Türkler tarafından) okunduğunda ihanet olarak kabul görülebilir. Haçlılar, “din kardeşleri” olarak tanımladıkları Doğulu yerli Hristiyanları sadece giysileri ve dillerinden ayırt edebilmekteydiler. Bölgede yaşayan Ermenilerin Antakya'ya dışarıdan geldiği ve yerleştiği bilgisi, Latin kaynaklarının ortak kanaati idi. Antakya 1084'ten önce yalnızca bir müddet Ermeni hakimiyeti altına girdiğinden Haçlıların bölgeye ulaştıkları yılda iddia ettiklerinin aksine burada sayısal olarak çokluğu oluşturmaktan hayli uzak olan Ermeniler³⁵⁸ hakkında yazar kroniğinde yazmıştır³⁵⁹.

Ermenilerin Türkleri manipüle ederek Haçlılar karşısına çıkardığı bilgisi, Türklerin Ermenilere karşı güven duyduğu örtük anlamını da taşımaktadır. Antakya Valisi Yağısıyan'ın (ö. 1098) Haçlı kuşatması sırasında aldığı önemler düşünüldüğünde, böylesi bir güvenin veya böylesi bir saflığın söz konusu olması mümkün değildir. Amacı propaganda yapmak olan kroniğin olayları bilinçli olarak çarpıtıp söyleme döktüğü ortadadır.

Tudebodus da Antakya kuşatması sırasında yaşananlara ve dahası yerli Hristiyanlarla kurdukları iletişime dikkat çekmiştir. Yazar bir yandan Haçlı birliklerinin Türklere karşı verdiği “kahramanca” mücadeleyi tasvir ederken, diğer yandan şehirde yaşayan yerli Hristiyanların “korkakça” da olsa kendi taraflarında olduklarının altını çizmiştir. Hatta Türk ordusunun emrinde kendilerine ok yağdırmalarını bile “Türk korkusu” olarak adlandırmış ve aksettirmiştir. Tudebodus'a göre yerli Hristiyanlar Türklerle sadece

³⁵⁸ Hagenmeyer, *age.*, p. 244, n. 19.

³⁵⁹ *Gesta Francorum et Aliorum Hierosolymitanorum*, RHC Occ III, Paris 1866, pp. 119-163; H. Hagenmeyer, *Anonymi Gesta Francorum*, Carl Winters Universitaets Buchhandlung, Heidelberg, 1890, pp. 226-229; Rosalind Hill, *The Deeds of the Franks and Other Pilgrims to Jerusalem*, Oxford 1962, pp. 23, 24; Türkçe çev. Ergin Ayan, *Anonim Haçlı Tarihi*, Selenge Yayınları, İstanbul 2019, s. 83.

korktukları için iş birliği yapmış olabilir, normal şartlar altında bunların kendi saflarında olmaması akla yatkın değildir. Yazar yerli Hristiyanları gerekli cesareten yoksun olarak görmekteydi. Haçlıların mücadelesinde her defasında arka saflarda yer aldıkları ve sadece uygun koşullar ortaya çıktığında Türklere ve Sarazenlere³⁶⁰ karşı savaştıklarını defaatle belirtmesi bundandır. Yerli Hristiyan kadınlardan söz ederken genel olarak korkak dövüştüklerine şu şekilde dikkat çekmiştir.

Haçlılar Doğu'ya yerleştikten bir müddet sonra bölgede hâkim kültürlerle uyum sağlamış ve kısmen eski kimliklerini geldikleri coğrafyada bırakarak, gibi yeni bir kimliğe bürünmüşlerdir. Bu yeni kimlikleri ne tam bir batılı ne de tam bir doğulu olarak tasvir edilebilir. Kronik yazarları bazen bu durumun kendileri için yaşattığı sıkıntılardan söz etseler de Doğu'ya yerleştikten bir müddet sonra buralı hissetmeye başladıklarını ve bölgenin yerlileriyle iyi ilişkiler kurduklarını anlatmak istemişlerdir. Latinlerin yerli Hristiyan gruplarından olan Ermeniler ve Süryanilerle yaptıkları evlilikler bu konuda verilebilecek en güzel örnektir. “Paulinler” adı verilen melez bir insan yığını³⁶¹ ortaya çıkaran bu evliliklerin kroniklerde yer alış biçimleri ilginçtir. Kronik yazarları Katolik Latinlerin bölgedeki nüfuslarının dramatik bir şekilde azaldıklarını, erkeklerin evlilik için Ermeni ve Süryani kadınlar hatta vaftiz olmak şartı ile yani “kutsanarak” ve “temizlenerek” Müslüman kadınlarla bile evlendiklerini yazarlar. Bu anlatıma kroniğinde yer veren Carnotensis'in söylemi hem aktör tanımına hem de durum tanımlamasına uygundur³⁶².

Carnotensis, Doğu topraklarına yerleştikten bir müddet sonra aktörleri yeniden tanımlama ihtiyacı duymuş ve böylece Haçlıların içinde bulundukları halet-i ruhiyeden okuyucularını da haberdar etmiştir. Bu noktaya varış, gerek “biz” gerekse “öteki”nin içinde bulundukları durumlar ve birbirine karşı aldıkları pozisyonların değişip yeniden tanımlanması sonucu ortaya çıkmıştır.

Kronik yazarlarından Tyrensis, Kudüs Kralı II. Baudouin'in, ticareti canlandırmak için gerçekleştirdiği bir dizi reformu anlattığı bölümde, Latinler ile yerli Hristiyanların ayrı

³⁶⁰ Batılılar tarafından Araplar'ı ve genel olarak Müslümanları tanımlamak amacıyla kullanılan isim. Ayrıntılı bilgi için bkz. Cengiz Tomar, “Sarasinler”, *DİA*, XXXVI, İstanbul 2009, s. 116.

³⁶¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Usta, *age*, ss. 385-388.

³⁶² Fulcherius Carnotensis, *Historia Iherosolymitana Gesta Francorum Iherusalem peregrinantium ab anno Domini MCXV usque ad annum MCXXVII*, Auctore domno Fulcherio Carnotensi, RHC Occ III, Paris 1866, pp. 311- 485; *Fulcher of Chartres A History of The Expedition to Jerusalem 1095-1127*, İngilizce çev. R. Ryan, Knoxville, 1969, p. 271; *Kudüs Seferi*, Türkçe çev. İ. Bihter Barlas, IQ Kültür Sanat, İstanbul 2009, s. 248.

ayrı değerlendirildiği vurgusunu yapar. Bunların iki ayrı grup olarak ele alınması, farklı mezheplerin bir arada yaşadığı gerçeği dışında bir Hristiyan birliği düşüncesinin oluşmadığının kanıtıdır. Ayrıca getirilmiş vergi muafiyeti kanunu açıklanırken, yerli Hristiyanlar etnik kimlikleriyle de ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Bu da göstermektedir ki, kuranların gözünde bir Katolik Hristiyan devleti olan Kudüs Haçlı Devleti, tebaasını etnik kimliklerini dikkate alınarak sınıflandırmaktadır

“Kral, Kudüs’te bulunduğu sıralarda dindarlık ve prensliğe yaraşır cömertlikte, şehir ahalisinin malların ithalatında ve ihracatında şimdiye kadar ödemek zorunda kaldıkları vergileri daimî olarak kaldırdı şöyle ki, gelecekte hiçbir Latin içeri sokup çıkardığı mal için herhangi bir vergi ödemeye mecbur bırakılmamalı ve her insan satın alma ve satma özgürlüğüne sahip olmalıdır. Ayrıca Suriyeli Hristiyanlara (Süryanilere), Rumlara ve Ermenilere ve bu ülkelerin tüm halklarına, hatta Müslümanlarını bile dışlamaksızın kutsal şehre buğday, arpa ve her türlü bakliyat getirme izni verdi³⁶³”.

Albertus Aquensis Haçlıların, Antakya’da iç kale kuşatma altında iken Ermeni ve Süryani casuslar aracılığı ile Müslüman cephesindeki gelişmeler hakkında istihbarat sağladıklarından söz eder. Latin Hristiyanlar ile olduğu kadar Müslümanlarla da yakın temas halinde olmalarından dolayı bunların sağlıklı bilgiler verebilecek olmasından ötürü, bu iddia akla yatkın gelmektedir. Dikkat çeken, yerli Hristiyanların ilk defa temas kurduğu Hristiyanları, birlikte yaşadıkları Müslüman Türkler ve Araplara derhal tercih etmiş olmalarıdır “Hristiyan ordusu arasında Kürboğa ve beraberinde binlerce askerin gelmekte olduğu söylentisi Süryani ve Ermeni casuslar vasıtasıyla yayılmaya başlandı. Ancak bir kısmı bu iddiaya inanmak istemese de Dük Godfroi Ermeni ve Süryanilerin getirdiği habere inanıp huzursuzlandı ve birtakım önlemler aldı³⁶⁴”. Aquensis yaşanan çarpışma sırasında yerli Hristiyanların da Müslümanlarla birlikte katledildiğini ve gün ışıdığı anda ortaya çıkan tabloyu şöyle betimlemektedir “O zamana kadar karşılarına

³⁶³ Willermus Tyrensis, *Historia rerum in partibus transmarinis gestarum a tempore successorum Mahumeth usque ad annum Domini MCLXXXIV*, Recueil des Historiens des Croisades, Historiens Occidentaux, I, Paris, 1844, pp. I vd.; İngilizce çev. Emily. Atwater Babcock ve A. C. Krey, *A History of Deeds done Beyond the Sea, I*, New York 1943, pp. 537, 538; Türkçe çev. Ergin Ayan, *Willermus Tyrensis’in Haçlı Kroniği, II Kudüs’ün Zaptından Urfa’nın Fethine (1099 – 1143)*, Gece Kitaplığı, Ankara 2018, s. 203.

³⁶⁴ Albertus Aquensis, *Alberti Aquensis Historia Hierosolymitana*, RHC Occ IV, Paris 1879, pp. 265-713, p. 562, İngilizce çev. Susan B. Engington, *Albert of Aachen: Historia Ierosolimitana, History of the Journey to Jerusalem*, Oxford 2007, p. 283.

çıkanları yaşları ve cinsiyetleri nedeniyle bağışlamadılar. Yeryüzü, kanla ve katledilenlerin cesetleriyle kaplıydı. Bu cesetlerin birçoğu Hristiyanlara, Galyalıları (Franklara?) dahası Süryanilere, Ermenilere ve Greklere aitti³⁶⁵”. Antakya şehrinin Haçlıların eline geçmesi sırasında yerli Hristiyanların tepkilerini tasvir eden Tyrensis, kendilerini büyük bir coşkuyla karşılayan Ermeni ve Süryanilerin, şehrin güvenliğinin sağlanması ve gelebilecek her türlü ani saldırıya karşı kendilerine gönüllü olarak yardımcı olduklarını şöyle anlatmıştır

“Ermeniler ve Süryaniler ve şehirde yaşayan diğer inançlı Hristiyanlar, Haçlıların bu zaferine sevindiler ve onlarla birleştiler ve her yeri bildikleri için bizimkilere şehrin gizli geçitlerini gösterdiler ve kapalı olan herhangi bir kapı bulduklarında nöbetçiyi öldürüp kilitleri kırarak ordunun kalan kısmını içeri aldılar. Onları suçsuz yere boyunduruk altında tutan ve acımasızca işkence yapan bu pis köpeklerle reva görülenler Tanrı’nın bir cezası gibiydi, şimdi ettiklerinin karşılığını misliyle ödetiyor ve çöküşlerini hazırlıyorlardı³⁶⁶”.

Hem bulunduğu makam hem de aldığı eğitim nedeniyle³⁶⁷ ateşli bir Katolik Hristiyanlığı savunucusu olan Tyrensis kroniğinde, doğru yolda” görmediği Müslümanlara yönelik aşağılayıcı ifadeler kullanmaktan geri durmamıştır.

4.4. Kanıtsallık (Anlam, Uslamlama)

Söylem sahibi anlatısında yer alan her türlü iddiadan sorumludur. Bu çerçevede kendisinden iddiasına yönelik bir “kanıt” sunması beklenir. Böylece iddiası mantığa uygun ve kabul edilebilir hale gelecektir. İdeolojik söylem kalıplarından biri olan kanıtsallık söylemi bütünüyle tarafsız ve güvenilir hale getirir³⁶⁸. Bu anlamda söylemi güçlü kılmak için kimi zaman alanının / konusunun uzmanı olan kişilere ve kurumlara başvurulabilir, demeçlerinden veya eserlerinden faydalanılabilir. Ayrıca kişi iddiasını

³⁶⁵ Albertus Aquensis, *Alberti Aquensis Historia Hierosolymitana*, pp. 265-713, p. 562, Susan B. Engington, p. 283.

³⁶⁶ Willermus Tyrensis, *Historia rerum in partibus transmarinis gestarum a tempore successorum Mahumeth usque ad annum Domini MCLXXXIV*, pp. 1 vd.; E. A. Babcock ve August C. Krey, I-II, p. 258, Ergin Ayan, II, s. 226.

³⁶⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Willermus Tyrensis, *Historia rerum in partibus transmarinis gestarum a tempore successorum Mahumeth usque ad annum Domini MCLXXXIV*, pp. 1 vd.; E. A. Babcock ve August C. Krey, p. 74, Türkçe çev. Ergin Ayan, *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği, Başlangıç'tan Kudüs'ün Zaptına Kadar*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2016 s. 23.

³⁶⁸ van Dijk, age., 2003, s. 65.

güçlendirmek için yararlandığı kaynaktan söz edebilir ve / veya belge sunabilir. Ancak kanıtlara dayandırılan söylem muhatabıyla empatik bir ilişki kurabilir³⁶⁹.

Kronik yazarlarından Albertus Aquensis, Haçlı seferleri sırasında elde ettikleri başarıları Tanrı'nın lütfu olarak görmekte ve bu durumu da “doğru yolda olduklarının” bir kanıtı olarak gösterir. Oysa *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi*'nin yazarı, III. Haçlı Seferi'nin başarısızlığını bulundukları coğrafyayı bilmemelerine bağlar. Ona göre burada bir başarı ancak yerli Hristiyanlarla kurulacak iş birliği sayesinde mümkündür.

Aquensis, Antakya şehrinin düşmesi sırasında şehirde yaşayan Hristiyanların duyguları ve Haçlılara olan desteğinden şöyle bahseder “Bu sırada surların içinde ve dışında bulunan Türkler, savaşta çetin bir baskı altındayken Grekler, Süryaniler ve Ermeniler ve Hristiyan inancına sahip diğer kişiler sürgüleri kırmak ve Bohemund'un ve askerlerinin geçtiği tüm kapıları açmak için sevinçle koştular³⁷⁰.” Yazar şehrin Tanrı'nın lütfu sayesinde Bohemund'un eline geçtiğine inanmakta ve aynı inancı orada bulunan Hristiyanların da paylaştığını belirtmekte, böylece Haçlıların faaliyetlerine kutsiyet atfetmektedir “Nitekim şehrin ihanet ile ele geçen bölgesinde günün ilk ışıklarıyla birlikte Bohemund'un kan rengindeki sancağı dağlardaki duvarın üzerinde kırmızı bir parıltıyla parlayarak şehrin Tanrı'nın lütfu ve yardımı ile kurulduğunu herkese gösteriyordu. Şehir, yenilmez insan Bohemund ve İsa'ya sadık tüm Haçlılara verilmiş ve kafirler tutsak edilmişti³⁷¹”.

İngiltere Kralı I. Richard'ın Kudüs'ün ele geçirilmesi sırasında Haçlılarla yaşadığı anlaşmazlık ve kuşatma kararını onaylaması meselesine değinen *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi*'nin yazarı ayrıntılı bir açıklama yapmış ve yerli Hristiyanların kendileri ile kurduğu iş birliğinden söz etmiştir. Yazara göre, yerli Hristiyanlar bölgenin ev sahibi konumunda oldukları için doğru hamleleri gerçekleştirmeleri konusunda kendilerini gönüllü olarak destekliyorlardı. Yazarın açıkça ifade ettiği şey gerçekte, yerli Hristiyanlarla Müslümanlara karşı bir ittifak halinde olduklarıdır.

4.5. Karşılaştırma (Anlam, Uslamlama)

³⁶⁹ van Dijk, *age.*, 2003, s. 87.

³⁷⁰ Albertus Aquensis, *Alberti Aquensis Historia Hierosolymitana*, RHC Occ IV, Paris 1879, 265-713, p. 562, İngilizce çev. Susan B. Engington, Albert of Aachen: *Historia Ierosolimitana, History of the Journey to Jerusalem*, Oxford 2007, p. 283.

³⁷¹ Albertus Aquensis, *Alberti Aquensis Historia Hierosolymitana*, p. 562; Susan B. Engington, p. 283.

“Biz” ve “onlar” karşıtlığı, söylemin muhatabı için iki önemli durumu açıklığa kavuşturabilir: Birinci olarak söz konusu edilen kişi veya grubun kimliğini, ikincisi olarak da bunların ait oldukları dünya ve ideolojisini. “Öteki” üzerinden “biz”im kim olduğumuz, pozisyonumuz ve ayrıştığımız noktaların altı çizilir. “Biz” sadece “öteki” var olduğunda açıklanabilir bir kavramdır. Bu nedenle “biz” veya “öteki” tanımlanırken, ister istemez karşıtı da tanımlanmış olur³⁷². Eğer söylem sahibi söylemine meşruiyet kazandırma amacı güdüyorsa, “olumsuz ötekini sunma” genel stratejisine başvurabilir³⁷³. Karşılaştırma, tartışma yaratabilecek söylemlerde eylemleri meşru kılmak için başvuru olan ideolojik söylem kalıplarından biridir.

XII. yüzyıl Haçlı kaynaklarının ideolojik söylem dili değerlendirildiğinde, kronik yazarlarının hem Ermeni hem de Süryanilerin seferlerde yaşanan olayalar sırasında aldıkları pozisyonlar ve gerçekleştirdikleri yahut gerçekleştirmedikleri eylemler doğrultusunda, karşılaştırma amaçlı birtakım söylem yapılarına başvurdukları görülmektedir. Anonim *Gesta Francorum*, *Tudebodus* ve *Aquensis*’te Haçlıların Süryani ve Ermeniler ile gerçekleştirdikleri temaslar değerlendirilirken yazarlar karşılaştırmaya başvurarak, kimi zaman “biz” üzerinden “onlar”ı tanımlama yoluna gitmiş, kimi zaman da “onlar” üzerinden “biz”in kim olduğunu açıklamıştır. İlk kronik daha sonraki tarihlerde yazılan Haçlı kroniklerine de özellikle Birinci Haçlı Seferi hakkında kaynaklık etmiş *Gesta Francorum et aliorum Hierosolimitanorum*³⁷⁴ adlı çalışmadır. İkinci kronik ise sefere bizzat katılmayıp görgü şahitlerinden ve yazılan kroniklerden elde ettiği bilgileri derlemiş olan *Aquensis*’in, *Alberti Aquensis Historia Hierosolymitana*’sıdır³⁷⁵. Haçlıların Antakya surları önünde uzun süren kuşatmaları sırasında yerli Hristiyanlarla vakit geçirmiş olmaları, karşılaştırmayı mümkün kılacak tanımlamaların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Kuşatma sırasında şehirde yaşayan Ermeni ve Süryani kadınların faaliyetlerinden bahseden *Tudebodus*, bunların içinde hainlerin varlığına dikkat çekmiş ve kendilerinin de

³⁷² van Dijk, *age.*, 2003, s. 56.

³⁷³ van Dijk, *age.*, 2003, s. 64.

³⁷⁴ *Gesta Francorum et Aliorum Hierosolymitanorum*, RHC Occ III, Paris 1866, pp. 119-163; H. Hagenmeyer, *Anonymi Gesta Francorum*, Carl Winters Universitaets Buchhandlung, Heidelberg, 1890; Rosalind Hill, *The Deeds of the Franks and Other Pilgrims to Jerusalem*, Oxford 1962; Türkçe çev. Ergin Ayan, *Anonim Haçlı Tarihi*, Selenge Yayınları, İstanbul 2019.

³⁷⁵ Albertus Aquensis, *Alberti Aquensis Historia Hierosolymitana*, RHC Occ IV, Paris 1879, pp. 265-713, p. 562, İngilizce çev. Susan B. Engington, *Albert of Aachen: Historia Ierosolimitana, History of the Journey to Jerusalem*, Oxford 2007.

onların tuzağına düşerek yaşadıkları acıların arttığından söz etmiştir. Yazara göre Haçlılar safiyane duygularla hareket etmekte ve Doğu Hristiyanlarının “sinsi planları” karşısında çaresiz kalmaktaydı. Yerli Hristiyan kadınların “sinsice” tavırlarından söz eden kronik yazarı, aynı zamanda Orta Çağ’da kadının şeytanlaşması / şeytanlaştırılması ve her türlü kötülüğün kaynağı olarak görülmesi durumuna göndermede bulunmaktadır. Dönemin bakış açısına göre, kadın, erkeğe göre daha korkak, daha günahkâr ve daha kötü olup her türlü hainliği yapabilir. Dönemin egemen görüşünü yineleyen bu tarz hiç kuşkusuz, söylemin inandırıcılığı da arttıran bir tutarlılık arz etmektedir.

“Biz” ve “onlar” ait tanımlamalar için sıklıkla başvurulan sıfatlar, “öteki”ne bakışı da yansıtmaktadır. Güçlü delilleri olmasa da yazar inancından hareketle yerli Hristiyanlara yönelik karşı şüphesini saklamamaktadır. Aquensis Süryanilerin, bölgeye gelen Haçlılara Türkler hakkında bilgi taşıdığı ve onların ilerleme politikalarında önemli bir rol oynadığından bahseder. Bu duruma örnek olarak Artah şehri hakkında taşıdıkları bilgilerdir. Yazar Türklerin zulmü altında yaşayan Ermenilerin, Haçlıların gelişiyle cesaret bulduklarını ve Türklere karşı saldırıya geçtiklerini aktarır. Daha sonra “kardeşleri” olarak gördükleri Haçlılara kapıyı açarak, onları ellerinden gelen en iyi şekilde ağırladıklarını anlatır. “Haçlıların varlığı bölgedeki yerli Hristiyanlar için bir umut ışığı olmuştur” mesajını taşıyan anlatıda, aralarında güçlü bir ittifakın oluşacağı izlenimi de uyandırılmıştır.

Aquensis, Süryanilerin Haçlı ordusu ile iş birliği yaptığından bahseder ve onların yönlendirmesi ile Artah’ı kuşatmaya giden bir Haçlı ordusunun karşılaştığı manzara ve buradaki yerli Hristiyanlardan bir diğeri olan Ermenilerin gördükleri “zulüm” karşısında pasif kalışlarına vurgu yapar. Süryanilere duyulan güven ve yaptıkları iş birliğini vurgularken, Ermenilerin herhangi bir güce dayanmadan durumlarını iyileştirmek adına bir girişimde bulunmayışlarından bahsetmesi, sefere katılmayıp yalnızca işitip okuduklarından hareketle yazan Aquensis’in yalnız başına edindiği bir izlenim olamaz. Aquensis Türklerin Ermenileri kendilerine köle yaptığı ve türlü işkence ve kötülöklere maruz bıraktığından bahsederken, bunca kötü muameleye karşı suskun kalmış “korkak” ve “çaresiz” bir Ermeni imajı çizer. Söylemine hâkim olan iddia, kendisini korumaktan aciz bu halka cesaret verip harekete geçirenin Haçlılar olduğudur. “Biz” anlatısına hâkim olan “kudretli Haçlı ordusu imajı” söylemi aynı zamanda yerli Hristiyanların kendilerine ne denli ihtiyaç duydukları ve seferlerin meşruluğuna da göndermede bulunur.

“Biz”e yönelik söylemlerde anlama ilişkin her şey “iç grup kayırmacılığı” şeklinde açıklanabilecek “olumsal kendini sunma” şeklindedir. Böylece “biz” söylemi bütüncül bir “iç grup” güzellemesini sağlamış olur. Bu perspektifte ağırlıklı olarak iç grubun sahip olduğu iddia edilen tüm iyi özellikleri vurgulanır. Kimi zaman da Haçlılara gösterilmiş konukseverlik, önyargısız yaklaşım ve empati onaylanmış bir “biz”i doğurur³⁷⁶. Katolikleri engin bir hoşgörü ve içten bir konukseverlik sunarak karşılamaları, “biz” varlığının Doğu Kilisesi mensuplarınca onaylanmış olduğu mesajı ile ilgilidir.

“Biz”e ait ancak olumsuz olanı sunmama veya kısa tutma, hatta olumsuzluğun nedeni olarak “öteki”nin gösterilmesine, Gesta Francorum yazarının söylemlerinde rastlanılmaktadır. Söz konusu kronik, Keşiş Pierre ve Marangoz Wilhelm’in yaşadıkları kıtlık nedeniyle hırsızlık yaptıklarını anlatarak başlamakta, ancak bu hırsızlığı durduranın içlerinden biri: Efendisi Bohemund’un yeğeni olan Tancred’dir. Yazar Tancred’in asilce davrandığını anlattıktan sonra bu utanç verici suçtan Ermeni ve Süryanilerin sorumlu olduğunu vurgular. Bohemund tarafından da şiddetle kınandığını dile getirdiği bu yakışsız hareketin (hırsızlık) sahiplenilmediğini belirtir.

Aynı kronikte Haçlıların gerçekleştirmiş oldukları olumsuz eylemlerin başlıca sorumlusu olarak yerli Hristiyanların gösterilmesi, kendilerine yüklenmiş anlamları da pekiştirmektedir. Yazarın söyleminde “biz”in olumsuz herhangi bir eylemde bulunmasının mümkün olmadığı, bulunduysa da bunun istisnai olduğu mesajı vardır. Bu mesajda aynı zamanda, kendilerini bu olumsuzluğa itenin “günah işlemeye alışık”, ve “doğru yoldan çıkmış” yerli Hristiyanlar olduğu ima edilmektedir. Haçlı ordusunda böyle çirkin işlere bulaşacak kimsenin olamayacağına inancı tamdır. Zira söylemin devamında Bohemund ve Tancred’in faziletli kişiliği ve üstün özelliklerine göndermede bulunmuştur. Yolculuk boyunca sefalet çeken Haçlılar ve ordusunun durumunu anlatan kronik yazarlarını yerli Hristiyanlara karşı öfkeliendiren şey, “kutsal yolculukta” burada yaşayan “Hristiyan kardeşlerinin” kendilerine yardımcı olmak ve ellerinden gelen her şeyi yeterince yapmadıklarını düşünmeleri idi.

Anonim Gesta Francorum, Bohemund’un Asi Nehri üzerinde kendilerine karşı yapılan saldırıya, askerleriyle birlikte cesurca karşı koyduğunu uzun uzadıya anlatır ve Asi Köprüsü üzerinde Türklerin yenilip kaçmalarıyla birlikte ortaya çıkan Ermeni ve Süryani

³⁷⁶ van Dijk, *age.*, 2003, s. 102.

grupların sağ kalanları öldürmek için pusu kurduğunu belirtir³⁷⁷. Tüm övgüleri Bohemund ve Haçlı şövalyeleri için dizen yazarın, Doğulu Hristiyanlarının düşmanı ancak zayıf düştüğünde yok etmek için ortaya çıkabilen “cesaretsiz” ve “korkak” şeklinde tanımlaması, “biz” ve “onlar” arasındaki farkın ve “bizim olumlu yanlarımızı”, “onların olumsuz yanlarını” ortaya koyma stratejisinin bir ürünüdür. Her bakımdan üstün olduğu imasını barındıran bu söylem, Haçlıların “korkak, din kardeşlerinin” koruyucuları ve onları himaye altına almak gibi bir misyon üstlendiklerini ortaya koymaktadır.

Antakya’nın Ermeni dönmesi Firûz’un yardımı ile ele geçirilmesinden sonra yaşanan kargaşada şehrin valisi Yağısıyan’ın çaresizlik içinde kaçtığını, ancak her defasında olduğu gibi yine Haçlıların zaferinden emin olduklarında ve düşmanlarının zor durumdan faydalanmak için ortaya çıkan Ermenilerin ve Süryanilerin, buradaki yaşamlarını esaret altında sürdürdüklerine dikkat çekmiştir. Bohemund’un kendilerine hürriyetlerini bağışladığını ima eden *Gesta Francorum*’un kronik yazarı, örtük olarak Doğulu Hristiyanların Haçlıları yeni liderleri olarak kabul ettiği mesajını vermektedir.

Antakya kuşatmasının uzun sürmesi ve kuşatma sırasında Haçlı ordusunun yaşadığı sıkıntılar, Birinci Haçlı Seferi’nin görgü tanığı olan kronik yazarlarının üslubunu bir hayli etkilemiştir. Birbirinden etkilenmiş olmaları nedeniyle kroniklerde ortak bir anlatı dili oluşmuştur. Bu anlatının özü, “Tanrı’nın hizmetinde” olan Haçlı ordusu kuşatmayı büyük bir sebat ve sabırla sürdürürken, yerli Hristiyanların iki yüzlü bir tavır içinde oldukları ve ancak Haçlıların zaferine inandıklarında Müslümanlara karşı silah kuşandıkları yönündedir.

Tudebodus da Haçlı birliklerinin Antakya’ya girmesiyle paniğe kapılıp birkaç adamıyla şehri terk eden Vali Yağısıyan’ın akıbetinden bahsetmektedir. Ermeni ve Süryanilerin tıpkı *Gesta Francorum*’daki yazdığı gibi, tanır tanımaz Yağısıyan’ı yakalayıp öldürdüklerini ve kesik başını Haçlılara sunduklarını ifade etmiştir.

Yazara göre Yağısıyan, adamlarıyla birlikte “Ermenaz” adlı köyden geçerken bilinmeyen bir nedenle atından düşüncü adamları kendisini tekrar atına bindirmiştir. Bir müddet sonra tekrar düşüncü adamları çaresiz kendisini terk etmiş ve o sırada yanına gelen bir Ermeni Yağısıyan’ı tanımış ve ödüllendirileceğini düşünerek başını kesip Haçlılara götürmüştür. Latin kronik yazarları Yağısıyan’ın ölümü hakkında hemfikir olmuşken, Müslüman

³⁷⁷ *Gesta Francorum et Aliorum Hierosolymitanorum*, pp. 119-163; H. Hagenmeyer, pp. 265-275; Rosalind Hill, p. 43; Ayan, s. 96.

yazarlar arasında bir söylem birliği bulunmamaktadır. Şöyle ki Azimi Tarihi'nde Yağısıyan'ın susuz kaldığı için öldüğü anlatılırken, herhangi bir saldırıdan söz edilmemiştir. İbnü'l-Esir, İbnü'l-Kesir ve İbnü'l-Adîm ise Yağısıyan'ın Haçlıların dış surları ele geçirmesi üzerine korkarak kaçtığı, yaşadığı vicdan azabı ile ızdırap çektiği için baygınlık geçirdiğini anlatmışlardır. İbnü'l-Kesir ayrıca adamlarının kendisini bayıldıktan sonra bırakıp kaçtığını ve başını kestiğini aktarmıştır³⁷⁸.

Gerek Gesta Francorum gerekse de Tudebodus, Ermeni ve Süryanilerin fırsatları iyi değerlendirdiğine dikkat çekmişlerdir. Tudebodus, Haçlıların henüz dış surlara hâkim olduğu sırada Tancred'in Antakya bölgesinde bir idare oluşturduğu örtük mesajını da verir. Ermeni ve Süryanilerin de bu idare altında, ancak dağlarda yaşadığından bahseder. Şehirde değil de dağlarda yaşadıklarından bahsetmesi, olasılıkla kendileri ile onlar arasındaki ayrımı keskinleştirmek içindir. Tudebodus ayrıca, bunların ancak Müslüman Türk egemenliğinden kurtulunca yani Haçlı idaresi altında özgürleştiklerini söylemine dahil etmiştir. Yağısıyan'ın başını kesip Bohemund'a para karşılığı vermeleri, daha önce de işaret ettiği: Yerli Hristiyanların paraya olan düşkünlüklerini ve Haçlılara karşı hep dolap çevirdikleri iddiasını desteklemektedir.

4.6. Kutuplaşma, Biz-Onlar Sınıflandırması (Anlam)

“Biz” ile “onlar” arasındaki karşıtlığı ortaya koymada sıklıkla başvurulan yöntemlerden biri de zıtlığı ortaya koyan kutuplaşmadır. “Biz”im iyi şeylerimiz ile “onlar”ın kötü şeyleri böylece ön plana çıkarılır. Bu söylem yapısında kişiler bir topluluğun içinde temsil ediliş biçimleriyle sergilenir, tek tek kişiler ve olaylar ikinci plana itilir. Keza bir “iç grup” bir de “dış grup” söz konusudur. İç grup kimi zaman “dost” ve “müttefik”lerle kendi çevresini genişletirken, dış grubu da kendi içinde “iyi”, “tarafsız” ve “kötü” ayırıştırabilir³⁷⁹.

İnsan, karşısındaki insan kalabalığını bir bütün olarak görmekten ziyade sınıflandırma eğilimi içindedir. Sahip olunan ideolojiye göre gerçekleşen sınıflandırmalar, gruplara ve

³⁷⁸ Petrus Tudebodus, *Petri Tudebodi seu Tudebovis Sacardotis Sivracensis Historia de Hieorosolymitano Itinere*, RHC Occ, III, Paris 1866, pp. 1-117; İngilizce çev. J. H. Hill-L.L. Hill, *Petrus Tudebode, Histoia de Hierosolymitano Itinere*, Philadelphia, 1974; pp. 63, 64, Türkçe çev. Süleyman Genç, *Birinci Haçlı Seferi: Bir Tanığın Kaleminden Kudüs'e Yolculuk*, Kronik Kitap, İstanbul 2019, s. 119.

³⁷⁹ van Dijk, age., 2003, s. 102.

kişilere olumlu ya da olumsuz özellikler yüklenerek yapılır³⁸⁰. Bu biçimde üretilen karşıtlıklar, aynı zamanda stereotipleri de (kalıp yargıları da) ortaya koymaktadır. Dinleyici ve okuyucu için duygularla desteklenerek inşa edilen bu stereotipler, bir kanaat oluşturmaktadır. Mevzunun genel kanıyı oluşturabilmesi ve taraftar toplayabilmesi adına kamuoyu sürecinin bu türden söylem yapılarına ihtiyacı bulunmaktadır³⁸¹.

Tudebodus, Antakya kuşatması sırasında erzak sorunu yaşayan Katolik Hristiyanların durumundan faydalanan yerli Hristiyanların, yardım etmek yerine çıkar sağlama derdine düştüklerini belirtir. Yerli Hristiyanlar için “fırsat kollayan kurnazlar”, Katolik Hristiyanlar için “masum hacılar” söyleminde bulunan yazar, açlığın pençesinde olan Haçlılara fahiş fiyatlarla yiyecek satma derdine düşen Ermeni, Süryani ve Greklerin, fakir Haçlıların nasıl açlıktan öldüklerini anlatır. Sadece Tudebodus değil, aynı dikkati Raimundus Aguilers de göstermiştir³⁸². Haçlılar, “kutsal davalarında” çoğu zaman tek başlarına ve acı içinde kalmışlar çok defa yardım ettikleri yerli Hristiyanların ihanetine uğradıklarından feryat figan etmişlerdir.

4.7. Mantıklı Olma (Uslamlama Girişimi)

Yerli Hristiyanlara yönelik istisnai tavırlardan da söz etmek gerekir. Zira kronik yazarının oluşturmak istediği algı “akılcı”, “mantıklı” kısacası “sağlam” olmalıdır. Böylece “olumlu kendini sunma” ve izlenim yaratma işlevsel olabilir³⁸³.

Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi yazarı, Haçlıların yeni harekât planı konusunda verecekleri karar oylamamasına, İngiltere Kralı I. Richard’ın yerli Hristiyanların da katılmasını istediğini belirtir. Bu söylem Haçlı birlikleriyle yerli Hristiyanlar arasında Müslüman Türklere karşı yapılan iş birliği ve duyulan güvene işaret etmektedir

“Böylece kralın teşviki üzerine herkes, seçilecek olan yirmi dürüst jüri üyesinin Kudüs’e yönelik hareket tarzına karar vereceğini ilan eder. Buna muhalefet olmaksızın oybirliği ile rıza gösterilmelidir. Bu nedenle aşağıdakiler kararı vermek

³⁸⁰ van Dijk, *age.*, 2003, s. 81.

³⁸¹ Nurdan Akıner, *Mersin’in Banliyölerinde Öfke Patlaması*, Karakutu Yayınları. İstanbul 2010, s. 9.

³⁸² Raimundus Aguilers, *Raimundi de Aguilers canonici Podiensis Historia Francorum qui ceperunt Jerusalem, Recueil des Historiens des Croisades, Historiens Occidentaux*, III, Paris 1866, p. 302, İngilizce çev. Raimundus Aguilers, neşr. John Hugh Hill, Laurita Hill, Raymond d’Aguilers, Philadelphia 1968, p. 70.

³⁸³ van Dijk, *age.*, 2003, s. 94.

üzere seçildiler: Beş Tapınak Şövalyesi, beş Hospitalier Şövalyesi, beş Suriye ve Filistin topraklarının yerlisi ve beş Fransız lider. Bu yirmi kişi bir araya toplandı ve mezkûr konuyu birlikte tartıştıktan sonra bir süre sonra, şüphesiz en avantajlı rotanın Mısır'ı kuşatmak olduğunu söyledi³⁸⁴.

Duyguların devre dışı bırakılarak stratejik bir düşünce ile hareket edildiğini gösteren bu toplantı ve karar alma biçimi Haçlıların, Birinci Haçlı Seferi'nden sonra elde ettikleri avantajları koruyamadıkları için irade ve sağduyuyu ön plana çıkardıklarının kanıtıdır. Batı'dan gelen kral ve prensler sadece inanç uğruna adım atmayı doğru bulmamıştır.

4.8. Örneklerle Açıklama (Uslamlama)

Söylemi desteklemek ve söylem sahibinin iddialarını inanılır kılmak için başvurulmuş yöntemlerden biri de örneklemedir. Soyut bir düşünceyi ya da hayali bir olayı somutlaştırarak akılda kalıcılığını arttırmak mümkündür. Yazarlar tarafından iddiaları desteklemek için verilen örnekler veya doğrudan örnekler üzerinden açıklama ile taraftar toplama ve inandırıcılığı arttırmak mümkündür. Uslamlama kısa hikayeler vererek ya da anlatılarla yapılabilir. Bu yöntem söyleme canlılık katarak etki gücünü arttırmaktadır³⁸⁵.

Gesta Francorum'un anonim yazarı, Asi Nehri üzerinde Tancred'in dört yüz gümüş Mark karşılığında kuşattığı hisarda, gıdaya ulaşamaya Türklerin yardımına Ermenilerle Süryanilerin koştuğunu, ancak Tancred'in bu girişimi boşa çıkardığını söyler.

Yazarın yerli Hristiyanlar hakkında söylediği "hain", "çıkarıcı" "kurnaz" vb. nitelendirmelerini destekleyecek uygun örnekler vermesi, yaratılan algının kolay akılda kalması ve hatırlanabilmesini sağlamaktadır.

³⁸⁴ Helen J. Nicholson, *The Chronicle of the Third Crusade: The Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi*, Ashgate, Aldershot 1997, p. 337.

³⁸⁵ van Dijk, *age.*, 2003, s. 88.

5. BÖLÜM: XII. YÜZYIL HAÇLI KAYNAKLARINDA HAÇLILARIN ERMENİLER İLE KURDUĞU İLİŞKİ VE ERMENİ ALGISI

Bu bölümde Haçlı kaynaklarında, yerli Hristiyanlardan olan Ermenilerle ilgili veriler tespit edilerek kategorize edilmiştir. Van Dijk'in ortaya koyduğu ideolojik söylem analizi yönteminin söylem kalıplarından açıklama, (anlam, usamlama), aktör tanımı, dramatikleştirme (retorik, ajitasyon), durum tanımlaması (anlam), empati, kanıtsallık (anlam, usamlama), kutuplaşma (biz-onlar sınıflandırması, anlam), olumsal kendini sunma – olumsuz ötekini sunma (anlambilimsel makro strateji), örneklerle açıklama (usamlama) ve sayı oyunu (retorik, usamlama) çerçevesinde bazı çözümlemelerde bulunulmuştur.

5.1. Açıklama (Anlam, Usamlama)

Söyleme konu edinilen “biz” ve “onlar” arasında tartışma yaratacak eylemlerde izlenen yöntem; “biz”im olumlu eylemlerimizi içkin bir özellik olarak sunarken, olumsuz eylemlerimize mazeret üreterek suçlanmaktan kurtulmak ve “onlar”ın olumlu eylemlerini çoğu kez görmezden gelerek olumsuzluklarını aktörlerin kişisel özellikleriyle bağdaştırarak açıklama şeklindedir³⁸⁶. Açıklamalar çoğu kez örneklerle somutlaştırılarak akılda kalıcılığı artırıp kamuoyunda genel bir kanı oluşturmayı kolaylaştırır. Bu yönüyle örnekler ve açıklamalar, söylemin savını desteklemede etkin bildirimler olarak iş görür³⁸⁷. Albertus Aquensis, Ermenilerin kendileri ile kurdukları iş birliği ve dahası bu iş birliğine gönüllü olarak yaklaşmalarından sitayişle bahseder. Haçlı reislerinin Haçlı Seferi'nin erken safhalarında, Ermeni toprakları üzerinde birbirleriyle giriştikleri hakimiyet mücadelesi hakkında makul gerekçeler ortaya koymaya çalışır. Yaşanan olayların kabul edilebilir gerekçeleri olması önemlidir, zira kronik yazarı Batı Haçlı Seferleri için yapılan propagandaya hizmet etmektedir ve okuyucusunu sefere, seferin haklılığına ikna etmektedir. Bu nedenle de Tancred ve Bohemund arasındaki uzun soluklu iktidar mücadelesi “olumsal kendini sunma” ve “olumsuz ötekini sunma” genel düsturu içinde ele alınıp “biz”e dair olumsuzluklar vurgulanmadan söylemde yer bulmuştur.

³⁸⁶ van Dijk, *age.*, 2003, s. 81.

³⁸⁷ van Dijk, *age.*, 2003, s. 55.

Aquensis, Haçlı liderlerinden Tancred'in Tarsus'ta tanışıp yardımını gördüğü bir Ermeni'nin, şehrin onun eline geçmesi için Türklere karşı kendisiyle iş birliği yapacağını söylediği ve bu konuda elinden geleni yaptığını yazmıştır. Şehirde yaşayan yerli Hristiyanların Türk zulmü altında olduğu ve eğer Haçlılara yardıma yanaşmazlarsa bunun tek nedeninin Türk korkusu olduğu algısını yaratan yazar, Haçlı varlığını şu sözlerle Hristiyanlığın bir nevi kurtuluşu olarak değerlendirmiştir. Ancak bölgede hakimiyet kurmak için Tancred ve Bohemund arasında başlayan tartışma şehrin ahalisi Ermenileri de bir tercih yapmaya zorlamış ve yazara göre Tancred yönetimi altında kendilerini daha güvende hissedeceklerinden dolayı Bohemund aleyhine bir karar almışlardır. Yazar bu kararın verilmesinde, Bohemund'un Doğu'daki faaliyetleri etkin olduğundan, Ermenilerin tutumlarını kabul edilebilir bulmaktadır.

Hemen ardından Baudouin, Kilikya bölgesindeki emellerini gerçekleştirebilmek için şehrin yerli Hristiyan ahalisi ile diyalog içine girmiş ve eğer şehri kendisine teslim etmezlerse bir felakete uğrayacaklarını söyleyerek, Tancred'in elde ettiği zaferi sonlandırmıştır. Kilikya üzerinde gerçekleşen hakimiyet savaşı da göstermektedir ki, öncelik yerli Hristiyanların istikbali değil, Haçlıların çıkarları idi. Haçlılar söz konusu hakimiyet savaşında gerekli gördüklerinde yerli Hristiyan nüfusla karşı karşıya gelmekten çekinmemişler, kronik yazarları olağan gördükleri bu durumu aktarmakla yetinmişlerdir. Örneğin Aquensis, herhangi bir yorum yapmadan Haçlı reisleri arasında yaşanan çekişmeler ve Ermenilerin kısa sürede taraf değiştirmeleri hakkında yazmıştı.

Willermus Tyrensis, şehrin teslim edilmesinden sonra paniğe kapılıp şehri terk ettiği iddia edilen Yağsıyan'ı öldüren Ermenilerin, cesedini Antakya'ya getirmeleriyle ilgili yazmaktadır. Latinler yerleştikleri coğrafyada var ve daim olabilmek için, bir yandan merkezden çevreye doğru genişleme stratejisi içerisine girmişler diğer yandan nüfus doğurganlığı sağlamaya çalışmışlardır. Bu nedenle yerli Hristiyanlar ile iyi geçinmeleri, iş birliği halinde olmaları elzemdi.

Latinler, kendileri için tehdit oluşturan Sur şehrini kuşatmışlar, Türkler direnç gösterdiğinden kuşatma uzamıştır. Bunun üzerine Antakya'da mukim ve mancınık kullanmada maharetli olduğu bilinen bir Ermeni'den yardım isteme kararı almışlardır. Kroniğinde sık sık Latinlerin Ermenilerle iş birliği yapmaktan çekinmedikleri ancak onları temkinli yaklaşımları gereken bir müttefik olarak gördüklerini yazan bu konuyu ayrıntılandırmaktadır

Gerçekte varlıklarını bir lütuf olarak gören Haçlılar, Ermenilere asla tam olarak güvenmemişler ancak gerektiğinde yardım istemekten ve de yardımlarına koşmaktan geri durmamışlardır. Kroniklerde Ermenilerle yapılan iş birliği açıklanırken, Haçlıların gücü ve otoriteyi ellerinde bulundurdıkları yani örtük olarak Haçlıların bölgedeki efendi olduğu vurgusu vardır.

5.2. Aktör Tanımı

İnsandan ve eylemlerinden söz eden tüm söylemler, aynı zamanda farklı aktör tiplerini de tanımlamaktadır. Bu tanımlama bireysel, üyesi olduğu toplum, cemaati, yaşadığı çevre veya konumla ilişkili olarak yapılabilmektedir. Kendisinden söz edilen aktör veya aktörler gerçekleştirdiği eylemler, üstlendiği roller veya bazen de tam tersi bir şekilde gerçekleştirmediği eylemler ve üstlenmediği rollerle açıklanır. Tanımlama işlemi nadiren açıkça yapılırken, çoğu zaman okuyucunun veya dinleyicinin anlayışına bırakılır. Kullandığımız kroniklerde genel ideolojik strateji olumlu kendini sunma-olumsuz ötekini sunma olarak belirlendiğinden, “öteki” daima dışlayıcı ve olumsuz tanımlanmaktadır³⁸⁸. Tyrensis ve Aquensis Ermenilere ilişkin bilgi verirken öncelikle Doğu Roma İmparatorluğu’nun elinden kaçarak Haçlılara sığınan ve onlarla birlikte hareket ederek Baudouin’in yerli Hristiyanlar hatta Ermenilerle ilişkisini belirlemede önemli bir rol oynayan Bagrat’a ışık tutar. Bunlar bir yandan Bagrat’ın kişiliğine, faaliyetlerine dair bilgiler aktarırlarken, diğer yandan ait olduğu cemaate ve genel tutumlarına değinirler. Böylece okuyucuları için Ermenilere yönelik bir algı / imaj ortaya koyarlar.

Tyrensis, Haçlı birliklerinin Anadolu’da ilerleyişleri sırasında Tancred ve Baudouin’in ana ordudan ayrılıp Kilikya’ya doğru hareket ettiğinden bahseder. Düşman beldelerine karşı acımasızlıklarını anlatırken ifadelerine güç katacak abartı unsurlarına başvurur. Aynı tutumu bölgenin dağ köylerinde oturan Ermenilere karşı da takınır. Ermenilerin de tıpkı Türkler gibi Tancred’in gazabından korktuğu için iş birliğine yanaştığını ve dostça ilişkiler kurmaya çalıştıklarını öne sürer. Yazarın aktörleri kimliklendirmeye çalışıp tasvir etmesi, ideolojik söylem yapılarından aktör tanımına uygundur. Burada Ermeniler, tıpkı Türkler gibi dağ köylerinde yaşayan ve yine Türkler gibi Haçlıların bölgedeki varlıklarından endişe duyan topluluklar olarak işlenirken, Haçlıları “korkulmaya layık”,

³⁸⁸ van Dijk, *age.*, 2003, ss. 71, 72.

“güçlü” ve “kudretli” olarak tasvir edilmektedir. Tyrensis’in dindaşları olan Ermenileri kendilerinden ayrı tutmayıp sadece etnik kimlikleri ile tasvir etmesi dikkate değer

“Tancred, sıkı bir mukavemete rağmen Küçük Aleksandria adındaki yeri tahrip edip bütün bölgeyi hâkimiyeti altına aldı. Fakat dağlarda oturan Ermeni ve Türk emirler, Tancred’in güçlü ve kalabalık bir orduyla bütün eyaleti tabi kıldığını duyunca, sıranın kendilerine geleceğinden, halklarının tutsak alınacağından ve şehirlerinin tahrip edileceğinden korkup, bu yüzden onunla dostça ilişkiler kurabilmek ve anlaşma sağlayabilmek için elçiler göndermekte yarıştılar. Bununla birlikte arzularının gerçekleşmesi ve böyle güçlü bir prensin gazabından kurtulmak ve onun ittifakını kazanabilmek bakımından ona çok miktarda altın, gümüş, atlar, katırlar, ipekli eşyalar gibi hediyeler gönderdiler. Tanrı onunla beraber olup her işte şanslı olan bu sadık kulunun yollarını açıyordu³⁸⁹”.

Tyrensis, Haçlı reislerinden Baudouin’in İznik civarında tanışıp maiyetine aldığı “Bagrat” adındaki Ermeni bir kaçağın, Baudouin’in Ermenilere yönelik tutumu ve sefer politikasını belirlemede ne derece önem arz ettiğinden bahseder. Önceleri sadık bir hizmetkar gibi minnet göstererek Baudouin’i destekleyen Bagrat, fırsat bulduğunda Baudouin’in arkasından iş çevirmeye başlar. Bu noktada sadece Tyrensis değil, bu konuya değinen tüm kronik yazarları Ermenilerin güvenilmezliğinden dem vurmaktadır. Haçlı ordusunda iyi bir asker ve başarılı işler yapan Bağrat, sadece Tyrensis’in övgülerine şu şekilde mazhar olmuştur

“İmparator’un esaretinden kaçmış olan Pankratius (Bagrat) adında Ermeni bir arkadaşı vardı. [Baudouin] Onunla İznik’te tanışmıştı ve o zamandan beri devamlı olarak yanındaydı. Fakat bu adam hilekâr ve güvenilmezdi. Neredeyse her saat başı Baudouin’i kolayca fethedebileceği bir bölgeye birlikte sefer yapmaya teşvik ediyordu. Böylece iki yüz atlı ve kalabalık bir yaya grubu hazırlayıp zikredilen Bagrat’ın komutasında kuzeye gönderdiler ve oldukça zengin bir bölgeye geldiler. Adı geçen bölgenin sakinlerinden müstahkem yerleri elinde bulunduranların sayısı çok azdı ve silah taşımalarına müsaade edilmeyen Hristiyanlara, yani gerçek Tanrı’yı itiraf eden mümin ahaliye keyfi davranıyorlardı. O, bu bölgeyi büyük Fırat nehrine kadar birkaç günde zapt etti çünkü kâfirlerden nefret eden Hristiyan ahali,

³⁸⁹ Willermus Tyrensis, *Historia rerum in partibus transmarinis gestarum a tempore successorum Mahumeth usque ad annum Domini MCLXXXIV*, Recueil des Historiens des Croisades, Historiens Occidentaux, I, Paris, 1844, pp. I vd.; İngilizce çev. Emily Atwater Babcock and A. C. Krey, *A History of Deeds done Beyond the Sea*, I, New York 1943, p. 186; Türkçe çev. Ergin Ayan, *Willermus Tyrensis’in Haçlı Kroniği, II, Kudüs’ün Zaptından Urfa’nın Fethine (1099-1143)*, Gece Kitaplığı, Ankara 2018, s. 150.

müstahkem yerleri onlara teslim ettiler. Ve onun adı çevredeki düşmanlara öyle bir korku saldı ki, kendiliklerinden müstahkem yerleri terk ettiler ve hiç kimse onları takip etmediği halde kaçmaya başladılar. Buna karşılık müminler gittikçe kuvvet kazandılar. Ama onu kabul eden müminler, onun varlığıyla öyle kuvvetlendiler ve öyle cesaret kazandılar ki, peygamberin dediği gibi “*Bir adam bin kişiyi kovalardı ve iki kişi on bin kişiyi kaçırdı*”³⁹⁰. Ve sadece halk değil, o bölgede bulunan Hristiyan prensler de ona bağlandılar ve itaat ederek aynı hedefte onunla güçlerini birleştirdiler³⁹¹”.

Tyrensis kroniğinin sonraki sayfalarında Baudouin ve Bagrat arasındaki ilişkilere ve Bagrat’ın, Baudouin’den habersiz çevirdiği işlere yer verir. Yazarken kullanmış olduğu ifadeler “menfi bir öteki” tanımına uygundur

“Baudouin’in bir dostu olan “Nichossus” adındaki güçlü bir Ermeni satrapı, Baudouin’e olan muhabbetinden dolayı garip ve büyük bir çadırı elçiler vasıtasıyla Dük’e gönderdi. Fakat Bagrat elçileri kandırıp bu çadırı almış ve böylece çadır Bagrat’tan bir hediye olarak Bohemund’a gelmişti. Dük Nichossus’un elçilerinden bu olayı öğrenince, sefer boyunca genellikle arkadaş olduğu Flandern Kontu ile beraber Bohemund’a gitti ve ondan kendisine gönderilen ama zorla gasp edilen çadırı geri iade etmesini istedi. O, bunu soylu Bagrat’tan hediye olarak aldığını ve Dük’ün istediği şeyin kendi hakkı olduğunu söyledi. Fakat halk ve prensler arasında bir kargaşa çıkmasın diye diğer prenslerin de ricaları üzerine, kendisine getirilmiş olan hediyeyi geri verdi ve böylece mesele çözülmüş oldu”³⁹².

Tyrensis kroniğinin yedinci kitabında Bagrat konusuna tekrar döner ve Baudouin’in emri altındaki yerli Hristiyanlara karşı zalimce tavrını herhangi bir yorumda bulunmadan aktarır. Bagrat bu defa yalnız başına değildir, kardeşi Kovalisius (Gogh Vasil) ile birlikte Baudouin’e ait topraklarda hüküm sürmektedir

“Dük Baudouin, şehirde hala zikredilen vebanın hüküm sürdüğünü ve giderek daha fazla sayıda insanın öldüğünü görünce, kardeşiyle buluşmasında ona samimiyetle kendi eyaletine gelip, ağustos ayının sıcaklığını burada geçirmek ve sağlıklı havadan kurtulmak istediğini söylemişti. Böylece en yakın adamlarını ve samimiyetle

³⁹⁰ Kitab-ı Mukaddes, Tesniye 32:30, Kitab-ı Mukaddes Şirketi, İstanbul 1993.

³⁹¹ Willermus Tyrensis, *Historia rerum in partibus transmarinis gestarum a tempore successorum Mahumeth usque ad annum Domini MCLXXXIV*, pp. I vd.; Emily Atwater Babcock and A. C. Krey, pp. 187, 188; Ergin Ayan, ss. 154, 155.

³⁹² Willermus Tyrensis, *Historia rerum in partibus transmarinis gestarum a tempore successorum Mahumeth usque ad annum Domini MCLXXXIV*, pp. I vd.; Emily Atwater Babcock and A. C. Krey, pp. 238, 239; Ergin Ayan, s. 206.

ilgilenmek istediği çok sayıda fakir insanı yanına alıp, kardeşinin ülkesine gitti ve Turbessel, Hatab ve Râvendal gibi kendisine bağlayabileceği ve sık sık kardeşiyle bir araya gelebileceği bölgelerde ikamet etti. Orada bulunduğu sürece bölgenin halkı ve özellikle orada çok sayıda bulunan manastır rahipleri, Bagrat ve kardeşi Kovalisius (Kogh Vasil) hakkında ağır ithamlarda bulundular Bu ülke içinde büyük nüfuz sahibi olan bu iki kardeş Ermeni idiler, fakat bu bölgede sahip bulundukları müstahkem şehirlere güvenerek, bölgenin sakinlerine ve bilhassa manastırlara haksız olarak uyguladıkları ağır baskılarda ölçüyü kaçırmış ve küstahlığa kadar varmışlardı, şöyle ki onlar Antakya kuşatması sırasında Urfa Kontu'nun, Dük'e hediye vermek üzere gönderdiği elçileri yolda soymaya cüret etmişler ve muhakkak Dük'e gönderilmiş olan hediyeleri Bohemund'a götürmüşler ve bu suretle Urfa Kontu'na karşı destek sağlamayı ummuşlardı. Şimdi o bu suçlamaları duyunca, bu bölge halkıyla ittifak ederek adamlarından elli atlısını bunların kalelerini yerle bir etmeleri ve çekilmez kibirlerini biraz olsun sona erdirmeleri için gönderdi. Dük, bu bölgede ikamet ederken, ordunun liderleri ama halktan çok sayıda kişi Kont'a gelip büyük ihtiyaçları için ondan yardım istediler. Bu olaylar yol üzerinde bulunan müstahkem Hasard'ın, bir dostluk ilişkisi sonucunda Haçlıların hakimiyetine geçmesinden sonra vuku buldu. Ama o onları saygıyla karşılayıp, onlara şaşkıncı biçimde cömertçe davrandı³⁹³.

Kronik yazarı görüldüğü üzere, yaşananları sadece fail ve failer üzerinden değerlendirmiş, Latinlerin yerli Hristiyan halkta bıraktığı olumlu algıya, Bagrat ve kardeşi Gogh Vasil'in bıraktığı olumsuz algıdan daha fazla yer vermiştir.

Aquensis, Bagrat ile Ermenistan coğrafyasında birtakım faaliyetlerde bulunan Baudouin'in, Ermenistan politikasının belirlenmesinde başat rol üstlendiğini yazmıştır. Bagrat hakkında oldukça olumsuz bir dil kullanan yazar, O'nun "güvenilmez" ve "hain" olduğunun altını çizer. Bir genellemeden ziyade şahıs üzerine odaklanarak Bagrat'ın faaliyetlerinin doğurduğu olumsuz sonuçları yorumlar. Bagrat haricinde Ermenilerin, gelen Latinlerle din birliği içinde olduğundan kendilerini büyük bir memnuniyetle karşıladıklarını ve kendilerini yöneten Türklere karşı derhal iş birliğine yanaştıklarını ifade ederek, bu yerli Hristiyan gruptan sitayişle söz eder. Söylemi değerlendirildiğinde Bagrat'ın olumsuz faaliyetlerinin uzun uzadıya anlatılması dışında, Latinler ve Ermeni

³⁹³ Willermus Tyrensis, *Historia rerum in partibus transmarinis gestarum a tempore successorum Mahumeth usque ad annum Domini MCLXXXIV*, pp. I vd.; Emily Atwater Babcock and A. C. Krey, pp. 304-305; Ergin Ayan, 2018, s. 283.

halk arasında kısa sürede gelişen derin bir dostluk algısı yaratıldığı görülmektedir. Bagrat için kullanılan ifadeleri güçlendirmek için kendi halkının iş birliğinden ve olumlu özelliklerinden bilhassa bahsettiği düşünülmektedir.

Aquensis, Antakya kuşatması sırasında Ermeni prenslerinin Haçlı liderleri ile temas halinde olmaya çalıştığını ve iyi ilişkiler kurmak için birtakım girişimlerde bulunduğunu anlatmıştır. Tell Bâşir bölgesinin Ermeni Prensi Nicusus'un girişimlerini örnek olarak göstermiştir. Ancak anlatı, bir başka Ermeni Pakrad'ın (Aquensis "Bagrad" olarak ifade etmektedir) çevirdiği oyunlara ve hilekarlığına odaklanmıştır

"Birkaç gün sonra Turbessel (Tell-Bâşir) bölgesinden Ermeni prensi Nicusus, iyilik ve dostluk kazanmak için Dük Godefroi'e harika işlemeli ve süslemeli bir çadır gönderdi ama Pakrad bir pusu kurdu ve çadırı Nicusus'un genç adamlarından çaldı ve çadır, Pakrad'ın hediyesi olarak Bohemund'a gönderildi. Birbirleriyle sevgili dost ve yoldaş olarak müttefik olan Dük Godefroi ve Flandreli Robert, Nicusus'un adamlarından çadırın Bohemund'a götürüldüğünü öğrendiklerinde, barışçıl bir şekilde, kendisine ne varsa teslim etmesini önerdiler. Bohemund[...] onların öneri ve isteklerini kesin bir dille reddetti. Öfkeli prensler, soylularının tavsiyesi üzerine bir kez daha çalıntı çadırı istediler. Bohemund bundan asla vazgeçmeyeceğini ilan etti [ise de] sonunda ordudaki soylu arkadaşlarının tavsiyesi üzerine, Hristiyanlar arasında bir anlaşmazlık çıkmaması için köşkü Düke geri verdi ve barış sağlandı ve bir kez daha birbirleriyle arkadaş oldular³⁹⁴".

Gesta Francorum'un anonim yazarı, Eskişehir Savaşı sırasında (1097) Ermeniler ile Haçlılar arasındaki ilk temasa değinmemektedir. Herhangi bir bilgiye sahip olmadığı için mi, yoksa gerek duymadığından mı bilinmez, güzergahları üzerinde karşılaştıkları yerel liderlerden ve kendileriyle kurdukları ilişkilerden kronik boyunca bahsetmektedir. Latin kronikleri genel olarak Anadolu'da ilerleyen Haçlı ordusuna karşı bölgede yaşayan Ermenilerin tutumlarına ilişkin ağız birliği etmişçesine olumlu yazmaktadırlar. Gesta Francorum, Birinci Haçlı ordusunun güzergahı hakkında en ayrıntılı bilgiyi verir. Kronik yazarı, Kapadokya üzerinden ilerleyen Haçlı ordusunun karşılaştığı bir yerel Ermeni reisi ile yaşanmış diyalogu üzerinden Haçlıların bölgede henüz oluşan otoritesini meşrulaştırmaya çalışır. Bunu da kendisini efendi yerine koyup durumu kabullenen karşı taraf üzerinden gerçekleştirmektedir. Böylece onların Haçlıların emrine girmekte bir

³⁹⁴ Albertus Aquensis, *Alberti Aquensis Historia Hierosolymitana*, pp. 265-713, s. 562; Susan B. Engington, p. 263.

sorun görmedikleri ve her türlü iş birliğine hazır olduklarına dair örtük bir anlam oluşturulmaktadır.

Yazar, Haçlı liderlerinin şövalye ruhuna uygun davrandıkları için girdikleri bölgelerde yerli Hristiyanlar tarafından iyi karşılandıklarını anlatmaktadır. Yukarıda görüldüğü üzere, “biz”in iyi davranışlarımız genel bir tavır olarak değerlendirilip örneklerle gösterilirken, “onlar”ın olumsuz davranışlarına açıklamalarla derinlik kazandırılarak okuyucular etki altına alınmak istenmiştir³⁹⁵.

Gesta Francorum’da yer alan olaylara, Petrus Tudebodus’un kroniğinde de rastlanır. Yazar Antakya kuşatması sırasında Haçlı birliklerinden Şövalye Peter of Roaix’in, Türkler karşısındaki faaliyetleri ve Ermenilerin takındığı tavrı aktarırken, şu satırlarla Ermenilerin Türkler karşısında aciz kaldığına ilişkin örtük bir anlam oluşturmuştur

Aquensis, Baudouin’in faaliyetlerini anlatırken ideolojik söylem yapılarından aktör tanımına uyan bir üslup benimser. Baudouin’in şahsiyeti, askeri başarıları, inancı konusundaki samimiyeti ve müşfik karakterinden birçok kez bahseder. Daha sonra Urfa’ya yönelik girişimlerinin nedenini açıklar. Aquensis’in aşağıda alıntılanan ve Urfa’da Haçlı kontluğunun kuruluşuna giden süreçte dair söyledikleri, diğer kronik yazarlarından farklıdır.

Görüldüğü üzere Aquensis, Ermeniler hakkında “dikkatsizce ve yavaşça savaşıyor” ve “kadınsı niteliklere sahip kasaba erkeği” şeklinde tanımlamalarda bulunmaktadır. Benzer bir tanımlama zaman zaman Grekler için de yapan Latin kronik yazarlarının, yerli Hristiyanları algılayış biçimleri, “onların kendilerini korumaktan aciz” oldukları yönündedir. Bir müttefik olarak yanlarında bulunsalar da Haçlıların savaş meydanlarında bu halkların savaşçı olmayışları nedeniyle zor duruma düşüklerine vurgu yapılmaktadır. “Biz” ve “onlar” tanımlamalarında temel ayrışma noktalarından biri de savaş alanlarında “biz”in gösterdiği cesareti gösteremeyen “onlar”ın korkaklığı olmuştur. Bu tutum kroniklerde kimi zaman “biz”i tanımlarken, kimi zaman da doğrudan “onlar”ı betimlerken sürdürülmüştür.

Aquensis, Thoros’un bertaraf edilip Baudouin’in Urfa’nın tek hükümdarı oluş sürecini anlatırken Baudouin’i “masum”, kendi hükümdarlarını katleden Ermenileri ise “suçlu” ilan etmiştir. Yazara göre Ermeniler kendi hükümdarlarını Baudouin’in karşı çıkmasına rağmen “acımasızca” katletmişler, Baudouin, yönetimi mecbur kaldığı için ele almıştır.

³⁹⁵ van Dijk, *age.*, 2003, s. 104.

Böylece van Dijk'ın geliştirdiği “ideolojik (dördül alan) kare” ve eleştirel söylem yapılarının da temel dayanağı olan “iç grup-dış grup” arasındaki ayrışma bu anlatıda tezahür etmiştir: “Biz”im hakkımızda olumlu şeyleri vurgula, “onlar” hakkında olumsuz şeyleri vurgula, “biz”im hakkımızda olumsuz şeyleri vurgulama, “onlar” hakkında olumlu şeyleri vurgulama³⁹⁶.

Böylece Ermeniler tâbîliği, Latinler ise efendiliği üstlenmişti. “Biz” ve “onlar”ın Doğu'daki topraklar üzerinde statüleri tanımlanırken, üstlendikleri veya üstlenecekleri rol de kesinleşmiş oluyordu.

Tyrensis, Baudouin'in sefer politikasına odaklandığı dördüncü kitabında Ermenilerle kurduğu ilişkiler ve Ermenilerin Haçlı egemenliğine giriş sürecini anlatır. Haçlıların kurduğu ilk devlet olan Urfa Haçlı Kontluğu'nu anlattığı bölümde, bölgede yaşayan Ermenilerin tarihinden bahsederken, “saf ve temiz bir inanç üzerinde” olduklarını vurgulamıştır. Korkudan Türk hakimiyetine girdiklerini ve kendi inançlarını yaşayabilmek uğruna bu duruma katlandıklarını belirterek dramatik bir tablo çizer. İdeolojik söylem yapılarından olan dramatikleştirmeye olayların etki gücünü arttırmak için kroniğinde sıkça başvurursa da hâkim olan ideolojik söylem yapısı, aktör tanımıdır. Böylece, Doğu'da yaşayan Hristiyanların “mazlum” milletler oldukları imajı oluşturulurken, aynı zamanda “kim oldukları” sorusuna da cevap verilmiştir

“Urfa, Mezopotamya'nın en tanınmış şehri olup diğer adı da Rages'dir. Bu şehir, yaşlı Tobyas'ın oğlu henüz küçük bir çocuk iken, Rages'deki akrabası Gabael'e ödünç vermiş olduğu on gümüş talantı geri alması için oğlu Tobyas'ı gönderdiği yerdir. Bu şehrin halkı, Mesih'in ölümünden hemen sonra Havari Thaddeus gibi büyük bir havarinin hem vaazları hem de Eusebios von Caesarea'nin *Kilise Tarihi* kitabının birinci babında kaydetmeye değer gördüğü gibi kutsal ülkeden kralları Abgarus'a yazdığı mektup vasıtasıyla kutsal Hristiyanlık inancına girmişlerdir. Onlar, Havari zamanında kabul ettikleri inançlarını, başlangıçtaki gibi saf ve temiz tuttular. Haraç ve vergi vermek suretiyle kâfirlerin boyunduruğuna katlandılar ve sürekli artan baskılar nedeniyle dışarıda sahip oldukları üzüm bağlarını, tarlalarını ve diğer mallarını satmak zorunda kaldılar³⁹⁷”.

³⁹⁶ van Dijk, *age.*, 2003, s. 57.

³⁹⁷ Willermus Tyrensis, *Historia rerum in partibus transmarinis gestarum a tempore successorum Mahumeth usque ad annum Domini MCLXXXIV*, pp. I vd.; Emily Atwater Babcock ve A. C. Krey, pp. 189, 190; Ergin Ayan, 2018, pp. 155, 156.

Tyrensis, Urfa'nın Ermenilerinin Bauodouin'i bir "kurtarıcı" olarak görüp şehrin valisi Thoros'u, kendisini şehre davet etmeye zorladıklarını, Valinin önce teklifi kabul edip sonradan kötü sonuçlar doğuracağından korkarak caymaya çalıştığını ifade eder. Doğu Roma tarafından vali tayin edilip Grek-Ortodoks inancını kabul ettiğinden, Ermenilerin gözünde hain olan Thoros'un Urfa'da hüküm sürmesinden ise şehri Batı'dan kendilerini kurtarmak için gelen inançlı müminlere teslim etmek doğru olacaktı. Bu iddia, birbirlerini kopya ettiklerinden olsa gerek tüm Latin kroniklerinde işlenmiş ve Baudouin'in giriştiği bu gayr-ı meşru işi sağlam bir zemine oturtup meşru kılmaya yaramıştır. Bu yaklaşım, Latin kronik yazarlarınca Haçlı reislerinin asıl amaçlarından saparak gerçekleştirdiği her tür gayr-ı meşru iş için uygulanmıştır. Bunu kanıtlamak için karşı anlatılara ve olaya dahil olmayan üçüncü bir grubun söylemine bakmak gerekmektedir. Konuyla ilgili olarak Urfalı Mateos³⁹⁸, Anna Komnena³⁹⁹ ve İbn'ül- Kalanisi'de⁴⁰⁰ bilgi bulmak mümkündür. Tyrensis, Haçlıların uygunsuz eylemlerine makul gerekçeler bulma konusunda oldukça iyidir ve Baudouin'in adeta emrivaki ile şehrin yönetimini eline aldığını ve şehirdeki Ermenilere refah ve huzur getirdiğini söyler. Baudouin'e, aktör tanımına uygun olarak "kurtarıcı" sıfatı yakıştırır. Şehirdeki mezhep çatışması ve yönetimi sırasında Ermenilere yönelik politikasından hiç söz etmez

"Fakat onu davet etmiş olan şehrin valisi onun gelişi üzerine halkın teveccüh ettiği sevgi ve saygı üzerine kıskançlık göstermeye başladı ve Baudouin ile yaptığı anlaşmadan caymanın yollarını aramaya başladı. Vali onu, sağ olduğu müddetçe şehrin bütün gelirlerinden şehrin eşit paya, ancak o öldükten sonra tamamına sahip olmak şartıyla şehre davet etmişti. Şimdi ise sözünü şöyle değiştirdi: Baudouin şehri ve halkını Türklere karşı korumak istiyorsa, emeğinin karşılığı olarak tahmini ucuz tarife göre yıllık bir ücret alacaktır. Fakat Baudouin'in bunu şiddetle reddetti, o kiralık bir iş yapmak istemiyordu ve dönmeye hazırlanırken, bunu duyan halk hemen valiye gitti ve özgürlükleri için gerekli olan böyle bir prensi geri çevirmemesini rica ettiler. Şehre ve bizzat kendisine gerekli olan sükûneti sağlayabilmesi için daha önceki anlaşmaya bağlı kalmalıydı. Fakat bu, halkın ve yaşlıların Baudouin'e teveccüh ettikleri azim ve güçlü sevgiyi görünce onların taleplerini karşı durmaya cesaret edemedi, bilakis isteksiz de olsa bunu onayladı, zira prensin şehre girişini

³⁹⁸ *Urfalı Mateos, age.*, ss. 193 vd.

³⁹⁹ *Komnena, age.*, ss. 360-366.

⁴⁰⁰ İbnü'l Kalânisi, *Şam Tarihine Zeyl*, çev. Onur Özatağ, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015, ss. 155, 267, 274.

büyük bir endişeyle izlemişti. Geçmişteki davranışlarını telafi etmek için, onu halkın önünde oğlu yerine koyarak yaşadığı sürece, bütün mallarını aynı oranda paylaşmak için yemin etti. Fakat ölümünden sonra tamamen onun eline geçecekti. Halk ise çok sevinçliydi, çünkü özgürlükleri için umutlarını ona bağlamışlardı. O günden itibaren kendilerini Baudouin'in korumasına bırakan ahalinin kafasında, daha önce yaşamış olduklarından dolayı validen intikam alma düşüncesi vardı⁴⁰¹”.

Doğu Roma'nın Malatya valisi olan Ermeni Gabriel, Selçukluların istilasından korkarak Antakya Prinkepsi Bohemund'a elçiler göndermiş ve ivedilikle şehre gelmesini, belirli şartlar karşılığında şehri kendisine teslim edeceğini bildirmiştir. Bohemund daveti alır almaz yola çıkmış ancak Danişmend Gazi Gümüştekin yol üzerinde kendisine pusu kurmuş ve kısa bir savaştan sonra Bohemund'u esir almayı başarmıştır. Fulcherius Carnotensis, Ermeni Vali Gabriel'in davetini ve Bohemund'un esir düşmesini anlatırken şu cümlelerle Gabriel'i "aciz", esir düşmüş Bohemund'u "kahraman" olarak göstermeye çalışmıştı.

Esir edilmiş Bohemund'un içine düştüğü zor duruma rağmen olumsuz anılmayıp yardım isteyen Ermeni Vali Gabriel'in olumsuz anılması, kronik yazarının yaratmak istediği algıya / imaja uygun bir aktör tanımlamasından ibarettir. Keza Carnotensis'in muhabbet taşıdığı Baudouin kadar Bohemund'tan da son derece olumlu söz etmesi, aidiyetinin Haçlı reislerinden çok "Haçlı birliğine" olduğunu göstermektedir. Carnotensis olayların görgü tanığı olsa da yaşananları kendileri açısından idealize ederek yansıtmaktan çekinmemiştir. Bu durum van Djik'in "dörtlü ilke"sinden: Bize ait olumsuzlukları vurgulama düsturunu akla getirmektedir.

Albertus Aquensis, Urfa halkının esir düşen Baudouin için ne kadar kaygılandığından ve şehrin yönetimini, Türk tehdidi dolayısıyla derhal Tancred'e verdiklerini, şehrin Ermeni sakinlerinin liderlerine "sadık" kaldığını ve zor zamanlarında sebat gösterecek kadar "dirayetli" olduklarını söyler. Yazarın Ermeniler hakkında yaptığı nitelemeler şunlardır

"[...] Baudouin'in kayıp olduğu doğrulandı [...] Urfa'nın Hristiyan halkı, görkemli prenslerinin akıbetini ve şehrin yıkımını öğrenir öğrenmez ağlamaya ve inlemeye başladılar. Derhal şehirdeki tüm Hristiyan askerlerini şehri korumak için teşvik ettiler. O gün Hristiyanlar için onurlu bir gündü, Rabb'in günüydü. Üstelik ikinci

⁴⁰¹ Willermus Tyrensis, *Historia rerum in partibus transmarinis gestarum a tempore successorum Mahumeth usque ad annum Domini MCLXXXIV*, pp. I vd.; Emily Atwater Babcock ve A. C. Krey, pp. 191, 192; Ergin Ayan, 2018, ss. 155, 156.

gün ağardığında aynı kasabanın Ermeni halkı, bu kadar ünlü bir prensin yasını tutmak için bir araya gelen herkesin tavsiyesini aldıktan sonra Baudouin'in fidyesi ödenene kadar Tancred'in onun yerine geçmesini istediler. Tancred, şehri Baudouin için idare etmekle görevlendirildikten sonra Bohemund güzel bir yolculuk yaparak Antakya'ya geri döndü. Üzerinden sekiz gün geçtikten sonra Tancred şehrin surlarını korumayı sürdürürken Çökürmüş ve Sökmen zaferinin başarısıyla ve Baudouin'i ele geçirmekle övünüyorlardı. Ardından Tancred'i ve Galyalıların şehirdeki tüm gücünü kırmayı umarak eskisinden daha güçlü olarak bir araya geldiler. Türkler, kapıları ve surları kuşatmışlardı. Geniş bir alana çadırlarını kurmuşlardı. Güçlü bir orduyla Urfa ovasına inmişlerdi. Tancred artık zor durumdaydı. Galyalı askerlerin gücü, bu kadar çok sayıda ve birleşik Türk gücüne karşı zayıf kalmıştı [...] Şehrin tüm halkı ve askerleri, düşmanla savaşmak onları yenip uzaklara sürmek için duvarlar ve surlar boyunca yayıldı⁴⁰²”.

Aquensis, her ne kadar Türklerin saldırılarına uğrayan Haçlı reislerinin akıbetini kaleme almış olsa da şehrin yerli Hristiyan halkının olaylar karşısında aciz kalışlarını ve korunmasız hallerini genelleyerek, bir toplumun kişilik özelliği gibi gösterme çabası içerisine girmiştir. Yaşanılan olayda esir edilmiş Baudouin'nin üstün özelliklerinden ve cesur tavrından bahsedilmesi, yeni bir söylem yerine mevcut söylemini devam ettirmesi, sağlıklı yorum yapılmadığını kanıttır.

Tyrensis, Fatımi Devleti'nin güçlü vezirlerinden el-Efdâl'in kimliği hakkında bilgi verirken kendisinin bir Ermeni olduğunu ancak Hristiyanlık inancı ve kökenlerinden uzaklaşarak erdemli hayatı terk ettiğini ifade etmiştir. Yazar böylece Ortodoks ise bir Ermeni'nin erdemli bir hayat sürdürdüğünü ima etmektedir “... en büyük emiri olan Efdal'ı çağırıp ondan bütün Mısır ordusuyla Suriye'ye doğru sefere çıkmasını ve bu kibirli kavmi, isimleri bir daha duyulmayıncaya kadar imha etmesini istedi. Bu emir aslında bir Ermeni olup Hristiyan bir aileden geliyordu⁴⁰³. Ama büyük hazineler sayesinde, kökenlerinden ve inancından uzaklaşarak, erdemli yaşamı inkâr etti⁴⁰⁴.” Buradan

⁴⁰² Albertus Aquensis, *Alberti Aquensis Historia Hierosolymitana*, p. 562; Susan B. Engington, pp. 695-697.

⁴⁰³ Tyrensis burada baba ile oğlu karıştırmıştır. El-Efdâl'in babası Bedr el-Cemali, Ermeni bir ebeveynen dünyaya gelmiştir. O salt yetenekleri sayesinde vezirlik makamına kadar yükselmiştir. Müslüman olan Bedr el-Cemali, oğlu el-Efdâl'i de inançlı bir Müslüman olarak yetiştirmiş ve kendisinden sonra vezirlik makamına getirmiştir. Mısır, baba oğlun yönetimi altında en görkemli zamanlarını yaşamıştır. Emily Atwater Babcock ve A. C. Krey, p. 393, n. 26.

⁴⁰⁴ Willermus Tyrensis, *Historia rerum in partibus transmarinis gestarum a tempore successorum Mahumeth usque ad annum Domini MCLXXXIV*, pp. I vd.; Emily Atwater Babcock ve A. C. Krey, p. 393; Ayan, 2018, s. 40.

hareketle belki de şunu söylemek mümkündür; Gregoryen Kilisesi'ne mensup yerli Hristiyan gruplardan biri olan Ermeniler esasen erdemli hayatlar süren Hristiyanlardır. O halde bu grup hakkında “heretik”, “hain” ve zaman zaman “savaşmaktan aciz korkaklar” şeklinde yaratılan imajın temelinde yazarın kendi tecrübeleri yatmaktadır ve asla bir genelleme olarak görülmemelidir. Latin kroniklerinde yerli Hristiyanlara dair sabit bir algının olmadığı ve daha sonradan da oluşmadığını söylemek mümkündür. Her tecrübe, “dış grup” olarak değerlendirilen yerli Hristiyanlara yönelik yeni bir algı yaratılmasına yol açmıştır.

Aquensis, Dük Godefroi'nın Antakya'da baş gösteren salgın hastalıktan dolayı şehri terk ederek, Ermenilerin yaşadığı Tell-Bâşir ve Ravendâl'a doğru çekildiğinden bahseder. Burada halkın, Ermeni hükümdarlarının kendilerine kötü davranmalarından ötürü Dük'ten yardım istediğini ve sonrasında Dük'ün harekete geçerek gereğini yaptığını şu cümlelerle anlatır, yani meşrulaştırır

“Sözü edilen veba salgını, prenslerin birçoğunun sıradan insanlarla birlikte ölmesiyle salgının şiddetini arttırdığı anlaşıldı. Dük Godefroi, bunun uzun zaman önce Roma'yı uzun zaman önce etkisi altına aldığını hatırladı ve korkarak Antakya'yı terk etti. Dük Godefroi, Pakrad ve Kogh Vasil'in yaşadığı dağlık bölgelere doğru çekildi ve Antakya kuşatmasından önce kardeşi Baudouin tarafından boyunduruk altına alınan Ravendâl ve Tell-Bâşir şehirlerinde yaşadı. Urfa şehri de Baudouin'in egemenliği altındaydı. Mezkûr şehirlerde manastır alışkanlığıyla Tanrı'ya dindarca hizmet eden ve acı çeken ve Pakrad'ın hakaretlerine maruz kalan Ermeniler vardı. Dük Godefroi ise barışsever ve adil bir adam olarak bilindiği için bu Ermeniler kendisine geldiler. Kendilerine yapılanlar ve Pakrad'ın hakimiyetinde olan kaleler ve sakinleri hakkında bilgi verip, şikâyetle bulundular. Hristiyan Dük, İsa'nın yoksul kullarının şikâyetlerinden etkilendi. Ayrıca Antakya kuşatması devam ederken Pakrad'ın Haçlılara karşı tutumunu da unutmamıştı. Canı sıkıldı ve tüm bunların intikamını almaya karar verdi. Godefroi'nin kardeşi Baudouin de kendisi ile hemfikir oldu. Haçlı ordusundan elli kişi belirlenip Dük Godefroi liderliğinde kalkanlı ve mızraklı olarak ve kendilerine eşlik eden Ermeni okçularla birlikte Pakrad'a ve iş birlikçilerine doğru harekete geçtiler. Aniden saldırıya geçen Haçlı ordusu Pakrad'ın birliklerini

yerle yeksan etti [...] Aynı şekilde Kogh Vasil hakkında da şikayetler vardı. Bu yüzden Dük Godefroi ona da saldırdı ve kalesini yerle bir etti⁴⁰⁵”.

Yazar Haçlı birliklerini Tanrı'nın yolunda ve Tanrı'nın yolunda olan masumların koruyucusu olarak betimler. Bu nedenle de giriştikleri her hareket ve yok etme faaliyeti İsa yolunda atılan kutsal bir adım olarak değerlendirilmiştir. Dük Godefroi ve kardeşi Baudoin'e yönelik “barışsever” ve “adil” tanımlamaları, “öteki”ne yönelik de bir tanımlamayı içinde barındırmakta olup yazarın söylemi ideolojik söylem yapılarından aktör tanımlamasına uygundur. Latin kronik yazarları, Haçlı birliklerinin yerli Hristiyanlara yönelik her türlü eylemini olumlu gösterme çabası içinde iken, yerli Hristiyanların kendilerini olumsuz etkileyen her türlü girişimini de olumsuz göstermeye çalışmışlardır.

Ahmedil, İl Gazi ve Sökmen'in Urfa şehrini kuşatması üzerine, başta Kudüs Haçlı Krallığı olmak üzere tüm Haçlıların katılımıyla oluşturulmuş güçlü bir askeri birlik kuşatmaya son vermek için harekete geçmiştir. Aquensis, yardıma gelen Haçlı birliklerini gören Urfalı yerli Hristiyanlarından Ermenilerin de Haçlı saflarına katıldığını aktarır. Aquensis aynı kitap içinde Ermenilerden “hain”, “iş birlikçi”, “yardıma hevesli” ve “savaşçı” olarak bahsetmektedir. İdeolojik söylem yapılarından aktör tanımına uygun olarak söylemin ağırlık noktası “öteki”nin imajını yaratırken kim olduklarına ve dahası kim olmadıklarına değinmektedir. Yazar aynı zamanda “öteki”ni betimlemek üzere Ermenilerin faaliyetleri üzerinden bir değerlendirmede bulunup bazı niteleyici ifadeler kullanmaktan geri durmamıştır

“Kudüs krallığında bulunan herkes, kuşatma altında bulunanlara yardım götürmek için Urfa'ya bir sefere çıkmaya gönüllü olmuştur. Hristiyan kardeşleri için Türklere karşı savaş açmaya, Hristiyan kardeşleri için canlarını vermeye gönüllüydüler. Teçhizatlarını bir kez daha topladılar, silahlarını yenilediler ve henüz Beyrut kuşatmasını sonlandırmadan haziran başında miğferli ve zırhlı altı yüz seçkin şövalyeden oluşan birlikle Urfa'ya doğru yola çıktılar. Bu grup içerisinde yay ve mızraklarıyla güçlendirilmiş üç yüz piyade de vardı. Böylece Kral yola çıktı, Bertrand da Kudüs'te askeri bir garnizon kurduktan sonra yola çıktı. Böylece Ermenistan bölgesinde ovalara ve Urfa şehrine vardılar. Yolculuk bir ay boyunca

⁴⁰⁵ Albertus Aquensis, *Alberti Aquensis Historia Hierosolymitana*, RHC Occ IV, Paris 1879, pp. 265-713, p. 562, İngilizce çev. Susan B. Engington, Albert of Aachen: *Historia Ierosolimitana, History of the Journey to Jerusalem*, Oxford 2007, pp. 355-357.

sürdü. Kudüs Kralı'nın şehre yaklaştığını duyunca yüzlerce farklı yerlerden ve kalelerden gelen Ermeni ve Galyalı onları karşıladı ve yardım etmek için onlara katıldı. Fırat nehrine vardıklarında Kralın ordusu on beş bin savaşçıya ulaştı. Kralın gelişinden haberdar olan Urfa Hâkimi Baudouin de Bourg, dört yüz süvari ve piyade ile on binlerce Ermeni ırkından askeriyle kendisini karşılamak için şehirden aceleyle çıktı⁴⁰⁶”.

Tyrensis, Ermeni prenslerinden Malatya Hâkimi Gabriel'in Türkler karşısında yaşadığı korku ve çaresizlikten bahsetmiş ve Haçlı liderlerinden Bohemund'a sığınmak için elçiler gönderdiğini ifade etmiştir.

Aquensis, Bohemund'un Danişmend Gazi'nin saldırısına uğrayıp Gabriel'e yardım götürme konusunda başarısız olunca bu defa yardıma Urfa Kontu Baudouin'in yetiştiğini anlatır. Bu yardım sırasında iki tarafın da birbirine nezaketle ve iyilikle yaklaştığını, Ermeni Gabriel'in Baudouin'e “kurtarıcı” gözüyle bakıp idareyi “gönüllü” olarak üstlendiği ve esarette olan Bohemund için de harekete geçtiğini şöyle anlatır

“[...] Bohemund esaretinin bir işareti olarak gizlice Baudouin'e bir Süryani aracılığı ile tek bir saç telini gönderdi. Ve Baudouin'in gecikmeden yardıma gelmesini ve [...] kendisini Türklerin elinden kurtarması için gizlice haber uçurdu. Bohemund, esaretinin üçüncü gününde Baudouin, bin yüz kırk zırhlı şövalye ve Mesih'in yolundaki kardeşi Bohemund'u kurtarmak üzere Melitene (Malatya) kasabasının ovalarına indiler. Baudouin hızla yaklaşıncı Danişmend Gazi Baudouin'in cesaretini ve büyük askeri gücünü bildiğinden kampını dağıtarak uzaklaştı ve kendi topraklarına gidebilmek için tüm askerleriyle birlikte yönünü Karadeniz'e çevirdi. Baudouin üç gün boyunca onu takip etti. Sonunda onu takip etmeyi bıraktı. Yanında bulunan sahte Hristiyanlara güvenmediğinden ve düşmanın pusuları nedeniyle ve de fazla askeri olmadığı için geri dönme kararı alıp Malatya'ya gitti. Şehrin Hâkimi Gabriel, onu iyi niyetle kabul etti ve şehri onun eline bırakarak Türklerle karşı korumasını talep etti. Şehrin bütün hazinesini de çok kıymetli giysilerle birlikte ona sunmuş ve geri ödeme olarak bunları kabul etmesi için onu ikna etmeye çalışmıştır. Ancak Baudouin, kendisine sunulanlardan hiçbirini kabul etmemiş ve saklamamıştır. Ayrıca Gabriel'in iyi niyetini ve güvenilirliğini bildiği için şehirde onunla birlikte kalması, şehir surlarını koruması ve muhafaza etmesi için elli askerini atadı. Kendisi ise geri kalanıyla birlikte Urfa'ya gerdi döndü. Bundan sonra Danişmend, Baudouin

⁴⁰⁶ Albertus Aquensis, *Alberti Aquensis Historia Hierosolymitana*, RHC Occ IV, Paris 1879, pp. 265-713, p. 562, İngilizce çev. Susan B. Engington, Albert of Aachen: *Historia Ierosolimitana, History of the Journey to Jerusalem*, Oxford 2007, p. 793.

ve askerlerinin geri çekildiğini anlayınca kuvvetlerini yeniden topladı ve bir kez daha Malatya şehrini günlerce kuşattı. Ancak şehir, Baudouin'in yukarıda adı geçen elli askeri tarafından düşmana karşı yiğitçe korundu. Danişmend, nihayet savaştan ve uzun süren kuşatmadan bıkmış ve Hristiyanların yardıma gelmesinden ürküp oradan uzaklaşmasına kadar Malatya'da konuşlanmış ve şehri hasar almadan korumayı başardılar⁴⁰⁷.

Aquansis'in söyleminde sözü geçen aktörler işlevine, rolüne, eylemine, niteliklerine ve ait olduğu çevreye ve "öteki" ile kurduğu ilişkiye göre değerlendirilir. Bu teknikle gerçekleştirilen bir aktör tanımlamasının genel stratejisi, "olumsal kendini sunma-olumsuz ötekini sunma"dır. Bu nedenledir ki, söylemdeki aktör tanımlamaları objektiflikten uzaktır. Bu doğrultuda "biz" ve "onlar" kutuplaşması üzerine kurgulanan aktör tanımlamaları "biz" ile "öteki" karşıtlığının taşıyıcı kolonu niteliğine bürünmüştür⁴⁰⁸. Burada hem Bohemund hem de Baudouin, Ermeni Vali Gabriel'in yardımlarına cevap veren "cesur" ve "yardımsever" kişiler olarak nitelendirilmiş iken, Gabriel'in kendi topraklarını Türklere karşı korumaktan "aciz" ve "korkak" olarak tanımlandığı gözlemlenmektedir. Bilhassa Baudouin'in, Gabriel'in teklif ettiği para ve değerli eşyaları kabul etmeyip karşılıksız yardım sağladığı mesajı kıymetlidir. Zira böylece iddia edildiği gibi Haçlı ordularının Doğu'daki varlığının güçlü motivasyon kaynağının para ve diğer maddi şeyler olmadığına dikkat çekilmektedir. Diğer taraftan Gabriel'in ağzından da Baudouin'in "iyi niyetli" ve "güvenilir" kişi olduğu söylenir. Böylece okuyucu kronik yazarının aktör tanımlaması üzerinden, güçlü bir manipülasyonuna maruz kalmaktadır.

Birçok kronik yazarının hemfikir olduğu Baudouin'e düzenlenen komplonun gerekçelerine, diğerleri gibi Aquensis de tam olarak değinmekten kaçınmıştır. Onların temas etmekten kaçındıkları olaylara, çağdaşları Ermeni, Süryani ve Müslüman yazarlar değinmiş olup adeta müşterek bir dil benimseyerek, Frank hakimiyeti sağlamlaştıktan sonra Ermenilerin sosyal ve iktisadi yaşamları yanı sıra, dini yaşamlarının da belli kısıtlamalara uğradığını anlatmışlardır. Aquensis, Latinlerin olumsuz eylemlerini haklı gerekçelere dayandırmaktan vazgeçmemiştir. Ona göre Baudouin, adil bir hükümdar olmasına rağmen Ermeniler, Türklerle iş birliğine başvuracak kadar "hain" ve "alçak"tır.

⁴⁰⁷ Albertus Aquensis, *Alberti Aquensis Historia Hieoroslymitana*, pp. 265-713; Susan B. Edgington, p. 527.

⁴⁰⁸ van Dijk, *age.*, 2003, s. 79.

Baudouin’e komployu haber veren kişiyi “saf bir kalp” ve “temiz bir zihne” sahip olarak tanımlaması da olay karşısındaki görüşünü açıklar niteliktedir. Çok sık aktör tanımlamasına başvuran yazar, buradaki söyleminde de “öteki” üzerinden “biz”i tanımlama yoluna gitmiştir. Söyleme göre Ermeniler, “paragöz”, “komplocu”, “hilekâr” ve aynı zamanda “korkak”tır.

“Güçsüz” ve “korkak” bir millet olarak görülen Ermenilerin, “güçlü” ve “cesur” Haçlılara sığınması ve onlardan medet ummalarından daha doğal bir şey olmadığı, Latin kroniklerinde sayısız kes tekrarlanmaktadır. Haçlı ordusunun da Doğu’daki varlığının temel nedeni, zaten üstlendikleri “kurtarıcı” vasfıdır. Söylemde iki grup arasındaki zıtlığı ifade ediş yollarından biri de “biz” ve “onlar” ile ilgili farklılıkları sık sık tekrarlayarak okuyucunun dikkatini çekmektir. Bu yöntemde dikkat edilmesi gereken bir diğer unsur ise, tanımlama sırasında tercih edilen nitelermelerin karşıtlığı temellendirecek özelliğe sahip olmasıdır⁴⁰⁹. Böylece söylem içerisinde “onlar” eylemlerinde hatalı, sözlerinde yanlış olan şekilde takdim edilerek, okuyucu gözünde küçük düşmüş, itibarını kaybetmiş ve meşruiyetleri zedelenmiş hale gelir.

Tyrensis, kroniğinin X. Kitabında, Ermeni bir aileden olup Ortodoks kilisesine mensup olduğunu dile getirdiği Urfa Kontu Baudouin de Bourg’un (daha sonra Kudüs Kralı olarak Kudüs’te tahta geçti vakit) kayınpederi hakkında, XII. kitabında “Grek” olarak bahseder. Buradan hareketle zaman zaman dini kimliğin etnik kimlik yerine geçmiş olduğunu söylenebilir: “Baudouin eşini, kızlarını ve hizmetkarlarını yanına çağırdı. Bunlar Joscelin’in ihtimamıyla kısa sürede güvenle yanına geldiler. Adı Morfia olan karısı, yukarıda adı geçen Gabriel adında soylu bir Rum’un kızıydı⁴¹⁰.”

Aquensis, Doğu’daki Türk tehdidini ve bu tehdit karşısında “aciz” kalan Ermenilerin durumunu paylaşırken, onlar hakkında birtakım karakteristik çıkarımlarda da bulunmuş ve kim olduklarına ilişkin genel yargılar beyan etmiştir

“Kasabanın en güçlü kulelerinden birine yerleşmiş olan Botherus⁴¹¹, şehirde yaşayan Hristiyanlara bilhassa Ermenilere güvenmiyordu. Halep şehrinde bulunan Rıdvan’a haber göndererek bir an önce Epemiye şehrini kuşatmasını ve şehri fethetmesi için haberciler gönderdi. Böylece her iki taraf da mülk sahibi olacaktı. Şehrin sakini olan

⁴⁰⁹ van Dijk, *age.*, 2003, s. 85.

⁴¹⁰ Willermus Tyrensis, *Historia rerum in partibus transmarinis gestarum a tempore successorum Mahumeth usque ad annum Domini MCLXXXIV*, pp. I vd.; Emily Atwater Babcock ve A. C. Krey, p. 522; Ayan, 2018, s. 186.

⁴¹¹ Halep’teki Haşşaşi Lideri Ebu Tahir için Albertus Bothelus ismini kullanmaktadır.

Hristiyanlar bilhassa Ermeniler bunu anladıklarında, dinsiz Tiran Rıdvan'ın idaresi altına gireceklerinden ve yönetimi altında ezileceklerinden dolayı umutsuzca korktular. Bu nedenle kendilerine verilen uyarıları dikkate alarak Tancred'e haber saldılar. Çünkü o inançlı bir Hristiyan idi ve istisnai bir savaşçıydı. Ondan kuvvetler ve müttefikler toplayarak Rıdvan'ın karşısına çıkmasını istediler. Şehri gelip Rıdvan'a karşı koruduğu takdirde şehrin efendiliğini kendisine bırakmayı taahhüt ettiler. Tancred yedi yüz piyade ve bin süvari birliği ile bölgeye gelmişti ancak şehrin halkı tarafından kabul edilmedi. Çünkü kötü niyetli hain Botherus, şehrin halkına ve ileri gelenlerine vaatlerde bulunmuş ve büyük hediyeler vermiştir [...] Tancred, gerçekten de kendisini davet eden halkın kendisine karşı sırt çevirdiğini görerek ordugahını şehir surlarının önüne kurdu ve üç hafta boyunca başarısız saldırılar gerçekleştirdi. Tancred daha sonra hiçbir ilerleme kat edemeyeceğini anlayarak Lâzikiye'ye döndü⁴¹².

Urfa Kontu I. Joscelin'in hayatını kaybetmesi üzerine taht, aynı adı taşıyan oğluna kalmıştır. Tyrensis II. Joscelin'i yarı Ermeni olarak tarif eder ve babası gibi bir adam olmayıp kötü özellikleriyle nam saldığını anlatır. Yazarın, Haçlı kontunun kimliğine dair bilgi verirken, anne tarafından Ermeni oluşuna dair vurgusu söylem yapılarından aktör tanımlamasına uygundur. Böylece sahip olduğu kötü özelliklerinin, Ermeni yanından kaynaklanmış olduğu imasında bulunmaktadır

“Urfa Kontu I. Joscelin şükür duası esnasında ruhunu teslim etti. Geride mirasçı olarak babasının şanına çok az layık olan ve aynı adı taşıyan bir oğul bıraktı. Bu genç Joscelin'in annesi adamları arasında çok güçlü Leo adında bir Ermeni'nin kız kardeşi idi. Ufak yapılı idi ama güçlüydü. Siyah saçlı ve koyu tenli olup, geniş yayvan bir yüzü, fırlak gözleri ve koca bir burnu vardı. O, cömert ve şövalyelik yetenekleri bakımından ayrıcalıklıydı, fakat eğlence ve içkiye dalmıştı ve bu yüzden halkın diline düşecek kadar sefil bir adamdı⁴¹³”.

Haçlıların, soylu Ermenilerin kızlarıyla yaptıkları evlilikler nedeniyle yeni bir etnik kimliğin ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Artık onlar ne tam Latin ne de tam doğulu olup kendileri için bulunmuş isimleri ile “Outremer” idiler⁴¹⁴.

⁴¹² Albertus Aquensis, *Alberti Aquensis Historia Hierosolymitana*, p. 562; Susan B. Engington, p. 737.

⁴¹³ Willermus Tyrensis, *Historia rerum in partibus transmarinis gestarum a tempore successorum Mahumeth usque ad annum Domini MCLXXXIV*, pp. I vd.; Emily Atwater Babcock ve A. C. Krey, pp. 51, 52; Ayan, 2018, s. 288.

⁴¹⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Alan V. Murray, “Suriye-Filistin'deki Frenkler ve Yerli Topluluklar (1099-1187): Outremer Devletlerinde Hiyerarşik bir Toplumsal Etkileşim Modeli”, *Haçlı Seferleri Avrupa'dan*

Urfa Kontluğu, İmadeddin Zengi'nin saldırıları nedeniyle tehlike altındaydı. Tyrensis, Artuklu Beyi Kara Aslan (1144-1167) ile Zengi'nin (1085-1146) faaliyetlerini anlatıp şehrin hükümdarı II. Joscelin'in (1131-1150) hamlelerini eleştirirken, Urfa'lı halklardan bahsetmiştir. Yazara göre Ermeniler savaştan uzak olup tüccardırlar⁴¹⁵. Bu betimleme kroniğinde sık sık “kendilerini savunmaktan aciz” ve “korunmaya muhtaç Hristiyanlar” diyen onun Ermenilere bakışını da yansıtmaktadır Dolayısıyla aktör tanımı hiçbir zaman tarafsız değildir. Burada izlenen genel strateji, “olumlu kendini sunma-olumsuz ötekini” sunma şeklindedir: Tyrensis zaman zaman Ermenilerin, kendi hayatlarını feda etme pahasına gösterdikleri kahramanlık örnekleri verir ancak bunun istisnai bir durum olduğunun altını çizer.

Kronikler çok sık olmasa da iş birliği yaptıkları Müslümanlara övgü dolu sözler sarf edecekleri zaman, onların kökenlerine dair bilgi verme ihtiyacı duymuşlardır. Latin kronik yazarlarının üslup birliği içinde oldukları nokta, Doğu'da genelde “başarılı”, “yetenekli” ve “zeki” insanların Ermeni kökenli olduklarıdır. Murray'ın da vurguladığı üzere, Haçlılar yerli Hristiyan grupları içinde Suriyelileri (Maruniler hariç) en alta, Ermenileri ise en üste yerleştirdiler. Greklere ikisinin ortasına konulmuştu. Bunların hepsinin altında Hristiyan olmayan gruplar: Sarazenler (Araplar), Bedeviler, Yahudiler ve Samiriyeliler vardı⁴¹⁶.

Tyrensis, birçok defa güzel sözlerle andığı Ermeni Hükümdar Thoros'un ölüm haberini verdikten sonra yaşanan iktidar kavgasında onun erkek kardeşi Milo⁴¹⁷ ile yeğeni Thomas'ın faaliyetlerinden bahseder. Milo'yu Türklerle iş birliği halinde olmasından dolayı “kafir” olarak itham ederken, Thomas'tan “Latin” olarak söz eder. Olasılıkla bir Latin'den olma Thomas'ı kendisine yakın gördüğünden iktidarına sıcak bakar. Tyrensis, Nureddin Zengi ile iş birliği yaparak kendi milletine, Latinlere ve dahası Hristiyanlığa ihanet eden Milo'nun, bizzat Haçlılar tarafından durdurulmak zorunda kaldığını anlatır. İdeolojik söylem analizinin genel yaklaşımı olan, “onlar hakkında olumsuz şeyleri

Latin Doğu'ya Tarih Yazımı, Tasvirler ve İlişkiler, ed. Sevtap Gölgesiz Karaca, Paradigma Akademi, Çanakkale 2023, ss. 321-349.

⁴¹⁵Willermus Tyrensis, *Historia rerum in partibus transmarinis gestarum a tempore successorum Mahumeth usque ad annum Domini MCLXXXIV*, pp. I vd.; Emily Atwater Babcock ve A. C. Krey, p. 140; Ergin Ayan, *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği III, Haçlılar Türkler Karşısında (1143-1184)*, Kronik Kitap, Ankara 2019, s. 22.

⁴¹⁶ Murray, ss. 343-344.

⁴¹⁷ Kendisinden bahsedildiği diğer fasılda Malich olarak geçer.

vurgula”, “Bizim hakkımızda olumsuz şeyleri vurgulama” şeklinde formülüne⁴¹⁸ uygun olarak Haçlıların, Kilikya Ermeni Prenslığı’ne gerçekleştirdiği saldırıların üstü örtülmüş ve sorumlusu Ermeni Hükümdar Milo’ymuş gibi verilmiştir

“[...] büyük ve soylu Ermeni Prensi Thoros’un ölümünden sonra erkek kardeşi ve çok kurnaz bir adam olan Milo, Nureddin’e yöneldi. Kardeşinin mirasına sahip olabilmek üzere, onu yardım kuvvetleriyle desteklemesi için yalvardı. Bu miras, ağabeyinin ölümünden sonra, ülkenin prenslerinin hükümdarlığa tayin ettikleri, her ikisinin de kız kardeşinin oğlu olan Thomas’a verilmişti. Bu Thomas bir Latin idi, ama onu seçenlere cömertçe davranmaktan ve onları hoşnut etmekten çok uzaktı. Böylece Milo, Nureddin tarafından kabul edilebilir gibi görünen şartlar mukabilinde gönderdiği yardımla başarılı oldu. Böylece kafirleri, atalarının geleneğine aykırı olarak ilk defa mirasına dahil etti. Şimdi babasının topraklarına girdiğinde yeğenini kovdu, krallığın tamamını ele geçirdi. İktidara sahip olur olmaz, bir zamanlar biraderleri olduğu Tapınak Şövalyeleri’nin Kilikya’daki mülklerine el koydu. Nureddin ve Türklerle neredeyse kardeşten ileri bağlılık kurdu. Bu şekilde bir tür kafir olduktan sonra, Rabb’in yasasına muhalif olarak Hristiyanlara zarar verdi. Karşılaştığı veya zapt ettiği kalelerde ele geçirdiği esirleri düşman memleketlerinde sattı. Bu kötü adamın Hristiyanlara karşı herhangi bir düşmandan daha vahşi olduğunu gören Antakya Prensi ve bu ülkenin büyükleri ona karşı silahlarına sarıldılar ve onu düşman ilan ettiler. Çünkü böyle bir örnek tehlikelidir ve inananların birbiriyle savaşmaları bir tür iç savaş olarak görülmelidir. Bu nedenle prensler kardeşlerine bu şekilde yapılan kötü muameleye tahammül edemezlerdi. Ancak kral bu sinir bozucu kavgayı duyup düşmanları arasında arabuluculuk yapmak üzere çevresindeki maiyetle Antakya’ya bölgesine gitti hizmetkarlarından bazılarını iğrenç kafir Milo’ya yolladı. Kendisini belirli bir günde konuşmak üzere bir yere gelmeye çağırdı. O, bu talebi kabul etmekten memnun görünmekle beraber kalbinde çok farklı düşünüyordu. Kral bu randevuyu almak için üç ya da dört kez elçiler yolladı ama sonunda kendini kötü ve kurnaz bir adam tarafından aldatılmış buldu. Artık eyaletin tüm şövalyeleri bir araya geldi ve bütün Antakya ordusu onun topraklarını işgal etti. Şimdi Kilikya ovasını geçtiler, ürün tarlalarını ateşe verdiler ve müstahkem yerleri fethetmeye çalıştılar⁴¹⁹.”

⁴¹⁸ van Dijk, *age.*, 2003, s. 57.

⁴¹⁹ Willermus Tyrensis, *Historia rerum in partibus transmarinis gestarum a tempore successorum Mahumeth usque ad annum Domini MCLXXXIV*, pp. I vd.; Emily Atwater Babcock ve A. C. Krey, II, p. 386; Ergin Ayan, 2019, s. 227.

Bu anlatıdaki “biz”e ait tanımlamalarda, “biz”in faaliyetlerinin olumlu ya da olumsuz olmasına bakmaksızın, ideolojik temelli aktör tanımlamasının söyleme yansıdığı görülmektedir. Yazar kendi pozisyonlarına uygun düşecek bir şekilde “biz” veya “onlar”ı tanımlarken, zaman zaman mübalağalı anlatılara yer vererek olayları olduğundan dramatik hale getirmiştir. Tarafları mevcut olan ve tartışmaya açık olan söylemde “iç grup” üyeleri olumsuz eylemlerinden dolayı suçlanmamak için bir makul neden gösterme gayreti içine girerken, “dış grup”un aynı türden veya benzer eylemlerini doğalarına uygun olarak göstermişlerdir. Böylece kolayca “hain”, “güvenilmez”, “suçlu”, “heretik”, “korkak” olarak nitelendirebilmişlerdir⁴²⁰.

Tyrensis, kroniğinin çok büyük bir kısmında olayların gerçekleşmesinde birinci dereceden rol oynayan aktörleri betimlemiştir. Aktör tanımlanmasına bu kadar sık başvurusu anlattığı olayların üzerinden belli bir zaman geçmiş olması ve aktörlerin büyük bir kısmının, kroniğini kaleme aldığı tarihte hayatta olmayışıyla ilgili olabilir. Bir “hatırlatma” “bellek oluşturma” güdüsü ile kroniğini kaleme aldığı düşünüldüğünde, sık sık tanımlamalara başvurusu anlaşılır. İlginç olan aktörleri tanımlarken “onlar”ı “biz” ile kurduğu ilişki üzerinden değerlendiriyor oluşudur.

Tyrensis kroniğinde, Kudüs Kralı emrindeki Ermeni Komutan İbelin’in, Askalan Savaşı sırasında Eyyubi Hükümdarı Selahaddin (1137-1193) hizmetindeki Türklere hedef alan faaliyetlerinden sitayişle söz eder⁴²¹. Yazarın kendileri ile iş birliği halinde ve Haçlı reislerine zor durumlarında yardım edip ülkesine kabul eden Ermeni Hükümdar Rupin’n (1175-1185) içinde olumlu sıfatlar kullanır. Değişkenlik gösteren ve kimi zaman da bir gruba değil de grubun bir üyesine yönelik olan imaj yaratım sürecinin merkezine, “biz” ile kurulan ilişkiyi koymuştur

“O, sadık, şanlı ve soylu adamlarının en iyilerini, davranışlarını sevmediğini söylemekten başka hiçbir sebep olmamak üzere şehirden ve bütün ülkesinden kovdu. Konnetablı ve odabaşısı Guiscard von Lille, Bertrand, Kont Gisbert’in oğlu ve Garin Gainart çaresizlik içinde, onları onurlu bir şekilde karşılayan ve onlara büyük armağanlar sunarak, muhabbet gösteren görkemli Ermeni Prensi Rupin’e gittiler⁴²²”.

⁴²⁰ van Dijk, *age.*, 2003, s. 89.

⁴²¹ Willermus Tyrensis, *Historia rerum in partibus transmarinis gestarum a tempore successorum Mahumeth usque ad annum Domini MCLXXXIV*, pp. I vd., Emily Atwater Babcock ve A. C. Krey, II, p. 428; Ergin Ayan, 2019, s. 251.

⁴²² Willermus Tyrensis, *Historia rerum in partibus transmarinis gestarum a tempore successorum Mahumeth usque ad annum Domini MCLXXXIV*, pp. I vd., Emily Atwater Babcock ve A. C. Krey, II, p. 457; Ayan, 2019, s. 276.

Tyrensis Rupin'in, Selahaddin karşısında kendi topraklarında hakimiyetini sürdürmede ne denli başarılı olduğunu anlatır. Selahaddin'in bu nedenle Rupin'in elinden topraklarına almaya çalışmayıp daha ziyade kendisiyle bir anlaşma içinde kaldığını vurgular. Yazar sadece Türkler karşısında konumlarını korumaya çalışan Latin devletlerine değil, iş birliği halinde oldukları dindaşları Ermenilerin de siyasi duruşlarıyla ve gelecekleriyle ilgilenmiştir ki, bu yaklaşım birlikte yaşamının doğal bir sonucudur.

Trablus kontu adamlarıyla beraber bir süredir Akka'da bulunan Kudüs Kral'ın yanına geldi. Burada, prenslerin huzurunda Selahaddin'e karşı yardım talebinde bulundu ve dileği yerine getirildi. Kendisine krallık şövalyelerinden değişik rütbede üç yüz süvari verildi. Bu şövalyeler onunla birlikte Antakya bölgesine kadar gittilerse de kısa bir süre sonra onu terk edip geri döndüler. Bu gelişme üzerine Kont Selahaddin ile ateşkes antlaşması yaptı. Daha az endişeli olmak ve Antakya topraklarında uyanık bulunmak için, Greklerden aldığı ve Kilikya'nın ilk başkenti Tarsus'u, büyük miktarda para karşılığında ülkenin geri kalan şehirlerini elinde tutan güçlü Ermeni Prensi Rupin'e verdi. Bu konuda çok zekice davrandı, çünkü şehir, topraklarından çok uzaktaydı⁴²³.

Papaz Ernoul kroniğinde, Kudüs'ü ziyaret eden Ermeni hükümdar Thoros'u tanımlamaya çalışır. Bunu yaparken Ermeni bir hükümdarın olumlu ifadelerle anılması Haçlı-Ermeni ilişkilerindeki düzeyini ortaya koymakta ve Ermeni algısına ışık tutmaktadır

“Şimdi size Ermenistan'da “Thoros” adında bir senyörden bahsedeceğim. Bu senyör, Nuh'un gemisinin bulunduğu Büyük Ermenistan'dan değil, Antakya ve Konya arasındaki Ermenistan'dandı. Bu Thoros denen zat hac yolculuğuna çıktı ve Kudüs'e geldi. Kral bunu duyduğunda ülkesindeki tüm şehirlere ve kasabalara buyruk çıkararak, kendisine gösterilen hürmetin gösterilmesini emretti. Kralın buyruğuna karşı çıkılmaksızın, emrettiği gibi yaptılar⁴²⁴”.

Ernoul anlatmaya devam eder ve Thoros'un Kudüs Kralı Amaury'e (1163-1174) hakimiyeti altındaki toprakları Müslümanlara karşı koruması teklifinde bulunur. Buna karşılık Kudüs Kralı'na kendi halkını sunar. Kral Amaury, yerli Hristiyanların kendi koyduğu kurallara göre yaşayacaklarını ve Katolik ruhban sınıfının baskısıyla yerli

⁴²³ Willermus Tyrensis, *Historia rerum in partibus transmarinis gestarum a tempore successorum Mahumeth usque ad annum Domini MCLXXXIV*, pp. I vd; Emily Atwater Babcock ve A. C. Krey, II, p. 491; Ayan, 2019, s. 304.

⁴²⁴ Ernoul, *Chronique d'Ernoul et de Bernard le Trésorier*, çev. Mas Latrie, Paris 1871, p. 187; Türkçe çev. Ahmet Deniz Altunbaş, *Ernoul Kroniği, Haçlı Seferleri Tarihi, Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi*, Kronik Yayınları, İstanbul 2019, s. 37.

Hristiyanlardan alınan “dime” isimli vergiyi talep edeceğini bildirince Thoros teklifini geri çekmiştir. Thoros’un itaat bildiren üslubuna karşın, Kudüs Kralı’nın buyurgan üslup benimsemesi, akıllara tabi-efendi devlet ilişkisini getirirse de yazarın bu konuda suskun kalması nedeniyle bir çıkarsama yapmak doğru olmayacaktır. Burada tercih edilen üslup, ideolojik söylem yapıları bağlamında hem mesafe koyma⁴²⁵ hem de aktör tanımlama şeklinde yorumlanabilir

“Şimdi de size Ermenistan hükümdarı Dağlı Toros’tan bahsedeceğim. Kudüs’e geldiği zaman Kral onu bizzat karşılamaya gitti ve büyük hürmetle kabul etti⁴²⁶. Toros, Kralın kendisini onurlandırmasına ve onun emriyle topraklarında kendisine gösterilen büyük saygıya şükranlarını sundu. Hac vecibesini yerine getirip, ülkesine geri dönmekten önce kralın huzuruna çıktı ve “Efendimiz, Tanrı bana bahsettiğiniz onurun karşılığında sizi de şereflendirsin, kabul ederseniz ben de bu iyiliğinizin karşılığını ödemek isterim” dedi. “Majesteleri” dedi Thoros, Krala, “Ülkenize geldiğimde bazılarının Tapınak, bazılarının Hospital, başkalarının da Monte Syon dedikleri kaleyi sormuştum. Lakin topraklarınızdaki şehirlerde, kentlerde böyle bir kaleye rastlamadım. Onun yerine üç tane tarikatla karşılaştım. Şatolarınız dışında bütün köyleriniz Müslüman ismi taşıyor. Efendimiz, dedi Toros krala, beni dinleyin ve söyleyin. Müslümanlar üzerinize hücum ettiği zaman askerlerinizi nereden topluyorsunuz?” Kral, ona askerlerini kendi parasıyla topladığı cevabını verdi. “Peki parayı nereden buluyorsunuz?” diye sordu Toros, “Zira ordu düzüp donatacak gelir görmedim” dedi. Kral, “Eğer yapabilirsem, borç alıyorum” diye cevapladı. “Efendimiz” dedi Toros, “Size ve ülkenize çok acıyorum, zira Müslümanların çok arzuladığı toprakların kralısınız. Ancak ne kadar korursanız koruyun, onlar istedikleri takdirde alacaklar. Size nedenini söyleyeyim. Ülkenizdeki bütün şehirler Müslüman adı taşıyor ve içlerinde Müslümanlar yaşıyor. Ola ki ayaklanırlarsa tüm ülkenizi, yaptıklarınızı yok edebilirler. Böyle bir şey gerçekleşirse, Müslüman ordusu da ülkenize girecek ve bu hainlerin yardımını ve desteğini alacak, erzaklarını bunlardan karşılayacaktır. Müslümanlar yenildiklerinde askerleriniz bunları koruyup, gözetecektir, hâlbuki siz yenilirsanız aynı hainler size ihanet edip, fenalık edecektir. Bu yüzden Müslümanlar saldırdığı zaman ülkenizi savunamayacaksınız.

⁴²⁵ Konuşmada biz-onlar kutuplaşmasının ifade edilme yollarından birisi de, iki grup arasındaki mesafeyi dolaylı olarak belirten sözcüklerin kullanılmasıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. van Dijk, *age.*, 2003, s. 77.

⁴²⁶ II. Toros’un Kudüs ziyareti diğer Latin ve Ermeni kaynaklarında bahsedilmeyen bir durum olup 1164-1167 yılları arasında gerçekleşmiş olmalıdır. Ancak “*kutsal topraklar*”da kronikleşen Latin nüfus azlığı sorunu nedeniyle Nureddin Zengi önderliğinde Müslüman dünyasındaki bölünmüşlüğü son bulmak üzere olduğu yıllarda, böyle bir görüşme ve pazarlığın gerçekleşmiş olması muhtemeldir.

Bana gösterdiğiniz büyük konukseverliğe karşılık ülkenize hizmette bulunması için topraklarımdan otuz bin kişi göndereyim. Hepsı tepeden tırnağa silahlı, harp etmede becerikli bu kişiler ülkenizi korusun, hem böylelikle topraklarındaki Müslümanları kontrol altına alıp, kovmanıza yardımcı olurlar ve ülkenizdeki Hristiyanların sayısı artar. Kabul buyurursanız size ilk yıl on beş bin kişi, iki yıl sonra ise yine bir on beş bin kişi gönderebilirim. Böylelikle ülkenizi Hristiyanlarla doldurmuş olursunuz ve topraklarınızın ve krallığınızın tam hâkimi olabilirsiniz. Eğer Müslümanlar topraklarınıza girerlerse şehirlerinizin her yerinde seferberlik ilan edersiniz, adamlarınızın iki parçası orduya katılır, üçüncü kısmı ise ihtiyat olarak geride kalır, ihtiyaç halinde yirmi bin silahlı adamınız olabilir. Bu size tek kuruşa mal olmayacak ve eğer hasbelkader topraklarınızı yakıp yıkarlarsa, kalanlar savaşıma devam edebilecektir. Eğer Müslümanlar yenilirlerse artçı olarak kalanlar toplanıp, sağ kalıp ülkenizi yakıp yıkmak için yeniden geri gelecek olanların kaçış yollarını kesecek, kaçmalarına mâni olacaklardır. Ülkenizi Hristiyanlarla doldurduğunuz zaman, Müslüman ordusu asla topraklarınıza adım atamayacak. Böylelikle topraklarınızın kralı ve mutlak hâkimi olabileceksiniz.” Kral, ona teklifi ve sunduğu vaatler için çok teşekkür etti. Kral, Kudüs topraklarındaki patriğin, başpiskoposların ve piskoposların ve baronların da Ermeni senyörüne teklifinden ötürü minnetlerini ifade etmelerini emir buyurdu ve topraklarında uyulan adet ve gelenekleri anlatmalarını istedi. Çünkü Ermeni hükümdarı Hristiyan halkı göndermeden önce hangi yasa ve adetlere uyulduğunu öğrenmek istemişti. Kral ve baronları Müslümanların tabi oldukları ve riayet ettikleri adet ve gelenekleri düzenlemişlerdi, yeni gelen Hristiyan Ermeniler de kralın ordusunda hizmetinde bulundukları hariç, bu yasa ve adetlere tabi olacaklardı [...] Hristiyan oldukları için Müslümanların ödemedikleri, dime⁴²⁷ vergisini ödemelerini istiyorlardı. Ermeni kralı bunu duyduğunda, böyle bir anlaşmayla kimsenin başka topraklara serf olmak için gelmeyeceğini söyledi. Ama eğer baronlar tesis ettikleri ve Müslümanların riayet ettiği adet ve gelenekleri muhafaza etmek istiyorlarsa, adamlarını yollayacağını ve itiraz etmeyeceğini söyledi. Ruhbanlar dime vergisini almazlarsa, onların böyle bir şeye izin vermeleri asla sağlanamazdı. Böylece Ermeni kralı, kraldan müsaade isteyerek ülkesine döndü.

⁴²⁷ “Disme” veya “dime”. Eski Fransızca onda bir. Kudüs Krallığı’nda Doğu Hristiyanları malları üzerinden cizyeye karşılık onda bir oranında vergi öderdi. “*Kutsal topraklar*”a Ermeni yerleşimci getirilememesinde Katolik din adamlarının Doğu Kilisesi’ne mensup Ermenilerden vergi almakta ısrarcı olmaları başlıca etkindir. Dime vergisi için bkz. Mehmet E. Palamut “Åşar ve Düşündürdükleri”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, XLIII, (Prof. Dr. Sabri Ülgener’e Armağan), İstanbul 1987, ss. 69-78.

Fakat bu meseleyi asla sonuçlandırmadı, zira ülkesine döndükten kısa bir süre sonra öldü. O ölünce geriye iki oğlu kaldı, büyüğünün adı Rupen, diğerinin ise Levon'du⁴²⁸”.

Kudüs Latin Krallığı idaresinde yaşayan Doğu Kilisesi'ne mensup yerli Hristiyanlardan alınan vergi ve kiliselerde Katolik kanununa uygun şekilde ibadet edilmesinin istenmesi, zaman içerisinde Latin hakimiyeti altında yaşayan yerli Hristiyan gruplarının Müslümanlarla iş birliği yapmalarının sebebini açıklamaktadır. Her ne kadar kronik yazarları kendilerinden “hain”, “ikiyüzlü” ve “güvenilmez” gibi aşağılayıcı sıfatlarla bahsetse de idare altındaki yerli Hristiyanlara davranış biçimlerine dair genelde suskun kaldıklarından “ihametlerinin” sebebini açıklığa kavuşturamamışlardır. Latin hakimiyeti altında yaşayan Ermeniler ve diğer Doğu Kilisesi'ne mensup Hristiyanlarının dini özgürlüklerinin kısıtlanması, ister istemez aralarındaki “Hristiyan kardeşliği” bağının da ne derece samimi olduğunu sorgulatmaktadır.

5.3. Dramatikleştirme (Retorik, Ajitasyon)

Gerçekleri bir kişi, grup veya ülke lehine abartıp süsleyerek anlatmadır. “Onlar”ın itibarını zedeleyecek ve genel kanıyı etkileyecek şekilde gerçekleştirdikleri olumsuz faaliyetleri ve içinde bulundukları olumsuz durumları abartarak; olumlu taraflarını ise çoğu zaman görmezden gelmek ya da etkisini düşürerek anlatmak; “biz”im olumlu taraflarımızı, coşkun bir dil ile süslemek, olumsuz yönlerimizi ise görmezden gelmek veya örtmek şekilde gerçekleştirilir. Dramatikleştirme aynı zamanda, söylemsel manipülasyonun da bir unsuru olarak kabul edilmektedir. Özetle “bizim iyi şeylerimiz” ile “onların kötü şeylerini” vurgulamak şeklinde pratiğe dökülmektedir. Abatmanın temel gayesi, anlatımın etki gücünü arttırmaktır. Bu manada dramatikleştirme retoriksel (anlamla ilgili) bir söz oyunu olarak değerlendirilebilir. Söylemin yorumlanması ideolojik bir tavidir. Bir tarafın gerçeklikten uzak bulduğu bir durumu ya da benzetmeyi, bir başka taraf gerçeğe uygun olarak yorumlayabilir. Gerçekçi kabul edildiği durumlarda da yapılan göndermeler “doğru” ve “doğal” kabul edilir⁴²⁹.

Latin kronik yazarlarının hemen tamamı, Antakya kuşatması ve kuşatma sırasında kendileriyle iş birliği yapan Firûz'dan bahsetmektedir. Kroniklerden bir kısmının söylem

⁴²⁸ Ernoul, *Chronique d'Ernoul et de Bernard le Trésorier*, pp. 318-321; Altunbaş, ss. 38-41.

⁴²⁹ van Dijk, *age.*, 2003, ss. 77-83.

dili olayı tanımlamaya uygun, bir kısmı da olayı ve olay sırasında Haçlı ordusunun yaşadıklarını abartmak suretiyle dramatikleştirmeye uygun bir şekilde kaleme almıştır. Gesta Francorum ve Petrus Tudebodus bu ikinci grup arasında yer almaktadır.

Gesta Francorum ve Tudebodus'un Firûz'un kimliğine dair verdiği tek bilgi, kendisinin Türk olduğudur. Diğer Latin kronikleri, Doğu Roma, Ermeni, Süryani ve İslam kaynaklarının onun bir Ermeni dönmesi olduğundan bahsetmesine karşılık, Gesta Francorum'un anonim yazarının bu bilgiyi paylaşmaması dikkat çekicidir. Tudebodus kroniğini oluştururken büyük oranda Gesta Francorum'dan faydalandığından, onun kroniğinde kasıt aramak doğru olmamalıdır. Bohemund'un içeriden yapılan yardım sayesinde şehrin dış surlarını ansızın açması ve Müslüman Türklerle beraberinde yaşayan Yahudi ve Hristiyanların bir kısmını iç kaleye hapsedmesi oldukça destansı anlatılmıştır. "Bizim iyi yönlerimizi anlatma" stratejisine uygun olarak söylemin güçlendirilmesi ve etkinin artırılması için "onlar"ın sayısının fazla, "biz"im sayısının az gösterilmesi yoluna başvurulmuştur. Şehri ele geçirirken adı geçen Firûz'un kardeşi de dahil karşılarına kim çıktıysa öldürüldüğü bilgisinin verilmesi, Haçlıların ayırım gözetmediğini ve o sırada şehri ele geçirmek olduğunu saikiyle hareket ettiğini göstermektedir. Yazar, efendisi Bohemund'un amacının kutsiyetini savunmaya sonuna kadar devam ederken, örtük veya dolaylı anlatım yoluyla kimi zaman okuyucuyu manipüle eder ve onların istediği çıkarımlara ulaşmasını sağlar. Bir uslamlama yöntemi olarak kullanılan bu anlatı tarzı, olumsuz eylemlerin örtük kalmasını da sağlar⁴³⁰. Antakya'da yaşadıkları zorlukları abartarak anlatan yazar, bu zorluklara göğüs germe sebebini ilahi bir nedene bağlayarak yaptıkları tüm olumsuz eylem ve acımasızlıkların ilahi / ulvi bir dayanak noktası olduğunu ima etmektedir.

Fulcherius Carnotensis, Belek'in elinde esir bulunan Kudüs Kralı II. Baudouin, Joscelin ve diğer Haçlı şövalyelerinin kurtuluş öyküsünü anlatıp hemen ardından Kral II. Baudouin ve Joscelin'in kaçmalarına yardım eden Ermenilerin başına gelenleri, bir vahşet halinde aktarır. Burada karşılarındaki düşmanın ne derece "korkunç" ve "vahşi" olduğuna vurgu yaparken, aynı zamanda kendilerini Latinler için feda eden "sadık" ve "fedakâr" Ermenilere de dikkat çekmektedir. Ermenilerin bölgenin idaresini eline alan Latinlere itaat ettiğini belirten söyleminde Fulcherius, bir kez daha abartmaya başvurmuştur.

⁴³⁰ van Dijk, *age.*, 2003, s. 104.

5.4. Durum Tanımlaması (Anlam)

Gerçekleşmiş olaylarla ilgili birden fazla tanımlama söz konusu olabilir. Eylemler, söylemler ve durumlar, anlaşılır kılınacak şekilde çeşitli yollarla farklı şekillerde tanımlanabilir. Söylemin içeriği ve manasını açıklamak için tercih edilen yöntemlerden birisi de söylemdeki olay veya olguların tanımlanmasıdır. İdeolojik söylem kalıplarından özellikle “durum tanımlamaları”, çözümlemekte olduğu durumu tüm yönleri, sebep ve sonuçlarıyla ele alıp yorumladığından, demek istediğini açıkça anlatma gayreti içine girmektedir. Bu nedenle oldukça önemlidir⁴³¹. Olay ve olgu ile alakalı söylemin ayrıntılandırma (tanımlama) derecesi, “olumsal kendini sunma” ve “olumsuz ötekini sunma” ilkesi doğrultusunda şekillenir⁴³².

Haçlı kronik yazarlarından Tudebodus, Aquensis ve Tyrensis, Haçlı liderlerinden Bohemund’un Firûz ile olan ilişkisi ve Antakya’yı ele geçiriş biçimini kendi görüş ve değer yargılarına uygun biçimde, “kutsal dava”ya hizmet olarak değerlendirmiştir. Bu nedenledir ki, Firûz Müslüman kaynaklarına göre “hain” olarak tanımlansa da Latinlere göre “sadık bir iş birlikçi” ve “cesur bir adam”dır.

Tudebodus, Antakya ele geçirilmesiyle ilgili olayların çokluğundan dem vurup hepsini anlatamayacağını peşinen söyler ve bir itirafta bulunur; burada yaşananları tüm gerçekliğiyle aktaracak kimsenin olmadığını belirtir. Hemen ardından Bohemund’un Firûz ile olan iş birliğini anlatır.

Aquensis, diğer kaynakların aksine Bohemund’a şehrin teslimi için yardım eden kişiden “Türk” olarak bahseder ve onun Bohemund’a sadakat göstereceğine yemin ettiğini ve tercüman aracılığı ile cesaretini yitirmekte olan askerlerine cesaret verdiğini ifade eder

“Bohemund’a şehrin ihanetle teslimi konusunda verdiği yemine sadık kalan Türk, bir kez daha ipi indirmiş ve kuleye doğru uzatılan merdivenden tırmanan askerleri yukarı doğru çekmiştir. Askerler ikinci kez aynı yerde surların etrafını daha güçlü bir şekilde sardıktan sonra tercüman aracılığı ile terk etmeğe hazırlanan veya korkan askerlere seslendi ve hepsini sadakatle tırmanışını tekrarlamaya çağırdı. Artık adamlar daha fazla tereddüt etmediler, ancak tercümanın sözleriyle ve kardeşlerinin

⁴³¹ van Dijk, *age.*, 2003, s. 106.

⁴³² van Dijk, *age.*, 2003, s. 51.

güvende olduklarını bildiklerinden cesaretle merdiveni ikinci defa tırmandılar ve surların içine yaklaşık altmış kişi olarak girdiler⁴³³”.

Tyrensis’in kendisinden önce kaleme alınanlar ve bizzat kuşatmanın görgü tanıklarından dinledikleri ile derlediği; Ermeni Firûz’un Haçlılarla kurduğu iş birliği hakkında kullandığı söylem önemlidir. Zira hadiselerin üzerinden epey bir zaman geçmiş ve Ermenilerle uzun süredir komşuluk ilişkileri yürütmektedirler. Bu nedenle burada çizilen Ermeni profili bir nevi soğukkanlı bir şekilde düşünülerek oluşturulmuş Ermeni algısını / imajını da ortaya koymaktadır denilebilir. Firûz hakkında olumlu ifadeler kullanan Tyrensis’in, Bohemund’tan da sitayişle bahsettiği görülmektedir. Ona göre bu bir ihanet değil, aksine zeki bir adamın mantığıyla aldığı doğru bir karardır

“[...] aralarında saygı duydukları Latince “*Filii Loricatori*” denen “*Beni-Zerra*” adında yüksek bir aileden asaletli biri vardı. Ataları veya kendileri bizzat zırh yapım sanatını icra edenlere bu ad veriliyordu. Gerçekten bu aileden bazıları hala bu mesleği devam ettiriyorlar[...] Şehrin batısındaki St. Georg kapısında bulunan ve “İki Kız Kardeş” denilen bu kule, sanatlarını icra etmeleri ve hem efendilerine hem de şehirdekilerin ihtiyaçlarına rahatça hizmet etmeleri için bunlara verilmişti. Bu ailedeki iki kardeşten büyüğü olan Emir Firûz ailenin reisi olup o kadar itimat edilen güçlü biriydi ki, şehrin valisi sarayında noterlik işlerini ona yaptırıyor ve onu her türlü onore ediyordu. Bu akıllı ve çalışkan insan, Bohemund’un mükemmel ve şanlı bir prens ve savaş hususunda birinci olduğunu duyunca şehrin kuşatmasının başlamasından beri Hristiyan araçlar vasıtasıyla bu prensin teveccühünü kazanmaya çalıştı. O, kuşatma boyunca bu teşebbüsüne sadık kalarak, hemen hemen her gün onu şehrin durumu ve Yağısıyan’ın kararları hakkında bilgilendirdi. Dikkatli ve akıllı bir adam olarak Bohemund ile kurmuş olduğu dostane ilişkileri gizli tutarak, böylelikle birileri öğrenirse kendisini ve adamlarını tehlikeye atmamaya gayret gösterdi. Bohemund da kendi adına bu iyi adamla ilişkileri saklı tuttu. Bu sır öyle derine gömüldü ki ne aile fertleri ne de yakın çevreden herhangi biri bu arkadaşlıktan ve iki taraf arasında gidip gelen habercilerden en ufak bir bilgi dahi edinemedi. Firûz ‘Benim nazarımda insanların en iyisi olan sen, Tanrı’nın teveccühüyle aramızdaki bu dostluğu kurmandan beri seni içtenlikle nasıl takdir ettiğimi biliyorsun. Sağlam bir adam olarak sözünü daima nasıl tuttuğun hafızamda kayıtlıdır. Bu nedenle seni günden güne daha çok sevdim ve benim için her zaman değerlendin. Benden

⁴³³ Albertus Aquensis, *Alberti Aquensis Historia Hierosolymitana*, RHC Occ IV, Paris 1879, pp. 265-713, p. 562; İngilizce çev. Susan B. Engington, Albert of Aachen: *Historia Ierosolimitana, History of the Journey to Jerusalem*, Oxford 2007, p. 279.

yapmamı talep ettiğin şey hakkında defalarca dikkatlice düşündüm ve karar verdim. Ülkemin hürriyetine kavuşmasına, bize zorla tahakküm eden pis köpeklerin kovulmasına ve gerçek Tanrı'ya tapınan insanların şehre girmesine yardım edebilirim, bunun karşılığında ebedi mükâfattan eksik kalmayacağından ve azizlerin ruhları ile sonsuz mutluluğu paylaşacağımdan eminim. Ancak, çok zor olan bu işe başlayıp da sonunu getiremezsem, şüphesiz ve muhakkak evim ve ailemin muhteşem adı tamamen gölgelenir ve gelecekte bir daha anılmaz. Yine de benzer teşebbüslerde genellikle ölümlülerin zihinlerinde başarı umudu olduğu için, bu zor işi başardığımız takdirde, yoldaşlarından şehri sana bırakmalarını talep etmene karar verdim. Sayesinde birbirine bağlandığımız Tanrı'nın bu teşebbüste bize yardım edeceğini umarım. Gördüğünüz gibi tamamen benim muhafazamda olan sağlam bir kuleyi adamlarının serbestçe şehre girebileceği şekilde sana teslim etmek istiyorum. Ama aklınızda zapt edilen şehri eşit olarak paylaşmak varsa, hiçbir ilişkim olmayan insanlara iyilik yapmak için kendimi bu tehlikeye atmam. Yani hepinizin kurtuluşu ve yararı için prenslerin rızasını almaya gayret et ve bunu onlardan aldığını öğrendiğim gün hiç tereddüt etmeden, arzu ettiğin gibi sana şehri açacağımdan şüphen olmasın. Şunu da bil ki, bu yakın zamanda gerçekleşmezse hiç gerçekleşmez, zira şehrin valisi, bütün şarktan toplanan iki yüz bin süvarilik yardım kuvvetlerinin Fırat yakınlarında bulunduklarına dair hemen hemen her gün elçilerden mektuplar alıyor⁴³⁴”.

Yazar daha sonra, Bohemund'un da Firûz'u bir dost olarak gördüğünü bizzat Bohemund'un ağzından anlatır ve Firûz'un bu iş birliğine yanaşmasının nedeni olarak, “namus” meselesi iddiasını ortaya atar. Bu iddiaya göre bir Türk emiri, Firûz'un eşine kendi evinde tecavüz etmiştir

“Şehirde bana çok sadık ve aynı zamanda çok akıllı bir arkadaşım var. (Firûz) Benim gayretlerimle şehrin bizim mülkümüze geçmesini şayet yüksek majesteleri uygun görürlerse, dostumla yaptığım anlaşmayı tatbik etmeye hazırım ama değilse herkes kendisi şehri zapt etmeye çalışsın[...] Denildiğine göre [...] onu[...] tahrik eden olaylar oldu. O, efendisinin sarayında ve şehirde hizmetle meşgulken, yetişkin olan oğlunu acil bir sebep dolayısıyla eve gönderdiğinde o, çok iğrenç bir şey görmüş.

⁴³⁴ Willermus Tyrensis, *Historia rerum in partibus transmarinis gestarum a tempore successorum Mahumeth usque ad annum Domini MCLXXXIV*, Recueil des Historiens des Croisades, Historiens Occidentaux, I, Paris, 1844, pp. I vd.; İngilizce çev. Emily Atwater Babcock ve A. C. Krey, *A History of Deeds done Beyond the Sea*, I, New York 1943, pp. 241-244; Türkçe çev. Ergin Ayan, *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği, II, Kudüs'ün Zaptından Urfa'nın Fethine (1099-1143)*, Gece Kitaplığı, Ankara 2018, ss. 210-212.

Yani oğlan annesini yüksek rütbeli bir Türk emiriyle uygunsuz vaziyette buldu ve titreyerek ve içi sızlayarak hızla babasına koşup bu korkunç olayı anlattı. O da bu iğrenç olayın öfkesinden kıskançlık ateşiyle yanarak şöyle dedi “Bu pis köpekler bizi suçsuz yere boyunduruk altına almakla yetinmeyip gündelik baskılarla aile kurallarını ihlal edip kadını ve erkeği ayırıyorlar. Hayatta olduğum müddetçe Tanrı’nın yardımıyla bu iğrençliğe bir son vermeye ve ödetmeye çalışacağım.” Kendisine yaşatılan utanç hakkında bunları söyleyip, annesinin utancını duyan ve sırrı bilen oğlunu her zamanki yoldan Bohemund’a gönderdi⁴³⁵[...] Zira söylediğimiz gibi bu şehirde masum oldukları halde kendilerinden şüphelenilen pek çok Hristiyan vardı. Ve esasında diğer ileri gelenler, Yağısıyan’ın sadakat ve güven atfeylediği zikredilen bu soylu adamı (Firûz) şüpheli görüyorlardı. Yağısıyan’ın huzuruna çağrıldığı vakit, Firûz ileri görüşlü bir adam olduğundan, bu toplantının kendisine yöneltilen şüphe üzerine yapıldığını hemen çabucak anladı. Bu nedenle niyetini ustaca gizlemek ve suçsuzluğunu ispatlayabilmek için, kendisini denemek isteyen bu toplantıda şunları söylemiş olmalıdır “Bu şehrin saygıdeğer adamları ve büyük prensi, olabilecek hadiselerden endişelenmekte haklısınız ve böyle önemli bir hususta çok dikkatli olmanın zararı yoktur. Hürriyetiniz, hayatınız, kadınlarınız ve çocuklarınız için kaygılanmanız, bana çok doğru gibi geldi. Benim tavsiyemi tutmak isterseniz, korktuğunuz şeyle kolayca mücadele edip, ondan kaçınmak için bir yolunuz olur. Surları, kuleleri ve kapıları koruyan hiç kimse tarafından düşündüğünüz iğrenç şey yapılmaz. Bunlara tam olarak güvenemiyorsanız, düşmanlarla tehlikeli bir iş birliği içerisine girebilirler diye aynı yerde uzun süre kalmamaları için sık sık değiştirirsiniz. Yani böyle bir görev kolay kolay icra edilemez ve uzun süre ister ve eğer şehrin ileri gelenlerinden bazıları hediyelerle kandırılmazlarsa özel bir kişi tarafından da yürütülemez. Hızlı ve sık sık yapılan bu değiştirme, bütün bu tehlikeli görüşme fırsatlarını yok edecektir⁴³⁶”.

Tyrensis kroniğinde sık sık Firûz’un zekasına vurgu yapmaktadır. Firûz’un Yağısıyan’ın huzuruna çıkması ve hakkındaki iddiaları bertaraf etmesi olayı da sadece kendi kroniğinde yer almaktadır. Firûz hakkında bu denli kalem oynatması, yazarın yaşadığı dönemde konunun gündemde tutulduğunu düşündürmektedir. Antakya’nın Haçlıların

⁴³⁵Willermus Tyrensis, *Historia rerum in partibus transmarinis gestarum a tempore successorum Mahumeth usque ad annum Domini MCLXXXIV*, pp. I vd; Emily Atwater Babcock ve A. C. Krey, pp. 249, 250; Ayan, 2018, ss. 217, 218.

⁴³⁶Willermus Tyrensis, *Historia rerum in partibus transmarinis gestarum a tempore successorum Mahumeth usque ad annum Domini MCLXXXIV*, pp. I vd; Emily Atwater Babcock ve A. C. Krey, pp. 250-252; Ayan, 2018, s. 219, 220.

elinde kalmasına özellikle Doğu Roma'nın itirazı ve aleyhte izlediği politikalar da bu konunun sıcak tutulmasının bir nedeni olarak değerlendirilebilir.

Tyrensis, Bohemund ile Firûz arasında Antakya'nın Haçlılara teslim edilmesine dair planın uygulanmasına ilişkin oldukça ayrıntılı bir anlatısı vardır. Bu anlatıya plana karşı çıkan bir kardeş de dahil olursa da sonuç olarak Firûz ile iş birliği gerçekleşir. Birkaç bölüm önce “namus” derdine düşüp intikam arzusuyla yanıp tutuştuğunu yazdığı Firuz'un şimdi, bu çetrefilli işe dini duygularla kalkıştığını iddia eder. Şöyle ki, Firûz ilahi bir gücün etkisindedir: Yazarın bu denli açıklama yapması ve makul sebepler bulmaya çalışması dikkat çekicidir

“Böylece akıllı adamın (Firûz) planını uygulamak üzere bütün atlılar prenslerin bayrakları altında kampı terk edip uzaklaştılar. Şimdi bizi ne kadar çok sevdiğini kanıtlayan Tanrı'nın adamının ana bir kardeşi tamamen farklı görüşteydi ve başka planları vardı. Ona güvenmediği için sırrını izhar eylememiş, mümkün mertebe niyetini gizlemişti. Ama o gün ordumuz dokuzuncu saatte kampı terk ettiğinde her iki kardeş surların mazgallarından birbirlerine bakıp, Haçlı birliklerinin şehre girişini seyrettiler. Şimdi büyük kardeş küçük kardeşe açılıp onun görüşlerini keşfetmek istediğinde, şunları söyledi “İmanımızın lütfu verilmiş olan bu insanların ölümle bu kadar hızlı bir şekilde karşılaşmalarından dolayı üzgünüm kardeşim. Yarın ne olacağını bilmeden, sakın ve güvenli olmayan hiçbir şeyden korkmadan oraya gidiyorlar. Ama zırha karşı ne yapılması gerektiği ve gelecekteki çöküşün nasıl olacağı bilinseydi şüphesiz başka türlü olurdu.” Bunun üzerine kardeşi de şöyle cevap verdi “Onlara karşı göstermiş olduğun şefkat ve merhamet aptalca ve uygunsuz! Onlar Türklerin kılıçlarına yenik düştüler, çünkü onların varışının ilk gününden beri durumumuz gittikçe kötüleşti ve onların yüzünden iğrenç şeyler yaşadığımız için gelecekte onlardan çok iyi şeyler bekleyemeyiz.” Evvelce planlarını kardeşine söyleyip söylememe konusunda tereddüt ederken, şimdi onlardan bir vebalı gibi ürkererek geri duruyordu ve kafasında onu lanetleyerek, Mesih'in onun itaatine ihtiyacı bulunmadığını düşünmeye başlayıp öldürmeyi tasarladı, çünkü genel olarak müminlerin güvenliği kardeş sevgisinin üzerine çıkıyordu... Böylece yolu açmaya gitti ve çağırıcılarının orada olduğunu gördüğünde onlarla karşılıklı olarak selamlaşıp konuşmaktan sonra halat merdiveni yukarı çekmek için aşağıya bir ip sarkıttı. Bu merdiven çekilip, aşağıdan ve yukarıdan sağlamlaştırıldıktan sonra, yukarı tırmanmak için liderinin veya Bohemund'un davetini denemeye cesaret edecek hiç kimse çıkmadı. Bunu gören Bohemund, ilk olarak korkmadan kendisi

tırmandı. O bütün basamakları tırmanıp da ellerini duvarın üstüne koyunca, onun Bohemund olduğunu bilen Emir Firûz ellerini tutup şöyle dedi “*Bu eller canlı kalmalıdır*” ve onun tüm inananlar için ve Bohemund sevgisi yüzünden bu kutsal işi tasdik etmeyen ve kendi kanı içinde yatan üvey kardeşini öldürdüğü kuleye götürdü. Bohemund şimdi bu sağlam ve sadık adamı kucakladı, tekrar surlara giderek aralıktan başını biraz uzatıp, adamlarına alçak sesle yukarı çıkmalarını emretti⁴³⁷”.

Kronik yazarının durum tanımlaması sırasında yadsıma ifadeleri arasında değerlendirilen empati, büyük oranda stratejik bir şekilde kullanılmıştır. Eleştirel söylem kalıplarından biri olan empatiye uygun şekilde inşa edilen söylemim “ancak”, “fakat”, “lakin” gibi zıtlık bildiren bağlaçlardan sonra gelen kısmı görünürde olanın tersinin amaçlandığını kanıtlamaktadır. Bu durumdaki empati, kurbanlar olarak temsil edilen “iç grup üyeleri” ile bağdaştırılacaklardır. Hem “iç grup” hem de “dış grup” empatisi genelleştirilmiş bir formda ya da örnekle açıklama şeklinde olabilir⁴³⁸. Böylece söz konusu hadisedeki aktöre (Ermeni Firûz) yönelik duygusal bir bağ oluşturulur. “Biz” ve “onlar” hakkındaki söylemlerde, ayırt edici özellikler altı çizili şekilde biçimlenirken, “iyi” ve “kötü” olarak gruplandırılan eylemlerin de faillerine göre gerekçelendirilerek açıklanması meşruiyet kazandırmaya yönelik bir tavidir⁴³⁹. Verilen örnekler ile yapılan açıklamalar bu zıtlığı pekiştirmek ve kanıksatmak içindir⁴⁴⁰.

Latin kronikleri Antakya kuşatması ve şehrin ele geçiriliş biçiminden uzun uzadıya bahsederken Raimundus Aguilers, ihanet ederek şehri kendilerine teslim eden kişinin bir Türk olduğunu söylemekle yetinir⁴⁴¹. Raimundus’un bu tavrının sebebi bilinmemektedir. İhanet eden Türk’ün ismini dahi vermekten uzak durmasının nedeni, bu konuda yeterli bilgiye sahip olmaması olabilir. İslam ve Latin kronikleri bu kişinin bir Ermeni dönmesi olduğu fikrinde birleşse de Haçlı reisi Bohemund’un Papa II. Urbanus’a gönderdiği mektuptaki söylemi, tartışmalara son verecek mahiyettedir. Bohemund’un Ermeni

⁴³⁷ Willermus Tyrensis, *Historia rerum in partibus transmarinis gestarum a tempore successorum Mahumeth usque ad annum Domini MCLXXXIV*, pp. I vd.; Emily Atwater Babcock ve A. C. Krey, pp. 250-253; Ayan, 2018, ss. 223-225.

⁴³⁸ van Dijk, *age.*, 2003, s. 78.

⁴³⁹ van Dijk, *age.*, 2003, s. 63.

⁴⁴⁰ van Dijk, *age.*, 2003, s. 89.

⁴⁴¹ Raimundus Aguilers, *Raimundi de Aguilers canonici Podiensis Historia Francorum qui ceperunt Jerusalem, Recueil des Historiens des Croisades, Historiens Occidentaux*, III, Paris 1866, pp. 231-309; İngilizce çev. Raimundus Aguilers, neşr. John Hugh Hill, Laurita Hill, *Raymond d’Aguilers*, Philadelphia 1968, p. 47; Türkçe çev. Süleyman Genç, *Haçlılar Kudüs’te Bir Papazın Gözünden İlk Haçlı Seferi*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2019, s. 89.

kökenli biri olduğuna dair herhangi vurgu yapmadan, mektubunda o kişiyi sadece Türk olarak betimlemesi, kronik yazarının bu konuda bir hassasiyet geliştirmemiş olmasıyla da alakalı olabilir. “Türk” olarak bilindiği ve/veya kendisini “Türk olarak” tanıttığı da ihtimaller dahilindedir. Aguilers “Toplanan genel konseyin ardından prensler, Bohemund ve Godefroi’in yanı sıra Flandre Kontu’nu, bu öneriyi sınamaları için gönderdiler. Gece yarısı bu kontlar Antakya tepelerinden birine vardıkdan sonra bir haberci, hain Türk’ün ‘Kandil geçene kadar harekete geçmeyin’ talimatını getirdi”⁴⁴². Diğer Latin kaynaklarında ihanet konusu sadece Bohemund’un bilgisi dahilindeydi, burada ise tüm kontların haberdar olduğu söylenmektedir. Raimundus’un Antakya’nın ele geçirilme olayında tamamen farklı bir anlatımı tercih etmesinin nedeni, olasılıkla hizmetinde olduğu Raymond ile ilgilidir. Zira Raymond ve Bohemund arasında, Antakya’nın Doğu Roma’ya teslim edilmesi ve idaresi hususunda ciddi sorunlara neden olan bir anlaşmazlık vardı. Raymond, şehrin idaresinin Bohemund’a bırakmasına kesinlikle karşı ve anlaşmaya sadık kalınarak şehrin Doğu Roma idaresine bırakılmasında ısrarcıydı.

Harim şehri⁴⁴³ yakınında yaşananlar hakkında da bilgi aktaran Tyrensis, bölgenin “inançsız” sakinlerinin Haçlıların korkusundan şehri boşaltması sonrasında burayı ele geçiren Ermenilerin, şehrin yönetimini Haçlılara devretmek için kendilerine geldiklerini belirtir. Bu anlatı, sadık bir müttefik olarak tanımlanan Ermenilerin tüm motivasyonlarının, bölgedeki Türklerin kendilerine yaptıkları zulümlerden kurtulmak olduğu örtük mesajını da taşır “Bu yerin sakinleri (Antakya civarı) adamlarının kaçmaya durduğunu hemen hemen hepsinin düşman kılıçları altında can verdiğini görünce, bu kırımdan sonra kalelerinde kalmaya artık cesaret edemediler. Kaleyi yakıp aynı şekilde kaçmaya koyuldular. Ama bu civarlarda oturan Ermeniler ve çok sayıda diğer inançta olanlar bu şehri işgal edip, ordugaha dönmeden önce prenslerimize teslim ettiler”⁴⁴⁴.

Orta Çağ’da devletlerin siyasi güçlerini arttırmak için başvurduğu yöntemlerden biri de hanedanlıklar arası akrabalık bağı kurmaktır. Bu tür siyasi evliliklerden birini de Kudüs Kralı I. Baudouin gerçekleştirmiştir. Albertus Aquensis, Tell-Bâşir ve Râvendân’ı ele geçirdikten sonra Baudouin’in şöhretinin savaş ve zaferlerle giderek arttığı ve Urfa Kontu olduğu sırada, şehrin on iki eşrafının tavsiyesiyle çok asil bir Ermeni hanımı ile meşru ve

⁴⁴² Raimundus Aguilers, *Raimundi de Aguilers canonici Podiensis Historia Francorum qui ceperunt Jerusalem*, pp. 231-309; John Hugh Hill, Laurita Hill, p. 48; Genç, s. 90.

⁴⁴³ Harenk adlı Türklerin ordugâhı.

⁴⁴⁴ Hagenmeyer, *age.*, p. 273, n. 38.

parlak bir evlilik gerçekleştirdiğini belirtir. Bu hanımın, dağlarda birçok kale ve müstahkem mevkîe sahip ve tüm bu mülklerine Baudouin'i yegâne varis olarak kabul eden Taphnuz adında ve Gerger Hâkimi Konstantin'in kardeşi bir Ermeni reisin kızı olduğunu bildirir. Albertus'a göre Taphnuz, askerlerine maaş ödemesi yapması ve topraklarını Türk saldırılarına karşı kuvvetle savunması için damadına altmış bin Doğu Roma altını vermeyi de vadetmiş, ancak bunun yedi binini ödedikten sonra geri kalanın ödemesini günden güne ertelemişti. Albertus Baudouin'in düğününü inanılmayacak bir ihtişamla icra ettiğini, düğünden sonra şehir ve ülkenin eşraf heyetinin, olgun ve isabetli fıkirlere sahip bir kimse olan Taphnuz'un, memleketin durumu ve refahı üzerinde damadı ile istişarede bulunmasını ve bu iki şahsın birbirlerine karşılıklı saygı göstermelerini karar altına aldığını ve işlerin buna göre yürüdüğünü anlatmaktadır.

Aquensis, Baudouin eş olan kadının adını yazmaz. Bazı araştırmacılar onun "Arda" adını taşımış olduğunu kaydetmekte ve bu hususta kaynak olarak da Tyrensis'i işaret etmektedir⁴⁴⁵. Grousset evlenme ve boşanma sürecini anlatırken "Arda" adını kullanırken, Runciman ise Baudouin'in bu yeni hanımı için "Arda" adını kabul etmeye herhangi bir sebep olmadığını belirtmiştir⁴⁴⁶.

Fulcherius Carnotensis bu evlilikten, Baudouin'in Sicilya Kontesi Adelheid'e ile kilise hukukuna karşı çıkarak hayatını birleştirmesini eleştirirken bahsetmektedir. Ermeni eşinden bahsetmeme sebebinin nedeni bilinmese de bahse değer görmediği bir gerçektir. Fulcherius'un anlatımının merkezinde olan Baudouin'in yaptığı yasal evliliğe konu olan Ermeni Arda'yı benimsememiş olması muhtemeldir. Kendi tezine ve idealize ettiği kimliklere uygun bir anlatım yolunu benimsemiş olan kronik yazarı, bu nedenle tezine uygun olmayan ve idealize ettiği kimliğe yakışmayacak eylemlerden söz etmeyerek kroniğini yazmadaki amacına uygun hareket etmiştir denilebilir. Anlaşılan odur ki, Fulcherius bir Haçlı liderinin Ermeni bir hanımla evlilik yapmasını yasal görse de uygun bulmamıştır "Kral rahatsızlanmış ve ölmekten korkmuştu. Bu yüzden de kanuni yollarla Urfa'da evlendiği eşi hayatta olmasına rağmen kanunsuzca hayatını birleştirdiği Sicilya

⁴⁴⁵ Willermus Tyrensis, *Historia rerum in partibus transmarinis gestarum a tempore successorum Mahumeth usque ad annum Domini MCLXXXIV*, pp. I vd; Emily Atwater Babcock ve A. C. Krey, p. 74; Ayan, 2018, s. 65.

⁴⁴⁶ Runciman, *age.*, I, 2008, ss. 160, 161.

Kontesi olan ikinci eşi Adelheid'i başından gönderdi"⁴⁴⁷. Din adamı olması nedeniyle dini yasalara uygun olmayan bir davranışı benimsemediğini açıkça belli etmekten sakınmamış ve yeri geldiğinde hizmetinde olduğu kişiyi de eleştirmiştir.

Godefroi'nin küçük kardeşi olan Baudouin, ruhban sınıfta yer almak üzere eğitim görmüştü. Batı'da böyle bir örnek daha yok gibiydi. Baudouin kardeşinden çok daha zeki ve acımasız idi. Şüphesiz evliliği de siyasi gücünü arttırmak için gerçekleştirdiği stratejik bir hamle idi. Baudouin'in kayınpederinin kimliği kesin olarak tespit olunamamaktadır. Tyrensis kroniğinde kayınpederini "Tafroc" olarak adlandırmıştır⁴⁴⁸. Ancak Tafroc'un Aquensis'in yazdığı gibi Konstantin'in Gerger hâkimi Konstantin olduğu açıktır. Encyclopedia of İslam'daki "Marash" maddesinde Honigmann, Taphnuz'un gerçekte Thatul olduğunu tahmin etmektedir. Bu düşünce Thatul'un Konstantinopolis'e çekilmesi (1104) ve Baudouin'in eşini aynı yıl boşamasından sonra Konstantinopolis'te bulunan ebeveyninin yanına gitmek için izin istemesi ile desteklemektedir. Kısacası bu kadının kendisine atfedilen "Arda" adını taşımış olduğuna dair elde yeterli bir kanıt bulunmamaktadır⁴⁴⁹.

Tyrensis, Urfa Kontu Baudouin'in evlendiği bu kadın ve ailesi hakkında, soyluluklarını yüceltici ifadeler kullanmıştır. Bunun birçok nedeni olabilir, ancak nedenlerden biri kesinlikle Baudouin gibi bir şahsiyetin kendisine yakışır bir evlilik yaptığını vurgulamaktır

"Urfa Prensi tarafından çağrılıp oğlu olarak kabul edildiği[...] öldükten sonra ona ait olanların hepsiyle birlikte kontluğa sahip olduğu soylu ve mükemmel bir prens olan Taphnuz'un (Tafrok) kızıyla⁴⁵⁰ evlendi. O, Toros Dağları'nın yakınında bulunan kardeşi Konstantin ile birlikte aşılmaz hisarlar ve çok sayıda cesur adamlara sahipti. Bu yüzden bu kadar ölçüsüz mal ve servete sahip olan bu kardeşler, o halkın kralları olarak görülüyordu. Burada onun kökeni, mükemmel ailesi, doğduğu yer

⁴⁴⁷ Fulcherius Carnotensis, *Historia Iherosolymitana Gesta Francorum Iherusalem peregrinantium ab anno Domini MCXV usque ad annum MCXXVII*, Auctore domno Fulcherio Carnotensi, RHC Occ III, Paris 1866, pp. 311- 485; *Fulcher of Chartes A History of The Expedition to Jerusalem 1095-1127*; İngilizce çev. R. Ryan, Knoxville, 1969, pp. 198, 217, 218; *Kudüs Seferi*, Türkçe çev. İ. Bihter Barlas, IQ Kültür Sanat, İstanbul 2009, s. 196.

⁴⁴⁸ Willermus Tyrensis, *Historia rerum in partibus transmarinis gestarum a tempore successorum Mahumeth usque ad annum Domini MCLXXXIV*, pp. I vd; Emily Atwater Babcock ve A. C. Krey, p. 415; Ayan, 2018, s. 65.

⁴⁴⁹ Runciman, *age.*, ss. 160, 161.

⁴⁵⁰ Bu Ermeni Rupen hanedanından Toros (Tafrok)'un kızı Arda idi. Baudouin onunla 1098'de evlenmiştir. Toros, Constantine'nin oğlu olup, Leo adındaki kardeşi 1123 –1135'te ona halef olmuştur.

hakkında söylemek istediklerimizi tekrar etmeyeceğiz, çünkü yukarıda Dük'ün yaptıkları anlatılırken her ikisinin ortak hususiyetleri detaylı olarak ele alınmıştır⁴⁵¹”.

Kronik yazarı kimi zaman, “her şeyi söylememe” halini benimser. Bu türden örtük kalan bilgi, okuyucu için öncesinde ve sonrasında yer alanla birleştirilerek bağlamına uygun bir şekilde değerlendirilir⁴⁵². Nihayetinde parçadan bütüne giderek zihinde “biz” ve “onlar” algısına yönelik bir model oluşturulur.

Tyrensis Baudouin'in evlendiği Ermeni prensesinin ahlakına dair oldukça ağır ithamlarda bulunmuştur. Baudouin'in evliliğini kilise kurallarına karşı gelerek bozması ve onaylanmayan başka bir evlilik yapması Katolik Hristiyanlığa yakışan türden bir davranış değildi ve kronik yazarı da bunun farkındaydı. Bu nedenle Baudouin'i temize çıkarmanın en kestirme yolunu seçerek, Ermeni eşine dair çirkin dedikoduları kaleme almıştır

“Bohemund, Urfa'da kaldığı sırada evlendiği yasal eşini evlilik yasalarına göre mahkeme tarafından kadına herhangi bir suç isnat edilmeden, dava soruşturulmadan kovmuş ve göndermişti. Daha sonra onu Meryem Ana'nın anası olan Aziz (Azize olmalı) Anna Manastırı'nda rahibe olmak zorunda bıraktı[...] Ancak eşinden boşanmasının sebebi çok farklı şekilde belirtiliyor. Bazıları, kralın daha zengin ve asil olanıyla evlenmek ve böylece alacağı evlilik çeyiziyle durumunu iyileştirmek ve onu büyük ölçüde ezen fakirliğini hafifletmek için eşinden ayrıldığını söylerler. Bununla birlikte başkaları da kraliçenin akılsızca ve tedbirsizce davrandığını ve kadınlık şerefini uygun bir şekilde korumadığını iddia etmektedir. O, önceleri bu manastırda onurlu bir şekilde yaşıyordu, çünkü dini giysiyi mutlulukla benimsemiş gibi görünüyordu. Fakat sonradan Krala gitti ve manastıra yardım sağlamak üzere Konstantinopolis'e gitmek üzere müsaade istedi. Bu bahane ile krallığı terk edip, kötü bir hayat yaşamaya başladı. Rahibe kıyafetini çıkardı ve kendi şerefini veya kraliyet haysiyetini göz ardı ederek bir sonraki en iyi yola atıldı⁴⁵³”.

Yazar daha sonra Kızıldeniz'e giden Baudouin'in hastalanınca ölüm korkusu yaşadığını ve haksız bir şekilde eşini terk ederek kilisenin onayı dışında bir başkası ile evlendiği için vicdanının rahatsız olduğunu ifade eder ve ölmeden önce belki de vicdanını rahatlatmak

⁴⁵¹Willermus Tyrensis, *Historia rerum in partibus transmarinis gestarum a tempore successorum Mahumeth usque ad annum Domini MCLXXXIV*, pp. I vd; Emily Atwater Babcock ve A. C. Krey, pp. 415, 416; Ayan, 2018, ss. 65, 66.

⁴⁵²van Dijk, *age.*, 2003, s. 94.

⁴⁵³ Willermus Tyrensis, *Historia rerum in partibus transmarinis gestarum a tempore successorum Mahumeth usque ad annum Domini MCLXXXIV*, pp. I vd; Emily Atwater Babcock ve A. C. Krey, p. 461; Ayan, 2018, s. 118.

ve günahlarından bağışlanmak için önce tövbe ettiğini, sonra da suçunu telafi edeceğine dair söz verdiğini şu şekilde anlatmıştır

“Baudouin Kudüs’e döndü ve orada beklenmedik bir şekilde ciddi bir hastalık geçirdi. Bu hastalıktan ölmekten korkarak, başka biriyle evlenmek suretiyle eşine yaptığı haksızlıklardan dolayı vicdanını rahatlatmak için, dindar ve Tanrı korkusu olan bazı kişilere günahını anlatarak tövbe etti. Ayrıca suçunu telafiyi taahhüt etti ve kendisine verilen tavsiyeleri müteakiben, ilk eşinin üzerine evlendiği kraliçeyi bırakmaya ve ilk eşine kraliçelik onurunu geri vermeye karar verdi⁴⁵⁴”.

Baudouin’in Ermeni eşine atfedilen suçlar hakkında oldukça cömert bir anlatı gerçekleştiren kronik yazarı, Baudouin’in yaşadığı ölüm korkusuyla eşinin itibarının iade edilmesi bahsinde aynı cömertliği göstermemiştir. Van Dijk ideolojik söylemin, “bizim iyi şeylerimizi, onların ise kötü şeylerini vurgulamak”⁴⁵⁵ şeklinde tezahür eden bu genel yaklaşımı üzerinden değerlendirilirse “öteki” statüsünde olan bir Ermeni kadına yönelik her türden olumsuz ifadeyi kaleme almak, kronik yazarı için rahatsız edici olmamıştır. Tyrensis, 1100 yılında Urfa Kontluğu’nu kuzeni Baudouin’den devralan Baudouin de Bourg’un da bir Ermeni kadın ile evlilik yaptığını anlatır. Bu evliliğin de stratejik bir hamle olduğunu vurgulayan kronik yazarı, kayınpederinin bir Ermeni olmakla birlikte Ortodoks itikadından olduğunu belirtme ihtiyacı duymuştur

“Büyük ve değerli insan Urfa Kontu Baudouin kendi topraklarında mutlu ve cesaretle hüküm sürdü ve etrafını saran düşmanlardan çok korkuyordu. Ve onun karısı ve çocuğu olmadığı için yukarıda adı geçen tanınmış Malatya Prensi Gabriel’in Morfia adındaki kızı ile evlendi ve ona çeyiz olarak, kendisine çok büyük miktarda para verdi ve bu ona çok iyi geldi. Zikredilen Gabriel etnik köken, dil ve kültür olarak bir Ermeni fakat inanç olarak Rumdu. (Ortodoks)⁴⁵⁶”.

Ermeni halkının Gregoryen olması hasebiyle idarecilerinin Ortodoks itikadına geçmesi halkı arasında hoş karşılanmıyordu. Ermeni yöneticiler Doğu Roma tarafından desteklenmek için böyle bir tercihte bulunuyor olsa da kendi halkları tarafından adeta aforoz ediliyorlardı. Kronik yazarları için ise Gregoryen veya Ortodoks mezhebine dahil

⁴⁵⁴ Willermus Tyrensis, *Historia rerum in partibus transmarinis gestarum a tempore successorum Mahumeth usque ad annum Domini MCLXXXIV*, pp. I vd; Emily Atwater Babcock ve A. C. Krey, pp. 513-514; Ayan, 2019, s. 175.

⁴⁵⁵ van Dijk, *age.*, 2003, s. 57.

⁴⁵⁶ Willermus Tyrensis, *Historia rerum in partibus transmarinis gestarum a tempore successorum Mahumeth usque ad annum Domini MCLXXXIV*, pp. I vd; Emily Atwater Babcock ve A. C. Krey, p. 450; Ayan, 2018, s. 103.

olmalarının herhangi bir farkı yoktu, zira kendileri için her koşulda yerli Hristiyanlar bir “öteki” unsurdu ve “dış grup” olarak değerlendiriliyordu.

Aquansis, Kont Raymond’un oğlu Bertrand’ın babasının mirasına sahip çıkmak için Doğu’ya doğru harekete geçtiğinden bahsetmektedir. Önce Doğu Roma İmparatoru ile bir anlaşma yapar ve İmparator’a sadık kalacağına dair söz verir. Antakya’ya vardığında ise karşısında Tancred’i bir engel olarak bulur. Tancred, sahip çıktığı ve düzenlediği seferlerle genişlettiği toprakları yeğeni ile paylaşma niyetinde değildir ancak kendisiyle yapacağı iş birliği ile babasından kalan arazilerin yönetimini verebileceğini dile getirir. Ayrıca Ermenilerin ihaneti sonucu kaybettiği Mamistra için kendisinden destek görmeyi şart olarak koşar. Bu diyalogda Ermenilerin, kendilerine “ihanet” ettiğinden bahsetmesi önemlidir. Zira bu topraklar yeniden Doğu Roma İmparatorluğu’nun hakimiyetine geçmiştir. Ermenilerle daima Doğu Roma’ya karşı iş birliği içinde olan Haçlıların, bu kez ihanete uğradıklarından bahsetmesi bir istisna gibi görünse de önemlidir. Özellikle Ermeni faaliyetlerini “ihanet” olarak değerlendirmesi, her yeni durum ve koşulda yeniden tanımlanan bir “öteki” imajı yaratımı söz konusudur. Böylece zaman zaman kronik yazarlarının söylemlerinde tutarsız olduğu görülmektedir. Eleştirel söylem analizi incelemelerinde sıklıkla söylem sahiplerinin kendi içinde tutarsız söylemlerde bulunabileceğinden bahsedilmektedir. Buradaki örnek de bu savı doğrular niteliktedir

“Sabah olduğunda Tancred Bertrand’a tekrar neden geldiğini sordu. Onlar nezaketle diyaloglarını sürdürdükten sonra Bertrand, Tancred’e tam bir alçakgönüllülükle Antakya’nın, daha önce kentin ele geçirilmesinde babasının kendisine miras olarak bıraktığı kısmı geri vermeyi reddetmemesi için yalvardı. Tancred, talebini reddetmedi, ancak bir şart koştu; Ermenilerin ihanetiyle kaybedilen Mamistra kasabasının kuşatılması geri alınması için Bertrand’ın kuvvetlerini yanına alarak yardım etmesini istedi. Aksi taktirde kendisine bu konuda olumlu bir cevap vermeyecekti. Bertrand, Tancred’in bu kasabanın kuşatılması ile ilgili ricalarını, İmparator’a vaat ettiği sadakat nedeniyle reddetti. Bunun yerine, eğer Tancred harekete geçerse Cebele’yi kuşatmak ve ele geçirmek için söz verdi. Çünkü bu kasaba Sarazenlerin elindeydi. Tancred ona tekrardan Mamistra’dan bahsetti, Cebele için ise sessiz kaldı. Ancak Bertrand, yemininden dolayı İmparator’a ve İmparatorun şehirlerine karşı hiçbir şey yapmayacağını söyledi⁴⁵⁷”.

⁴⁵⁷ Albertus Aquensis, *Alberti Aquensis Historia Hieoroslymitana*, pp. 265-713; Susan B. Edgington, p. 779.

Urfa şehri Türk tehdidi altındaydı. Doğu Roma İmparatorluğu ise Latinlerin içinde bulundukları zor durumu kendisi için bir fırsata dönüştürmüş, ellerindeki kaleleri Latinlerden devralmaya başlamıştı. Tyrensis, bu devir sırasında bölgenin sakinleri olan Ermenilerin de tıpkı Latin ahali gibi yerleşim yerlerini terk ettiklerini anlatmaktadır “Gregoryen Ermeniler, Doğu Roma’nın Ortodoks Kilisesi’ne bağlı hükümler altında yaşamak istemiyorlardı. Bu nedenle Katolik Latin hakimiyeti altında kalmayı tercih ettiler” şeklindeki söylem, Ermenilerle ilişkilere örnek olması açısından kıymetlidir “Trablus Kontu, adamları ve Antakya ileri gelenleriyle birlikte Bizanslıları Urfa topraklarına götürdü. Tell-Bâşir’e gelince bütün çocuklarıyla birlikte kontesi, diğer Latinlerin hepsini ve şehri terk etmek isteyen kadın, erkek Ermenileri alarak eyaleti Doğu Romalılara teslim ettiler⁴⁵⁸”. Yazar Haçlıların bölgedeki konumlarının değişmeye başladığının sinyallerini vermektedir. Türk tehdidinin baş gösterdiği, tetikte olmak gerektiği ve Ermenilerin de kendileriyle birlikte hareket etmesinin ortak yazgı olduğu sonucuna varmaktadır.

Ermeni halkıyla ilgili ılımlı açıklamalarda bulunan Tyrensis, çeşitli olaylarda Ermeni karakterleri değerlendirirken oldukça cesur ifadelerle başvurmuştur. Kilikya Ermeni Hükümdarı Thoros da bunlardan biridir. Thoros’un faaliyetleri Haçlıları doğrudan rahatsız etmemesine rağmen, bir suça iştirak ettiği, hatta azmettirici konumda olduğu için Tyrensis’in hışmına uğramıştır. Kıbrıs’taki Ortodoks Hristiyan halkın uğradığı zulmü anlatırken, bizzat zulüm yapanlar arasında olan bir Latin’i: Antakya Prinkepsi Renaud de Châtillon’u, “kötü insanların tavsiyelerine uydu” diyerek masumlaştırıp aklamaya çalışmıştır. “İğrenç olay” olarak nitelediği trajedinin sorumlusu olarak Thoros’u gösterme eğiliminde olan yazarın yaklaşımı, kroniğini yazma amacı düşünüldüğünde anlam kazanmaktadır.

Birkaç bölüm sonra Nureddin Zengi’nin hasta yatağında olduğunu öğrenen Haçlıların, durumu fırsata çevirmek için Ermeni Hükümdar Thoros’a elçiler gönderip iş birliği teklif ettiklerinden bahseden Tyrensis Latinlerin, Thoros ve beraberindekileri güvenilir müttefik bulduklarından söz etmektedir. Çıkarları gerektiğinde “güvenilir müttefik” halini alan Ermenilerin, çıkarları çatıştığında “hain”, “korkak” ve “heretik” olmaları olağandı. Thoros hakkında iki bahsi ele alan kronik yazarı Willermus Tyrensis, ilkinde

⁴⁵⁸ Willermus Tyrensis, *Historia rerum in partibus transmarinis gestarum a tempore successorum Mahumeth usque ad annum Domini MCLXXXIV*, pp. I vd; Emily Atwater Babcock ve A. C. Krey, II, p. 209; Ayan, 2019, s. 76.

“iğrenç olaylara” vesile olan “kötü karakterli”, “yoldan çıkararak” olarak tarif edilirken ikincisinde, “dostane”, “enerjik ve hızlı karakterli” olarak betimlemiştir. Kendi içlerindeki meseleleri henüz çözmemiş olsalar da Müslüman düşmanlarına karşı birlikte hareket etme düsturunu Haçlıların geldiği ilk andan itibaren benimsemişlerdi.

Nureddin Zengi’nin ordusuyla Harim’e gelip şehri kuşatması üzerine, her zaman olduğu gibi Latin liderler, Ermeni prenslerle iş birliği yaparak Zengi tehlikesini savuşturmak istemişlerdir. Tyrensis de bu iş birliğini onaylayan bir söylem ile Ermeni prensleri sitayişle anmış ve mevcut durumu kendi açısından tanımlamıştır. Yazar benzer üslubu Müslüman tehlikesine karşı Ermenilerle kurulan her iş birliğinde korumuştur. Adı geçen kişilerin aslında nasıl oldukları değil, nasıl algılandıkları dikkate alınırsa “öteki”nin algısını belirleyen “biz”in o anda bulunduğu durumdur

“Sayısız kalabalıkta binlerce kişilik birlikleri bir araya getirerek, “*Harim*” adlı Antakya topraklarındaki müstahkem yerlerden birini kuşattı ve etrafına kurduğu mancınıklarla halkı her zamanki gibi baskı altına aldı. Prenslerimiz bu haberi aldığında, Antakya Prensi Raymond’un oğlu Üçüncü Bohemund, Trablus Kontu Raymond’un oğlu Genç Raymond, aynı zamanda bir araya getirebildiği atlı ve piyadelerle güçlü Ermeni Prensi Thoros’un yanı sıra İmparator’un akrabası ve Kilikya Valisi olan Prens Kalaman, kuşatmayı kaldırmaya zorlamak için düzenli birliklerle Nureddin’e karşı gittiler[...] Ermeni Prensi Thoros Türklerin üstünlük kazandığını ve Haçlı saflarının tamamen bozulduğunu görünce savaşın kargaşası içinde kaçtı. O, geri çekilen Türkleri takip etmeye başından beri karşı çıkmıştı, buna karşı tavsiyede bulunmuştu, ama diğerlerinin akılsızca görüşü üstün gelmişti⁴⁵⁹”.

Ernoul kroniğinde, bu dönemi ayrıntılı bir şekilde betimlemiştir. Zira kendisi İbelin’lerin kronikçisi olarak bilinmektedir ve söylemleri de İbelin ailesinin çıkarına olacak şekilde tasarlanmış olmalıdır. Ernoul’un Ermenilere karşı mesafeli durarak sadece durum tanımlaması yapmakla yetinmesi, kendisini ateşli bir Katolik Hristiyan olmaktan ziyade “İbelin ailesinin tarihçisi” olarak gördüğünü düşündürmektedir.

Kudüs Kralı Guy de Lusignan (1150-1194), Kıbrıs Adası’nı İngiliz Kralı Richard’tan satın alıp burayı kendi hakimiyetinde iskân etmiştir. Topraklarını şenlendirmek için sadece Latinleri değil Ermenileri de davet etmiş böylece bölgede yeni bir demografik

⁴⁵⁹ Willermus Tyrensis, *Historia rerum in partibus transmarinis gestarum a tempore successorum Mahumeth usque ad annum Domini MCLXXXIV*, pp. I vd.; Emily Atwater Babcock ve A. C. Krey, II, pp. 283, 284; Ayan, 2019, ss. 153, 154.

yapının oluşmasının da temellerini atmıştır. Bölgede Latin nüfusunun az olması, liderlerin yerel Hristiyanlara olan ihtiyacını arttırmıştır. Bu durum sık sık bozulan ilişkilerin tamir edilmesini zaruri kılmıştır. Buna paralel olarak kronik yazarlarının yerli Hristiyanlar hakkındaki söylemlerini düzenlemiştir

“Kral Guy Tapınak Şövalyelerinin Kıbrıs adasını İngiltere kralına geri verdiklerini öğrenince Tapınak Şövalyeleri Üstad-ı Azamı’nın tavsiyesiyle adayı ondan satın aldı. Şimdi de size satın aldığı adada neler yaptığını anlatacağım. Ermeni topraklarına, Antakya’ya, Akka’ya ve deniz üzerindeki diğer diyarlarda yaşayanlara Kıbrıs adasına gelmeleri için elçiler çıkardı, onlara istedikleri kadar toprak, garnizon vermeyi vaat etti. Kral Guy hepsine bol bol toprak bağışladı, gidenlerin hiçbiri topraksız kalmadı. Kral Guy Kıbrıs adasını böylece insanla doldurdu⁴⁶⁰”.

Latinlerin, Ermenilerle bir arada yaşamakta bir sakınca görmemeleri önemlidir. Zira bu tutum ilk temasın kurulduğu andan itibaren süregiden ilişkilerin düzeyini anlamamıza yardımcı olmaktadır

“Kont Henri de Champagne, Hristiyanların elinde kalan “*kutsal topraklar*”ın senyörlüğünü aldığı zaman, Antakya prensi, vasalı Ermenistan senyörüne⁴⁶¹ haber göndererek tayin edeceği bir yere görüşmeye çağırdı. Ermeni senyör gelmeyeceği cevabını verdi. Çünkü Antakya prensi daha öncesinde o toprakların beyi kardeşi Rupin’i görüşmeye çağırılmış, davete icabet eden kardeşi Rupin’i zindana attırmıştı. Daha sonra Rupin’in topraklarına girmiş, alabildiği kalelerini zapt etmişti. Rupin daha sonra fidyasını ödemiş, prensten kalelerini ve şehirlerini geri almıştı. Bu cihetle kardeşine bunları yaptığı için prensin davetine uymaya cesaret edemiyordu. Prens tekrar haberci göndererek gönül rahatlığıyla gelebileceğini, kendisinin, yanında sadece on kişiyle geleceğini söyledi. Bunun üzerine Ermenistan senyörü gelmeyi kabul etti. Bir gün tayin ettiler, belirlenen günde görüşmeye gitti. Şimdi size Ermenistan senyörünün yaptıklarını anlatacağım. İki yüz şövalye ve çok sayıda asker silahlandırdı, görüşmenin yapılacağı yerin yakınlarında bunları gizleyip, pusu kurdurdu. Adamlarına boru sesi duyar duymaz yardımına koşmalarını emretti. Çünkü hala prensin ona tuzak kurup esir alacağından çekiniyordu. Ermenistan senyörü, yanında üç adamıyla prensin yanına gitti. Beraberinde boru taşıyan bir hizmetkarı vardı. Arkasında duracak, eğer prens onu yakalatmaya kalkışırsa, hemen

⁴⁶⁰ Ernoul, *Chronique d’Ernoul et de Bernard le Trésorier*, çev. Mas Latrie, Paris 1871, p. 404; Türkçe çev. Ahmet Deniz Altunbaş, Ernoul Kroniği, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Selahaddin Eyyubi ve Kudüs’ün Fethi, Kronik Yayınları, İstanbul 2019, s. 217.

⁴⁶¹ III. Rupin’in kardeşi II. Levon.

boruyu öttürecekti. Ermenistan senyörü ve Antakya prensi bir araya geldikten sonra bir süre sohbet ettiler. Konuşma ilerledikten sonra, Prens, Ermenistan senyörünün ve yanındakilerinin sadece üç kişi olduklarını görünce adamlarına onu yakalamalarını emretti. Şövalyeler atıldılar ve senyörü kısıkrak esir aldılar. Hizmetkar, efendisinin esir alındığını görünce boruyu öttürdü. Pusuda bekleyenler derhal saldırıya geçtiler, efendilerini kurtarıp Prens ve on şövalyesini esir aldılar ve zindana kapattılar. Ermenistan senyörü Antakya topraklarına yürümek üzere ordusunu topladı, Prens'in ülkesini yakıp yıktı, kalelerini ve şehirlerini bir bir aldı. Prens, Ermenistan senyörünün kalelerini ve şehirlerini zapt ettiğini, kendisine hiç merhamet etmediğini görünce Akka'daki Kont Henri'ye bir haberci gönderdi ve Tanrı aşkına ülkesine gelmesini, onu zindandan kurtarmasını rica etti. Eğer gelmezse, asla kurtuluşunun olmadığını ekledi. Kont Henri yolculuk için hazırlık yaptı ve Ermenistan'a yola çıktı. Ermenistan senyörü, Kontun topraklarına geldiğini duyunca çok sevindi, Kontu bizzat karşıladı ve şerefine yakışır bir şekilde ağırladı. Kontun gelişinden hoşnut olmuştu, kontun emrine uyup aldığı toprakları geri verdi. Fakat zindanda tuttuğu Prensi serbest bırakmadı. Kont bir müddet Ermenistan topraklarında kaldıktan sonra, Ermenistan Senyöründen, Antakya Prensi ile konuşmak ve ikisi arasında sulh yapmak üzere müsaade istedi. Senyör, Konta izin verdi. Kont, Prense giderek onunla konuştu ve birazdan işiteceğiniz şekilde bir sulh tesis ederek Prensi zindandan çıkarttı. Sulh şu koşullarda yapıldı: Prens Ermenistan senyörünün bağlılık yemini etme mecburiyetini kaldıracak ve onun vasalı olacaktı. Prensten aldığı topraklar Ermenistan senyöründe kalacaktı. Ayrıca Prens, Ermeni Senyörünün ağabeyi Rupin'den olma yeğeni⁴⁶² ile Antakya Prensi'nin en büyük oğlu evlenecekti. Bu anlaşmayla Prens oğlunu varisi yapacaktı. Fakat bu gerçekleşmedi, oğlu bu hanımla evlendikten sonra, babasından önce öldü ve arkasında bir erkek çocuk bıraktı⁴⁶³. Prens bu çocuğu ve annesini Ermenistan'a geri gönderdi. Ermenistan senyörü onları Prens ölene dek yanında tuttu, çünkü onlar sayesinde Antakya topraklarının kendisine kalacağını sanıyordu. Zira Prens tüm ülkedekilerin huzurunda Antakya ve topraklarını öldükten sonra oğluna bırakacağına yemin etmişti. Fakat olaylar başka türlü gelişti. Prens öldükten sonra⁴⁶⁴ Antakyalılar Prens'in oğlu Trablus kontuna⁴⁶⁵ ivedi bir haberci gönderdiler ve derhal gelmesini, Antakya'nın kendisine teslim olacağını söylediler. Bu haberi duyan Kont, Antakya'ya gitti ve şehri teslim aldı.

⁴⁶² Rupin'in kızı Alice gerçekte, III. Boemondo'nun büyük oğlu Trablus Kontu Raymond ile evlenmiştir.

⁴⁶³ Raymond-Rupin, Antakya Prensi.

⁴⁶⁴ Antakya Prensi III. Boemondo 1201'de ölmüştür.

⁴⁶⁵ III. Boemondo'nun küçük oğlu IV. Boemondo.

Ermenistan senyörü, Prens in öldüğünü öğrenince yeğenini ve oğlu Raymond-Rupin'i alarak Antakya'ya geldi ve içeri girmek istedi. Fakat Trablus kontu içerideydi ve buna mâni oldu. Ermenistan Senyörü ordusunu toplayıp Antakya önüne dayandı. Kont Bohemund, Halep'teki Sultan'a haberci gönderdi, ondan merhamet diledi ve yardımcı olması için Tanrı'ya yalvardığı, Ermenistan senyörünün topraklarını elinden almak istediğini söyledi. Sultan haberci göndererek ne zaman yardıma ihtiyacı olursa imdadına yetişeceğini; asker, erzak ve başka ne ihtiyacı olursa olsun göndereceğini söyledi, çünkü Ermenistan Senyörünü hiç sevmiyordu. Sultan sözünü tuttu, zira eğer Sultan yardım etmemiş olsaydı Trablus Kontu Antakya'yı elinde tutamazdı. Zira Ermenistan senyörünün ülkesi çok güçlüydü. Savaş yedi yıl sürdü. Neticede Antakya hileyle Ermenistan Senyörünün eline geçti. O, şehri tahkim ettikten sonraysa, yine ihanet sonucu tekrar Trablus kontunun eline geçti. Aralarındaki savaş daha uzun yıllar sürdü. Kont Henri, Ermenistan Senyörü ve Antakya Prensi arasında barış yaptıktan sonra Ermenistan senyöründen ülkesine gitmek üzere izin istedi. Ermenistan Senyörü Kont Henri'ye *"Efendim, sonsuz gelirim var. Antakya Prensi vasalım. Sizden bana taç takmanızı rica ve istirham ediyorum. Zira krallık tacını başıma takacak sizden daha asil, daha yüce birini düşünemiyorum"* dedi. Kont Henri memnuniyetle bu isteği yerine getirdi ve en kısa zamanda taç taktı. Böylece Ermenistan bir krallık oldu⁴⁶⁶. Ermenistan Senyörü kral olduktan sonra Henri ülkesine döndü ve Ermenistan Kralı ona büyük bir servet bahşedip ülkesine kadar eşlik etti⁴⁶⁷.

Papaz Ernoul'un kroniğinin ilerleyen bölümlerinde Antakya ile Ermenistan Prenslği arasındaki çatışmaya yer verilmiş ve bu çatışmada Ermeni hükümdarın yanında yer alan Jean de Nesle ağır bir şekilde eleştirilmiştir. Eleştirinin içeriğine bakıldığında, Ernoul'un Ermenilerin bir Haçlı soylusu tarafından savunulmasını kabul edilemez bir hareket olarak algıladığı görülmektedir. Bu tavır soylu birine uygun bir davranış değildi. Zira Ermeniler Latinler karşısında aşağı sınıftaydı

"Flamanların *"kutsal topraklar"*a geçtiği seferde sayısız kişi denizi geçmiş ve *"kutsal topraklar"*a gelmişti. Ancak hiçbir şey yapamıyorlardı zira mütareke yapılmıştı. Bu yüzden şövalyelerin bir kısmı Trablus'a, bir kısmı da Ermenistan Kralıyla savaşan Antakya Prensi'nin yanına gitti. Jean de Nesle, Ermenistan Senyörünün hizmetine girdi ve Antakya önlerindeki kuşatmaya katıldı. Bazılarının dediğine göre sancakları

⁴⁶⁶ II. Levon'a tacı gerçekte Kudüs Kralı Henri değil, Kutsal Roma Germen İmparatoru'nun bir temsilcisi veya Mainz başpiskoposu Konrad de Wittelsbach takmıştır.

⁴⁶⁷ Ernoul, *Chronique d'Ernoul et de Bernard le Trésorier*, p. 457; Türkçe çev. Altunbaş, s. 238-241.

Antakya surları üzerinde görülmüştü. Bu yüzden “*kutsal topraklar*”da görülmemiş bir utanç duyuluyordu. Çünkü onun gibi soylu birinin Antakya Prensi’ne karşı Ermenistan Kralı’na yardım etmemesi gerekirdi. Ermenistan’a ve Antakya’ya gidenler, kendilerinden önce aynı yoldan giden ve esir düşenler kadar budalaca davranmadılar, geçiş için yol teskeresi aldılar⁴⁶⁸.”

5.5. Empati

Politik görüşlerine bağlı olarak, “iç grup” üyelerinin mağduriyetine çeşitli biçimlerde sempati ya da empati duyulabilir. Sözde reddetmeler, kabul etmeler gibi yadsıma ifadeleri, empati yapısının büyük oranda strateji ile inşa edildiğini göstermektedir. Empati ile büyük oranda okuyucu etki altına alınmak istenir bir nevi duygusal manipölasyon sağlanır. Eleştirel söylem yapısına uygun bir şekilde inşa edilen cümlelerin ikinci kısmına yerleştirilen “ancak” bağlacı, söylem yapısının samimiyetini ortadan kaldırır. Bu durumda empati “kurban” olarak temsil edilen “iç grup” üyeleriyle bağdaştırılır⁴⁶⁹.

Haçlı Seferleri’nin başladığı tarihten itibaren gerek Haçlı reislerinin gerek reisleriyle birlikte hareket eden kronik yazarlarının yerli Hristiyanlara karşı tutumu aynıydı. Her ne kadar amaçlardan biri Müslüman “zulmü” altında kalan “Hristiyan kardeşlere” yardıma gitmek olsa da değişken tutum ve davranışları nedeniyle Haçlı reislerinin Antakya’nın zaptından sonra Papa II. Urbanus’a gönderdiği mektupta belirttikleri üzere, “heretik” olarak gördükleri yerli Hristiyanlar derhal zapturapt altına alınmalıydı. Bu nedenledir ki Katolik Hristiyanların, yerli Hristiyan gruplardan biri olan Ermenileri hem “biz” e dahil etmeleri hem de Müslüman saldırıları karşısında düştükleri durumdan dolayı üzüntü duymaları ideolojik söylem yapılarından empati içerisinde değerlendirilebilir. Bu sözde “empatik” ve “sempatik” söylem, okuyucuyu manipüle ederek yeni Haçlı Seferleri için ihtiyaç duyulan kamuoyunu yaratacaktı.

Urfa’yı ele geçirmek isteyen Türkler şehri kuşatma altına alınca Kudüs Kralı Baudouin, Antakya’da Tancred ile birleşerek harekete geçmiş ve Urfa yakınlarındaki savaşta çok sayıda Ermeni ve Haçlı askeri yaşamını yitirmişti. Bu bilgi hem Haçlı kaynaklarında hem de doğulu Müslüman ve Hristiyan kaynaklarında yer almaktadır. Baudouin’in birliğinde olan Fulcherius Carnotensis yaşananları soğukkanlı bir dille anlatmış, Fırat nehri üzerinden geçmeye çalışırken bazı askerlerinin esir düştüğü, bazılarının da öldürüldüğünü

⁴⁶⁸ Ernoul, *Chronique d’Ernoul et de Bernard le Trésorier*, p. 475; Altunbaş, s. 258.

⁴⁶⁹ van Dijk, *age.*, 2003, s. 78.

yazmıştır. Bu anlatıda dikkati çeken, Urfa’da Haçlılarla birlikte yaşayan Ermenilerin “biz”e dahil edilmesidir. Ortak düşman olan Müslüman Türklerin yarattığı tehlike karşısında, kendileri ile birlikte hareket eden Ermenilere karşı olumsuz tutumlardan kısa süreliğine de olsa vazgeçildiği ortadadır. Savaşta esir edilen ve öldürülen Ermeniler için kronik yazarı kendi dindaşlarına üzüldüğü gibi üzülmemektedir

“Türkler, Kral I. Baudouin’in gelişini görebilmek için birliklerle bölgeyi tarıyorlardı. Ancak bizim şövalyelerinizin mızraklarını çok iyi kullanan savaşçılar olduklarını bildiklerinden mücadeleye girmeye cesaret edememişlerdi. Hızlı bir hareketle kaçıp kurtuldular ne savaşıma cesaret edebilmiş ne de kendi bölgelerine çekilmeyi önemsemişlerdi. Savaştan kaçan Türkler günler boyunca usandırıcı hileleriyle adamlarımızı yormaya çalıştılar. Bu durumun karşısında ne yapılabileceğini düşünen Kral I. Baudouin ise Türklerin çevredeki arazileri harap etmesinden dolayı erzak ihtiyacı olan Urfa şehrine yiyecek tedarik etmeye karar vermişti. Fırat nehrine dönen adamlarımız yavaş yavaş küçük sallarla karşıya geçerken hilekâr ve aç gözlü Türklerin saldırısına uğradılar. Yaya askerlerimizin çoğu esir edilip İran’a götürülmüştü, özellikle de Ermeniler. Çok üzüntülü olan Haçlılar bu dönemde nehri geçmek zor olduğundan kararlaştırdıkları yoldan dönmeye karar verdiler, Tancred Antakya’ya Kral Baudouin ise Kudüs’e gitmişti⁴⁷⁰”.

5.6. Kanıtsallık (Anlam, Uslamlama)

Söylem sahibi anlatısında yer alan her türlü iddiadan sorumludur. Şayet bir inancı ifade ediyorsa, kendisinden iddiasına yönelik bir “kanıt” sunması beklenir. Ortaya attığı iddia ve görüşler, güçlü argümanlar ortaya koyduğu taktirde uygun hale gelecektir. İdeolojik söylem kalıplarından biri olan kanıtsallığın söylem pratiğindeki ana rolü, söylemi bütünüyle tarafsız ve güvenilir hale getirmektir⁴⁷¹. Ancak kanıtlara dayandırılan söylem, muhatabıyla empatik bir ilişki kurabilir⁴⁷².

Haçlı kronikleri bazen duygu dozunu, bazen de güvenilirliği arttırmak için dini otoritelere başvurarak bir tür kanıt sunma yoluna gitmiştir. Ayrıca bu yolla okuyucusu üzerinde güvenilir bir imaj çizmeyi başarmıştır. İnanç temelli bir oluşum olan Haçlı birliği, dini

⁴⁷⁰ Fulcherius Carnotensis, *Historia Iherosolymitana Gesta Francorum Iherusalem peregrinantium ab anno Domini MCXV usque ad annum MCXXVII*, Auctore domno Fulcherio Carnotensi, RHC Occ III, Paris 1866, pp. 311- 485; *Fulcher of Chartes A History of The Expedition to Jerusalem 1095-1127*, İngilizce çev. R. Ryan, Knoxville, 1969, pp. 198, 199; *Kudüs Seferi*, Türkçe çev. İ. Bihter Barlas, IQ Kültür Sanat, İstanbul 2009, s. 179.

⁴⁷¹ van Dijk, *age.*, 2003, s. 65.

⁴⁷² van Dijk, *age.*, 2003, s. 87.

otoritelerin ışığı ve yönlendirmesiyle hareket etmiş ve duygu dünyasını düzenlemiştir. Bu sebeple kronik yazarları güven teşkil edebilmek için sık sık İncil'e, Hz. İsa'ya, Meryem'e, Azizlere ve Papa'ya atıfta bulunmuş veya onların ruhen de olsa yanlarında olduğunu iddia etmişlerdir. Dönemin koşulları göz önüne alındığında gerek Hristiyan gerekse Müslüman dünyada "Tanrı böyle istiyor!" demek zor değildi. "Tanrı'nın isteği doğrultusunda harekete eden" Haçlı birlikleri ve beraberindeki kronik yazarları, söylemlerinde her türden faaliyeti "Tanrı'nın buyruğu" diyerek haklı göstermeyi başarmışlardır. Bu yazarlardan birisi olan Fulcherius Carnotensis, sık sık Tanrı'ya göndermelerde bulunarak "Hristiyan kardeşlerimiz" dedikleri yerli Hristiyanlara karşı yapılmış kötü muameleleri bile haklı gösterme gayretine düşmüştür.

Antakya'nın Ermeni dönmesi Firûz tarafından Haçlılara teslim edilmesi olayını hem İslam hem de Hristiyan kaynakların zikrettiğini yazmıştır. Kimileri bu hadiseyi Firûz'un Haçlılarla çıkar ilişkisine bağlamış, kimileri de Antakya Valisi Yağısıyan'a olan kızgınlığından ihanet ettiğini belirtmiştir. Bu konuda en farklı yorumu Carnotensis yapmıştır. İddia ettiği, Tanrı'nın emriyle hareket etmiş olduğudur, buna ilişkin kanıtı ise Hz. İsa'ya gönderme yaparak sağlamıştır.

Kanıtsallığın dayanağı olarak başvurulmuş Papa da önemli bir otoriteydi. Bu nedenle yazılan bir mektupla kendisinden icazet alınmak istenmiştir. Farazi bir mektup da olsa kroniğe dahil edilmesi, yerli Hristiyanların bakış açıları ve algılarının ne olduğu sorusuna cevap niteliğindedir. Dahası bu algının genele yayılarak, özellikle Batı'da istenilen imaj yaratılmıştır.

5.7. Kutuplaşma, Biz-Onlar Sınıflandırması (Anlam)

"Biz" ile "onlar" arasındaki karşıtlığı ortaya koymada sıklıkla başvurulmuş yöntemlerden biri de kutuplaşmadır. Böylece iki grup arasındaki fark söylemde kendine yer bulurken, "biz"im iyi ve "onlar"ın kötü şeyleri ön plana çıkarılır. Bu söylem yapısında kişiler bir topluluğun içinde temsil ediliş biçimleriyle sergilenirken, tek tek kişiler ve olaylar ikinci plana itilir. Keza aynı söylem yapısında bir "iç grup" bir de "dış grup" söz konusudur. İç grup kimi zaman "dost" ve "müttefik"lerle kendi çevresini genişletirken, dış grubu da kendi içinde "iyi", "tarafsız" ve "kötü" olarak ayırtırabilir⁴⁷³. İnsan, karşısındaki insan kalabalığını bir bütün olarak görmekten ziyade sınıflandırma eğilimi içindedir. İdeolojiye

⁴⁷³ van Dijk, *age.*, 2003, s. 102.

paralel gerçekleşen sınıflandırmalar, gruplara ve kişilere olumlu ya da olumsuz özellikler yüklenerek yapılır⁴⁷⁴. Bu biçimde üretilen karşıtlıklar, aynı zamanda stereotipleri de ortaya koymaktadır. Dinleyici ve okuyucu için duygularla desteklenerek inşa edilen bu stereotipler bir kanaat oluşturmaktadır. Mevzunun genel kanıyı oluşturabilmesi ve taraftar toplayabilmesi adına kamuoyu sürecinin bu türden söylem yapılarına ihtiyacı bulunmaktadır⁴⁷⁵. Fulcherius Carnotensis, inançlı bir din adamı ve sadık bir Haçlı olarak Bohemund'un esir düşmesi olayını anlatırken, Ermenilere yönelik dışlayıcı / ayrıştırıcı bir üslup benimsemiş ve "öteki" ne dair birtakım olumsuz tanımlamalarda bulunmuştur. Doğu Roma'nın Malatya Valisi Ermeni Gabriel'in Selçuklu istilasından korkarak, Antakya Prinkepsi Bohemund'a elçiler gönderdiği ve Urfa'ya gelirse belirli şartlar karşılığında şehri kendisine teslim edeceğini bildirdiğini yazmıştı. Bohemund, daveti alır almaz yola çıkmışsa da Danişmend Gazi Gümüştekin'in kurduğu pusuya düşerek esir alınmıştı. Carnotensis, bu davet ve Bohemund'un esir düşmesini anlatırken Gabriel'i "aciz" ancak Bohemund'u bir "kahraman" olarak gösterme gayretindedir. Tyrensis, Katolik Latinlerin yerli Hristiyanlarla Paskalya Yortusu'nda bir araya gelip birlikte ibadet ettiklerini anlatır. Söylemine egemen olan düşmanca bir üsluptan ziyade ılımlı bir insanın ihtiyatlı cümleleridir. Bu satırlar yazıldığında henüz bir çıkar çatışması içine girilmediğinden olsa gerek, inanç farklılıkları bir sorun olarak görülmemiştir

"Kudüs'teki Paskalya'yı ihtişamla kutlayanlar arasında Urfa Kontu Genç Joscelin de vardı. Bu törenin sona ermesinden sonra, patrik ile birlikte başpiskoposları, piskoposları ve diğer rahipleri bir araya getirdi ve onlarla birlikte, diğerlerinin ana kilisesi olan Kutsal Sion Kilisesi'nde, mevcut koşullarda ne yapılacağına dair bir görüşmede bulundu. Bu synodta, Katolik olarak adlandırılan Ermenilerin başrahibi ve Kapadokya, Medya, Fars ve Ermenistan'ın tüm piskoposlarının başı ve mükemmel hocası da bulunuyordu. Ayrıca, halkının bizimle aynı fikirde olmadığı inanç konuları da müzakere edildi ve o kendi açısından pek çok düzeltmeler sağlamaya söz verdi⁴⁷⁶".

⁴⁷⁴ van Dijk, *age.*, 2003, s. 81.

⁴⁷⁵ Nurdan Akıner, *Mersin'in Banliyölerinde Öfke Patlaması*, Karakutu Yayınları. İstanbul 2010, s. 9.

⁴⁷⁶ Willermus Tyrensis, *Historia rerum in partibus transmarinis gestarum a tempore successorum Mahumeth usque ad annum Domini MCLXXXIV*, Recueil des Historiens des Croisades, Historiens Occidentaux, I, Paris, 1844, pp. I vd.; İngilizce çev. Emily Atwater Babcock ve A. C. Krey, *A History of Deeds done Beyond the Sea*, II, New York 1943, p. 122; Türkçe çev. Ergin Ayan, *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği, II Kudüs'ün Zaptından Urfa'nın Fethine (1099 – 1143)*, Gece Kitaplığı, Ankara 2018, s. 371.

5.8. Olumlu Kendini Sunma-Olumsuz Ötekini Sunma (Anlambilimsel Makro Strateji)

“İç grup kayırmacılığı” esasına dayanan eleştirel söylem yapılarından olan olumsal kendini sunma-olumsuz ötekini sunma, gruplar arasındaki farkların belirginleştirilmesi esasına dayanmaktadır. Katolik-Ortodoks, Hristiyan-Müslüman gibi karşıtlıklar (dikotomiler) üzerinden ideoloji temelli bir tartışma yapılagelmektedir. Bu tartışma insanları, grupları ve haliyle parçası oldukları toplumu kutuplaştıracak terimler üzerinden devam etmiştir. Böylece inşa edilen “biz” ve “öteki” algısı “iç grup” üyelerini olumlar ve ayırıştırırken “dış grup” üyelerini de olumsuz olarak gösterme gayreti içine girer⁴⁷⁷. Aynı stratejiye kimi zaman bireysel çıkar gözetilerek de başvurulabilir, kişinin saygınlığını koruma ya da daha iyi bir izlenim yaratma amacıyla ya doğrudan kişi üzerinden bir olumlamaya başvurulur veyahut, karşıtının olumsuzlanması suretiyle dolaylı olarak kişi idealize edilir⁴⁷⁸.

“Olumsal kendini sunma” söylem yapısına örnek olarak Petrus Tudebodus ve Fulcherius Carnotensis, Birinci Haçlı Seferi sırasında Katolik Haçlı ordusunu bir bütün olarak değerlendirip aynı değer yargıları ile hareket ettiği izlenimi uyandırmaya çalışmışlardır. Bu kronik yazarlarına göre Haçlılar “kutsal dava”larına hizmet ederken, Doğu’nun yerli halklarından olan Ermenilere karşı cömert davranmış, ele geçirdikleri toprakları “gönüllü” olarak o toprakların “gerçek sahipleri” olarak gördükleri Ermenilere vermişlerdir. Bu süreçte Ermeniler kendileriyle yine “gönüllü” olarak iş birliği yapmışlardır.

Haçlı seferinin amacına uygun bu davranış hakkında Carnotensis de Tudebodus gibi son derece görkemli bir anlatı sergiler. “Olumsal kendini-sunma” ve “olumsuz ötekini-sunma” olarak özetlenebilen ideolojik söylem metoduna uygun olarak Haçlıların, yerli Hristiyanlara karşı gösterdikleri olumlu tavrı ve çizdikleri olumlu imajı vurgularken, kısa bir müddet sonra yerli Hristiyanların yaşadıkları hayal kırıklıklarına ve Türklerle yaptıkları iş birliklerine neden olan kötü davranışlarına dair hemen hemen hiç bilgi vermemişlerdir. Veren Latin kronik yazarları ise, bu davranışların münferit olduğu konusunda adeta ağız birliği etmişlerdir.

⁴⁷⁷ van Dijk, *age.*, 2003, ss. 56, 57.

⁴⁷⁸ van Dijk, *age.*, 2003, s. 92.

Görüleceği üzere, bölgeye gelen Haçlılara karşı Ermeniler içtenlikle kucak açmış ve bilhassa halk, Haçlıların egemenliği altına girmeye adeta gönüllü olmuştur. Bu kucak açan tavrı değiştiren olaylar hakkında kronik yazarlarının başlangıçta çok kalem oynatmadıkları, bir müddet sonra “aniden” yerli Hristiyanların kendilerine ihanet ettiklerinden dem vurmaya başladıkları görülmektedir.

Antakya surlarının güçlü olması Haçlıları oldukça zor duruma düşürmüştü. Şehir sadece içeriden alabilecekleri bir yardım sonucu düşebilirdi. Bu yardımın Haçlı Seferleri’ne dair kaleme alınmış batılı ve doğulu kaynakların tamamında, Ermeni asıllı bir dönmeden geldiği zikredilmiştir. Gesta Francorum’un “Firûz” adlı Ermeni dönmesinin Bohemund ile ilişkisine ve Haçlı şövalyelerinin şehir surlarından içeri girmesine nasıl izin verdiğini anlattığı kısım, kroniğin en ayrıntılı bölümünü oluşturmaktadır. Zira kendisi Antakya’ya gece yarısı ilk giren grup arasında olup görgü tanığıdır. Yazar Ermeni bir kale muhafızı ile kurulan iyi ilişkiyi anlatırken, şehirde karşılarına çıkan her kim varsa öldürdüklerini yazmaktan da sakınmamıştır. Bohemund’un Antakya’yı ele geçirmek ve şehri tek başına yönetmek için her türlü hile-hurdaya başvurmasını sıradanlaştırarak, içinde bulundukları kötü koşullardan çıkmak ve tüm Hristiyanlığı kurtarmak için yaptıklarının gerekliliğini yazmıştır. Yukarıdaki alıntının içerdiği “İç grup kayırmacılığı”, olumsal kendini-sunma-olumsuz olanı kısıtlı sunma söylem yapısı çerçevesinde değerlendirilmelidir. Bu tarz bir “iç grup” söylemi ile “biz”e dair olumlu ve “öteki”ne dair ise olumsuz özellikler vurgulanmıştır.⁴⁷⁹

Haçlı ordusu Anadolu içlerinde ilerlerken, Baudouin kendi birliklerini yanına alarak ana gruptan ayrıldı. Urfa’da yaşayan Ermeni soyluların daveti üzerine oraya gitti. Thoros adlı Ermeni hükümdar ile sıcak ilişkiler kurarak “şehrin koruyuculuğuna” getirildi, ancak bir müddet sonra çıkan bir ayaklanma sonucu Thoros ortadan kaldırılınca “şehrin hükümdarı” oldu. Bu süreci ayrıntılarıyla anlatan Carnotensis, efendisi Baudouin’in olumsuz faaliyetlerinden neredeyse hiç söz etmez ve yaptığı her şeyi büyük bir gelişme olarak değerlendirir.

Onun Urfa’da olup bitenlere dair anlatısında kullandığı ifadeler, daha önce kullanmış olduklarının aksine, Ermenilerin kendilerini korumaktan aciz ve korkak olduğu gibi olumsuz ve küçük düşürücüdür. Ayrıca Urfa’nın Ermeni hâkimi Thoros’un, Ortodoks mezhebine bağlı olmasından dolayı Gregoryen halk tarafından sevilip sahiplenilmediğini

⁴⁷⁹ van Dijk, *age.*, 2003, s. 102.

vurgulanırken, adeta katli vacip gösterilmektedir. Thoros'un Ortodoks Kilisesi'ne dahil olması, Doğu Roma ile iyi ilişkiler kurmak istemesinden ziyade, Gregoryen Kilisesi'nin halktan talep ettiği yüksek orandaki vergilerdir⁴⁸⁰. “Biz”e dair verilen anlatıda ise Baudouin'in şahsında Haçlıları, acılar içinde kıvranan Doğu Hristiyanlarını genelde Müslümanlar, özelde ise Türklerden kurtarmaya gelen “kahraman soylu kurtarıcılar” olarak betimlemektedir

“Tanrı’ya ve kendine güvenen Baudouin az sayıda bir şövalye grubuyla Fırat nehrine doğru yola çıktı. Bu bölgede gücü ve stratejileri sayesinde birçok şehri ele geçirmeyi başarmıştı. Bu şehirlerin arasında en dikkat çekicisi Tell-Başir idi. Burada yaşayan Ermeniler Baudouin’e barış içerisinde teslim olmuşlardı. Bu başarıları işiten Urfa hâkimi, Baudouin’e bir heyet yolladı. Urfa oldukça ünlü bir şehirdi ve çok verimli bir bölgede bulunmaktaydı. Suriye Mezopotamya’sında bulunan Urfa, Fırat nehrinden yirmi mil, Antakya’dan ise yüz mil uzaklıktaydı. Bu davet üzerine Urfa’ya gelen Baudouin, burada şehrin hâkimi tarafından oğul edilmişti. Eğer Urfa hâkimi ölürse Baudouin öz oğlu yani varisi olarak şehre ve bu adamın tüm topraklarına sahip olacaktı. Urfa hakiminin çocuğu ve Türklere karşı koyma gücü olmadığı için bu Rum⁴⁸¹, kendisini ve topraklarını Baudouin’in savunmasını arzu ediyordu. Ayrıca Baudouin ve şövalyelerinin çok iyi savaşçılar olduğunu duymuştu. Baudouin, Urfa’daki vekillerin kendisine ettiği yeminlerle güvende olduğuna ikna olunca seksen şövalyeden oluşan küçük ordusuyla Fırat’ı geçmek için ilerledi⁴⁸². Bu nehri geçtikten sonra tüm gece yolumuza devam ettik. Samsat şehrindeki Türkler ilerlediğimizi duyunca geçebileceğimiz yollara tuzaklar kurmuşlardı. Neyse ki o geceyi bizi korumak isteyen bir Ermeni’nin kalesinde geçirdik. Bu Ermeni⁴⁸³ bizi düşmanın kurduğu tuzaklara karşı uyardı ve bu tehlikeler nedeniyle iki gün onun kalesinde kaldık⁴⁸⁴”.

Carnotensis bölgede koruyucu Hristiyan “ağabey” görevini benimseyen Haçlıların, bu görevi layıkıyla yerine getirdiklerine dikkat çekmeye devam eder. Özellikle Ermenilerin

⁴⁸⁰ René Grousset, *Histoire des Croisades*, I, Librairie Plon, Paris 1934, pp. 43-56.

⁴⁸¹ Carnotensis’in Thoros’tan Rum olarak bahsetmesinin nedeni kendisinin Ortodoks kilise mensubu olmasıdır.

⁴⁸² Albertus Aquensis ise iki yüz şövalyeden bahsetmektedir, Urfalı Mateos ise altmış şövalye ile geldiğini söyler.

⁴⁸³ Samsat Emiri Balduk idi. Lakin bahsedilen Ermeni’nin kim olduğu bilinmemektedir.

⁴⁸⁴ Fulcherius Carnotensis, *Historia Iherosolymitana Gesta Francorum Iherusalem peregrinantium ab anno Domini MCXV usque ad annum MCXXVII*, Auctore domno Fulcherio Carnotensi, RHC Occ III, Paris 1866, pp. 311- 485; *Fulcher of Chartres A History of The Expedition to Jerusalem 1095-1127*, İngilizce çev. R. Ryan, Knoxville 1969, p. 90; *Kudüs Seferi*, Türkçe çev. İ. Bihter Barlas, IQ Kültür Sanat, İstanbul 2009, ss. 73, 74.

kendilerine ne kadar minnettar olduklarını; olmayanların ise olmaları gerektiğini örtük anlamıyla ifade eder. Söyleminin özü, Ermenilerin kendilerini korumaktan aciz bir halk olduğu ve kendilerini kurtarmak için onca cefaya katlanarak gelen Tanrının sevgili kullarını sonsuz sevinç ve heyecanla karşıladığıdır. Thoros'un katledilmesinde Baudouin'in parmağı olup olmadığı sorusuna yanıt verecek şekilde masumiyetini kanıtlama çabası içine girmesi, hatta biraz daha ileri giderek bu olaydan ne kadar çok üzüntü duyduğuna vurgulamak suretiyle "biz"e dair olumsuzlukları anlatmama veya geçiştirme yoluna gittiği söylenebilir. Haçlıların yola çıkmış amaçlarına uygun olmayan her olaydan sonra, yapılanlara haklı gerekçeler bularak, masumlaştırma ve haklılaştırma yöntemi izlenmiştir.

Kroniğini Birinci Haçlı Seferi'nin başlamasından yıllar sonra kaleme almış bir kronik yazarı olarak Tyrensis, dönemin görgü tanığı olan kronik yazarlarından ayrı değerlendirilmeyi hak etmektedir. Tyrensis'in kroniğini kaleme aldığı sırada bu ilk seferin sonuçları ortaya çıkmış ve Katolik Latin Hristiyan cemaat ile Ortodoks, Gregoryen ve Yakubiler gibi yerli Hristiyan gruplar arasındaki ilişkiler derinleşmiştir. Bu sebeple Tyrensis, Haçlı orduları için "kurtarıcı" ve "coşkuyla karşılanan efendi" imajı çizerek, mevcut algının kendini koruduğunu ortaya koymuştur. Yazar sadece Urfa'da yaşayan Ermenilerin değil, bölgedeki tüm Ermenilerin şehirlerine gelen Haçlıları müthiş bir coşkuyla karşıladıklarını ifade eder. Artasia şehrine giren Haçlı birliklerine gösterilen ilgi şöyle betimler "Şehirdeki Ermeniler ve diğer müminler, uzun zamandır özlemle bekledikleri böyle parlak, silahlı bir ordunun geldiğini duyunca, onlardaki özgürlük umutları canlandı. Bunlar da silaha sarıldılar ve kılıçlarını uzun zamandır hâkimiyetleri altında bulundukları Türklere çevirdiler"⁴⁸⁵.

Urfa'lı Ermenilerin Baudouin'e karşı gerçekleştirdiği komploju aktaran Tyrensis, komplonun sebebini dışarıdan şehre gelen Haçlılardan ürkmüş Ermenilerden kaynaklandığını belirtmiştir. Baudouin'in nasıl yönettiği ve Ermenilere karşı tutumu hakkında herhangi bir ifadeye yer vermezken, onun kendisine karşı düzenlenen komploja karşı akıllıca hareket edip iktidarını sağlamlaştırdığını büyük bir takdirle anlatmıştır

⁴⁸⁵ Willermus Tyrensis, *Historia rerum in partibus transmarinis gestarum a tempore successorum Mahumeth usque ad annum Domini MCLXXXIV*, Recueil des Historiens des Croisades, Historiens Occidentaux, I, Paris, 1844, pp. I vd.; İngilizce çev. Emily Atwater Babcock ve A. C. Krey, *A History of Deeds done Beyond the Sea*, I, New York 1943, pp. 191, 195; Türkçe çev. Ergin Ayan, *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği, II, Kudüs'ün Zaptından Urfa'nın Fethine (1099-1143)*, Gece Kitaplığı, Ankara 2018, s. 161.

“Şimdi Haçlılar akın akın zikredilen kente geldiklerinde, birlikte bir miktar Latinler de gelerek halka sıkıntı vermeye başladılar. Bunlar halkın üzerine büyük baskı kuran rahatsız misafirlerdi. Zaten onun, bu büyük kenti soylu halkın vasıtasıyla nasıl elde ettiğini hiç sormuyorlardı. Bu nedenle ondan ve adamlarından nefret ediyorlar ve onu efendileri yapmalarından dolayı pişmanlık duyuyorlardı. Yeteri kadar alamadığı takdirde, bir gün mallarını ve mülklerini ellerinden alacağından korkuyorlardı. Böylece bir komplo kurarak, komşu Türk emirleriyle onu aniden öldürmek veya en azından şehirden kovmak için görüşmeler yaptılar. Ama bu teşebbüs için daha hazırlıklı olmak üzere hazinelerini ve mallarını komşu şehir ve kalelere muhafaza etmek üzere verdiler. Tamamen bu hazırlıklarla meşgul oldukları sıralarda Baudouin sadakatini ve bağlılığını kanıtlamış birinden bunları öğrendi. Ayrıca pek çok inandırıcı deliller ele geçirdi ve kendi özel muhafızlarından kalabalık bir grubu, bu katilleri tutuklayıp zincire vurmak için gönderdi. Nihayet meseleyi kendiliklerinden itiraf edince komplocuların reisini kör ettirdi ama olaya daha az dâhil bulunan diğerlerini şehir dışına sürdü ve mallarına el koydu. Diğer bazılarının mülklerine el koyup, para cezası vermekle beraber, cömertçe şehirde kalmaya devam etmelerine müsaade etti. Böylece kendisine gelip yardımlarıyla komşu kasaba ve köyleri tabiiyetine almasında yardımcı olanlara yaklaşık yirmi bin altın dağıttı. O komşu halkları sadece adıyla korkutmuş ve bu yüzden pek çokları onu yollarının üzerinden nasıl kaldıracaklarını düşünmüşlerdi. Korkan bir kayınpederi (Ermeni Prensi Tophnuz) vadettiği ama henüz göndermediği kızının çeyizi için baskıya maruz kalınca sonunda dağlara kaçarak kendisine müstahkem bir yer bulmuştu⁴⁸⁶”.

Yazara göre Ermenilerin hainlikleri kendi sonlarını getirmiştir. Baudouin'den ölesiye korkan Ermeniler canlarını kurtarmak için kaçıp dağlara sığınmıştır. Kısa bir süre önce “kurtarıcı” olarak şehre davet ettikleri Haçlılardan ölesiye korkmalarını gerektiren nedenler, Latin kroniklerinde elbette yer almamıştır. Bu durum kronik yazarının bilinçli bir tercihle “bizim iyi şeylerimizi, onların ise kötü şeylerini vurgula” doğrultusunda hareket ettiklerinin kanıtıdır⁴⁸⁷.

Antakya kuşatması uzadıkça Haçlı birlikleri yorgunluk ve açlık nedeniyle sabrını yitirmeye başlamıştı. Bu sırada Tyrensis'in hem “düşmanları” olan Müslüman Türklerden, hem de “heretik” olarak kabul ettiği lakin “Hristiyan kardeşleri” algısı

⁴⁸⁶ Willermus Tyrensis, *Historia rerum in partibus transmarinis gestarum a tempore successorum Mahumeth usque ad annum Domini MCLXXXIV*, pp. I vd; Emily Atwater Babcock ve A. C. Krey, pp. 305, 306; Ayan, 2018, ss. 284, 285.

⁴⁸⁷ van Dijk, *age.*, 2003, s. 57.

oluşturmaya çalıştığı Doğu Hristiyanları ve faaliyetlerinden bahsederken üslubu sertleşmiştir. Öyle ki, herhangi bir olumsuz tutumda bulunmayan Ermenileri dahi yardımcı olmadıkları için eleştiriyordu. Yazara göre, kendileri için onca zahmete katlanan Katolik Hristiyanların, ihtiyaç duyduklarında yardım görmemeleri kabul edilemez bir suçtu. Tuttukları yol Tanrı'nın yolu olduğundan, her şey kendileri için ne kadar mubah ise bu yolda kendileri aleyhine atılan her adım da bir o kadar “alçakça” ve “haince” idi. Kuşatmanın uzaması bir başarısızlık olarak değerlendirilmesin diye sorumluluk “dış grup” üyeleri üzerine bırakılmak isteniyordu. Söylem sahibinin de dahil olduğu “iç grup” üyelerinin olumsuz / başarısız eylemleri nedeniyle suçlanmaması için mazeret üretiliyordu. Ancak söylemde olumsuz / başarısız eylemin sahipleri “dış grup” üyeleri ise hem abartılarak anlatılır hem de verilen olumsuz örneklerin tamamı kişilik özellikleriymişçesine şahsileştirilir⁴⁸⁸. Carnotensis de kroniğinde Ermenilere ilişkin geneli kapsayan aynı söyleme başvurmuştu “Uzaktaki Ermenilerin ise bize hiçbir yararları olmadı, hatta zararları bile dokundu”⁴⁸⁹.

Aquensis, Urfa'nın yönetimini elinde bulunduran Baudouin de Bourg'un, şehrin yerli halkı olan Ermenilerle kurduğu ilişki hakkında bilgi verirken, yerlilerin Baudouin ile yaptığı anlaşmadan söz etmiştir. Yazar açıkça belirtmekten kaçınsa da idarenin kısa sürede Frankların eline geçmiş olması bir anda geri planda kalan Ermenileri endişelendirmiştir. Bu sebeple Ermeni soyluları Baudouin ile görüşerek bir anlaşma yapmıştı

“On iki prens ve Urfa şehrinin yerlileri, Frank halkının her yerden akın ettiğini ve her işte kendilerine ayrıcalık tanındığını fark ettiklerinde Kontluğun ileri gelenleri Baudouin ile bir anlaşma yapmaya karar verdiler. Çünkü Baudouin, Ermenileri artık görmezden gelmeye başlamıştı. Bu nedenle Ermeniler, kendisine ve beraberinde şehre yerleşen Franklar hakkında şiddetli bir öfke içine girmişlerdi. Franklar tarafından sürüleceklerini düşündüklerinden Baudouin'in şehrin efendisi yapılması onları çok rahatsız ediyordu. Bu nedenle gizli bir komplo planladılar ve Türklere haberci göndererek kendileriyle iş birliğine davet ettiler. Onlarla birlikte Baudouin ve adamlarını nasıl öldüreceklerini ya da şehirden kovacaklarını planladılar. Kendi aralarında sık sık ve gizli toplantılar yaparak bunu hazırlarken, içlerinden biri, saf

⁴⁸⁸ van Dijk, *age.*, 2003, s. 89.

⁴⁸⁹ Fulcherius Carnotensis, *Historia Iherosolymitana Gesta Francorum Iherusalem peregrinantium ab anno Domini MCXV usque ad annum MCXXVII*, Auctore domno Fulcherio Carnotensi, pp. 311- 485; R. Ryan, Knoxville, s. 99; Barlas, s. 81.

bir kalp ve zihinle Baudouin'e kendisine ihanet edileceğini bu işin kışkırtıcılarını ve komplocuları ayrıntılı bir şekilde açıkladı ve bu ihanetin gerçekleştiğini söyledi. Bu kişi “Enzhu” adlı biri idi. Bu nedenle Baudouin ve adamları, şehrin girişlerini gece gündüz Ermenilerin ihanetinden korumak zorunda kaldılar ki Türklerin yardımı gelip, onları hazırlıksız ve dikkatsiz bir şekilde bulmasın. Baudouin, onların bu büyük ihaneti planladıklarını duyunca, güvendiği bir grup Galyalı görevli gönderdi ve tüm komplocuların tutuklanıp hapis haneye gönderilmesini emretti. Hemen ardından onların tüm servetlerini sarayına taşıttı. Bu serveti askerlik hizmetleri karşılığında beraberinde bulunan şövalyelerine verdi. Birkaç gün sonra komplocular fidye karşılığı serbest kalmak için girişimde bulundular. Ancak komplocuların bir kısmının uzuvları kesildi ve çok az bir kısmı fidye karşılığı bağışlandı ancak kontluğun dışına sürüldüler. Ancak bundan önce Baudouin, onların sakladıkları altınları ve değerli eşyaların yerini öğrenmek için çabaladı. Komploculardan sadece ikisinin hediyelerini reddetti ve onların hem ellerini ve ayaklarını hem de burunlarını kestirdi. Her birinden en az yirmi bin bezant altın olmak üzere otuz ve kırk bin bezant arası bir fidye aldı. Ayrıca katırlarını, altın ve gümüşlerini ve çok sayıda kıymetli süs eşyalarına da el koydu. Dük Baudouin o günden sonra Urfa şehrinde korkulacak bir adam halini aldı. Baudouin'in kayınpederi, kendisine komplo düzenleyenlerden aldığı intikamı görünce ondan korktu ve dağlarda saklanmak üzere kaçtı. Baudouin'e borçlu olduğu para yüzünden ölüm cezasına çarptırılmaktan korktu⁴⁹⁰.

Aquensis, Baudouin de Bourg'u açıkça yönetimi altındaki Ermenilere kötü davranmakla suçlayamamışsa da Ermenilerin Haçlı idaresi altına girdikten sonra gördükleri sert muameleyi gizleyememiştir. Kroniğinin son bölümünde Selçuklu Emiri Mevdud'un Haçlılara karşı giriştiği harekâtın kaygı verici olduğundan bahsetmektedir. Bu nedenle Urfa Hâkimi Bauoduin de Bourg'un, derhal Kudüs Hâkimi II. Baudoin'e Ermeni haberciler aracılığı ile Mevdud'un planlarını ve elinde olanları açıkladığını söyler. Ermenilerin, ulak olarak görev aldığı bilgisi, kendilerini “güvenilir müttefikler” olarak gördüklerinin ispatı niteliğindedir “Böylesine muhteşem bir liderin birleşik gücü ve amacı şehrin her yerinde duyulmuştu. Urfa, Ermeni habercileri Kudüs Kralı Baudouin'e tüm meseleyi ve Türk Emir'in kaynaklarını açıklaması için gönderdi. Böylelikle önceden uyarıldıkları için ordusunu bir araya getirip düşmana karşı koyabilmek için hazır olacak

⁴⁹⁰ Albertus Aquensis, *Alberti Aquensis Historia Hierosolymitana*, p. 562; Susan B. Engington, pp. 359-361.

ve şehir daha kolay savunulabilecektir”⁴⁹¹. Haçlı birliklerinin her planı üstün bir zekanın ürünü olarak anlatılırken bu planlara kimi zaman eşlik edip kimi zaman karşısında konumlanan Ermeniler, aldıkları pozisyona göre “iş birlikçi”, “cesur”, “sadık” veya “hain”, “heretik” ve “düzenbaz” olabilmekteydi.

Tyrensis, kişisel bağlar kurduğu Sûr Başpiskoposu Frederich’in önce Batı’da aradığı yardımı bulamayıp geri dönüşünden bahseder, ardından çağrısına cevap verip Doğu’daki Latin devletlerine yardım için gelen Kont Stephan’ın akıbetine değinir. Yazara göre Kont asil bir aileden gelmişti ama asil olamamıştı. Zira kendi canını düşündüğünden Doğu’da kalmak istememiş ve Doğu Roma’ya sığınmak isterken “oldukça güçlü” Ermeniler tarafından tuzağa düşürülerek sefil bir şekilde hayatını kaybetmişti⁴⁹². Görüldüğü üzere Tyrensis, Latin devletlerinin bekasını önemsemeyen kendi dindaşlarına karşı “öteki” olarak tanımladıkları Ermenileri savunmuştur. Asil bir amaca (kendi amaçlarına) hizmet eden her kim olursa olsun kronik yazarlarına göre “asil” ve “cesur” idi. Diğerleri her türlü olumsuz yorumu hakkediyordu. Çoğu ideolojik söylemin genel stratejisi olan “olumsal kendini sunma” ve “olumsuz ötekini sunma” şeklindeki anlatı tarzı kroniklerin de belirleyicisi olmuştur⁴⁹³.

Üçüncü Haçlı Seferi başladığı sırada bölgede yaşayan Ermeniler, Haçlılara karşı ikili bir politika içine girmişti: Bir yandan Selahaddin Eyyubi ile iyi ilişkiler kurmak için Haçlılara dair duydukları haberleri kendisine iletmış, diğer yandan ise Anadolu’ya gelen Germen ordusunu sıcak karşılamışlardır. Bir arada yaşadıkları süre zarfında bazen Ermenilerin “ihanetine uğradıklarını” ifade eden yazar, bunun nedenleri konusunda ısrarla sessiz kalmıştır. Haçlı ordusu Anadolu’da ilerlediği sıralarda Kilikya bölgesi Ermeni hâkimiyetindeydi. Ermeni Katolikos’u Selahaddin Eyyubi’ye Germen İmparatoru’nun gelişini derhal bildirmiş, Eyyubi tarihçisi Bahaaddin bin Şeddad Ermeni Katolikosu’nun Selahaddin Eyyubi’ye gönderdiği mektubun kendi kroniğine taşımıştır. Ernoul’un kroniğini kaleme aldığı dönemde, Haçlı reislerinin Ermeni hükümdar aileleriyle evlilik bağı kurmaları gelenek halini almıştı. Yazar Antakya Prinkepsi

⁴⁹¹ Albertus Aquensis, *Alberti Aquensis Historia Hierosolymitana*, p. 562; Susan B. Engington, p. 837.

⁴⁹² Willermus Tyrensis, *Historia rerum in partibus transmarinis gestarum a tempore successorum Mahumeth usque ad annum Domini MCLXXXIV*, pp. I vd; Emily Atwater Babcock ve A. C. Krey, II, p. 360; Ayan, 2019, s. 215.

⁴⁹³ van Dijk, *age.*, 2003, ss. 56, 57.

Renaud'un üvey kızını, Ermeni hükümdar Thoros'un oğlu Rupen ile evlendirdiğini şöyle anlatmaktadır

“Antakya prensi Renaud'tan bahsedeceğim. Prenses hanımı⁴⁹⁴ vefat etmiş, oğlu Boemondo prens olmuştu. Toprakları elinden alınınca, o da Kudüs Kralı'na gitti. Kral onu kabul etti. Yakın zamanda Kerak ve Montreal topraklarının miras kaldığı soylu hanımla evlendirdi⁴⁹⁵. Kerak hanımının ilk beyinden biri erkek, biri kız iki çocuğu olmuştu. Prens Renaud'dan hiç çocuğu olmadı. Kız çocuğu Ermenistan kralı Toros'un oğlu Rupen ile evlendi⁴⁹⁶”.

Ermeni hükümdarın adını zikretmese de Yafa önünde Müslümanlara karşı girişilen harekatta beraber olduklarını söyleyen Ernoul, Haçlılar ile Ermenilerin müttefik kaldıklarını vurgular. Çıkar birliğine dayalı bu ittifak her ne kadar zaman zaman çatırdasa da kendi siyasi varlıkları tehdit altına düştüğünde mezhepsel kavgayı bir kenara itebilme becerisine sahiptiler. Aynı beceriyi kronik yazarlarının da göstermesi önemlidir. Bunların birkaç bölüm önce öfke kustuğu yerli Hristiyanlardan, kroniklerinin sonraki sayfalarında müttefik olarak sitayişle bahsedebildikleri bir gerçektir

“Yafa önünde vuku bulan bir hadiseden bahsedeceğim. Bir Müslüman kervanı Mısır'dan Dimaşk'a gidiyordu. Selahaddin'in Yafa'da olduğunu işittikleri için çekinmeden seyahat ediyorlardı. Kervan Yafa'ya beş fersah uzakta konakladı. İngiltere Kralı Richard'a yakınlarda zengin bir kervanın olduğu, ele geçirilirse büyük bir servet kazanacağı söylendi. İngiltere Kralı, adamlarına ve şövalyelerine silahlarını kuşandırdı. Kervanı ele geçirip Yafa'ya getirtti. Daha sonra ordusunun baronlarını ve şövalyelerini topladı ve Aşkelon'u ele geçirip yeniden tahkim etmek istediğini, eğer kale tahkim edilirse ülkenin daha iyi savunulacağını söyledi. Baronları memnuniyetle oraya gideceklerini söylediler ve yola düştüler. Kaleyi aldılar ve burada bir garnizon kurduktan sonra yakınlardaki Gasdres (Gazze) ve Daron adlı iki kaleyi daha ele geçirdiler. İngiltere Kralı Richard ve ordunun baronları burası Akka'dan daha emniyetli olduğu için orada konakladılar. Şimdi de size bu kuşatmadaki kralları, dukleri sıralayacağım. Fransa kralı, İngiltere kralı, İskoçya kralı, İrlanda kralı, Elba kralı, Norveç kralı, Danimarka kralı, Chattele kralı, Hons kralı, Portekiz kralı, Galiçya kralı, Navarra kralı, Hongrie kralı, Behairiie kralı,

⁴⁹⁴ Antakya Prensesi Constance 1163'te ölmüştür.

⁴⁹⁵ Etienne de Milly. Ölen III. Onfroy de Toron'un eski karısıdır.

⁴⁹⁶ Ernoul, *Chronique d'Ernoul et de Bernard le Trésorier*, çev. Mas Latrie, Paris 1871, p. 321; Türkçe çev. Ahmet Deniz Altunbaş, *Ernoul Kroniği, Haçlı Seferleri Tarihi, Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi*, Kronik Yayınları, İstanbul 2019, s. 41.

Sermie kralı, Macaristan kralı, Sibaus kralı, Blkaie kralı, Conmenie kralı, Ermenistan kralı olmak üzere toplam yirmi bir kral vardı⁴⁹⁷”.

5.9. Örneklerle Açıklama (Uslamlama)

Söylemi desteklemek ve söylem sahibinin iddiasını, anlatısını akla yatkın kılmak için başvurulan yöntemlerden biri de örneklemedir. Anlatıyı desteklemesi için verilen örneklerin yaygın olduğu, bu nedenle de genelleştirilebileceği düşüncesi nedeniyle popülist stratejilerin de bir parçası olarak kabul edilebilir⁴⁹⁸.

Haçlı kronik yazarlarının iddiası Doğu’da kurdukları devletlerde adil davrandıklarıdır. Bu iddiayı savunabilmek için de somut örnekler verme gereği duymuşlardır. Ermenilerin canlarını hiçe sayarak kendi memleketinde kendilerine ikinci sınıf insan muamelesi yapan Katolik Latinleri kurtarma girişimleri, kronikler eleştirel bir gözle okunduğunda çok inandırıcı gözükme de yazıldığı dönem ve okuyucu kitlesi göz önüne alındığında ideolojik söylemin devreye girdiğini söylemek mümkündür.

Kudüs Kralı II. Baudouin ile Urfa Hükümdarı Joscelin’in Emir Belek’in esiri olarak Harput Kalesi’ne gönderildiğini anlatan Tyrensis, Kral ve Joscelin’in kaleden kurtuluşlarına yardım eden Ermenilerin cesaretinden ve Latin hükümdarlara karşı gösterdiği sadakatten övünçle bahsetmiştir. İtaat altına aldıkları Ermeniler tarafından benimsendikleri ve kabul gördükleri örtük anlamını taşıyan bu yaklaşım aynı zamanda kendi canları pahasına hükümdarlarını kurtarmak isteyecek kadar efendilerine sevgi besleyen Ermeni cemaatinin uyanıklığına da ışık tutmaktadır

“Kral Baudouin, sözü edilen kalede (Harput) bulunan kontlarla hapsedildiğinde, burada büyük Hristiyan prenslerin hapsedildiğini duyan Kont’un bölgesinden bazı Ermeniler, onları tehdit eden tehlikeye aldirmeden onları kurtarmaya, teşebbüslerinde başarısız olurlarsa, yeni ve duyulmamış bir plan yapmaya karar verdiler. Bununla birlikte, bazıları Joscelin tarafından çağrıldıklarını ve kendilerine bol miktarda mükâfat vaat edildiğinden kendilerini tehlikeye attıklarını iddia ederler. En güçlü görünenler elli tanesi oraya gitmek ve zikredilen büyük adamları tüm tehlikeye rağmen kurtarmak için yemin ettiler. Böylece giydikleri keşiş giysilerinin altında gizledikleri kısa kılıçlarla zikredilen şehre gidip tutarak, manastırlarda yapacakları şeyler varmış gibi göründüler. Ağlayarak, kederli yüzler ve sefilce sözlerle kendilerine şiddet uygulanmış intibai verip, sıkıntılarını çevrede düzen ve

⁴⁹⁷ Ernoul, *Chronique d’Ernoul et de Bernard le Trésorier*, p. 427; Ahmet Deniz Altunbaş, s. 214.

⁴⁹⁸ van Dijk, *age.*, 2003, s. 88.

barışın bozulmamasından sorumlu olan şehir reisine bildirmek istediklerini söylediler. Diğerleri kasabaya az miktarda mallarla esnaf olarak geldiklerini söylediler. Sonunda içeri girdiler ve oradayken kılıçlarını çıkarıp karşılaştıkları herkesi yere serdiler. Kısacası, burayı ele geçirip Kralın ve Kont'un zincirlerini çözdüler ve kaleyi mümkün olduğunca tahkim ettiler... Ermeniler, krallarını ve efendilerini kurtarmak için kendilerini büyük tehlikelere maruz bırakan cesur ve sadık insanlar çeşitli şekillerde işkence gördüler. Bazılarının derisi yüzülmüş, bazıları ortadan ikiye ayrılmış, bazıları canlı canlı gömülmüş ve bazıları da okçulukta oğullarının hedef tahtası olmak zorunda kalmışlardır. Bununla birlikte, bu şekilde insanların gözleri önünde işkence gördükleri halde, sonsuz yaşam umutları baki kaldı ve çok az şeye sadık oldular ama bu yüzden çok şeyin üzerine oturtulacaklardır⁴⁹⁹”.

Ermenilerin, uğruna işkenceyi göze alacak kadar Katolik Latinlere bağlı olduğuna dair söylem, kuşkusuz manipülatif unsurlar barındırmaktadır. Aynı zamanda “öteki”ne, “biz”in varlığını benimsetme ve “öteki”nin hakimiyet alanında kabul gördüklerine dair kanıt sunma yoludur.

5.10. Sayı Oyunu (Retorik, Uslamlama)

Söylem sahipleri güvenilirliği arttırmak adına nesnellik içeren verilerden yararlanır. Bu noktada rakamlar ve istatistiki bilgiler tarafsız kalındığını göstermenin birincil aracıdır. Bu sayede bir taraftan iddianın etki katsayısını arttırmayı başarırken, diğer taraftan anlatısını somutlaştırır⁵⁰⁰.

Orta Çağ kroniklerinin genel tavrı okuyucuyu duygusal yönden etki altına almak idi. Bu etkiyi sağlayan ideolojik söylem yapılarından biri de sayı oyunudur. Verilen rakamsal bir gerçeklik değerinin olmaması yanında, kimi durumlarda rakamlar üzerinde kasti olarak oynanır. Eğer “biz”e dair övgü dolu ifadeler kullanılmak isteniyorsa, kendisinden sayıca üstün bir düşmana galebe çalmış olduğunu ifade etmesi gibi birtakım retoriksel ifadelere başvurulur. Kimi zaman “onlar”ı yani yerli Hristiyanları, kimi zaman da “düşman”larını

⁴⁹⁹ Willermus Tyrensis, *Historia rerum in partibus transmarinis gestarum a tempore successorum Mahumeth usque ad annum Domini MCLXXXIV*, Recueil des Historiens des Croisades, Historiens Occidentaux, I, Paris, 1844, pp. I vd.; İngilizce çev. Emily Atwater Babcock ve A. C. Krey, *A History of Deeds done Beyond the Sea*, I, New York 1943, pp. 541-544; Türkçe çev. Ergin Ayan, *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği, II Kudüs'ün Zaptından Urfa'nın Fethine (1099 – 1143)*, Ergin Ayan, Gece Kitaplığı, Ankara 2018, ss. 207-210.

⁵⁰⁰ van Dijk, *age.*, 2003., s. 90.

kendileri karşısında aciz göstermek için sayıca üstün oldukları ancak buna rağmen mağlup olduklarını yazarlar.

Fulcherius Carnotensis, Belek'in elinde esir bulunan Kudüs Kralı II. Baudouin, Joscelin ve diğer Haçlı şövalyelerinin kurtuluş öyküsünü anlatırken Ermenilerle yapılan iş birliğine dikkat çeker. Ermeniler bu tehlikeli işi gerçekleştirmek için harekete geçmeden, bazı kazanımlar elde etmişlerdir. Yazara göre, Ermenileri ikna etmek biraz vakit almıştır. Sözlerine sadık kalmalarından dolayı Ermenilerden “vefalı yardımcıları” olarak bahseden Carnotensis, onların türlü hileler ile Türkleri aldatıp kaleye girdiklerini anlatır. Yazar, Joscelin ile Baudouin'in kaçış serüvenini anlatırken rakamsal oynamalara ve aktörlere dair tanımlamalara başvurmuştur. Özellikle yardım etmek için gelen Ermenilerin sayısı abartılı verilmiştir. Joscelin'in “cesareti” ve “mertliği” öven Carnotensis, O'nun Belek'in gördüğü rüyayı papazlara anlatması ve aldığı cevaptan etkilenecek hareketine geçtiğinden söz eder. Müslüman komutanın, Hristiyan din adamlarına danışması ve rüyalarını yorumlatması olağan kabul edilemeyeceğinden, anlatının etkisini arttırmak ve “doğru inanca” vurgu yapmak için bu tarz bir yol izlendiği düşünülmektedir. Esaretten kurtulan Joscelin'in yol üzerinde karşılaştığı Ermeni aileden gördüğü yardım ve onların desteği sayesinde Tell-Bâşir'e güven içinde varması, bölgedeki yerli Hristiyanların “kabullerini” ve “desteklerini” aldıklarına, kanıt göstermek istemiştir. Ermenilerin, Haçlıların gelip yerleştikleri coğrafyada bağımsız prensliklerinin bulunması, sayısal çoğunluğa sahip olmaları gibi sebeplerden dolayı Latin kroniklerinde Süryanilere oranla daha geniş yer bulmuşlardır.

6. BÖLÜM: XII. YÜZYIL HAÇLI KAYNAKLARINDA SÜRYANİ ALGISI VE SÜRYANİLERLE İLİŞKİLER ÜZERİNE

Bu bölümde Haçlıların, Süryanilere yönelik algısına / imajına dair bulgular ortaya konmuştur. Van Dijk'in ortaya koyduğu ideolojik söylem analizi yönteminin söylem kalıplarından aktör tanımı, dramatikleştirme (retorik, ajitasyon), durum tanımlaması (anlam), olumsal kendini sunma – olumsuz ötekini sunma (anlambilimsel makro strateji), otoriteye başvurma ve örneklerle açıklama içerisinde birtakım çözümlemelerde bulunulmuştur.

6.1. Aktör Tanımı

Gerek insandan gerekse de insanın yapıp ettiklerinden söz eden tüm söylemler aynı zamanda farklı aktör tiplerini de tanımlar. Bu tanımlama kimi zaman bireysel olarak yapılırken bazen de üyesi olduğu cemaatin, yaşadığı çevrenin veya bağlı bulunduğu konumuyla ilişkili olarak ifade edilebilir. Kendisinden söz edilen aktör veya aktörler gerçekleştirdiği eylemler, üstlendiği roller veya bazen de tam tersi bir şekilde gerçekleştirmediği eylemler ve üstlenmediği rollerle açıklanır. Tanımlama işlemi nadiren açıkça yapılırken çoğu zaman örtük bir şekilde okuyucunun veya dinleyicinin anlayışına bırakılır. Ele alınan kroniklerde genel ideolojik strateji, olumlu kendini sunma-olumsuz ötekini sunma olarak belirlenmiş olduğundan “öteki”nin tanımlaması daima dışlayıcı ve olumsuz fikirlerle örtülü olmaktadır⁵⁰¹.

Haçlı kronik yazarlarından Fulcherius Carnotensis, her ne kadar Süryanilere karşı mesafeli duruşunu kroniği boyunca kormuşsa da Süryanilerden bireysel düzeyde gördüğü yardımları oldukça müspet bir dille anlatmıştır. Burada örtük manada Haçlıların bölgedeki varlıklarının devamının Süryanilerce de istendiği söylenmektedir. Raimundus Aguilers de kroniğinde Süryanilerin tarihsel geçmişine dair birtakım bilgiler vermiş bununla birlikte içinde bulundukları konumu ve Türk hakimiyeti altında yaşamalarını oldukça dramatik bir söylem dili ile aktarmıştır. Papaz Ernoul ise bölgenin yerli halklarından biri olan Süryanilerin uğraş alanlarına ve Kudüs'te yaşadıkları bölge hakkında ayrıntılı bilgi vermekle yetinmiştir.

⁵⁰¹ van Dijk, *age.*, 2003, ss. 71, 72.

Kral Baudouin, Remle'deki saldırıdan kaçıp kurtulduğunu Kudüs'e bildirmek için gönüllü bir adam arayışı içine girmişti. Bu tehlikeli görevi üstlenmeye kimse gönüllü olmuyordu. Bölgede yaşayan Müslümanların varlığı onların korkmasına neden olmaktaydı. Sonunda Yafa'dan Kudüs'e gitmek için bir Süryani gönüllü oldu ve gösterdiği bu cesurca davranış Fulcherius Carnotensis'in de dikkatini çekti. Kronik yazarı kendisinden bahsederken her ne kadar cesur olduğunu söylese de bölgede yaşayan Süryaniler hakkında çizdiği imaja sadık kalmış ve fiziki görünümünü tasvir ederken kendisinin aciz ve zavallı görünüşüne vurgu yapmıştır

“Kral, Kudüs ve St. Abraham'dakileri çağırmadan Yafa'ya gelmişti. Amacı şehri ele geçirip Yafa çevresinde ordugâh kurmuş olan Arapları kaçırtmaktı. Elçi olarak kimi göndereceğini düşünürken kötü giyimli ve alçak gönüllü bir Süryani gözüne çarptı. Bu adama görevi üstlenmesi için çok yalvardı çünkü bunu yapabilecek ya da cesaret edebilecek başka birini bulamamıştı. Kimse düşmanın tuzaklarıyla dolu bu yollardan geçerek yolculuk yapmaya cesaret edemiyordu. Cesaretini Tanrı'dan alan bu Süryani ise hiçbir şeyden çekinmeden yolculuğunu tamamlamıştı. Düşman tarafından görülmesin diye küçük, bilinmeyen ve zor yollardan ilerlemiş yolculuğunu sürdürmek için gece karanlığını seçmişti. Üçüncü gündeysen kuvveti tükenmiş bir şekilde Kudüs'e varabildi. Kudüs halkı, Kralın sevindirici haberlerini duyup yaşadığını öğrendiğinde çok sevinmişti. Süryani'nin taşıdığı mesajı okuduklarındaysa Kudüs'te bulabildikleri ne kadar şövalye varsa hemen hazırlattılar⁵⁰²”.

Zaman zaman yardımlarını gördükleri Süryanilerden bahsederken “onlar”ın iyi özelliklerinin anlatımını asgari düzeyde tutmaları aynı zamanda ideolojik söylem analizinin temel dört paradigmasından birini oluşturmaktadır. Bu paradigmaya göre; eğer onlara dair iyi bir hadise anlatıya dönüşecekse bu mümkün olan en kısa şekilde olmalıdır. Bu hadise de “biz”e ait kimsenin üstlenemeyeceği zor bir görevi “onlar”dan birinin üstlenmesi karşısında Fulcherius, aynı taktiği uygulamış ve anlatımını minimal düzeyde tutmuştur.

Raimundus Aguilers, Kutsal Mızrak hadisesi hakkında bilgi verip kroniğinin pek çok yerinde mistik hadiselerden bahsettiği gibi Kutsal Mızrak ve ölen başpiskoposları

⁵⁰² Fulcherius Carnotensis, *Historia Iherosolymitana Gesta Francorum Iherusalem peregrinantium ab anno Domini MCXV usque ad annum MCXXVII*, Auctore domno Fulcherio Carnotensi, RHC Occ III, Paris 1866, pp. 311- 485; *Fulcher of Chartres A History of The Expedition to Jerusalem 1095-1127*, İngilizce çev. R. Ryan, Knoxville, 1969; pp. 171, 172; *Kudüs Seferi*, Türkçe çev. İ. Bihter Barlas, IQ Kültür Sanat, İstanbul 2009, s. 154.

Adhémar'ın ruhunun kendilerine görüldüğüne dair hikâye aktarırken konuyu birdenbire Kudüs yolunda karşılaştıkları Süryanilere getirir. Süryaniler hakkında bilgi verirken onların Müslümanlar elinde eziyet çeken savunmasız bir Hristiyan topluluk olduğunu anlattıktan hemen sonra bu eziyeti hak ettiklerini zira kendilerinin “doğru inanç” üzerine olmadıklarını söyler. Sapkın oldukları bu çileleri hak ettiklerini, bunun Tanrı'nın onları cezalandırması olarak gördüğünü ifade eder ve en nihayetinde Süryanilerin, kendi yardımlarına muhtaç, mağdur bir halk olarak tasvir eder. Anlatısının bir kısmında onları Sur şehrinden olduğu için “Surlu” olarak adlandırmıştır.

“Raymond ve diğer Haçlı reisleri bölgenin sakinlerine Kudüs’e giden en kolay ve en zor güzergahları sordular. Nihayetinde Süryanilerden bazıları bize geldi ve onların gelişi üzerine konunun biraz dışına çıkacağım. Lübnan Dağları ve civarı, yıllar boyunca yaklaşık altmış bin Hristiyan’ın elindeydi. Bu Hristiyanlara, artık genellikle Sur denilen Tyre şehrine yakın oldukları için Surlu diye hitap edilir. Tanrı’nın hükmüyle Türkler ve Sarazenler hakimiyeti ele geçirdiklerinde bu Surluların pek çoğu dört yüz yıl boyunca onların boyunduruğuna girdiler yahut daha çoğu ülkelerinden ve Hristiyan kanunlarından vazgeçmek zorunda kaldılar. Ancak bazıları Tanrı’nın lütfuyla putperestlere meydan okursa, güzel çocukları zorla ellerinden alınıp sünnet ettirilirdi ve Kuran’a göre yetiştirilirdi. Dahası babalar katledildi, anneler ise işgal edilip çocukları kollarından alındı. Bu milletin erkekleri melun, habis ihtirasları gözlerini kör edip Tanrı’nın ve azizlerin kiliselerini yıktırdı, resimleri paramparça ettirdi, daha sağlam olup yıkamadıklarının gözlerini çıkarmaya ve heykelleri, okları için hedef tahtası olarak kullanmaya teşvik etti. Büyük kiliselerin sunaklarını devirip camilere çevirdiler. Lakin olur da azap çeken zavallı bir Hristiyan, evinin bir köşesinde Tanrı’nın ya da bir azizin resmini bulundurmak isterse bunun için aydan aya, yıldan yıla para ödemek zorundaydı. Aksi takdirde resmin ayaklar altına alındığını ve pisliğe atıldığını görüyordu. Şu an nakledeceklerim ise hakikatten fazlasıyla nahoş. Gençleri kerhanelere koydular ve çok daha büyük ahlaksızlıklar için kız kardeşlerini şarapla takas ettiler. Anneler tüm bunlara ve diğer başka eziyetlere rağmen ortalıkta ağlamaya korkuyorlardı. Ancak Süryaniler için ne diye daha fazla vakti heba edeyim? Muhakkak bu millet Kutsalların Kutsalına ve O’nun mirasına karşı dalavere çevirmişti. Tanrı şayet bir keresinde bizlere yaptığı gibi kendi arzusu ve inisiyatifiyle yabani hayvanları benzer

musibetlere karşı asker gibi sürmemiş olsaydı Frenkler de bu Surlular gibi talihsizliklerle karşılaşabilirlerdi. Ancak bu kadarı mevzuya kafidir⁵⁰³”.

İdeolojik söylem analizi türlerinden hem aktör tanımının hem de dramatikleştirmenin yer bulduğu söylemde kronik yazarı, Süryanilerin bir yandan yaşadıklarını hak ettiklerinin üzerinde dururken diğer yandan da Müslüman çatısı altında derin acılar çektiklerinin, kurtarılmaya ihtiyaç duyan aciz bir topluluk olduğunun altını defaatle çizmiştir. Anlatılanların tarihsel dayanağının olmamasının yanı sıra kendisinin de Süryaniler ve inançları hakkındaki söylemini herhangi bir tarihsel kaynağa dayandırmamaktadır. Bu topluluk hakkında verdiği bilgiler, sadece kulaktan duyma, temellendirilemez iddialardır. Söylemi güçlü kılmak için ve okuyucuda acıma duygusu uyandırmak için Raimundus, kroniğinde sık sık abartı unsurlarına başvurmuştur.

Papaz Ernoul, Hittin Muharebesi ardından kaybettikleri Kudüs'te yaşayan Süryanilerden de bahseder ve onların uğraştığı zanaatı ve yaşadıkları mahalleleri anlatır. Herhangi bir yorum yapmadan sadece varlıklarından haberdar etmek amaçlı kaleme alınmış anlatı Süryaniler hakkında müellifin bir yorumu olmadığına, bir algı oluşturmadığına da işaret eder “Bu pazarın sağ tarafında Süryani kuyumcuların dükkanları bulunur⁵⁰⁴. Yehoşafat Sokağı ile şehrin surları arasında, Yehoşafat Kapısı'na kadar sol tarafta bir sokak uzanır. Kudüs'teki Süryanilerin çoğu burada yaşar. Bu sokağa Juerie denir⁵⁰⁵.”

6.2. Dramatikleştirme (Retorik, Ajitasyon)

Gerçekleri, bir kişi, grup veya ülke lehine abartı unsurları ile süsleyerek anlatmanın bilindik yöntemidir. “Onlar”ın itibarını zedeleyecek ve genel kanıyı etkileyecek şekilde gerçekleştirdikleri olumsuz faaliyetleri ve içinde bulundukları olumsuz durumları mübalağa ederek anlatmak, olumlu taraflarını ise çoğu zaman görmezden gelmek ya da etkisini düşürerek anlatmak; “biz”im olumlu taraflarımızı, coşkun bir dil ile süsleyip anlatmak ve olumsuz yönlerimizi ise görmezden gelmek veya örtmek şekilde gerçekleştirilir. Dramatikleştirme aynı zamanda söylemsel manipülasyonun da bir unsuru

⁵⁰³ Raimundus Aguilers, *Raimundi de Aguilers canonici Podiensis Historia Francorum qui ceperunt Jerusalem, Recueil des Historiens des Croisades, Historiens Occidentaux*, III, Paris 1866, p. 362, İngilizce çev. Raimundus Aguilers, neşr. John Hugh Hill, Laurita Hill, Raymond d'Aguilers, Philadelphia 1968, p. 109, Türkçe çev. Süleyman Genç, *Haçlılar Kudüs'te Bir Papazın Gözünden İlk Haçlı Seferi*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2019, s. 179.

⁵⁰⁴ Kudüs'te Davud sokağının bittiği yerdeki pazardan bahsetmektedir.

⁵⁰⁵ Ernoul, *Chronique d'Ernoul et de Bernard le Trésorier*, çev. Mas Latrie, Paris 1871, p. 165; Türkçe çev. Ahmet Deniz Altunbaş, *Ernoul Kroniği, Haçlı Seferleri Tarihi, Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi*, Kronik Yayınları, İstanbul 2019, ss. 158, 167.

olarak kabul edilmektedir. İdeolojik söylem yapılarını barındıran söylemsel manipölasyonda özetle “bizim iyi şeylerimiz” ile “onların kötü şeylerini” vurgulamak şeklinde pratiğe dökülmektedir. Yapılan mübalağaların temel gayesi, anlatımın etki gücünü arttırmaktır. Bu manada retoriksel (anlamla ilgili) söz oyunu olarak değerlendirilebilir. Burada söylemin yorumlanması da ideolojik bir tavidir. Bir tarafın gerçeklikten uzak bulduğu durumu ya da benzetmeyi bir başka taraf gerçeğe uygun olarak yorumlayabilir. Gerçekçi kabul edildiği durumlarda da yapılan göndermeler “doğru” ve “doğal” kabul edilir⁵⁰⁶.

Haçlı kronikleri sefer sırasında yaşanan birtakım hadiseleri abartı unsurları ile birlikte işlemiş böylece okuyucuyu etkilemeye çalışmıştır. Özellikle uzayan kuşatmalar sırasında yaşananlar, Haçlı liderlerinin ve üst düzey din adamlarının ölümü, Türkler karşısında mağlup olup esir düşen şövalyelerin ve liderlerinin akıbetini anlattıkları bölümler ajitasyona başvurdukları hadiselerdir. Kronik yazarlarından Fulcherius Carnotensis, Kudüs Krallığı’nın “kral” unvanını alan ilk hükümdarının ölümünün ardından söyleminde, manipölatif ifadelerle başvurmuş ve krallarının iyi yönlerini vurgulamak için ölümünün herkes için bir trajedi olduğunu yazmıştır. Zikrettiği bu gruplar arasında Süryaniler de bulunmaktadır.

Kudüs Kralı Baudouin’in ölümü üzerine Kudüs’te yaşanan elemi dile getiren kroniklerden biri de Fulcherius Carnotensis’tir. Baudouin’in şehirde yaşayan herkes tarafından sevildiğine vurgu yapan kronik yazarı, cenazenin arkasından sadece Haçlıların değil Süryanilerin de gözyaşı döktüğünü belirtme ihtiyacı duymuştur. Bölgede birlikte yaşadığı Süryaniler ile inanç ortaklığından dolayı bir sayılmayıp Hristiyan vurgusundan kaçınılmış ve mezhepsel farklılığın altı defaatle çizilmek suretiyle Süryaniler olarak her defasında ayrı bir millet olarak bahsedilmiştir. Birlikte yaşadıkları yıllar bu ayrı mezhebin topluluklarını “Hristiyan çatısı” altında birlikte anmak için yeterli olmamış ve “biz”-“onlar” ayrımı sınırları keskin bir şekilde varlığını korumaya devam etmiştir. Baudouin’in şahsını yüceltmek için ölümünün ardından Müslümanların dahi gözyaşı döktüğünü belirtmesi “biz”in iyi yönlerini vurgulamaya yönelik stratejik bir hamle olmalıdır ve halkın üzüntüsünü tasvir ederken abartı unsurlarına başvurması anlatının gücünü arttırmak için izlediği bir yöntemdir. Hadiseleri abartı unsurlarıyla birlikte bir kişinin yararına olarak aktarma yöntemi olan dramatikleştirme, manipölatif söylemler

⁵⁰⁶ van Dijk, *age.*, 2003, ss. 77-83.

için en uygun yapıyı sağlamaktadır⁵⁰⁷. Söylemsel manipülasyonda, “bizim iyi şeylerimiz” ve “onların kötü şeyleri” vurgulanmak suretiyle mevcut yapı devam ettirilir⁵⁰⁸

“Geleneksel olarak palmiye dallarının taşındığı gün⁵⁰⁹ olayın kederli yükünü taşıyan cenaze alayı Zeytûn dağlarından Josaphat ovasına indiğinde dinsel törenle karşılanmıştı. Bu manzaraya bakıldığında burada bulunan herkesin sanki I. Baudouin akrabalarıymış gibi kendilerini ağıtlara verdiğini ve kederlendiğini görebilirdiniz. Haçlılar ağlıyordu, Süryaniler ve hatta bunu gören Müslümanlar bile üzülmüştü. Şehre döndüğünde ruhban sınıfı ve halk bu acılı durum için geleneklere uygun olan her şeyi yaptılar⁵¹⁰”.

6.3. Durum Tanımlaması (Anlam)

Var olan hadiselerle ilgili birden fazla tanımlama söz konusu olabilir. Eylemler, söylemler ve durumlar anlaşılır kılınacak şekilde çeşitli yollarla farklı şekillerde tanımlanabilir. Söylemin muhtevasını ve manasını açıklamak için tercih edilen yöntemlerden birisi de söylemde söz edilen olay veya olguların tanımlanmasıdır. İdeolojik söylem kalıplarından bilhassa “durum tanımlamaları”, çözümlemekte olduğu durumu tüm yönleriyle, sebep ve sonuçlarıyla ele alıp yorumladığından demek istediğini açıkça anlatma gayreti içine girmektedir. Bu nedenle de oldukça önemlidir⁵¹¹. Olay ve olgu ile alakalı söylemin detaylandırılma (tanımlama) derecesi de “olumsal kendini sunma” ve “olumsuz ötekini sunma” ilkesi doğrultusunda şekillenir⁵¹²

XII. yüzyıl Haçlı kroniklerinde sık sık rastlanılan ideolojik söylem yapılarından biri de durum tanımlamasıdır. Hadiseleri oldukları gibi değil ancak algıladıkları veya algılanmasını istedikleri gibi aktarır ve bir anlatı oluşturmuştur. Bu yapıya sıklıkla başvuran kronik yazarları arasında Petrus Tudebodus ve Fulcherius Carnotensis’i göstermek mümkündür. “Öteki” ile ilişkilerini tanımlarken anlatısı istediği türden bir algı

⁵⁰⁷ van Dijk, *age.*, 2003, s. 85.

⁵⁰⁸ Yasemin G. İnceoğlu, Nebahat A. Çomak, *Metin Çözümlemeleri*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2016, s. 31.

⁵⁰⁹ Palmiye Pazarı 7 Nisan 1118.

⁵¹⁰ Fulcherius Carnotensis, *Historia Iherosolymitana Gesta Francorum Iherusalem peregrinantium ab anno Domini MCXV usque ad annum MCXXVII*, Auctore domno Fulcherio Carnotensi, RHC Occ III, Paris 1866, pp. 311- 485; *Fulcher of Chartes A History of The Expedition to Jerusalem 1095-1127*, İngilizce çev. R. Ryan, Knoxville, 1969; p. 222; *Kudüs Seferi*, Türkçe çev. İ. Bihter Barlas, IQ Kültür Sanat, İstanbul 2009, s. 200.

⁵¹¹ van Dijk, *age.*, 2003, s. 106.

⁵¹² van Dijk, *age.*, 2003, s. 59.

oluşturacak şekilde manipülatiftir. Bu nedenle de hadiseler daima Katolik Hristiyanların mağduriyeti veya zaferi üzerine inşa edilirken “öteki”nin Haçlılara karşı aldığı pozisyonla birlikte zaman zaman birbiriyle çelişen bir Doğulu Hristiyan imajı meydan getirilmiştir. Petrus Tudebodus, Tel-Manas’a⁵¹³ hareket eden Raymond Saint-Gilles komutasında yer alan şövalye Raymond Pilet’in bölgede yaşayan Süryani halk tarafından sevinçle karşılandığını ve derhal kendisinin hizmetine girdiğini anlatır. Süryaniler adeta Haçlıların köylerine gelişini bekler gibidir. “Kurtarıcı” rolünü üstlenen Haçlılara karşı beklenen ve istenilen tavır da bu yönde olduğundan, kronik yazarı bunu doğal bir gelişme şeklinde vermiş ve akabindeki hadiseleri anlatmaya koyulmuştur “Raymond Saint-Gilles’in ordusunda, maiyetinde pek çok şövalye ve uşak olan, Raymond Pilet, adında bir şövalye vardı. Askerleriyle Antakya’dan ayrılan bu şövalye, Sarazen topraklarına sızdı ve iki putperest şehrinin çevresinden dolaşıp Tel-Manas adında bir kaleye ulaştı. Şehrin Süryani sakinleri derhal onun komutası altına girdiler⁵¹⁴.”

Fulcherius Carnotensis, Doğu’ya geldikleri andan itibaren hiçbir mukavemet göstermeden kendilerini kabul ettiklerini hatta “kurtarıcı” olarak gördüklerini söylemektedir. Bu savı destekleyecek durumları da kendi anlatı çerçevesinden okuyucusu için kaleme almıştır. Kronik yazarı, Kudüs’ün Haçlılarca ele geçirilmesinin ardından şehre yerleşmeleri sırasında bölgede yaşayan Süryani bir kişinin tüm Hristiyanlık için önem arz eden Hz. İsa’nın kutsal haçının bir parçasını bularak kendilerine getirdiğini anlatmaktadır. Kendileri ile iş birliği halinde olduğu mesajını taşıyan bu ifade Haçlıların bölgedeki egemenliğinin de kabul edildiği imasını içermektedir “Takip eden günlerde İsa haçının bir parçası Süryani biri tarafından bulundu⁵¹⁵.” Raiumundus Agilers ise kutsal

⁵¹³ Tel-Manas, Antakya şehrinin güneydoğusunda yer alan bir köydür.

⁵¹⁴ Petrus Tudebodus, *Petri Tudebodi seu Tudebovis Sacardotis Sivracensis Historia de Hieorosolymitano Itinere*, RHC Occ, III, Paris 1866, pp. 1-117; İngilizce çev. J. H. Hill-L.L. Hill, *Petrus Tudebode, Histoia de Hierosolymitano Itinere*, Philadelphia, 1974; p. 92; Türkçe çev. Süleyman Genç, *Birinci Haçlı Seferi: Bir Tanığın Kaleminden Kudüs’e Yolculuk*, Kronik Kitap, İstanbul 2019, s. 148; Benjamin Z. Kedar, “Latins and Oriental Christians in the Frankish Levant, 1099- 1291”, *Sharing the Sacred: Religious Contacts and Conflicts in the Holy Land, First – Fifteenth Centuries CE*, ed. Aryeh Kofsky ve Guy G. Stroumsa, Yad Izhak Ben Zvi, Kudüs 1998, s. 221.

⁵¹⁵ Fulcherius Carnotensis, *Historia Iherosolymitana Gesta Francorum Iherusalem peregrinantium ab anno Domini MCXV usque ad annum MCXXVII*, Auctore domno Fulcherio Carnotensi, RHC Occ III, Paris 1866, pp. 311- 485; *Fulcher of Chartes A History of The Expedition to Jerusalem 1095-1127*, İngilizce çev. R. Ryan, Knoxville, 1969; p. 125; *Kudüs Seferi*, Türkçe çev. İ. Bihter Barlas, IQ Kültür Sanat, İstanbul 2009, s. 107.

haçın bir parçasının bu sıralarda bulunduğunu ifade etmekle birlikte bunun, Piskopos Arnulf'un girişimiyle gerçekleştiğini söylemektedir⁵¹⁶.

Ermeniler ile birlikte Türk saldırıları sırasında “biz” olabilen Haçlılar, aynı tutumu Süryanilere karşı da izlemişlerdir. Türk tehlikesi baş gösterdiği vakit Süryaniler Haçlılarla birlikte hareket edip Türklere karşı savaştığı için Ortodoks kimliklerine yönelik olumsuz tavır yerini “Hristiyan kardeşime” bırakmıştır. “Heretik” ilan ettikleri bu grupları bu gibi durumlarda kendileriyle bir tutuyor ve Latin devletlerinin halkları arasında kabul ediyor, bunun için de “halkımız” ifadesini kullanabiliyorlardı. Bu duruma bir örnek olarak Fulcherius Carnotensis'in Türk saldırıları karşısında Haçlılarla birlikte hareket eden Süryaniler hakkındaki anlatısı gösterilebilir.

“Türkler ordumuzun geri çekildiklerini anladıklarında yeniden Suriye bölgesini dolaşmaya başlamışlardı. Bulabildikleri kaleleri ele geçirdiler, köyleri yağmaladılar, kırsal bölgeleri harap edip insanları esir alarak yanlarında götürdüler. Bunları duyan Antakyalılar ise hemen Türklere karşı harekete geçtiler ve savaş gerçekleşti. Bu savaş Sermin yakınlarında olmuştur. Türkler kısa bir süre direndikten sonra onları katledenlerden kaçmışlardı. Yaklaşık üç bin Türk ölmüş ya da esir edilmişti. Kaçanlar içlerinde birçok para ve mal bulunan çadırları kaybettiler. Paraların değeri tahminen üç yüz bin Doğu Roma altını kadardı. Türkler esir ettikleri insanlarımızı, yani Haçlılarla, Süryanileri, kendi eşleri ve hizmetlilerini de burada bırakmak zorunda kalmışlardı⁵¹⁷”.

Albertus Aquensis, Antakya'nın düşmesi ile şehri terk eden Yağısıyan'ın diğer kroniklerin aksine Süryaniler tarafından fark edilip öldürüldüğüne dikkat çekmektedir.

“Şehirden kaçan vali dağlarda tek başına dolaşırken Hristiyan inancına sahip bazı Süryaniler tarafından fark edildi. Bu kişiler erzak ihtiyacını karşılamak için dağlık bölgede dolaşanlar idi. Yağısıyan'ı görüp tanıdıkları için yanına yaklaştılar. Tek başına bir köşeye doğru döndüğünü anladıklarında birbirleriyle konuştular “Bak efendimiz ve kralımız Yağısıyan bu dağlık çöllerde boş yere dolaşmıyor, belki de şehir ele geçirildi ve adamları öldürüldü: kendisi de kesinlikle kaçmaya niyetlidir.

⁵¹⁶ Raimundus Aguilers, *Raimundi de Aguilers canonici Podiensis Historia Francorum qui ceperunt Jerusalem, Recueil des Historiens des Croisades, Historiens Occidentaux*, III, Paris 1866, p. 302, İngilizce çev. Raimundus Aguilers, neşr. John Hugh Hill, Laurita Hill, Raymond d'Aguilers, Philadelphia 1968, p. 141, Türkçe çev. Süleyman Genç, *Haçlılar Kudüs'te Bir Papazın Gözünden İlk Haçlı Seferi*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2019, s. 216.

⁵¹⁷ Fulcherius Carnotensis, *Historia Iherosolymitana Gesta Francorum Iherusalem peregrinantium ab anno Domini MCXV usque ad annum MCXXVII, Auctore domno Fulcherio Carnotensi*, pp. 311- 485; R. Ryan, Knoxville, pp. 213, 214; İ. Bihter Barlas, s. 192.

Bize bunca haksızlığı yaşatan ve zararı dokunan elimizden kaçmamalı.” Bu şekilde üç Süryani, Yağısıyan’ı öldürmeyi planladılar ama bütün duygularını gizlediler ve başları önlerinde kendisine sahte bir hürmet gösterdiler. Onu aldatıcı bir şekilde selamladılar ve kendi kılıçlarını çekip, Yağısıyan kılıcını çekene kadar onu aşağı attılar. Kafasını kesip çantalarına koydular. Kısa bir süre sonra onu Antakya şehrine tüm Hristiyan prenslerin görebileceği bir yere getirdiler. Baş muazzam büyüklükteydi, kulakları çok geniş ve kıllıydı, saçları beyazdı ve çenesinden göbeğine kadar uzanan sakalı vardı⁵¹⁸”.

Kronik yazarı, şehrin düşmesinden sonra Süryanilerin kendileriyle birlikte hareket ettiklerini doğrudan dile getirmek yerine faaliyetlerinden bahsetmeyi tercih etmiştir. Böylece örtük manada Doğu’daki mevcudiyetlerinin yerli Hristiyanlarca kabul edildiği mesajını aktarmıştır. Albertus Aquensis, Süryanilerin ağzından Müslümanların yerli Hristiyanlara yönelik olumsuz tavrını anlatmış ve böylece bir kez daha bu topraklarda bulunma amacını okuyucusuna hatırlatmıştır. Antakya şehrinde yaşananlar göz önünde bulundurulursa, aynı zamanda şehri ele geçirirken gerçekleştirdikleri olumsuz faaliyetlere yönelik mantıklı gerekçeler öne sürmek istemiştir. Tüm kronik yazarları gibi Albertus Aquensis de zaman zaman bilhassa “vahşet” olarak tanımlanacak kadar ağır hadiseleri okuyucularının gözünde iyileştirmeye çalışmıştır. Diğer yandan da ideolojik söylem yapılarının temel saç ayaklarından biri olan kendilerine yönelik olumsuzlukları vurgulamama şeklindeki tavra burada da sadık kalmayı tercih etmiş ve daha çok yerli Hristiyanlar üzerinden Müslümanlara yönelik saldırıları detaylı bir şekilde aktarmayı tercih etmiştir.

Petrus Tudebodus, yerli Hristiyanlardan gördükleri yardıma ve iş birliklerine kroniğinde yer vermiştir. Kudüs kuşatması sırasında Süryani halkının kendi saflarında yer aldığını ifade eden Petrus Tudebodus, Müslüman casusu fark edip nasıl Haçlılara yakalattıklarını anlatmıştır. Casusları tespit etmede yardımlarını gördüğü Süryaniler hakkında olumlu herhangi bir nitelemede bulunmadan hadiseyi olduğu gibi aktarması bilinçli bir tercih olup ideolojik söylemin dördül ilkesine uygun olarak “onlara ait olumlu şeyleri vurgulama” ilkesine de uygundur.

⁵¹⁸ Albertus Aquensis, *Alberti Aquensis Historia Hierosolymitana*, RHC Occ IV, Paris 1879, 265-713, p. 562, İngilizce çev. Susan B. Engington, Albert of Aachen: *Historia Ierosolimitana, History of the Journey to Jerusalem*, Oxford 2007, p. 287.

6.4. Olumsal Kendini Sunma-Olumsuz Ötekini Sunma (Anlambilimsel Makro Strateji)

“İç grup kayırmacılığı” esasına dayanan eleştirel söylem yapılarından olan olumsal kendini sunma-olumsuz ötekini sunma, gruplar arasındaki farkların belirginleştirilmesi esasına dayanmaktadır. Katolik-Ortodoks, Hristiyan-Müslüman gibi birbirine karşıt gruplar arasında söylem üzerinden ideolojileri ile ilgili süregelen bir tartışma mevcuttur. Bu tartışma, insanları, grupları ve haliyle bağlı bulundukları toplumu kutuplaştıracak terimler üzerinden devam etmiştir. Üretilen terimler üzerinden inşa edilen “biz” ve “öteki” algısı “iç grup” üyelerini olumlar ve ayrıştırırken “dış grup” üyelerini de olumsuz olarak gösterme gayreti içine girer⁵¹⁹. Aynı stratejiye kimi zaman bireysel çıkar gözetilerek de başvurulabilir, kişinin saygınlığını koruma ya da daha iyi bir izlenim yaratma amacıyla ya doğrudan kişi üzerinden bir olumlamaya başvurulur veya, karşıtının olumsuzlanması suretiyle dolaylı olarak kişi idealize edilir⁵²⁰.

Haçlı kronik yazarları sefer sırasında temas kurdukları Doğulu yerli Hristiyanlar hakkında bir imaj / algı yaratma ihtiyacı duyması kişisel tercihlerinin ötesinde eserlerini kaleme alma amaçlarından dolayı olmalıdır. Zira bilhassa Haçlı liderlerinden Bohemund tarafından Batı’da yeni bir sefer çağrısı için propaganda amacıyla düzenlenip kullanılan *Gesta Francorum*’un provakatif bir üslubunun olduğu Haçlı tarihçilerince kabul edilmektedir. *Gesta Francorum*’u örnek alan veya direkt kendisinden yararlanan diğer müellifler de “öteki”ni betimlerken zaman zaman benzer bir üsluba başvurmuş hatta kimi zaman aynen alıntılanmıştır. İdeolojik amaçla tercih edilen söylemin olanı olduğu gibi yansıtmaktan çok ihtiyaç duyulanı yazması Haçlı kroniklerince olağan kabul edilebilir. Bu nedenledir ki sık sık ideolojik söylem yapıları ile kategorize edilebilen birtakım manipülatif betimlemelere başvurulmuştur. *Gesta Francorum*, Birinci Haçlı Seferi’ne katılan ve kimliği bilinmeyen biri tarafından kaleme alınmıştır. Çalışmada sık sık “öteki”ne yönelik uzun anlatılara yer verilmiştir. Bu anlatılardan biri de Süryanilerle ilgili olup ideolojik söylem yapılarından “olumsal kendini sunma” – “olumsuz ötekini sunma” ile ilişkilidir.

Haçlıların, Antakya’da kendilerini muhasara altına alan güçlü Türk Emiri Kürboğa’yı mağlup etmelerinin ardından Müslümanların arazisinde ilerleyişini sürdürmeleri

⁵¹⁹ van Dijk, *age.*, 2003, ss. 56, 57.

⁵²⁰ van Dijk, *age.*, 2003, s. 92.

bölgedeki Doğulu Hristiyanları, bilhassa devletsiz Müslümanların hakimiyetinde yaşayan Süryanileri harekete geçirmiştir. Özgürlüklerini kendi başlarına ele alamayacaklarına inanan Süryaniler, Haçlıları büyük bir sevinçle kurtarıcı olarak karşılamışlardır. Öyle ki bölgede ilerleyen Haçlı şövalyelerine yaşadıkları şehirleri, kaleleri koşulsuz teslim etmişler. Bu anlatıyı oluşturan ve aciz, savunmasız, korunmaya muhtaç imajını yaratan Gesta Francorum'un anonim kronik yazarı, kendilerini her manada onlardan üstün gördüğünü saklamamıştır.

Hacıları “zavallı” olarak tanımlarken Süryaniler hakkında herhangi bir niteleme ifadesi kullanmaması ve başlarına gelen felaketin sebebi olarak işlenilen günahları görmesi, Süryanilerin faaliyetlerinde ve tavırlarında tasvip etmediği bazı yanlışlar gördüğünü düşündürmektedir. Dış grubu / onları tanımlayan bu tavır, “biz”e ait ipuçları da barındırmaktadır. Aynı zamanda “biz”in tüm faaliyetlerine meşruiyet kazandırmayı amaçlayan kronik yazarı, dış grubun olumsuzluklarına odaklanıp, olumlu yönlerini görmezden gelebilmektedir⁵²¹.

Fulcherius Carnotensis sabit hale getirdiği bir tutumla her ne zaman Müslüman Türk ve Arap tehlikesi baş gösterse yanlarında olan ve kendileriyle birlikte gerek yaşadıkları Katolikleşen Latin şehirlerini gerekse de Katolik Latin hayatını kurtarmak için Latinlerin savaşlarına destek olan Süryaniler hakkında negatif öteki imajından uzak “biz” anlatısının hâkim olduğu bir söylem benimser. Kudüs surları önünde beliren tehlike karşısında Katolik Latinler ile Süryanilerin takındığı tavırdan bahsederken de kendileri için kullandığı “kahramanca” nitelemesini Süryaniler için de kullanmaktan çekinmemiştir. Bilhassa buradaki söyleminde üzüntüyü ve korkuyu birlikte yaşadıklarına dair bir vurgu vardır. Zaman zaman ortak duygularda birleştikleri zaman zaman da “heretik” ve “hain” olarak addettiği Süryaniler hakkında Fulcherius'un yarattığı imaj koşullara göre değişkenlik göstermektedir.

“Ordu Akka'ya ulaştığında Sur kuşatması için Venediklilerle anlaşma yapılmıştı. Böylece Patrik Gormond de Picquigny askerleriyle Doj da denizcileri ve de gemileriyle 16 Şubat 1124'te Akka şehrini kuşattılar. Askalanlılar bunu duyduklarında ordularını üç parçaya bölerek en büyük bölümünü Kudüs'e yönlendirmişlerdi. Ve bu askerler şehrin dışındaki asmaları budayan sekiz adamımızı zalimce öldürmüşlerdi. Davud Kulesi'nin üstündeki trompetler bize

⁵²¹ van Dijk, *age.*, 2003, ss. 56, 57.

düşmanın geldiğini bildirince Franklarımız ve Süryanilerimiz düşmana karşı kahramanca savaşımaya başlamıştı. İki taraf da üç saat boyunca birbirleriyle mücadele ederken tükendiler ve Askalanlılar çok sayıdaki yaralılarını da yanlarına alarak üzüntü içinde geri çekilmek zorunda kaldılar⁵²²”.

6.5. Otoriteye Başvurma

Raimundus Aguilers, Kürboğa'nın Antakya'yı savunma için gelişinden sonra yaşanan hadiseleri uzun uzun anlatır. Bu hadiseleri anlatırken Kutsal Mızrak hadisesi yanı sıra yaşanan başka uhrevi olaylardan da bahseder ve burada Türklerle mücadelelerinden zayıf olmalarına rağmen Tanrı'nın inayetiyle zaferle çıktıklarını ifade eder. Türklerin yenilgisi ardından ele geçirdikleri ganimetlerin çokluğundan bahsederken Süryanilerin tarihsel geçmişine dair söylemde bulunur. Raimundus Aguilers'ın Batılı Katolik bir din adamı olduğu düşünüldüğünde burada Süryanilerin geçmişine dair atıfta bulunması ilginçtir. Bahsettiği hadiseyi aktarırken kutsal azizleri de otorite olarak göstererek onların hadisi olduğunu yazar. Sözü edilen hadise ise Süryanilerin Filistin'de bulunan Samiriye'den kaçıdır. Bu hafıza oyunun tek nedeni şüphesiz Türklerin içlerinde bulunduğu kötü durumu tasvir etmek değildi; burada Süryanilerin de mağlup bir Hristiyan halk olduğuna vurgu söz konusudur. İçlerinde bulundukları olayların doğrudan kahramanı olmamalarına rağmen Süryani hatırlatması, kronik yazarının zayıf gördüğü Süryaniler hakkında güçlü dayanaklar oluşturma girişimidir.

“Bu korkunç ve dehşet verici çarpışmaya rağmen Türk süvarilerinden sadece birkaçı helak olmuştu; öte yandan piyadelerden ise teki bile sağ kalmamıştı. Ayrıca ganimetler arasında Türklerin bütün çadırları, epey altın ve gümüş, tahmin edilemeyecek kadar tahıl, muazzam miktarda sığır ve deve vardı. Bir ölçü un ya da arpa bir şekele satın alınınca bu akıllara Süryanilerin Samiriye'deki kaçıını getirdi. Bu hadisler Aziz Petrus ve Aziz Paulos Bayramı'nda gerçekleşti; gerçekten de bu çok münasip bir tevafuktu; zira Efendimiz İsa Mesih'in bu zaferi Frenk Kilisesi

⁵²² Fulcherius Carnotensis, *Historia Iherosolymitana Gesta Francorum Iherusalem peregrinantium ab anno Domini MCXV usque ad annum MCXXVII*, Auctore domno Fulcherio Carnotensi, RHC Occ III, Paris 1866, pp. 311- 485; *Fulcher of Chartes A History of The Expedition to Jerusalem 1095-1127*, İngilizce çev. R. Ryan, Knoxville, 1969; pp. 255, 256; *Kudüs Seferi*, Türkçe çev. İ. Bihter Barlas, IQ Kültür Sanat, İstanbul 2009, s. 233.

hacılarına bahşetmesi, bu iki azizin şefaati sayesindeydi; gerçekte ebediyete dek hizmetkarlarıyla yaşayan merhametli Rabbimizdir. Amin⁵²³”.

Raimundus’un elde ettiği ganimetler konusunda mübalağa yaptığı ortadadır. Zira kuşatma bu kadar uzun sürmüşken bu kadar büyük bir ganimetin elde edilmesi mümkün olmamalıdır. İdeolojik söylem türlerinden biri olan otoriteye başvurma, söylem sahibinin ifade ettiklerinin inandırıcılığını arttırmak için güçlü dayanak gösterme yöntemidir. Bu şekilde hitap ettiği kesime aktardıklarının doğruluğunu kanıtlamaya çalışır. Söyleme dahil olan taraflar kendi argümanlarını güçlendirmek adına belgelerden ve otoritelerden yararlanmak ister. Bu sayede sahip oldukları dünya görüşüne uygun olarak geliştirdikleri düşünceyi beslemek için güçlü dayanaklar elde etmiş olurlar. Bu yöntemle ulaşılmak istenen amaç ise söylemi inanılır ve güvenilir kılmaktır⁵²⁴. Tartışmaya dayalı söylemlerde inanılabilirliği ve güvenilirliği sağlamaya dönük temellendirmelerin başında, söylem içeriğinde çeşitli otoritelerden yararlanmak gelmektedir⁵²⁵.

6.6. Örneklerle Açıklama (Uslamlama)

Söylemi desteklemek ve söylem sahibinin savını akla yatkın kılmak için başvuru yöntemlerinden biri de örneklemedir. Soyut bir düşünceyi ya da hayali bir olayı somutlaştırarak akılda kalıcılığını arttırmak mümkündür. Müellif tarafından iddiasını desteklemek için verilen örnekler veya doğrudan örnekler üzerinden açıklama metodu ile taraftar toplama ve inandırıcılığı arttırmak da mümkündür. Bir usamlama girişimi olan örneklerle açıklama, kısa hikayeler vererek ya da anlatılar şeklinde gerçekleştirilebilir. Söyleme canlılık katan bu yöntem etki gücünü de arttırmaktadır. Anlatıyı desteklemesi için verilen örneklerin yaygın olduğu bu nedenle de genelleştirilebileceği düşüncesi nedeniyle popülist stratejilerin de bir parçası olarak kabul edilebilir⁵²⁶.

Temelde tüm eleştirel söylem yapıları van Dijk’in geliştirdiği şu dört ilkeye dayanmaktadır: “Biz”im hakkımızda olumlu şeyleri vurgula, “onlar” hakkında olumsuz şeyleri vurgula, “biz”im hakkımızda olumsuz şeyleri vurgulama, “onlar” hakkında

⁵²³ Raimundus Aguilers, *Raimundi de Aguilers canonici Podiensis Historia Francorum qui ceperunt Jerusalem, Recueil des Historiens des Croisades, Historiens Occidentaux*, III, Paris 1866, p. 302, İngilizce çev. Raimundus Aguilers, neşr. John Hugh Hill, Laurita Hill, Raymond d’Aguilers, Philadelphia 1968, pp. 84, 85, Türkçe çev. Süleyman Genç, *Haçlılar Kudüs’te Bir Papazın Gözünden İlk Haçlı Seferi*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2019, ss. 117, 118.

⁵²⁴ van Dijk, *age.*, 2003, s. 71.

⁵²⁵ van Dijk, *age.*, 2003, s. 80.

⁵²⁶ van Dijk, *age.*, 2003, s. 88.

olumlu şeyleri vurgulama. Bu dört ilkeyi gerçekleştirmek ve güvenilirliğini arttırmak için de sıklıkla ideolojik söylem yapılarından örneklemeye başvurulmuştur⁵²⁷.

Kudüs Kralı olan Baudouin, çok geçmeden Askalan’a doğru ilerlemiş ve bölgeyi ele geçirmek için girişimlerde bulunmuştur. Burada yaşayan Müslümanların, Süryanilere karşı menfi tutum sergilediğini iddia etmektedir. Bu iddia önemlidir, zira bölgedeki varlıklarının meşruluğunun temel dayanağı da bu iddiadır. “Hristiyanların hamisi” sıfatıyla Doğu’daki varlıklarını açıklayan Batılı kroniklerin, örnek olaylar zikrederek iddialarını güçlendirmeye çalıştıkları söylenebilir. Fulcherius Carnotensis de bu yöntemi izleyen kronik yazarlarından biridir. Kroniğinde Süryanilerden nadiren söz etmekle birlikte Süryanilere karşı mesafeli yaklaşımını daima korumuştur “Buralarda yaşayan insanlar arasında Remle ve Kudüs arasında gizlenen ve acımadan Hristiyanlarımızı öldürerek hırsızlık yapanlar da vardı. Bu çevrede karşılaştığımız Süryanileri ise eşleriyle beraber himayemize aldık. Mücadeleler sırasında yaklaşık yüz Müslüman’ı öldürmüştük⁵²⁸.” Kronik yazarı tarafından söylemde savunduğu tarafın çıkarlarına dair somut örnekler vermek, okuyucuyu etki altına almayı, tarafına çekmeyi kolaylaştırmaktadır. Genel ifadelerden ziyade somut örneklerle başvurulması, iddianın ispatı için mühim olmakla birlikte okuyucunun zihninde rahatça tahayyül edilmesini sağlarken diğer yandan daha uzun süre akılda kalmasına yardımcı olur. Kimi zaman hikâye edilerek kimi zaman da anlatının içine dahil edilerek verilen örnekler sayesinde söylemin konusu hem akla yatkın hale getirilir hem de hafızada “canlı” kalması sağlanır. Seçici bir şekilde yaklaşılarak verilen örneklerin aynı zamanda “biz”im olumlu taraflarımızı, “onlar”ın ise olumsuz taraflarını pekiştirecek türden olmasına özen gösterilir⁵²⁹.

Latin Katolik Hristiyanların bölgede yaşayan Süryanilere yönelik tavrı genellikle acıma ile şüphe arasında gidip gelmiştir. Kendilerine ait idari bir yapıları bulunmayan Süryaniler, Haçlı egemenliği altında varlıklarını devam ettirmişler ve zaman zaman çeşitli görevler de üstlenmişlerdir. Remle şehrinde Fatımi ordusu ile Haçlıların karşı karşıya

⁵²⁷ van Dijk, *age.*, 2003, s. 88.

⁵²⁸ Fulcherius Carnotensis, *Historia Iherosolymitana Gesta Francorum Iherusalem peregrinantium ab anno Domini MCXV usque ad annum MCXXVII*, Auctore domno Fulcherio Carnotensi, RHC Occ III, Paris 1866, pp. 311- 485 İngilizce çev. R. Ryan, *Fulcher of Chartres A History of The Expedition to Jerusalem 1095-1127*, Knoxville, 1969; p. 144; *Kudüs Seferi*, Türkçe çev. İ. Bihter Barlas, IQ Kültür Sanat, İstanbul 2009, s. 127.

⁵²⁹ van Dijk, *age.*, 2003, s. 88.

geldikleri anı anlatırken bölgede yaşayan Süryanilerin de acınası halinden bahsetmiş ve şu ifadeyi kullanmıştır “16 Mayıs 1102 tarihinde Remle’ye giden Mısırlılar şehrin önünde çadır kurmuşlardı. Şehirdeki kulede ise Baudouin’in muhafız olarak bıraktığı elli şövalye bulunmaktaydı. Bu kulenin önünde varoş diyebileceğimiz bazı köylü Süryaniler yaşıyordu. Müslümanlar bu Hristiyanları devamlı rahatsız ederek kuleyi yıkmaya çalışıyorlardı⁵³⁰.” Fulcherius Carnotensis, bölgedeki varlıklarını ve hakimiyetlerini haklı gerekçelere dayandırabilmek adına Müslüman Türk ve Arapların, yerli Hristiyanlar için potansiyel tehlike olduğunu vurgulamaktan geri durmamıştır. Bazen dolaylı olarak bazen de doğrudan yerli Hristiyanların, mevcudiyetlerini korumak için Haçlıların tabiiyetinde olmalarına ihtiyaçları olduğunu söyleyerek “onlar” karşısındaki “biz”in üstün konumuna dikkat çekmiştir.

Fulcherius Carnotensis, bir müttefik olarak gördüğü Süryanilerin, Haçlıları memnuniyetle karşıladıklarına dair örnek bir olay aktarır. Kudüs’ten yola çıkan Haçlı birlikleri, Dımaşk Hâkimi Tuğtekin ile karşılaşmak için harekete geçer ve çevre şehirleri de ele geçirmek için birtakım girişimlerde bulunur. Dımaşk bölgesindeki Salome adlı kaleye vardıkları vakit burada yaşayan Süryanilerin tutumunu da aktarırken kendilerini müttefik olarak gördüklerini ve başarılarına ortak olduklarını belirtir.

“1126 senesinde, Kralımız Kudüs’te İsa’nın doğumunu kutladıktan sonra Dımaşk hakimine saldırmak için ordusunu toplamıştı. Haberciler tarafından seferberlik ilan edildikten sonra da Kudüs krallığındaki yaya olsun, atlı olsun, tüm insanlar harekete geçtiler. Yafalılar, Remleliler ve Lydda’da bulunanlar Nablus’u geçerek Beysan’a doğru yola çıkarken Akkalılar ve Surlular kuzey yolundan ilerlemeyi tercih etmişti. Kralın liderliğinde Sephoria şehrini ve Tabor dağını geçerek Taberiye’ye vardıklarında Kudüslüler de onlara katıldı. Sonra da hep birlikte Ürdün’ü geçip çadırlarında huzur içinde dinlendiler. Şafak vakti geldiğinde çadırlarını toplayan bu insanlar katırlara, develere ve diğer yük hayvanlarına eşyalarını yüklerken büyük bir kargaşaya neden oluyorlardı. Eşekler anııyor, develer homurdanıyor, atlar ise kişniyordu. Keşif kolları yürüyenler için izler yerleştirmeye başladığı zaman trompetler çalmış ve askerler kendileri için en iyi yolu seçip ilerlemeye koyulmuşlardı. Adamlarımız gizlice düşman arazisine girdikten sonra sancaklarını indirip beklenmedik bir tehlike anında kendilerini korumak için zırhlarını giydiler.

⁵³⁰ Fulcherius Carnotensis, *Historia Iherosolymitana Gesta Francorum Iherusalem peregrinantium ab anno Domini MCXV usque ad annum MCXXVII*, Auctore domno Fulcherio Carnotensi, RHC Occ III, Paris 1866, pp. 311- 485; R. Ryan, Knoxville, p. 165; İ. Bihter Barlas, s. 146.

Sonra da Roob geçidinden geçip Dimaşk bölgesine girerek Medan ötesinde iki gece durakladılar. Yeniden ilerlemeye başladıklarında karşılaştıkları bir şehri harap edip Salome denen kaleye varmış ve burada yaşayan Süryaniler tarafından kabile halinde karşılanmışlardı⁵³¹”.

Willermus Tyrensis, kendi milleti hakkında bir itirafta bulunur ve Doğu’da yaşayan Latinlerin kendi milletinin tıp bilgisini küçümsediklerini buna mukabil Süryanilerin ve Müslümanların bu alandaki üstünlüklerini kabul edip adeta hayran olduklarını söyler. Bu tavrı eleştirir ve aptalca bulur. Bilhassa Latin kadınların Süryani hekimlere itimat konusunda başı çektiklerini düşünmektedir. Yanıldıklarını ise verdiği bir örnekle ispatlar.

“Doğu’daki Haçlı hükümdarları, Latinlerin hekimlik sanatını küçümserler ve aptalca bir şekilde, hekimlikten anlamadıkları halde Yahudilere, Süryanilere ve Müslümanlara güven duyarlar ki bunun suçu kadınlardır. Fakat bu ilaçlar herhalde zehirli olmalıydı ve bunun böyle olduğu da şüphe götürmez bir gerçektir, çünkü geriye kalan ve kralın (III. Baudouin) ikinci defa alması gereken ilaçlardan, denemek için Trablus’ta ekmeğin içine karıştırılarak bir dişi köpeğe yedirildiği zaman köpek, birkaç gün içinde ölmüştü. Kral bu ilacı kullanmaya başladığı günden itibaren hafif hafif ateşlenmeye başladı. Bu hafif ateşler, sonradan kralın ölümüne kadar kurtulamadığı humma haline geldi⁵³²”.

Siyasi bir varlık olarak boy gösteremeyen Süryani toplulukları hakkında Haçlılar kurdukları ilişkiler üzerinden kendilerine yönelik Ermenilere nazaran sınırlı da olsa bir algı / imaj çalışması içerisinde olmuştur. Bu bölümde daha çok ideolojik söylem kalıplarından aktör tanımına ve durum tanımlamasına yer verilmiştir. Süryanilerin Ortodoks Kilisesi’ne mensup olması hasebiyle “heretik” kabul edilmesi algıyı / imajı belirleyen başat unsur olmuştur.

⁵³¹ Fulcherius Carnotensis, *Historia Iherosolymitana Gesta Francorum Iherusalem peregrinantium ab anno Domini MCXV usque ad annum MCXXVII*, Auctore domno Fulcherio Carnotensi, pp. 311- 485; R. Ryan, Knoxville, 1969; pp. 288, 289; İ. Bihter Barlas, s. 264.

⁵³² Willermus Tyrensis, *Historia rerum in partibus transmarinis gestarum a tempore successorum Mahumeth usque ad annum Domini MCLXXXIV*, Recueil des Historiens des Croisades, Historiens Occidentaux, I, Paris, 1844, pp. I vd.; İngilizce çev. Emily. Atwater Babcock ve A. C. Krey, *A History of Deeds done Beyond the Sea*, II, New York 1943, pp. 292, 293; Türkçe çev. Ergin Ayan, *Willermus Tyrensis’in Haçlı Kroniği III, Haçlılar Türkler Karşısında (1143-1184)*, Kronik Kitap, Ankara 2019, s. 141.

SONUÇ

XII. yüzyılda kaleme alınmış Latin kroniklerinde yerli Hristiyanlardan olan Ermeniler ile Süryanilere nasıl bakıldığını tezde konu etmeye karar verildiğinde, söz konusu kaynakların öncelikle Türkçe çevirilerine ulaşp ulaşamayacağı araştırılmıştır. Asılları Latince ve Eski Fransızca olup İngilizce ve Almancaya çevrilmiş ve bazılarının Türkçesi de mevcut olan kronikler, İstanbul ve Ankara'daki kütüphanelerden derlenmiştir. Yazım sırasında gerekli olduğunda Latince, İngilizce ve Almanca basılmış olan kronikler ile Türkçeye çevrilmiş olanlar karşılaştırıldığında, Türkçe basılanlarda özensiz çeviriden kaynaklanan bazı hatalar görülmüştür. Bu durumun veri derleme sürecini, ilave zaman ayırmaktan ötürü olumsuz etkilediğini belirtmek gerekir. Haçlıların Greklerle ilişkisi daha önce birçok çalışmaya konu olduğundan tezin bu bağlamda tamamlayıcı bir rol üstlenmiştir.

Kültürel bir varlık olduğu tartışılmaz olan insanın, cinsinin diğer bireyleriyle iletişim kurduğu kanallardan biri de yazıdır. Yazı ile insanoğlu iletişimi ve de bilgiyi unutulma korkusu duymadan devam ettirme, saklama ve dahası kitlelere taşıma fırsatı elde etmiştir. Özel ve / veya kamusal hayatta yazı söylem yapıları üretir ve söylemin ürettiği anlam ile gerçek veya gerçek dışı (kurgulanmış) bir algı / imaj yaratılabilir. Söylem, dilin vücut bulmuş, ete kemiği bürünmüş hali olup yazılı veya sözeldir. “Söylemselleşme” bireysel ve toplumsal amaç, bakış açısı, niyet ve çıkarlar bağlamında gerçekleşen eylemlerdir. Söylem bağlamında değerlendirildiğinde, sözcükler ve cümlelerin anlamı açığa çıkar. Çünkü söylem zaman, mekân, kişinin kimliği ve sosyal statüsü gibi değişkenlere bağlı olarak anlamsal değişiklikler içerir. Neyin kim tarafından, nerede ve nasıl söylendiği, söylemin bağlamını oluşturmaktadır. Bir söylemin bağlamı dışında değerlendirilmesi, anlamsal eksiklikler ve yanlışlıkların doğmasına neden olur. Söylemi sadece filolojik olarak incelemek, sözcük ve cümle düzeyinde bir incelemeyle sınırlı kalacağından, herhangi bir sonuca ulaşmak mümkün değildir. Söylemin mutlaka diğer söylemlerle ilişkisi araştırmanın bir parçası olmalıdır. Zira söylem, daha önce söylenmiş ve ardından gelecek söylemi etkilemiş durumdadır.

Tezin odaklandığı XII. yüzyılda Batı'da Normanlar, Doğu'da ise Türkler Doğu Roma ülkesine saldırıyor, zayıflamış Doğu Roma İmparatorluğu herhangi bir askeri varlık gösteremiyordu. İmparator II. Basileios'un ölümüyle birlikte (1025) Doğu Roma hem askeri hem de mali bakımdan hızla güç kaybetmeye başlamıştı. Bu durum I. Aleksios

Komnenos'un tahta çıkmasıyla (1081) değişti. Yeni imparator vakit kaybetmeden bir dizi mali ve askeri reform gerçekleştirerek, Batı'da Norman lider Robert Guiscard'a karşı mücadeleye girişmişti. Norman tehdidini sonlandıran Aleksios doğuda, Türklerin kendi aralarında yaşadıkları anlaşmazlıklar nedeniyle rahat bir nefes almıştır. Doğu sınırında kaybettiği toprakları geri alabilmek için ihtiyaç duyduğu insan gücünü, Batı'nın göndereceği paralı askerlerle kapatmayı planlayan Aleksios, Papa II. Urbanus'tan yardım istemişti. Ancak talebinin Batı'da farklı yorumlanıp kutsal bir savaş için hazırlık yapılmakta olduğunu öğrenince endişelendi. Papa'nın kişisel hedefleri doğrultusunda ve Roma Kilisesi'nin önderliğinde başlayan Haçlı seferleri, Doğu Roma İmparatorluğu ve Doğu'nun Miafizit yerli Hristiyan gruplarının yanında görünse de karşısındaydı. Doğu Roma başlangıcından itibaren, Ermenilerle Süryaniler ise Birinci Haçlı Seferi'nden bir süre sonra Haçlı tehdidi ve tehlikesini görmüş, nlem almak için her türlü çareye başvurmuşlardır. Türk ve Müslüman beylerinden yardım istemek de bu çareler arasındadır. Haçlı Seferleri sırasında Doğu'nun farklı mezhepten Hristiyanlar halkları (Grekler, Ermeniler, Süryaniler vd.) ile Katolik Batı arasındaki ilişkiler siyasi, demografik, dinî ve iktisadi değişimlere bağlı olarak yakınlık-karşıtlık düzleminde ilerlemiştir. Tezin belkemiğini oluşturan kaynaklar olan Latin kronikleri bu dalgalanmanın kanıtlarıyla doludur.

Doğu Roma İmparatoru I. Aleksios, Avrupa'dan Asya'ya doğru akan ve tarihte bir benzeri olmayan bu devasa silahlı girişimin liderliğini yapan Haçlıları, kendi denetimi altına almayı başaramamıştı. Antakya'nın kaybedilmesi örneğinde somutlaştığı üzere yapabildiği, Haçlı liderlerine pratikte pek işe yaramadığı bilinen bir vasallık anlaşması kabul ettirmeydi. Kendisi tahtında oturmayı garanti etse de bazı yerlerde Konstantinopolis Kilisesi cemaatinden Grekler dahil, yerli Hristiyanların yeni kurulan Katolik Latin devletlerinin kontrolü altına girmesini genelde sadece izlemişti. Aleksios'un Grek Ortodoks ve Miafizit olan Anadolu'nun yerli Hristiyanları adına söz konusu devletler ile kıyasıya mücadele ettiği yer Antakya, kişiler ise Antakya Prinkepsi Bohemond ile yeğeni Tancred olmuştur. Uzun süren bu mücadele sonucunda kendi topraklarına yönelik bir Haçlı saldırısının hedefi haline gelen Aleksios (1107-1108), hem askeri hem de politik bir zafer kazanmıştır. Bohemond'un başrolünde olduğu bu başarısız saldırı sonrasında Aleksios, Bohemond tehlikesinden tamamen kurtulmuştur.

Bilindiği üzere “schisma” (1054) ile yaşanan bölünme ve kiliselerin birbirlerini karşılıklı aforoz etmeleri sonucunda ortaya çıkan sürtüşme ve kopuşu, Haçlı seferleri derinleştirmiştir. Batı’da Ermeni, Süryani ve Grekler hakkında oldukça ağır ithamlar yapılmış, kronik yazarları bu mezheplerdeki halkların Hristiyanlığa ihanet ettiğinden ve iki yüzlü bir politika izlediklerinden söz etmişlerdir. Avrupa kamuoyunda hayli ses getiren bu söylemin, Haçlıların kendi olumsuz tutumlarını örttüğünü ve Katolik dindaşlarını seferber etmeyi kolaylaştırdığını unutmamak gerekir.

Haçlı seferleri ile karşılaşp bir arada yaşamaya başlayan Katolik Latin gruplar ile Doğu’daki yerli Hristiyan halklar arasındaki ilişkileri belirleyen, birincinin önyargılarından kaynaklanan üstenci tavrı ile ikincilerin onlardan farklı beklentileri olmuştur. Batılılar hakkında, bazılarının Doğu Roma ordusunda paralı askerlik yapan Norman ve Frankları tanımış olmaları dışında pek bilgisi olmayan yerli Hristiyanların beklentileri aynı olmayıp aralarında ciddi anlaşmazlıklar da vardı. Latin Katoliklerin demografik yetmezlik, dil bilmezlik vb. nedenlerden ötürü yerli Hristiyanlara yakınlaşmak zorunda kaldığı dönemler olsa da genelde onların sapkın (heretik) olduklarına ilişkin önyargılarından kurtulamamışlardır. Yönetim, ibadet ve vergilendirmede yerli Hristiyan nüfusu yıpratın ayrımcılık ve güvensizlik böyle olduğunun kanıtıdır. Karşıtlıkları bileyen bu yaklaşımların, Doğu Roma’nın Miafizit oldukları için vaktiyle yaptığı baskıyı anımsattığı ve devlete boyun eğip cizye ödedikleri taktirde Türk / Müslüman devletlerde can ve mal güvenliği içinde yaşadıkları dönemleri özlediklerini söylemek mümkündür. Kronik yazarlarının anlatılarındaki söylemlerden bu durumlar takip edilebilmektedir. Gerçekte Papa II. Urbanus’un sadece Ortodoks Grekleri düşünerek söylediğı “Hristiyan kardeşlerimiz” ifadesi, zamanla yerini “korkak”, “ikiyüzlü”, “aciz”, “güvenilmez”, “hain” ve “heretik” gibi sıfatlara bırakmıştır. Katolik Batılılar penceresinden Doğulu yerli Hristiyanlara bakıldığında görülen sadece, tabi olması gereken ve bağlama göre tanımlanan bir kalabalıktır. Bu kalabalık kendi içinde hiyerarşik bir sıralamaya konulmuş olsa da kendilerini “kurtarıcı” gören Latin Katoliklerin, yegâne efendi olduğu gerçeğı değişmemektedir.

Haçlılar Anadolu’ya gelmeden önce yerli Hristiyanların inançları, yaşam tarzları ve bulundukları coğrafyanın Müslüman ve Hristiyan devletleriyle ilişkileri konusunda doğru dürüst bir bilgi sahibi olmadıklarından, olumsuz bir “öteki” algısı / imajı yaratmakta zorlanmamışlardır. Buna karşılık yerli Hristiyanlar, kendilerine ait topraklara gelip

yerleşen ve bazen egemenliklerini dayatan Haçlıların deri yüzme, uzuv kesme gibi bazı uygulamaları ile uğradıkları ayrımcılığı görünce, onları “barbar” ve “zorba” olarak nitelendirmekten çekinmemişlerdir.

Haçlı seferleri öncesinde ne Doğu Roma İmparatorluğu ne de yerli Hristiyanlar, Katolik Batı’nın gündeminde yer almıştı. Tüccarlar, seyyahlar, paralı askerler ve elçiler aracılığı ile Batı’ya ulaşan kısıtlı bilgiler bir algı / imaj yaratmada yetersiz olduğundan, seferler sırası ve sonrasında oluşan algı / imaj, bütünüyle Haçlıların (kronik yazarları dahil) kendi tecrübelerine dayanmaktadır. Doğu Roma’nın Latin devletlerine karşı izlediği politika, Haçlıların doğulu yerli Hristiyanlara karşı oluşturduğu algı / imajda rol oynamıştır. Özellikle Keşiş Pierre l’Ermite ile birlikte Anadolu’ya geçen Haçlıların Türkler tarafından imha edilmesinde Batı, Doğu Roma’yı sorumlu tutmuştur.

Latin kronik yazarları, Konstantinopolis’te karargâh kurduklarında her türlü taşkınlıkları görmezden geldiği halde, Doğu Roma İmparatorluğu’nun kendilerini apar topar Anadolu’ya geçirmesi karşısında yaşadıkları hayal kırıklığını gizleme ihtiyacı duymamışlardır. Ermenilerle Süryanilerin kuşatmalar sırasında kendilerine destek olmayışları ve hatta ellerindeki gıda ürünlerini fahiş fiyatlarla satmalarını affedememişlerdir. Mezhep farklılığına odaklanmış Haçlılar, yerli Hristiyan halkların sahip oldukları kültürel farklılıklardan habersizdirler. Diplomasi geleneği ve Antakya’yı Doğu Roma’ya vermekten vazgeçerken çiğnedikleri “ahde vefa” ilkesi bunların başında gelmektedir. Bu sebeple onları “korkaklık” ve “ikiyüzlülük” ile suçlamaları, savaş yerine anlaşma siyaseti izleyen Ermenileri “savaşmayı bilmeyen” ve “kadınsı varlıklar” olarak itham etmeleri anlaşılabilir.

Latin devletleri kurulduktan sonra sık sık Ermenilerin ihanetine uğradıklarını düşünen Haçlılar, Türklerle iş birliği yapan Ermenilere karşı acımasız davranmışlar, ihtiyaç duyduklarında Süryanilerden aldıkları tıbbi desteği de daima “şüpheli” bulmuşlar ve onları “kendilerine karşı bir komplo içinde” görmüşlerdir. Kendi tutarsızlıklarına ya hiç değinmemişler ya da yaptıklarını meşrulaştıracak “Tanrı” ve “Hz. İsa” dahil her tür gerekçeyi çekinmeden üretmişlerdir. Bu yaklaşımlarının sonraki Haçlı seferlerinin kadrolarını devşirmek için bir araç olduğunun farkındadırlar.

Kronik yazarlarının söylemindeki farklılıklar temelde, süreç içindeki siyasal ve sosyal-kültürel değişimlere dayanmaktadır. Anlatılarda yer alan söylemin gizlediği anlam ve söylemin özellikleri açığa çıkarılmıştır. Söylem sahibi kronik yazarının zihnindeki

psikolojik şemalara ait birtakım çıkarımlar da yapılmış, hiçbir söylemin tarafsız olmadığı düşüncesinden hareketle bazı düşünme kalıpları ve önyargılar açık edilmiştir. Tezimizde “merkez” olan Batılı Katolik Hristiyanlar tarihi gelişimin ürünü ve dinamik çağrışımlar yaparken, onların gözünde “çevre” olarak görülen yerli Hristiyanlar zamansız, geri kalmış ve geleneksel gibi stereotiplerin taşıyıcısı durumundadır ki doğal olarak çevre her zaman merkeze göre geri kalmıştır.

Kronik yazarları yerli Hristiyanların sadece mezhepleri ve ibadet usullerini değil, saç sakal ve giyim kuşamları gibi gündelik yaşamda kullandıkları doğal olan/olmayan bazı aksesuarları da aşağıladıkları görülmektedir. Bireylerin tamamen dış görünüşüyle ilgili bu durum göstermektedir ki “merkez”de olan “çevre”dekini ancak dünyayı kendi algılayış ve yorumlayış biçimi kadar anlayıp değerlendirebilmekte ve kendisinde olmayanı kabul etmemekte / edememektedir. Bu çerçevede kroniklerin kendi döneminde yaşamış insanların düşünce dünyasına egemen olan düşünceler ve düşünme kalıplarının aynası oldukları söylenebilir.

Kroniklerde yaratılan stereotiplere gelince, yansız ifadelere seyrek de olsa rastlanmakla beraber bunlar genelde olumlu ve olumsuz olmak üzere çift kutuplu ve etnik karakterlidir. Söylemin ağırlıklı olarak iki kutuplu haliyle var olması nedeniyle üretilen algı / imaj sık sık değişkenlik göstermektedir. Yazarlar bilgileri saptırmak ve olayları çarpıtmak yoluyla söylemin değişkenlik göstermesine neden olmuşlar, inşa etmeye çalıştıkları algıya / imaja hizmet etmişlerdir.

Genelde Katolik yazarların aldıkları dini eğitim, içinde yetiştikleri toplum ve hizmet ettikleri liderlerin bulunduğu konum algı / imajın yaratılmasında belirleyici olmuş ve söylemi şekillendirmiştir. Kronik yazarlarının anlatılarında ağırlıklı olarak Ermeniler yer almış, Süryanilere daha sınırlı yer ayrılmıştır. Bunun temel nedeni Ermenilerin sayıca daha kalabalık olmaları, bağımsız prensliklerde hükümrân olmaları ve Haçlı liderleri ile siyasi, sosyal ve iktisadi bağlar kurmuş olmalarıdır. Ancak çeşitli nedenlerle ilişkilerin boyutu değiştikçe, kronik yazarları imajı / algıyı yeniden üretme, yenileme ihtiyacı duymuşlardır. Bu yeniden inşa sürecinin büyük bir kısmı, bilinçli bir çalışmanın sonucu olarak gerçekleşmiştir.

Tezin üç ana bulgusu mevcuttur. Bunlardan ilki Ermeni ve Süryanilere yönelik ortak algı / imaj ile alakalıdır. Şöyle ki Ermenilerle Süryanilerin Haçlılara muhtaç olduklarının altını çizen birtakım söylem kalıplarına kroniklerde defaatle yer verildiği saptanmıştır. Bunu

Anadolu'daki varlıklarını haklı gerekçelere dayandırmak ve yeni Haçlı seferlerini teşvik etmek için yaptıkları tespit edilmiştir. Devlet kurduktan sonra yerli Hristiyanlarla ilişkilerin çeşitlenmesine bağlı olarak, kronik yazarlarının çalışmalarında da yer alma sıklığı artmıştır. Ortak algıda / imajda başat unsur, “öteki” üzerinden “biz”i tanımlama olmuş bu nedenle sıklıkla aktör tanımlamasına başvurulmuştur. Haçlıların sahip olduğu önyargılar ve üstenci bakışları, görme biçimlerini belirleyen daha doğrusu engelleyen en önemli saiklerden birini oluşturmaktadır.

İkinci bulgu, ilişki yelpazesinin genişliği ve derinliği nedeniyle kronik yazarlarının Ermeniler hakkında sabit bir algı / imaj oluşturmamışlardır. Gregoryen olmaları nedeniyle “heretik” ilan edilmeleri, üretilen algı / imajlar içinde tutarlı olan tek betimlemedir. Özellikle Haçlı liderlerinden Baudouin'in, Ermeni Prensi Thoros'un yerine bir şekilde oturarak Urfa Haçlı Kontluğu'nu kurması ve halkının çoğu Ermeni olan bu topraklarda yaşanan olaylar, Ermenilerin Haçlılara karşı muhabbetini değiştirirken, Haçlıların da Ermenilere yönelik bakışını belirlemiştir.

Tezin son bulgusu Süryanilere yöneliktir. Burada belirgin olarak görülen Süryanilerin Haçlılar nazarında “yardıma muhtaç” bir topluluk olduğu ancak her fırsatta “hainlik” yaptıkları yönünde üretilen algı / imajdır. Sıklıkla kim olduklarına yönelik tanımlamalar nedeniyle bu bölümde de en çok başvurulan ideolojik söylem kalıbı aktör tanımlaması olmuştur. Süryanilerin, Ermenilere göre her bakımdan zayıf ve Haçlılarla kurdukları ilişkilerin sınırlı olması, kronik yazarlarının gündemini meşgul etme sıklığını belirlemiştir.

Söylem ancak bağlamı içerisinde değerlendirildiğinde geçerli olabilecek sonuçlar verir. Kroniklerde Ermeniler ve Süryanilere yönelik ifade kalıplarını değerlendirirken, bunların oluşum sürecine bakılmış ancak bu halkların birbirleriyle ilk ciddi teması Haçlı seferleri sırasında kurmuş oldukları tespit edilmiştir. Öncesinde bir imaj / algı oluşturabilecek kadar bilgi sahibi olmaları mümkün gözükmemektedir.

KAYNAKÇA

- Avcı, Casim, *İslam Bizans İlişkileri*, Klasik Yayınları, İstanbul 2003.
- Agathangelos History of the Armenians*, çev. R. W. Thomson, State University of New York Press, Albany 1974.
- Agger, Ben, *The Decline of Discourse, Reading, Writing and Resistance in Postmodern Capitalism*, The Falmer Press, New York 1992.
- Akbaş, Emel, Çelik, Muhammed Bilal, *XII. Yüzyıl Latin Kroniklerine Göre Haçlıların Alexios Komnenos Algısı*, Kriter Yayınları, İstanbul 2022.
- Akyol, Yasemin, “Halk Haçlı Seferleri”, *Bayburt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Dergisi*, I, (Mart 2018), ss. 1-9.
- Albertus Aquensis, *Alberti Aquensis Historia Hierosolymitana*, RHC Occ IV, Paris 1879, 265-713, İng çev. Susan B. Engington, *Albert of Aachen: Historia Ierosolimitana, History of the Journey to Jerusalem*, Oxford 2007.
- Altan, Ebru, *Antakya Haçlı Prinkepsliği Tarihi Kuruluş Devri (1098-1112)*, TTK Basımevi, Ankara 2018.
- Altan, Ebru, “Birinci Haçlı Seferinin Bir görgü Tanığı: Fulcherius Carnotensis”, *Tarih Dergisi*, S. 37 (2002), s. 45-49.
- Altan, Ebru, “Haçlı Ordularının Anadolu’da Geçtiği Yollar”, *Belleten*, C. LXV, S. 243 (2001), s. 571-582.
- Altan, Ebru, “Bizans’a Karşı İlk Haçlı Seferi Girişimi ve 1108 Devol Anlaşması”, *Osmanlı’nın İzinde II (Prof. Dr. Mehmet İpşirli Armağanı)*, 2013, s. 107-117.
- Angold, Michael, *The Byzantine Empire 1025-1204: A Political History*, Longman Group, New York 1984.
- Annales Barcinonenses*, MGH, Scriptorum, XXIII, Hannoverae 1874.
- Anonim Süryani Vekayinamesi*, İng. çev. A. S. Tritton, “The First and Second Crusades from an Anonymous Syriac Chronicle”, *Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland (JRAS)*, 1933, s. 69-101.
- Anzerlioğlu, Yonca, *Nasturiler*, Tamga Yayınevi, Ankara 2020.
- Asbridge, Thomas, “The Holy Lance of Antioch: Power, Devotion and Memory on the First Crusade” *Reading Medieval Studies*, 33, (2007), ss. 3-36.
- Atiya, Aziz S., *Doğu Hristiyanlığı Tarihi*, çev. Nurettin Hiçyılmaz, Doz Yayınları, İstanbul 2005, s. 87.
- Ault, W. O., *Europe in the Middle Ages*, D. C. Heath Company, Boston 1937.

- Ayan, Ergin, *Anonim Haçlı Tarihi*, Selenge Yayınları, İstanbul 2013.
- Ayan, Ergin, *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği, II Kudüs'ün Zaptından Urfa'nın Fethine (1099 – 1143)*, Ergin Ayan, Gece Kitaplığı, Ankara 2018.
- Ayan, Ergin, *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği III (1143 – 1184), Haçlılar Türkler Karşısında*, Kronik Yayınları, İstanbul 2019.
- Aydın, Mehmet, *Hristiyan Kaynaklarına Göre Hristiyanlık*, TDV Yayınları, Ankara 1995.
- Aydın, Mehmet, “Batı ve Doğu Hristiyanlığına Tarihi Bir Bakış”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara 1985, XXVII, S. 1, ss. 123-148.
- Aydın, Mehmet, Konsillerin Hristiyanlıktaki Yeri ve Önemi, *Dinler Tarihi Araştırmaları (2000. Yılında Hristiyanlık-Dünü, Bugünü, Yarını)*, *Dinler Tarihi Derneği*, III, Ankara 2002, ss. 107-117.
- Ayönü, Yusuf, “Bizans Ordusunda Ücretli Türk Askerleri”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, XXV, (2009), ss. 53-69.
- Azimi Tarihi (Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler)*, çev. Ali Sevim, TTK, Ankara 2006.
- Bahaaddin bin Şeddad, *Selahaddin-i Eyyubi en-Nevadir'üs-Sultaniyye ve El-Mahasin'ül-Yusüfiyye*, çev. Mehmet Selim Bilge, Lis Yayınevi, Diyarbakır 2015.
- Baldricus Dolensis, Baldrici episcopi Dolensis Historia Jerosolimitana Recueil des Historiens Occidentaux, Historia Jerosolimitana, IV., Paris 1879; The Historia Jerosolimitana of Baldric of Bourgueil, ed. Steven Biddlecombe, Woodbridge, Suffolk 2014.
- Barber, Malcolm, *The Crusader States*, Yale University Press, London 2012.
- Barber, Malcolm, *Haçlı Devletleri Tarihi*, çev. Doğan Mert Demir, Kronik Yayınları, İstanbul 2021.
- Barnes, Timothy D., *Constantine and Eusebius*, Harvard University Press, Cambridge-London 1981.
- Barthes, Roland, *Anlatıların Yapısal Çözümlemesine Giriş*, çev. Mehmet Rifat, Sema Rifat, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1988.
- Barthes, Roland, *Bir Aşk Söyleminden Parçalar*, çev. Tahsin Yücel, Metis Yayınları, İstanbul 1993.
- Barthes, Roland, *Yazı Nedir?*, çev. Enes Batur, Hil Yayınları, İstanbul 1987.
- Barthes, Roland, *S/Z*, çev. Sündüz Öztürk Kasar, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1996.

- Bartlett, Wayne B., *God Wills It! The Illustrated History of the Crusades*, Sutton Publishing, London 2000.
- Bartusis, Mark C. *The Late Byzantine Army: Arms and Society, 1204-1453*, Philadelphia 1997.
- Baş, Bilal, Ecclesiastical Politics During The Iconoclastic Controversy (726-843): The Impact of Eusebian “Imperial Theology” on The Justification of Imperial Policies, McGill University, Faculty of Religious Studies Montreal June 2008.
- Baumstrak, Anton, *Geschichte der Syrischen Literatur*, A. Marcus und E. Webers Verlag Dr. jur. Albert Ahn, Bonn 1922.
- Behr-Siegel, Elisabeth, “Le Schisme de 1054, Origines, Consequences, Perspectives Nouvelles”, *Suplement au SOP*, Paris 1984, pp. 1-20.
- Bevenot, M., “ST. Cyprian”, *New Catholic Encyclopedia*, IV, Gale Group Publisher, Washington 2003, pp. 457-459.
- Blake O., and Morris, C., “A Hermit Goes to War: Peter and the Origins of the First Crusade” *Studies in Church History* XXII, (1985), pp. 79-108.
- Bourchier, E. S., *A Short History of Antioch 300 B.C. – 1268 A.D.* Oxford 1921.
- Bratton, Fred Gladstone, *A History of the Bible*, Beacon Press, Boston 1967.
- Brown, Peter, *Geç Antikçağ Dünyası*, çev. Turhan Kaçar, Alfa Yayınları, İstanbul 2016.
- Browne, Laurence Edward, *The Eclipse of Christianity in Asia*, Cambridge University Press, Cambridge 1933.
- Brubaker, Jeffrey D., *Byzantine Diplomacy and the Decline in Relations with the West From 962 to 1204*, Unpublished M.A. Thesis, The University of Arlington, Arlington, 2009.
- Brundage, J. A., “Adhemar of Le Puy: The Bishop and his Critics”, *Speculum*, XXXIV (1959), pp. 201-212.
- Bull, M., “The Root of Lay Enthusiasm for the First Crusade” *The Crusades: Critical Concepts in Historical Studies*, ed. Andrew Jotischky, I, Routledge Group, London 2008.
- Burkhardt, Jacob, *The Age of Constantine The Great*, Routledge-Kegan Paul Ltd, London 1949.
- Bury, B. J., *History of the Later Roman Empire, from the Death of Theodosius I to the Death of Justinian*, C. I, New York 1958.
- Cahen, Claude, *Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı*, çev. Mustafa Daş, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2018.

- Cahen, Claude, "An Introduction to the First Crusade" *The Crusades Critical Concepts in Historical Studies*, ed. Andrew Jotischky, C. I, Routledge Group, London-New York 2008, s. 250-271.
- Cahen, Claude, An Introduction to the First Crusade, *The Crusades Critical Concepts in Historical Studies*, ed. Andrew Jotischky, I, Routledge Group, New York 2008.
- Carr, Edward H., Fontana, José, *Tarih Yazımında Nesnellik ve Yanlılık*, çev. Özer Ozankaya, İmge Kitabevi, Ankara 1992.
- Cate, James Lea, "The Crusade of 1101", *A History of the Crusades*, 1, Madison, London 1969.
- Chabot, J. B., *Litterature Syriaque*, Librairie Victor Lecoffre, Paris 1934.
- Chadwick, Henry, *The Church in Ancient Society From Galilee to Gregory the Great*, Oxford University Press, Oxford 2011.
- Chadwick, H., *East and West: The Making of a Rift in the Church*, Oxford University Press, Oxford-New York 2003.
- Chalandon, Ferdinand, *Essai sur le règne d'Alexis Ier Comnène (1081-1118)*, Nabu Press, South Caroline 2014.
- Charanis, Peter, "The Byzantine Empire In The Eleventh Century", *A History of the Crusades*, ed. Kenneth M. Setton, C. I, Madison- Milwaukee-London 1969, s. 177-219.
- Chatman, Seymour, *Story and Discourse, Narrative Structure in Fiction and Film*, Cornell University Press, London 1989.
- Che, Jayoung, "The Political and Social Conflict Between Orthodox Christianity", (Constantinople and Rome) and Eastern Monophysitism, *Athens Journal of History*, I /IV, 2015, pp. 267-288.
- Chesnut, Roberta C., *Three Monophysite Christologies: Severus of Antioch, Philoxenus of Mabbug, and Jacob of Sarug*, Oxford University Press, Oxford 1985.
- Chew, William L. III, "What is in a National Stereotype? An Introduction to Imagology at the Threshold of the 21st Century", *Language and Intercultural Communication*, C. VI, S. III-IV, 2006, pp. 179-187.
- "Christianity", *The Encyclopedia of World Faiths*, ed. By Peter Bishop, New York 1987, pp. 80-97
- Clarke, Graeme, "Third Century Christianity", ed. Alan K. Bowman, Averil Cameron, Peter Garnsey, *The Cambridge Ancient History, AD 193 337*, XII, Cambridge University Press, Cambridge 2008.

- Congourdeau, M. H., “Le probleme de l’union gréco-latine”, *Histoire du Christianisme*, c. VI, Paris 1990.
- Cobb, Paul M., *Müslümanların Gözüyle Haçlı Seferleri*, çev. Ekin Duru, Say Yayınları, İstanbul, 2018, s. 115.
- Cranz, F. Edward, “Kingdom and Polity in Eusebius of Caesarea”, *The Harward Theological Review*, I/XLV (1952), pp. 47-66.
- Croix, G. E. M. de Ste., “Why Were The Early Christians Persecuted? A Rejoinder”, *Oxford Journals*, XXVI, (1963), pp. 29, 30.
- Crosland, Richard Patrick, *The Search fort he Christian Doctrine of God: The Arian Controversy 318 – 381*, T&T Clark, Edinburgh 1988.
- Çelik, Hilal, Ekşi, Halil, “Söylem Analizi”, *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, C. 27, S. 27, 2008, ss. 99-117.
- Çelik, Mehmet, *Fener Patrikhanesi’nin Ökümenilik İddiasının Tarihi Seyri (325-1453)*, İzmir 2000.
- Çoban, Bekir Zakir, “Doğu Kiliseleri ve Monofizitizm”, *Milel ve Nihal*, 10/2, (2013), ss. 13-27.
- Daley, Brian E., "The Persons in God and the Person of Christ in Patristic Theology: An Argument for Parallel Development". *God in Early Christian Thought*, Brill, Leiden-Boston 2009.
- Dant, Tim, *Ideology, Knowledge and Discourse, A Sociological Perspective*, Routledge, London 1991.
- Daş, Mustafa., *Bizans’ın Düşüşü*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2006.
- Davies, J.G., *The Early Christian Church*, Barnes & Noble Inc, London 1965.
- De Joinville, Jean, *Bir Haçlının Hatıraları*, çev. Cüneyt Kanat, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2020.
- Demirci, Kürşat, “Hristiyanlık”, *DİA*, XVII, İstanbul 1998, ss. 328-340
- Demirkent, Işın, *Urfa Haçlı Kontluğu*, TTK Basımevi, Ankara 2013.
- Demirkent, Işın, *Haçlı Seferleri*, Dünya Basınevi, İstanbul, 2013.
- Demirkent, Işın, “Haçlı Seferleri Düşüncesinin Doğuşu ve Hedefleri” *Tarih Dergisi*, Prof. Dr. Hakkın Dursun Yıldız Hatıra Sayısı, S. 35 (1994), s. 65-76.
- Demirkent, Işık, “Bizans”, *DİA*, VI., İstanbul 1992, ss. 230-244.
- Demirkent, Işın, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, TTK Basımevi, Ankara 2014.

- Deserreux, Jean, *L'Union des Eglises au Conciles de Ferrare-Florence (1438-1439)*, İrenikon, 1966.
- Devresee, Robert, *Le Patriarcat d'Antioche depuis la paix de l'eglise jusqu'a la conquete arabe*, Librairie Lecoffre Paris 1945.
- Derrida, Jacques, *Of Grammatology*, trans. Gayatri Chakra-vorty Spivak, The John Hopkins University Press, Baltimore 1976.
- Diccionario Universal Español*, hzl. Ayça Candar Gökçeimam; Marietta Ekici, Engin Yaynevi, Ankara 2013.
- Dix, Dom Gregory, *The Shape of the Liturgy*, A & C Black, Westminster 1947.
- Driver, Lisa D. Mangans, *Christ at the Center: The Early Christian Era*, Lexington, John Knox Press, Westminster 2009.
- Duncalf, Frederic, "The Concils of Piacenza and Clermont", *A History of the Crusades*, ed. Kenneth M. Setton, C. I, University of the Wisconsin Press, Madison-Milwaukee- London 1969, s. 220-252.
- Frederic Duncalf, "The First Crusade: Clermont to Constantinople", *A History of the Crusades*, I, ed. Kenneth M. Setton, C. I, University of the Wisconsin Press, Madison-Milwaukee- London 1969, 253-280.
- Durmaz, Sayime, *Haçlılar ve Doğu Hristiyanlığı XI-XIII Yüzyıllar*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2004.
- Dursun, Çiler, *TV Haberlerinde İdeoloji*, İmge Kitabevi, Ankara 2001.
- Duygu, Zafer, *Hristiyanlık ve İmparatorluk Geç Antikçağ'da Kilise – Devlet İlişkileri ve Kristoloji Paradigmaları*, Divan Kitap, İstanbul 2017.
- Duygu, Zafer, *İslâm ve Hristiyanlık Hristiyanlara Göre İki Dinin Karşılaşması ve İlk Etkileşimler*, Timaş Yayınları, İstanbul 2021.
- Duygu, Zafer, *Nikomedeia ve Hristiyanlık İlk Beş Yüz Yıl*, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2018.
- Duygu, Zafer, "Hristiyanlığın Erken Yüzyıllarında İsa Teolojisi Tartışmalarında 'Dinamik Monarşiyenist' Akıma Özgü 'Monoteist' Kristoloji ve Bunun 'Ebionit' Kristolojiyle Mukayesesi", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, XXXI, (2018), ss. 329-341.
- Duygu, Zafer, "Julyanist Kristolojiye Karşı VIII. Yüzyılda Ermeni ve Ortodoks Süryani Kiliseleri'nin Reaksiyonları", *Yeni Türkiye*, 60 (2014), ss. 231-241.
- Duygu, Zafer, Akalın, Kutlu, *Kristolojiye Giriş Miafizit, Dyofizit ve Khalkedoncu Anlayışlar*, Divan Kitap, İstanbul 2018.

- Dvornik, Francis, *Konsiller Tarihi İznik'ten II. Vatikan'a*, çev. Mehmet Aydın, TTK, Ankara 1990.
- Edgington, Susan B. *Albert of Aachen: Historia Ierosolimitana, History of the Journey to Jerusalem*, Oxford 2007.
- Edwards, Mark, "The First Council of Nicea", *The Cambridge History of Christianity: Origins to Constantine*, ed. Margaret M. Mitchell – Frances M. Young, Cambridge University Press 2006.
- Ellul, Jacques, *Sözün Düşüşü*, çev. Hüsamettin Arslan, Paradigma Yayınları, İstanbul 1998.
- Ergun, Doğan, *Yöntemi Bulmak, Türkiye'de Toplumsal Bilimlerin Bunalımı*, İmge Kitabevi, Ankara 2018.
- Encyclopedia of Theology The Concise Sacramentum Mundi*, ed. Karl Rahner, Johannes Baptist Lotz, Crossroad. 1986.
- Eroğlu, Ahmet Hikmet, "Doğu Batı Kiliselerinin Ayrılış Sebepleri", *Dini Araştırmalar Dergisi*, 2, 5, (1999), ss. 387-414.
- Ercan, Selen A. ve Marsh, David, *Qualitative Methods in Political Science. Handbook of Research Methods and Applications in Political Science*, ed. Hans Keman, Jaap J. Woldendorp, Edward Elgar Publishing, 2016.
- Ergun, Doğan, *Sosyoloji ve Tarih, Sosyolojide Yöntem Sorunu*, İmge Kitabevi, Ankara 2005.
- Erkoçoğlu, Fatih, *Haçlı Seferleri Tarihi Kaynakları*, Çizgi Kitabevi, İstanbul 2018.
- Ernoul, *Chronique d'Ernoul et de Bernard le Trésorier*, Fr. çev., Mas Latrie, Paris 1871, Türkçe çev. Ahmet Deniz Altunbaş, *Ernoul Kroniği, Haçlı Seferleri Tarihi, Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi*, Kronik Yayınları, İstanbul 2019.
- Eroğlu, Ahmet Hikmet, "Hristiyanların Bölünme Sürecine Genel Bir Bakış", *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Ankara 2000, XLI, ss. 310-325.
- Etheridge, John Wesley, *The Syrian Church: Their Early History, Liturgy and Literature*, Longman, Brown, Green, And Longmans. London 1864
- Eusebius of Caesarea, *Kilise Tarihi*, çev. Furkan Akderin, Chiviyazıları Yayınevi, İstanbul 2011.
- Eusebius of Caesarea, *Vita Constantini, Nicene and Post-Nicene Fathers*, çev. James Corke-Webster, S. II, C.I. Cambridge University Press, Cambridge 2019.
- Eusebius of Caesarea, *Life of Constantine*, İng. çev. Averil Cameron, Stuart G. Hall, Clarendon Press, Oxford 1999.

- Eusebius of Caesarea, "Oration in Praise of Constantine", Eusebius Pamphilius: Church History, Life of Constantine, Oration in Praise of Constantine, I, ed. Philip Schaff, Nicene and Post Nicene Fathers Second Series, MI: Christian Classics Ethereal Library, Grand Rapids. Christian Literature Publishing Co., New York 1890.
- Ex Annalium Rotomagensium Continuationibus*, MGH, Scriptorum, XXVI, Hannoverae 1882.
- Ex Annalium Uticensium Continuatione*, MGH, Scriptorum, XXVI, Hannoverae 1882.
- Ex Annalibus Gemmeticensibus*, MGH, Scriptorum, XXVI, 1882.
- Ex Annalibus Montis S. Michaelis*, MGH, Scriptorum, XXVI, Hannoverae 1882.
- Fairclough, Norman, *Discourse and Social Change*, Polity Press, Cambridge 1998.
- Finucane, Ronald C., *Soliders of the Faith, Crusaders and Moslems at War*, St. Martin's Press, London 1983.
- Fiske, John, *Introduction to Communication Studies*, Rutledge, London 1990.
- Foucault, Michel, *Ders Özetleri, 1970-1982*, çev. Selahattin Hilav, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1992.
- Foucault, Michel, *The Archeology of Knowledge and The Discourse on Language*, çev. A. M. Sheridan Smith, Pantheon Books, New York 1972.
- Fox, Robin Lane, *Pagans and Christians: in the Mediterranean World from the Second Century AD. to the Conversion of Constantine*, Penguin Books, Harmondsworth 1986, p. 655.
- France, John, *Victory in the East: A Military History of the First Crusade*, Cambridge, Cambridge University Press, 1996.
- Frank, Manfred, *The Interpretation of a Text, Transforming the Hermeneutic Context From Nietzsche to Nancy*, ed. by. Gayle L. Ormiston and Alan D. Schrift, State University of New York Press, USA 1990.
- Frend, W.H.C., "Persecution: Genesis and Legacy", ed. Margaret M. Mitchell, Frances M. Young, *The Cambridge History of Christianity Origins to Constantine, 503-523*, Cambridge University Press, Cambridge 2006.
- Fulcherius Carnotensis, *Historia Iherosolymitana Gesta Francorum Iherusalem peregrinantium ab anno Domini MCXV usque ad annum MCXXVII*, Auctore domno Fulcherio Carnotensi, RHC Occ III, Paris 1866, İng. çev. R. Ryan, *Fulcher of Chartes A History of The Expedition to Jerusalem 1095-1127*, Knoxville, 1969, Türkçe çev. İ. Bihter Barlas, Kudüs Seferi, IQ Kültür Sanat, İstanbul 2009.

- Gadamer, Hans-George, *The Conflict of Interpretations: Debate with Hans- George Gadamer, A Ricœur Reader: Reflection and Imagination*, ed. Mario J. Valdes, Harvester Wheasheaf, New York, 1991.
- Genç, Süleyman, *Birinci Haçlı Seferi: Bir Tanığın Kaleminden Kudüs'e Yolculuk*, Kronik Kitap, İstanbul 2019.
- Gesta Francorum et aliorum Hierosolimitanorum*, RHC Occ III, Paris 1866, s. 119-163, Almanca çev. H. Hagenmeyer, Anonymi Gesta Francorum, Carl Winters Universitaets Buchhandlung, Heidelberg, 1890, İng. çev. Rosalind Hill, *The Deeds of the Franks and Other Pilgrims to Jerusalem*, Oxford 1962, Türkçe çev. Ergin Ayan, Anonim Haçlı Kroniği, Selenge Yayınları, İstanbul, 2013.
- Gibbon, Edward, *The Decline and Fall of the Roman Empire*, I, Fred de Fau & Company Publishers, New York 1906.
- Grant, Robert M., *Augustus To Constantine*, Westminster John Knox Press, U.S.A 2004.
- Grillmeier, Aloys, *Christ in Christian Tradition*, I, John Knox Press, Atlanta 1975.
- Gregory, Timothy E., *Bizans Tarihi*, çev. Esra Ermert, YKY Yayınları, İstanbul 2018.
- Grousset, René, *Başlangıcından 1071'e Ermenilerin Tarihi*, çev. Sosi Dolanoğlu, Aras Yayıncılık, İstanbul 2005.
- Grousset, René, *Histoire des Croisades*, I, Librairie Plon, Paris 1934.
- Gonzalez, Justo L., *The Story of Christianity*, I, Harper Collins Publisher, New York 1984.
- Göka, Erol, Topçuoğlu, Abdullah, Aktay, Yasin, *Önce Söz Vardı, Yorumsamacılık Üzerine Bir Deneme*, Vadi Yayınları, Ankara 1996.
- Gökçe, Orhan, *İçerik Çözümlemesi, Sosyal Bilimlerde Bir Araştırma Yöntemi*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1995.
- Guibertus abbas Novigenti, *Historia quae dicitur Gesta Dei per Francos edita a venerabili domno Guiberto abbate monasterii Sanctae Mariae Novigenti*, RHC Occ, IV, Paris 1879, s. 113-263; İng çev. Robert Levine, Guibert of Nogent, *The Deeds of God Throught The Franks*, Woodbridge: The Boydell Press 1997.
- Gündüz, Şinasi, *Hristiyanlık*, İSAM Yayınları, İstanbul 2006.
- Güngör, Ali İsra, *Vatikan Misyon ve Diyalog*, Alperen Yayınları, Ankara 2002.
- Gürkan, Salime Leyla, "Vaftiz", *DİA*, XLII, İstanbul 2012, ss. 422-424
- Hagenmeyer, Heinrich, *Chronologie de la Première Croisade (1094-1100)*, Georg Olms Verlag, Hildesheim-New York 1973.

- Hagenmeyer, Heinrich, *Anonymi Gesta Francorum*, Carl Winters Universitaets Buchhandlung, Heidelberg, 1890.
- Haldon, John F. *Warfare, State and Society in the Byzantine World, 565-1204*, London 1999.
- Hall, Stuart George, “The Organization of the Church”, ed. A. Cameron-B. W. Perkins-M. Whitby, *The Cambridge Ancient History: XIV. Late Antiquity Empire and Successors A. D. 425-600*, Cambridge University Press, New York 2006.
- Harman, Ömer Faruk “Katoliklik”, *DİA*, XXV, Ankara 2022, ss. 55-58.
- Harris, Jonathan, *Byzantium and Crusades*, The Bath Press, New York: London, 2003.
- Hillenbrand, Carole, *Müslümanların Gözünden Haçlı Seferleri*, çev. Nurettin Elhüseyni, Alfa Yayınları, İstanbul 2015.
- Hussey, Jean M., “Byzantium and the Crusades 1081-1204”, *A History of the Crusades*, II, ed. K. M. Setton, Madison, 1969.
- İbnü’l- Azîmî, *Azîmî Tarihi Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler (H.430-538=1038/39-1143/44)*, çev. Ali Sevim, TTK Basımevi Ankara 2006.
- İbnü’l-Esîr, *El Kâmil Fi’t-Tarih Tercümesi*, X, çev. Abdülkerim Özaydın, Bahar Yayınları, İstanbul 1991.
- İbnü’l Kalânisi, *Şam Tarihine Zeyl*, çev. Onur Özatağ, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015.
- İnceoğlu, Yasemin G., Çomak Nebahat, A., *Metin Çözümlemeleri*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2016.
- İngilizce – Türkçe Teknik Terimler Sözlüğü*, hzl. Nuri Özbalkan, Özbalkan Yayınları, İstanbul 1987.
- Jackson, L. Charles, *Faith of Our Fathers: A Study of the Nicene Creed*, Moscow, 2007.
- Jacob, P. H., *A Brief Historical Sketch of the Holy Apostolic Church of Armenia*, Whiteaway Press, Calcutta 1895.
- Jaffé, Philipp, *Bibliotheca Rerum Germanicarum II*, Nabu Press.
- Jensen, Klaus Bruhn, *The Social Semiotics of Mass Communication*, Sage Publications, London 1995.
- Jotischky, A., “The Christians of Jerusalem, the Holy Sepulchre and the Origins of the First Crusade”, *Crusades*, VII, (2008), pp. 35-57.
- Kaçar, Turhan, *Geç Antikçağ’da Hristiyanlık Doğu’da İsa Doktrini’nin Siyasi ve Entelektüel Tarihi*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2015.

- Kaçar, Turhan “Origo Constantini Imperatoris İmparator Constantinus’un Yükselişi”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, I/XX, (2005), ss. 146-148.
- Kaleli, Emrullah, *Haçlı Seferleri Zamanında Bizans ve Batılılar (1096-1204)*, Gece Kitaplığı, Ankara, 2017.
- Kaleli, Emrullah, “İmparator I. Aleksios Komnenos (1081-1118) Döneminde Bizans ve Haçlılar Arasındaki İhtilaflar”, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 13 (2014), ss. 973-92.
- Karaca, Sevtap Gölgesiz, *Kudüs Haçlı Krallığı Siyasi Tarihi (1099-1187)*, TTK, Ankara 2020.
- Kaufhold, H., “Theodoros bar Vahbun”, *Gorgias Encyclopedic Dictionary of the Syriac Heritage*, ed. Sebastian P. Brock vd., Gorgias Press, New Jersey, 2011.
- Kazhdan, Alexander P., “Eksharkos”, *The Oxford Dictionary of Byzantium II*, Oxford & New York 1992.
- Kedar, Benjamin, Z., *Crusade and Mission: European Approaches Towards the Muslim*, Princeton University Press, Princeton, 1984.
- Kedar, Benjamin Z., “Latins and Oriental Christians in the Frankish Levant, 1099- 1291”, *Sharing the Sacred: Religious Contacts and Conflicts in the Holy Land, First – Fifteenth Centuries CE*, ed. Aryeh Kofsky ve Guy G. Stroumsa, Yad Izhak Ben Zvi, Kudüs 1998, ss. 209-222.
- Keresztes, Paul, *Constantine: Great Monarch and Apostle*, J.C. Gieben Publisher, Amsterdam 1981.
- Kırpık, Güray *Doğunun ve Batının Gözünden Haçlılar*, Selenge Yayınları, İstanbul 2009.
- Kırpık, Güray, “Haçlı Seferlerinde ‘Tanrı Barışı’ Müessesesi”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (Aralık 2007), XVI, s. 81-90.
- Kiraz, G. A., “Maphrian”, *Gorgias Encyclopedic Dictionary of the Syriac Heritage*, ed. Sebastian P. Brock vd., Gorgias Press, New Jersey, 2011.
- Kitab-ı Mukaddes, Kitab-ı Mukaddes Şirketi, İstanbul 1993.
- Krey, August C., *The First Crusade The Accounts of Eye-witnesses and Participants*, Princeton University Press, Princeton 1921.
- Krey A. C., “Urban’s Crusade-Success or Failure”, *American Historical Review*, LIII (1948), pp. 235-250.
- Kocaman, Ahmet, “Dilbilim Söylemi” *Söylem Üzerine*, ODTÜ Yayıncılık, Ankara 2009.
- Koester, Helmut, *History and Literature of Early Christianity*, II, Walter de Gruyter, New York 1982.

- Korunur, Harun, *Itineraium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi Işığında III. Haçlı Seferi (1189 – 1192)*, Kitabevi, İstanbul 2019.
- Komnena, Anna, *Alexiad*, çev. Bilge Umar, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1996.
- Kostick, Conor, *The Social Sturcture of The First Crusade*, Boston, Brill 2008.
- Kurkjian, Vahan M., *A History of Armenia*, Indo-European Publishing, Los Angeles 2008.
- Küçüksipahioğlu, Birsal “Birinci Haçlı Seferinin Bir Görgü Tanığı: Raimundus Aguilers”, *Tarih Dergisi*, S. 41., 2005, s. 17-23.
- Lacan, Jacques, *Speech and Language in Psychoanalysis* translated with notes and commentary, by. Anthony Wilden, The John Hopkins University Press, Baltimore 1991.
- Laiou, Angeliki “The Just War of Eastern Christians and the Holy War of the Crusaders”, *The Ethics of War: Shared Problems in Different Traditions*, Burlington 2006, ss. 30-43.
- Lash, Scott, *Sociology of Postmodernism*, Routledge, London 1991.
- Laurent, Joseph, *L’Armenie entre Byzance et l’Islam*, Fondation Calouste Gulbenkian & librairie Bertrand, Paris 1919, pp. 45-50.
- Leclerg, Henri “The Legend of Abgar”, *The Catholic Encyclopedia*, CD Edition, New York 1907.
- Lee, Jung Hye, *Bizans Siyasî ve Sosyal Tarihinde Tasvir Kırıcılık: İkonoklazma Dönemi (787-843)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010.
- Leerssen, Joep, “The Rhetoric of National Character: A Programmatic Survey”, *Poetics Today*, 21/2, (Yaz 2000), pp. 267-292.
- Lemerle, Paul, *Le monde de Byzance: Histoire et Institutions*, Variorum Reprints, London 1978.
- Lemert Charles and Gillan, Garth, Foucault, Michel, *Social Theory and Transgression*, Columbia University Press, New York 1982.
- Lenski, Noel, “The Reign of Constantine” ed. Noel Lenski, *The Cambridge Companion To The Age of Constantine*, Cambridge University Press, Cambridge 2007.
- Lilie, Ralph Johannes, *Byzantium and the Crusader States 1096-1204*, trans. by J. C. Morris and Jean E. Ridings, Clarendon Press, Oxford 1993.
- Loud, G. A., “Gregory VII” *The Crusades an Encyclopedia*, I, ed. Alan V. Murray, ABC-CLIO, Santa Barbara California, 2006.

- Louth, Andrew, *Greek East and Latin West: The Church AD 681-1071*, III, St. Vlademir's Seminary Press, New York 2007.
- Maalouf, Amin, *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*, çev. Ali Berktaş, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2019.
- Mackintosh, R. M., "Christians", *The Encyclopedia of Religion and Ethics*, III, New York 1908, pp. 573-576.
- Madden, T. F., *A Concise History of the Crusades*, Rowman Publishing, Oxford 1989.
- Magdalino, Paul, "Byzantium=Constantinople", *A Companion to Byzantium*, ed. Liz James, Blackwell Publishing United Kingdom 2010.
- Magdalino, P., "The Pen of the Aunt: Echoes of the Mid-Twelfth Century in the Alexiad" *Anna Komnene and Her Times*, ed. T. Gouma-Peterson, New York 2000.
- Mcdonell, Diane, *Theories of Discourse, An Introduction*, Basil Blackwell, Oxford 1989.
- Mills, Sara, *Discourse, The New Critical Idiom*, Routledge, London 1997.
- Miller, Gale, *Building Bridges: The Possibility of Analytic Dialogue Between Ethnography, Conversation Analysis and Foucault, Qualitative Research, Theory, Method and Practice*, ed. David Silverman, Sage Publications, London 1997.
- Mitchell, Stephen, *Geç Roma İmparatorluğu Tarihi M. S. 284-647*, çev. Turhan Kaçar, TTK, Ankara 2016.
- Morgan, Giles, *Bizans'ın Kısa Tarihi*, çev. Eylem Çağdaş Babaoğlu, Kalkedon Yayıncılık, İstanbul 2010.
- Morgan, Giles, *Yeni Roma ya da Konstantin Şehri Bizans'ın Kısa Tarihi*, Kalkedon Yayınları, İstanbul 2010.
- Morrisson, Cécile, *Les Croisades*, Presses Universitaires de France, 1969; *Haçlılar*, çev. Nermin Acar, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 2005.
- Morrisson, Cécile, *Bizans Dünyası, Doğu Roma İmparatorluğu 330-641*, çev. Aslı Bilge, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2014.
- Munro, Dana Carleton, *The Speech of Pope Urban II at Clermont*, *American Historical Review*, XI, 1906, pp. 231-242.
- Murray, Alan V., "Suriye-Filistin'deki Frenkler ve Yerli Topluluklar (1099-1187): Outremer Devletlerinde Hiyerarşik bir Toplumsal Etkileşim Modeli", *Haçlı Seferleri Avrupa'dan Latin Doğu'ya Tarih Yazımı, Tasvirler ve İlişkiler*, ed. Sevtap Gölgesiz Karaca, Paradigma Akademi, Çanakkale 2023, ss. 321-349.
- Neale, John Mason, *A History of the Holy Eastern Church: The Patriarchate of Antioch*, ed. G. Williams, Rivingtons, London 1873.

- Neale, F. A., *Evenings at Antioch: With Sketches of Syrian Life*, Leopold Classic Library, London 2016.
- Nichols, Aidan, *Rome and the Eastern Churches*, Ignatius Press, San Francisco 2010.
- Nicol, M. Donald, *Bizans ve Venedik Diplomatik ve Kültürel İlişkiler Üzerine*, çev. Gül Çağalı Güven, Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2000.
- Nicol, D. M., “Byzantium and the Papacy in the Eleventh Century”, *The Crusades: Critical Concepts in Historical Studies*, ed. Andrew Jotischky, C. I, Routledge Group, London: New York 2008, pp. 187-206.
- Nicolle, David, *The First Crusade 1096-1099, Conquest of the Holy Land*, Osprey Publishing, Northants 2003.
- Norwich, John Julius, *Byzantium: The Decline and Fall*, Borzoi Books, New York, 2001.
- Norwich, J. J., *Byzantium: The Apogee*, Borzoi Books, New York 2001.
- Nyman, J.R., “The Synod of Antioch (324 – 325) and the Council of Nicea”, *Studia Patristica* 4, (1961), pp. 483 – 489.
- Oğuz, Mustafa Cem, “Söylem Analizi”, *Sosyoloji Notları*, V, (2008), ss. 52-57.
- O’Leary, De Lacy, *The Syriac Church and Fathers*, London 1909.
- Oldenbourg, Zoé, *The Crusades*, Pantheon Books, New York 1966.
- Ong, Walter, *Sözlü ve Yazılı Kültür, Sözüün Teknolojileşmesi*, çev. Sema Postacıoğlu Banon, Metis Yayınları, İstanbul 1995.
- Ormanian, Malachia, *The Church of Armenia Her History, Doctrine, Rule, Discipline, Liturgy, Literature, and Existing Condition*, Forgotten Books, London 2012.
- Ostrogorsky, George, *History of the Byzantine State*, Rutgers University Press, New Jersey 1957, s. 301; Türkçe çev. Fikret Işıltan, TTK Basımevi, Ankara 2015.
- Oxford Dictionary of English 2e, Oxford University Press, 2003.
- Özaydın, Abdülkerim, “İbnü’l-Esir”, *DİA*, XXI, Ankara 2000, s. 26, 27.
- Özaydın, Abdülkerim, “İbnü’l-Kalânisî”, *DİA*, XXI, Ankara 2000, ss. 99, 100.
- Özdemir, Mehmet, “Endülüs”, *DİA*, XI, İstanbul 1995, ss. 225-232.
- Özgüdenli, Osman Gazi, *Büyük Selçuklu Devleti Tarihi (1040-1157)*, İsam Yayınları, İstanbul 2013.
- Özkan C, Özbek M, Çelik F., Çavdar Mahmuzu Zehirlenmesi (Ergot Zehirlenmesi-Ergotizm). Ed. A. Kaya, *İnorganik Madde ve Bitkisel Zehirlenmeler ve Tedavileri, Türkiye Klinikleri*, Ankara 2018, ss.76-80.

- Özlem, Doğan Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi, Remzi Kitabevi, İstanbul 1986.
- Öztürk, Ümit “Thomas Kuhn’un *Paradigma* Kavrayışı Üzerine Analitik Bir İrdeleme”, *Kaygı, Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 19, (2012), ss. 173-191.
- Palamut, Mehmet E., “Âşar ve Düşündürdükleri”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, XLIII, (Prof. Dr. Sabri Ülgener’e Armağan), İstanbul (1987), ss. 69-78.
- Palmer, William Patrick, *A Treatise on the Church of Christ*, London 1838.
- Parry, Oswald H, *Six Months in a Syrian Monastery*, Gorgias Press LLC, London 2002.
- Patrologia Graeco-Latina, 166 cilt içinde 161. kitap, Paris 1857-1866.
- Percival H. R., and Wace, H., *The Seven Councils of the Undivided Church, Nicene and Post Nicene Fathers of the Christian Church*, ed. Philip Schaff, Benediction Classics, New York 2011.
- Petrer Tudebodus, *Petri Tudebodi seu Tudebovis Sacardotis Sivracensis Historia de Hieorosolymitano Itinere*, RHC Occ, III, Paris 1866, İng. çev. John Hugh Hill-Laurita L. Hill, Philadelphia, 1974, Türkçe çev. Süleyman Genç, *Birinci Haçlı Seferi Bir Tanığın Kaleminden Kudüs’e Yolculuk*, Kronik Kitap, İstanbul 2019.
- Pohlsander, Hans A., *The Emperor Constantine*, Routledge Publication, London 2002.
- Price, Richard, Gaddis, Michael, *The Acts of the Council of Chalcedon*, I, Liverpool University Press, Liverpool 2005.
- Pringle, Denys, “Churches and Settlement in Crusader Palestine”, *The Experience of Crusading, II, Defining the Crusader Kingdom*, ed. P. Edbury and J. Phillips, Cambridge 2003, s.161-178.
- Raimundus Aguilers, *Raimundi de Aguilers canonici Podiensis Historia Francorum qui ceperunt Jerusalem, Recueil des Historiens des Croisades, Historiens Occidentaux*, III, Paris 1866, İng. çev. Raimundus Aguilers, neşr. John Hugh Hill, Laurita Hill, Raymond d’Aguilers, Philadelphia 1968, Türkçe çev. Süleyman Genç, *Haçlılar Kudüs’te Bir Papazın Gözünden İlk Haçlı Seferi*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2019.
- Recueil des Historiens des Croisades, Historiens Occidentaux*, I-V, Paris, 1844-1895.
- Ricœur, Paul, *Yorum Teorisi, Söylem ve Artı Anlam*, çev. Gökhan Yavuz Demir, Pinhan Yayıncılık, İstanbul 2019.
- Roberts, Alexander, Donaldson, James, Schaff, Philip, Wace, Henry, *The Ante-Nicene Fathers*, VIII., Hendrickson Publishers, London 1903.

- Robertus Monachus, *Roberti Monachi Historia Iherosolimitana*, RHC Occ III, Paris 1866, İng. çev. Carol Sweetenham, Robert The Monk's History of the First Crusade, Aldershot, Ashgate 2005.
- Rodulphus Codomensis, *Gesta Tancredi in expeditione Hierosolymitana Auctore Radulfo Cadomensi ejus familiari*, RHC Occ III, Paris 1866, İng. çev. Bernard S. Bachrach-David S. Bachrach, The Gesta Tancredi of Ralph of Caen A History of the Normans on the First Crusade, Aldershot, Ashgate, 2005.
- Roldanus, Johannes, *The Church in the Age of Constantine Theological Challenges*, Routledge, London 2006.
- Rubenstein, Jay, "What is the Gesta Francorum, and Who was Peter Tudebode?", *Revue Mabillon*, XVI, (2005), s. 179-204.
- Rubenstein, Jay, *Armies of Heaven, The First Crusade and The Quest For Apocalypse*, Basic Books, New York 2011.
- Runciman, Steven, *The Eastern Schism: A Study of the Papacy an the Eastern Churches During the XI. and XII. Centuries*, Oxford 1955.
- Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*, I, çev. Fikret Işıltan, TTK Basımevi, Ankara 2008.
- Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*, II, çev. Fikret Işıltan, TTK Ankara 2008.
- Runciman, Steven, *A History of the Crusades*, III. Cilt, Penguin Books Ltd, Cambridge 1951.
- Seyfeli, Canan, *Ermeni Kilisesi'nin Kuruluşu*, *Türk Yurdu*, 26, 225 (Mayıs 2006), ss. 42-52.
- Scholasticus Socrates, "Nestorios of Antioch promoted to the See of Constantinople. His Persecution of the Heretics", ed. Philip Schaff, *Nicene and Post Nicene Fathers Second Series*, XXIX, Christian Classics Ethereal Library, Grand Rapids, pp. 426, 427.
- Sevim, Ali "Azîmî Tarihi" *DİA*, IV, Ankara 1994, s. 330, 331.
- Sevim, Ali, Merçil, Erdoğan, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, TTK Basımevi, Ankara 1991.
- Smith, Jonathan Riley, *Crusading As an Act of Lossasave*, *History C.* 65, No. 214, 1980.
- Smith, Rowland, *Julian's Gods: Religion and Philosophy in the Thought and Action of Julian the Apostate*, Routledge, London 1995.
- Socrates, *Historia Ecclesiastica*, *Nicene and Post-Nicene Fathers*, Seri II, C. II., Christian Literature Publishing Co., Buffalo, 1890.

- Soenen, Johan, “İmagology and Translation”, *Multiculturalism: Identity and Otherness*, ed. Nedret Kuran Burçoğlu, Boğaziçi University Press, İstanbul 1997.
- Sosyal Bilimler Sözlüğü, ed. Erhan Arda vd., Alfa Yayınları, İstanbul 2003.
- Sözen, Edibe, *Söylem, Belirsizlik, Mücadele, Bilgi/Güç ve Refleksivite*, Profil Kitap, İstanbul 2017.
- Stevenson, J., *A New Eusebius, Documents Illustrating the History of the Church to A. D. 337*, Baker Academic, London 2013.
- Stevenson, William Barron, *Crusaders in the East: A brief history of the wars of Islam with the Latins in Syria during the twelfth and thirteenth centuries*, University of Cambridge Press, Cambridge 1907.
- Süryânî Mikhail, *Süryani Patrik Mihailin Vekâyinâmesi, İkinci Kısım (1042-1195)*, çev. Hrant Andreasyan, Ankara, yayımlanmamış tercüme 1944.
- Şahin, Şeyma, Ökmen, Burcu, Kılıç, Abdurrahman, “Söylem Analizi Model Önerisi”, *International Learning Teaching and Educational Research Congress*, Amasya 2018, ss. 752-760.
- Takahashi, H., “Melitene”, *Gorgias Encyclopedic Dictionary of the Syriac Heritage*, ed. Sebastian P. Brock v.d., Gorgias Press, New Jersey, 2011.
- Tanner, Norman P., *Decrees Of The Ecumenical Councils*, Sheed&Ward and Georgetown University Press, 1990.
- Tarakçı, Muhammed, “Hristiyanlıkta Logos Doktrini”, *Milel ve Nihal*, 8/1, ss. 201-224.
- Taşcan, Arzu, “Tarihi Süreç İçerisinde İstanbul-Roma Kiliseleri Arasındaki Çekişmeler ve 1054 Krizi”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, I/I, (Manisa 2003), ss. 91-100.
- Tchilingirian, Hratch, *Ermeni Kilisesi*, çev. Lora Sarı, Aras Yayıncılık, İstanbul 2019.
- The Oxford Dictionary of Byzantium*, II, ed. Alexander P. Kazhdan, Oxford University Press, Washington D. C. 1991, online published 2005.
- Thompson, John B., *Critical Hermeneutics, A Study in the Thought of Paul Ricœur and Jürgen Habermas*, Cambridge University Press, Cambridge 1981.
- Titscher, Stefan, Mayer, Michael, Wodak, Ruth, Vetter, Eva, *Methods of Text and Discourse Analysis*, Sage Publications, London 2000.
- Tomar, Cengiz, “Sarasınlar”, *DİA*, XXXVI, İstanbul 2009, ss. 116, 117.
- Tyerman, Christopher, “What the Crusades Meant to Europe”, *The Medieval World*, New York 2003.

- Ulağlı, Serhat, “Öteki”nin Bilimine Giriş İmgebilim, Motto Yayınları, İstanbul 2018.
- Uraugiensis, Ekkehardus, *Ekkehardi abbatis Uraugiensis Hierosolymita*, RHC Occ V, Paris 1895.
- Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekâyinamesi, (952-1136) ve Papaz Grigor’un Zeyli (1136-1162)*, çev. Hrant D. Andreasyan, TTK Basımevi, Ankara 1987.
- Usta, Aydın, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2008.
- Usta, Aydın, “Haçlılar ve Doğu Hristiyanları Arasındaki İlişkiler”, *Belleten*, LZZVII/279, (Ağustos 2013), ss. 365-402.
- Uta Renate Blumenthal, “Clermont, Council of (1095)”, *The Crusades An Encyclopedia*, I, ed. A. V. Murray, Oxford 2006.
- Van Dijk, Teun A., *Principles of Critical Discourse Analysis*, Discourse Society, IV, 1993.
- Van Dijk, Teun A., *Discourse and Context: A Sociocognitive Approach*, Cambridge University Press, Cambridge 2008
- Van Dijk, Teun A., *Discourse as Structure and Process (Discourse Studies: A Multidisciplinary Introductio, I*, Sage Publication, London 1997.
- Van Dijk, Teun A., “Söylem ve İdeoloji: Çok Alanlı Bir Yaklaşım”, çev. Nurcan Ateş, *Söylem ve İdeoloji*, hzl. Barış Çoban, Zeynep Özarslan, Su Yayınları, İstanbul 2020.
- Van Lint, T. Marteen, “Armenian Apostolic Church”, *The Encyclopedia of Christian Civilization*, I, ed. George Thomas Kurian, Blackwell, 2011, pp.114-120.
- Vardar, Berke, *Başlıca Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, İstanbul Üniversitesi Yabancı Diller Yüksek Okulu Yayını, İstanbul 1978.
- Vasilev, Alexander A., *History of the Byzantine Empire*, C. II, University of Wisconsin Press, Madison 1928.
- Vasilev, Alexander A., “Byzantium and Islam”, *Byzantium: An Introduction to East Roman Civilization*, ed. Norman H. Baynes and H. St. L. B. Moss, Clarendon Press, Oxford 1948, s. 308-325, ss. 322.
- Vasiliev, Aleksandr Aleksandroviç, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, çev. Arif Müfid Mansel, Maarif Matbaası, Ankara 1943.
- Von Sybel, Heinrich, *The History and Literature of the Crusades*, Chapman and Hall, London 1861.
- von Hefele, Karl Joseph, *A History of the Councils of the Church, from the Original Documents*, V, T & T Clark, Edinburgh 1896.

- Voobus, Arthur, *Celibacy, A Requirement for Admission to Baptism in the Early Syrian Church*, Estonian Theological Society in Exile, 1951.
- Vryonis Jr., Speros, *Küçük Asya'da Orta Çağ Helenizminin Çöküşü ve 11. Yüzyıldan Başlayarak 15. Yüzyıla Kadar İslamlaşma*, çev. İdem Erman, Kalkedon Yayınları, İstanbul 2020.
- Waardenburg, Jacques, “Mesîh”, *DİA*, XXIX, Ankara 2004, ss. 306-309.
- Willermus Tyrensis, *Historia rerum in partibus transmarinis gestarum a tempore successorum Mahumeth usque ad annum Domini MCLXXXIV*, *Recueil des Historiens des Croisades, Historiens Occidentaux*, I, Paris 1844; İng. çev. E. A. Babcock ve A. C. Krey, *A History of Deeds done Beyond the Sea, I-II*, New York 1943; Türkçe çev. Ergin Ayan, *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği, Başlangıç'tan Kudüs'ün Zaptına Kadar*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2016.
- Williams, George Huntston, “Christology and Church-State Relations in The Fourth Century”, *Church History*, III/XX (1951), pp. 3-33.
- Williams, Rowan Arius: Heresy and Tradition, Wm. B. Eerdmans Publishing Co., London 1987.
- Willing, Carla, *Discourses and Discourse Analysis*, ed. Uwe Flick, *The Sage Handbook of Qualitative Data Analysis* (Chap. 23), Thousand Oaks, CA: Sage 2014.
- Wodak, Ruth, *Introduction: Some Important Issues in the Research of Gender and Discourse, Gender and Discourse*, ed. by Ruth Wodak, Sage Publications, London 1997.
- Wodak, Ruth, “What CDA is about -a summary of its history, important concepts and its developments”, *Methods of Critical Discourse Analysis*, ed. Ruth Wodak, Michael Mayer, Sage Publications, London 2001.
- Wodak, Ruth, *Disorders of Discourse*, Real Language Series, Longman, London 1996.
- Wood, Linda A., Kroger, Rolf O., *Doing Discourse Analysis: Methods for Studying Action in Talk and Text*, Sage Publications, London 2000.
- Wright, William, *A Short History of Syriac Literature*, Adam and Charles Black, London 1984.
- Yalduz, Alparslan, “Konsillerin Hristiyanlık Tarihindeki Yeri ve İznik Konsili”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XII/2, (2003), ss. 257-296.
- Yavuz, Yusuf Şevki, “Zünnar”, *DİA*, XLIV, İstanbul 2013, ss. 572-574.
- Yewdale, Ralph Bailey, *Bohemund I, Prince of Antioch*, Princeton University Press, Princeton 1924.

Yıldırım, Nurgül, Temizkan, Meltem, “The Wars of Dominion Between Seleucid and Parthian Kingdoms in Mesopotamia”, *History Studies*, 13/4, (Ağustos 2021), pp. 1357-1368.

Yılmaz, Nuh, “Filioque Meselesi ve Arka Planı”, *Kocatepe İslami İlimler Dergisi*, 5/2 (Aralık 2002), ss. 515-533.

Younger, Pliny, *The Pliny The Younger Complete Letters*, İng. çev. P. G. Walsh, Oxford World's Classics, Oxford 2006.

Žunić, Mirna, Hırvatistan’da Tarih Ders Kitaplarında Osmanlı İmajı, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Yüksel Lisans Programı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2008.

I. ve II. Haçlı Seferleri Vakayinamesi (Yazarı bilinmeyen Bir Süryani), İng. çev. A. S. Tritton, Türkçe çev. Vedii İlmen, Yaba Yayınları, İstanbul 2005.

<https://www.nkfu.com/basdiyakoz-nedir-hakkinda-bilgi/>, e.t. 09.01.2022.

<https://www.britannica.com/art/labarum>, e.t. 24.04.2023.

<https://hoyuk.gov.tr/tam-metin/9/tur>, e.t. 25.01.2023.

ÖZ GEÇMİŞ

Ad Soyad: Emel AKBAŞ	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Kocaeli Üniversitesi
Fakülte	Fen Edebiyat Fakültesi
Bölümü	Tarih
Yüksek Lisans	
Üniversite	Marmara Üniversitesi
Enstitü Adı	Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü
Anabilim Dalı	Türk Tarihi Ana Bilim Dalı
Programı	Orta Çağ Tarihi Bilim Dalı
Makale ve Bildiriler	
1. Emel Akbaş, “Öğrencilerin Yunan ve Yunanistan Algılarına Bakmak: Denize Dökmek ile Komşu-Sirtaki Arasında Konumlanan Söylem Adlı Nitel Çalışma” YEAUK 2017 Sempozyumu.	
2. Emel Akbaş, “Yeşilçam Sinemasında Dinsel ve Tarihsel İmge Kullanımı” Etkileşim Dergisi, S. 1, (2018).	
3. Emel Akbaş, “Mısır Filmlerinin Türk Sinemasında Yarattığı Etki”, Etkileşim Dergisi, S. 4, (2019).	
4. Emel Akbaş, “Ortaçağ Tarihi Filmlerinde Malatya: Battal Gazi Örneği” Ortaçağ’da Malatya Makaleler, Bilsam, Malatya 2020.	
5. Emel Akbaş, “ABD Dış Politikasını Meşrulaştırma Aracı Olarak Hollywood Sineması: Tarihsel Bir Özdeyiş”, Tarihyazını Dergisi, 2022.	
6. Emel Akbaş, “Laskarisler Döneminde Bir İdari Merkez Olarak Nif”, Tarihin Kucağında Kemalpaşa Sempozyumu, 2022.	
7. Muhammed Bilal Çelik, Emel Akbaş, “An Evaluation of The Cooperation between Armenians and Turks Against The Latins in The Middle East in The 12th Century”, Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi, S. 10, (2023)	